

વિષય અનુક્રમશિષ્ટા.

વિષય.

૧૫૪

૧-૪

પહેલા અધ્યયનમાં જીવનું અસ્તિત્વ બનાવી સંસારી
જીવો જે અશુભકૃત્ય છ દાયના વધથી કરીને દુઃખ પામે
છે, તેનું જ્ઞાન પ્રથમ મુનિને આપેલું તેનો ત્રણ પાના
મુંદરી સાર આહી આપ્યો છે.

૫-૬

બીજા અધ્યયનમાં તે બંધુમુનિએ ન દર્શાવે, અને
તે બંધથી દુઃખ છુટવું તે આ લોકવિજયમાં બતાવેલ
છે તે લોકવિજયના ચાર અનુયોગદારનું વર્ણન છે,
તથા છ હોશમાં શું વિષય છે, તે નિર્ધારિતાર ૧૬૩
ગાથમાં બતાવે છે.

(૧) રાષ્ટ્રોએ દીક્ષા લીધા પછી સંસારી સગાનો પ્રેમ
હોડવો જોઈએ.

(૨) સંયમમાં આદરપાત્રું ન કરવું; પણ ત્રિપદપાદની
ભિપેક્ષા કરવી.

(૩) જ્ઞાન જે બંધ સાર (કિપયોગી) નથી; પણ વ્યવસ્થિ
વિગેરેના આદે મદને પ્રવૃત્તિથી વિગેરે રીતે હોડવા જોઈએ.

(૪) ભોગમાં પ્રેમ ન કરવો, સ્ત્રી વિગેરેથી દુઃખ
પડશે; તે તથા ગોઠિતને પડતાં દુઃખો બતાવશે.

(૫) સંસારથી છુટલા મુનિએ સંયમ-નિર્વાહ માટે
ગુરુચોનો આશ્રય લેવો.

(૬) તે ગુરુચોનો પરિચય કરતાં મમત્ત્વ દાવ; તે,
તે દાવો જોઈએ. દુઃખ પાણી-માત્રમાં હોડવા

આરાયંગ સૂત્ર ખીજ ભાગની પ્રસ્તાવના.

પ્રથમ ભાગમાં શસ્ત્ર પરીજ્ઞા નામનું પહેલું અધ્યયન ટીકાના બાપાંતર સાથે છપાઇ ગયેલ છે. તેમાં નવ અધ્યયનનું વર્ણન પાંત્રીસમે પૃષ્ઠે આપેલ છે. આ ખીજ ભાગમાં લોકવિજય, નામનું અધ્યયન આવેલ છે. તેના છ ઉદ્દેશ છે તે દરેક ઉદ્દેશમાં શુ અધિકાર છે તે નિર્ણયિત કરે ગતાવેલ છે તે અતુલકમણિમાં જોવાશે. મુખ્યત્વે લોક એટલે સંસારી જીવ જે કારણોથી અશુભ કર્મ આપી ચાર ગતિમાં જામણ કરે છે. તેવું મિથ્યાતા અવિરતી કપાય વીગેરે અશુભ કૃત્ય સાધુ ન કરે તે આ અધ્યયનનો સાર છે. ટીકા કાર મદાર જે અમારા જેવા જાળ બુદ્ધિના માટે ફેટલું વિસ્તારથી લખાણ કર્યું છે. અને તે વાચતાં આત્માને કેવી અધ્યાત્મ શાંતિ થાય છે. અને તે એકેક પદ વાંચતાં આપો આપ સમજાશે. સૂત્રનો અર્થ ન સમજાય, ત્યાં તેમજે ભાવાર્થ પણ મુકેલ છે તે છતાં વર્તમાન કાળના જીવને વખારે સરળ થવા કાકિંસમાં પણ ખુલાસો કરેલ છે. દૃષ્ટાંત પણ કાકિંસમાં મુકેલ છે. એટલું છતાં જીવને વખારે સુગમ થાય તેવું વધારે નિદાન હોય તે કરી શકે તેમ છે. સમજવું અને સમજાવવું એમાં ઘણો ભેદ પડે છે. માટે ટીકા સાથે રાખીને વાંચનાર બુદ્ધિજીને જ્યાં ખામી માલમ પડે ત્યાં દીપણ કરી અખતે જણાવવું. કે ત્રીજા ભાગમાં મુધારો થાય.

(૩)

વિષય અનુક્રમણિકા.

૧૫૪

વિષય.

૧-૪

પહેલા અધ્યયનમાં જીવનું અસ્તિત્વ બતાવી સંસારી જીવો જે અશુભકૃત્ય છ દાયના વધથી દરીને ક્રમ પામે છે, તેનું જ્ઞાન પ્રથમ મુનિને આપેલું તેના ત્રણ પાના મૂંડી સાર ચાલી આપ્યો છે.

૫-૬

બીજા અધ્યયનમાં તે બંધનમુનિએ ન દરવો, અને તે બંધથી ક્રમ છુટવું તે આ લોહવિનયમાં બતાવેલ છે તે લોહવિનયના ચાર અનુયોગદારનું વર્ણન છે, તથા છ ઉદેશમાં શું વિષય છે, તે નિર્ધારિતકાર ૧૬૩ ગાથમાં બતાવે છે.

(૧) સાધુએ દીક્ષા લીધા પછી સંસારી સગાંનો પ્રેમ લોહવો બેઠાએ.

(૨) સંયમમાં અત્યંતપણું ન કરવું; પણ વિષયવ્યવસ્થા ઊપેક્ષા કરવી.

(૩) જ્ઞાન જે અર્થ સાર (ઉપયોગી) નથી; પણ જ્ઞાતિ વિગેરેના આદે મદને છુટથી વિનય રીતે લોહવા બેઠાએ.

(૪) ભોગમાં પ્રેમ ન કરવો, સ્ત્રી વિગેરેથી દુઃખ પડશે; તે તથા મોહિતને પડતાં દુઃખો બતાવશે.

(૫) સંસારથી છુટેલા મુનિએ સંયમ-નિર્વાહ માટે મુદરથનો આશ્રમ લેવો.

(૬) તે મુદરથનો પરિચય કરતાં અમરત દાન; તે, તે દાનને બેઠાએ. કમળ પાણી-પાનમાં દીપ્ત

થયા છતાં ઉંચું (વરતું) રહે છે, તેમ સાધુઓ
નિર્લેપ રહેવું.

- ૭-૧૦ લોક વિગય તથા સૂત્રમાં આવેલ ગુણ મૂળ વચ્ચે
સ્થાપના નિલેપા નિ. ગા. ૧૬૪-૬૭માં છે.
- ૧૧-૪૬ ૧૬૮થી ૧૮૦ સુધી તેતું વર્ણન છે. કપાયના નિલેપા
નિ. ૧૮૧માં છે.
- ૪૭ સંસારનો નિ. ૧૮૨ નિલેપો છે.
- ૪૮-૧૧૨ કર્મના નિલેપા તથા તેની વર્ગીકરણ તથા બંધનું વર્ણન
નિ. ગા. ૧૮૩-૮૪ તથા બહારની ગાથાઓમાં છે.
લોભીના અશુભ વેપારો સુચ ૬૩ સુધી બતાવે છે.
તથા નિ. ૧૮૫-૮૬માં ઉપદેશ અપાય છે કે ઈંદ્રિયોની
શક્તિ ન હણાય ત્યાં સુધી ધર્મ સાધી લો.
- ૧૧૪-૧૨૧ સુ. ૬૯-૭૦ માં શરીરનો મોહ મુકના કહે છે અને
શરીરની અમૃત્યતા બતાવે છે.
- ૧૨૭ પ્રથમ ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.
- ૧૨૮-૧૪૬ લોભીનાં દુષ્ઠ વીતરાણીનાં સુખો બતાવે છે.
- ૧૪૮ બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો,
- ૧૪૯-૧૫૮ હિંસ નીચ ગોત્રનો અથવા કોઈ પણ જાતનો અદઃકાર
કે દીનતા ન કરી.
- ૧૫૯-૧૬૦ સ્મૃતિતું વર્ણન.
- ૧૬૧-૧૭૬ ખોટાવાલા અંગોની દુર્દશા બતાવે છે તે બાબતે
શરીરનો પણ મોહ દુનય મુનિઓ મુકી સંસાર વરે છે.

૧૭૭-૧૮૨

સંસારને તરવા માટે શુદ્ધ ભોગ
વિપય.

૧૪૯

ઉપદેશ આપે છે.
ચોથો હિંસો સમાપ્ત થયો

૧૮૫-૨૦૦

શુનિષ્ઠ ગૃહસ્થો પાસે ગોચરી વિગેરે લેવા જવું: ૫૫૪
દોષિત વસ્તુ ન લે.

૨૦૧-૨૦૭

૪૨ દોષોનું વર્ણન
સાહુએ પ્રતિષ્ઠા ન કરવી.

૨૦૮

ભ્રાતૃસર્ગ અપવાદનું વર્ણન એમાં ન બેસવું.
શુનિષ્ઠ પરિચર મૂર્ખ ન રાખવી તેનું સંકલ્પ સમાધાન

૨૦૯-૨૧૪

૨૧૫-૨૧૯

શુનિષ્ઠ પરિચર મૂર્ખ ન રાખવી તેનું સંકલ્પ સમાધાન
દામનું વર્ણન અને તેનાં દુઃખો તથા શુનિષ્ઠ બોધ

૨૨૦-૨૨૮

૨૨૯

પાંચમો હિંસો પુરો થયો
ગૃહસ્થ સાથે મગત્ત ન રાખવું

૨૩૦

એક પાપથી બીજાં પાપ પણ લાગે માટે શુનિષ્ઠ રીત

૨૩૧

બનીને રાગદ્વેષ છોડવા
ચોથા શુનિષ્ઠોટ્તર દયા કરવી

૨૩૨

ચાર પ્રકારની દયાનું વર્ણન
શુનિ બધામાં સમાન બાવ રાખી ઉપદેશ દરે તેમજ

૨૩૩

પોતે દયામાં ન બધામાં
છૂટી હિંસો સમાપ્ત થયો

૨૩૪-૧૭

છૂટી હિંસો સમાપ્ત થયો

(૬)

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧	૧	વીતરાય	વીતરા
૧	૧૫	આચાર્યે	આચાર્યે
૩	૭	કુરા	કુરા
૪	૭	રક્ષાનાં	રક્ષાના
૫	૯	ગમ	ગમ તે
૭	૯	બના	બતા
૧૪	૭	નારા	નારી
૧૬	૫	પર્ણિ	પર્ણિ
૧૬	૧૬	પશુ	પશુ
૧૮	૧૯	સ્વાદનાદ	સ્વાદનાદ
૧૯	૪	સેત	સત
૨૦	૨	ફેંક	ફેંકે
૨૧	૧૪	ઝાંઘા	ઝાંઘ
૨૬	૨૧	સાડું	સત્તા
૨૭	૩	જામ	ન જામ
૨૭	૯	પરિ	પારિ
૨૮	૬	શુભ	શુભ
૨૮	૧૫	માન	માને
૨૯	૧૬	આવ મૂળ મળ્યું પ્રકારે છે. ચિત્રવિત્ત	
		ઉપદેશ અને આદિ મૂળ છે. તેમાં	
		પ્રથમનું કહે છે.	

(૭)

૩૫૨	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૩૨	૨૧	ખધા	ખધાનું
૩૩	૨૧	સૂચા	સ્થા
૩૮	૧૫	વીરિયા	વીરિઓ
૪૧	૩	જેમુપ	સહજે
૪૧૭	૧૧	યાય, છે	યાય છે,
૪૮	૪	નોગમ	નોગમ
૫૧૭	૨	લેવા	લેવા,
૫૮	૧૩	દિય	દિય
૭૧	૧૫	ચારત્ર	ચારિત્ર
૭૩	૧૩	વાસી	વાસીધી
૭૪	૧૪	વાસીધી	વાસીમી
૭૫	૩	પી	પી દર્ધી
૭૬	૮	છે	છે કહ્યું છે કે
૧૦૫	૫	સખતું	સખ છે તે.
૧૦૮	૧	અરપ	ધીપણ
૮૧	૧૪	મગમાં	જો
૮૨	૧૮	તેથી	જાતું
૮૪	૨૦	અણ	તથા
૮૫	૧	પ્રાપ્તિ	અણ નગ
૮૮	૧૧	નગ	અપ્રાપ્તિ
	૧૮	૨	નગ
			૩૨

પૃષ્ઠ	સીટી	આશુક	શુદ્ધ.
૮૯	૯	કૃત્ય	કૃત્ય)
૯૨	૧૬	ગુરુ	ગુરુ
૯૪	૧૦	વ	ચર્ચિ
૯૪	૧૬	ળા	લો
	૧૬	કાળમાં	કાળમાં નહીં
૯૫	૧૭	કન	કાન
	૧૯	રોગ	ગોગ
૯૬	૧૮	ળા	ળો
	૨૦	કાન,	ક.નથી
૯૯	૬	ને	તો
૧૦૦	૧૫	લો	કર્ણ શબ્દથી
૧૦૫	૧૮	આ:ને	ભાવે
૧૦૯	૯	એએ	ઓએ
૧૧૫	૧૪	સતતવત	સતતં
૧૧૯	૬	તે ધણું	તેં ધણું
૧૨૭	૯	પ્રથમોદેશ.	
૧૨૯	૬	અશક્ત	અશક્તમિત
૧૩૧	૨૦	રક્ષ	રક્ષ
૧૩૨	૧૩	બતાવ્યું	કારણકે તે
૧૩૩	૮	આત્મા સાથે કાંઈક આશે એકપણ છે. જોડણાં જે.	જોડણાં નો.
૧૩૪	૮	શુભસંયમ છે, તેમાં અરતિ કરે. ઉપશ્રમ	કિંમ

(૬)

પૃષ્ઠ	સીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧૨૫	૧૪	તે	વિભક્તિના
		પરિણામથી અર્થ લઈએ	તો સમયમાં પણ
૧૩૬	૧	મુનિના	મુનિનો
૧૩૭	૮	હવા	હતા ન ધારે
૧૩૭	૯	પાળવાં જોઈએ.	પણ ન પાળે
૧૩૯	૨	મુત્તં	મુત્તં
	૧૨	૭૪	૭૪ મુત્ત
	૧૯	,છે	,છે તેથી
૧૪૧	૧૮	વાલ	વાટા
૧૪૨	૩	ળદિ	ળદિ
૧૪૪	૬	કરે છે.	અધરા ચારના
		ગામમાં વસે છે	અધરા જાગ લેવા
		ચોરા સાથે જાય છે.	
૧૪૯	૧૩	ચોખ્ખું	ચોખ્ખું
૧૫૨	૧૬	બાંગો	ચોગો
૧૫૫	૧૬	મઝો	મઝો
૧૫૬	૧૦	હં	હંમ છોડવું
૧૭૨	૬	આ પાઠ	આ પદ પાઠ
૧૭૬	૧૫	બાં	બે
૧૮૨	૧૦	મંદ	મંદ
૧૮૩	૨૦	લહુ	ચોરંગુ
૧૮૪	૧૪	લા	લાં
૧૮૬	૨૦	સારે	સાંચરે

પ્રા	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧૯૩	૧	જવું,	જવું, એ
૧૯૪	૨૧	કાષ થોડું લાવે તો ગિક્ષા લાવ, ભાવ	
		થયો છે અમે જરા લુચુ માફક ખાવ!	
		નથી પણ અન્ન લાવ; એમ ઉદ્ધતઞ્જન	
		માફક ન ખોલવું.	
૧૯૬	૭	ને	નેન
૧૯૮	૭	ગંધ	ગંધ
૨૦૧	૮	અશુદ્ધ	અવિશુદ્ધ
૨૦૪	૧૭	પદ્	ઉદ્
૨૦૬	૧૩	અચિત્ત	સચિત્ત
૨૧૧	૧૩	લોધા	લોધા
	૧૪	જી	ભવમ
૨૧૬	૨	પણુ	પુરગમાફક
	૧૨	રં:	રં:
૨૧૭	૩	મા	મમા
	૬	ગૃહ	પ્રહ
૨૧૮	૯	અવિ	વિ
૨૨૧	૧૧	પાપ	પામ
૨૩૧	૨	નિ	દે
૨૪૬	૨	મેળ	મળે
૨૪૮	૧૮	અમારો	આમારો

પ્રથમના ગ્રાહકો.

બાલાગામ દક્ષિણામ તે અમદાવાદ શ્રાવિદ્યાશાળા "વરદથી દરેક વ્યવનાં દથ પુસ્તકો ખરીદ કરવા પત્ર આવેલ છે. તેજ પ્રમાણે

દાપડીયા ગીરધરભાઈ આગુંદણ બાવનગર વરદથી પ્રત્યેકની એકેક કોપીનો પત્ર છે.

ઝવેરી બાલુભાઈ વરદથી દરેકની બે કોપી તથા મગન બેન મલક અને પ્રદીપચંદ ખીમચંદ ,, ,, ૧ કોપી

મુનિ લક્ષ્મીચંદણના ઉપદેશથી કચ્છ પત્રીવાળા શા. દેવદાશાવીર દન્ડ મુદ્રા (સિવાય પ્રથમ બાગમાં પુસ્તક તૈયાર થયા પછી દેવલાલ મુનિ તથા ગદરચોજો યથા ગોચ પુસ્તક મંગાવી સદાયવા દરી છે. તેમને ધન્યવાદ બાપીજો છીજો. તેમાં મુખ્યત્વે આચાર્ય શ્રી ભય સૂરિજી છે.

નાણાંની વ્યવસ્થા.

પ્રથમ બાગમાં બતાવેલી સિલીક દશ વૈદ્યલિપિ બીજો બાગ છપાવવામાં રાખાય છે. અને આચારંગ તથા દશ વૈદ્યલિપિના વેગાણુમાં તથા બાકી રહેલ રકમમાં ત્રીજો ચોથો બાગ છપાવવા તબક્કો છે.

પણ આચારંગ બીજા બાગમાં લેખણે મદદ કરી છે. તેલું લિપિ નીચે આવેલ છે.

૪૦) સારંગચંદભાઈ મદરાસી સુરત ધામ મોદરો.

૨૨) લોટા અચ્યનદાસજી બીચાવર ટીવરીવાસ.

૧૦૦) એક બાઈ વરદથી મુલિલાલ દાવડયા સુરત

- ૫૦) ઝવેરી ગુલાબચંદ દેવચંદભાઈ સુરત
 ૧૦૧) ઝવેરી નગીનદાસ ઘેલાભાઈ સુરત
 ૧૦૦) ઝવેરી સુરજલભાઈ લલુભાઈ પાલજીપુરવાળા. મુંબાઈ
 ૨૫) વાલોલના શ્રાવક મોતી રાજીય તથા
 ૧૫) લક્ષ્મીચંદ ભગાજી
 ૨૫) કૃષ્ણજી જોષાજી સુરત.
 ૫) શા. લલુ દેવજી સગરામપુરા.
 ૧૨૧ લગનલાલ ચોકરી ઝાંપા સુરત.
 ૬૧ વલકચંદભાઈ
 ૫) હીરાચંદ આશાજી સગરામપુરા
 ૨) જીવણ કમાજી
 ૧૦૧ શા. ભીમાજી ગાજીજી વલભાઈ
 ૨૫) સુરચંદ ખેતાજી ગુડારીવાળા
 ૧૦) મગનભાઈ ઉજ્જમભાઈ કોડારી પાલજીપુર,
 ૨૫) કુસોધિના એક શ્રાવક તરફથી ગાન સુંદરજી મહારાજનાં
 ઉપદેશથી.

પાછાં

કોર ખાનેથી કહેલી મદદ.

- ૧૦) શા. ભીમાજી ભગવાનજી
 ૬૫) „ કીરચંદ કપૂરચંદ
 ૨) „ વીરચંદ ખુમાજી
 ૧૧) „ મોડનલાલ લખમીચંદ

- ૧૧ „ દત્તેચંદ ખીમચંદ
 ૧૧ „ ડાહ્યાભાઈ દપુરચંદ
 ૧૧ „ બચુભાઈ વીરચંદ
 ૧૧ „ ટેકચંદ હુંગાજી
 ૧૧ „ ઉત્તમચંદ ગીરધરલાલ
 ૧૧ „ શુભાખચંદ હુંગાજી
 ૧૧ „ નાથાજી દપુરાજી
 ૨) „ નાથાજી વંનાજી

કાદારી ન્યાલચંદ જોચંદ વડાલ—જીનાગઢ રૈલવે.

દશવૈકાલિક ૨-૩-૪ આચારાંગ ૧-૨

તે બદલ આશરે તીચલું ખર્ચ થશે.

૩૯૬) ૧૮ દર્મીના ૨૨ના હિસાબે તથા લખાઈ

૭૫) તથા માણસનો ખર્ચ લગભગ ૭૫

૨૫) બહેર ખજાર હેન્ડખીત તથા કાંઈ

૧૪૦) પુકાનાં

} આચારાંગ
 ખીજા ભાગનું
 ખર્ચ

૧૩૬)

પહેલા ભાગની કોપીઓ સા રીરીતે વહેંચ્યા છતાં પૈસા જોમદે
 મોટાયા તેનો ઉપકાર માનીએ છીએ પરંતુ ખંભાત મીબાગાન
 ગુરાનપુર અમલાવાદ સંબાધ વિગેરે ચલેરુદ્ધે નામી મદદરેખે આશ્રય
 માટે તથા મુનિએને બેઠ મોટાવા છતાં પહેલે કે અનિશ્ચય આપના
 ૪૯૫ ફેરલાઈ વસ્તી લીધી નહીં તેમને પ્રાર્થના છે કે. હન્ડાલુસર
 હિતર લખે કે ત્રીજા ભાગમાં તેનો હિસાબ બહેર દા.ક. જોમદે

નાથા મોકલ્યાં હોય અને પુસ્તક તૈયાર ન મળ્યાં હોય તે તુર્ત સખી મંગાવી લેવાં.

ગંભીર સૂત્ર વિશાળ અર્થ હોવાથી જૂઓ દેખાતી હોય; તો, તેના ગીતાર્યોને પ્રાર્થના છે કે, તેઓ સખેલી કોપી કે કુર્મા જેવાં પરિશ્રમ લે.

નીચક્ષા ગૃહસ્થોએ નીચલી રકમો આપવા ઠગ્ગા જણાવી છે. તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

૧૦૦) કુનેયદ મગનમાધ નાસીક પાલણ્યપુરવાક્ષા

૫૦) હીરાચંદ છવણ્ણ નાનપુરા સુરવ ૧૧ પાનાચંદ કોઠારી

૫૦) રવનચંદમાધ સુખડીઆ ૧૧ માણેચંદ ,

૧૦૦) ઝવેરી નગીનચંદ કપૂરચંદના સ્મરણ્યો તેમના સુપુત્રા તરફથી

૧૦૦) ઝવેરી રણછોડમાધ રાયચંદ મોઢીચંદ તરફથી શા. નેમચંદ

નાથામાધ ચોકસી

તેથી એમ જણાય છે કે ગધી રકમો વસુલ થતાં દત્તગેજાનિક સંપૂર્ણ છપાઈ જશે. પરંતુ આચારાંગ ત્રીજો ભાગ લખાયા છતાં ગીજ્ઞ ભાગના પ્રકરો કેટલા થાય છે તે ઉપર છપાવવા આપાર રહે છે.

જ્ઞાન પ્રચારની યોજના.

સૂત્ર ટીકાના સ્વરૂપ લાપાંતરો.

જિનેશ્વર દેવે શબ્દ્ય જીવોના ઉપકારના અર્થે સમ વસત્ક્રમાં
 ધિરાજમાન થઈને દેવ મનુષ્યની સભામાં સંસાર સમુદ્રમાંથી તરણ
 ઉપદેશ આપ્યો. તે પ્રવચન છે. તેમાં મુખ્ય આચાર્ય છે. તેમાં
 નવ દર્શન ચારિત્ર તપ અને વીર્ય એ પાંચ આચાર્ય વર્ણન
 દોષથી ચતુર્વિધ સંધને ઉપયોગી બનશે. ગણધર બગવંતો એ
 સૂત્રોની રચના કરી. તેના ઉપર બદ્રનાથ સ્વામી ની નિર્ણયિત છે.
 અને ટેકલાક સૂત્રો ઉપર પૂર્ણ ચર્ચોના બાબત છે. (દર્શનાલિપિ માં
 મૂળ સૂત્ર નિર્ણયિત અને બાબત ત્રણે છે.) તે દર્શક દેહાર જિનેશ્વર
 દેહલા અર્થે રૂપ ટીકા છે. એટલે મૂળ બાબત અને નિર્ણયે દેહની
 ટીકા છે. આ સૂત્રોની પંચાંગી પ્રમાણ દોષથી ક્ષમાન સામરાનંદ
 સરિશ્વરે પદ્ય દર્શકની શુદ્ધિથી વાંચના અને તેની સાથે શુદ્ધ સરજ
 ઉપદેશ આપી આ સૂત્રો ઉપાસ્યા યોજના કરાવી. તેમાંનો મોટો ભાગ
 કોમાન દેવચંદ લાલબાઈ પુસ્તકોદ્યાર હાંટ તથા આમનોદય સંનિતિ
 તંત્રથી બહાર પડેલ છે. પરંતુ સરકૃત નહિ બન્યુંતારા મટે આ
 ઉપયોગી ન થઈ શકે. તેમ ધારી તે આ જ્ઞાન ભંડાર તરફથી બને
 ત્યાં સુધી પૂર્ણ લાપાંતર કરાવી બહાર પાડવા યોજના થઈ છે.
 તેમાંનો દર્શનાલિપિ પ્રથમ ભાગ ઉપદેશ જવાબી વહેવાર મળે. પરંતુ
 નીચલા ભાગો ૨-૬-૪- ઉપાસ્યા સૂત્ર સંપૂર્ણ તૈયાર થવા આજુ છે.

તથા આચાર્યના ના પ્રાચ જ ભાગ થવાના છે. તેમાં પડેલે
 ભાગે ભાગ તૈયાર થવા છે. બાકીના પાંચ અનુક્રમે ઉપદેશ

નાથા મોકલ્યાં હોય અને પુસ્તક તૈયાર ન મળ્યાં હોય તે તુર્ત સખી મંગાવી લેવાં.

ગંભીર સૂત્ર વિશાળ અર્થ હોવાથી ભૂલો દેખાતી હોય; તો, તેવા ગીતાર્થોને પ્રાર્થના છે કે, તેઓ સખેલી કોપી કે ક્ષર્મા જેવાં પરિશ્રમ લે.

નીચલા ગૃહસ્થોએ નીચલી રકમો આપવા કચ્છા જણાવી છે. તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

૧૦૦) કુનેયદ મગનભાષ નાસીક પાલણપુરવાલા

૫૦) હીરાચંદ જીવજી નાનપુરા સુરત ૧૧ પાનાચંદ કોઠારી

૫૦) રતનચંદભાષ સુખડીઆ ૧૧ માળેકચંદ „

૧૦૦) ઝવેરી નગીનચંદ કપૂરચંદના સ્મરણાર્થો તેમના ગુપ્તો તારકથી

૧૦૦) ઝવેરી રણછોડભાષ રાયચંદ મોતીચંદ તરકથી ચા. નેમચંદ

નાથાભાષ મોકસી

તેથી એમ જણાય છે કે ગંધી રકમો વધુત્ત યતાં કચ્છેકાલિક

સંપૂર્ણ છપાઈ જશે. પરંતુ આચારાંગ ત્રીજો ભાગ લખાયા છતાં ત્રીજા ભાગના પ્રકરો કેટલા થાય છે તે ઉપર છપાવવા આધાર રહે છે.

જ્ઞાન પ્રચારની યોજના.

સૂત્ર ટીકાના સ્વરૂપ લાપાંતરો.

જિનેશ્વર દેવે બાળ્ય હોવાના ઉપદેશના અર્થે સમ વયસ્કમાં પ્રિરાજમાન થઈને દેવ મનુષ્યની સમામાં સંસાર સમુદ્રમાંથી તરવા ઉપદેશ આપ્યો. તે પ્રવચન છે. તેમાં મુખ્ય અગત્યનાં છે. તેમાં તુલ્ય દર્શન વ્યક્તિ તપ અને વીર્ય એ પાંચ આચારનું વર્ણન દોવાથી ચતુર્વિધ સંધને ઉપયોગી બનથી ગણુધર બગવંતો એ સંપ્રદાની રચના કરી. તેના ઉપર બદગાદી રવામી ની નિર્બંધિત છે. અને કેટલાક સૂત્રો ઉપર પૂર્ણ ચર્ચાના બાપ્પ છે. (દશરૂપાલિંગ માં આજ સૂત્ર નિર્બંધિત અને બાળ્ય ત્રણે છે.) તે દરેક દેહાર જિનેશ્વરે દેહલા અર્થે રૂપ ટીકા છે. એટલે મૂળ બાળ્ય અને નિર્બંધિત દરેકની ટીકા છે. આ સૂત્રોની પંચાંગી પ્રમાણ દોવાથી ધર્મમાન સામ્રાજ્યદ સ્વરૂપે પદ્મ દરજીની પુલિધી પાંચના અને તેની સાથે મુદ્ધ સરજ ઉપદેશ આપી આ સૂત્રો ઉપાસવા યોજના કરાવી. તેમાંનો મોટો ભાગ ધર્માન દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકાલય દ્વારા તથા આગમોદય સમિતિ તંત્રીની બદાર પડેલ છે. પરંતુ સરકાર નહિ બાલુતારા મારે આ ઉપયોગી ન થઈ શકે. તેમ ધારી તે આ જ્ઞાન સંપ્રદાર તંત્રી અને પાંચ દેહી પૂર્ણ લાપાંતર ઉપાસી બદાર પાડવા યોજના થઈ છે. તેમાંનો દશરૂપાલિંગ પ્રમુખ ભાગ હપદ બદારી વહેવાર ગયો. પરંતુ નીચલા ભાગો ૨-૬-૪- ઉપાસી સૂત્ર સંપૂર્ણ તૈયાર થવા આવ્યું છે.

તથા આચારાંગ ના પ્રમુખ ભાગ થવાના છે. તેમાં પડેલો બીજો ભાગ તૈયાર થવા છે. બાકીના પાંચ અતુલ્ય ઉપદેશ.

સાધુ સાધ્વીને ભણવા યોગ્ય સગવડ.

જ્યાં સાધુ સાધ્વીને રાખી ભણાવવાની તજવીજ હોય તેવા દરેક શહેરમાં એક અથવા વધારે સ્થળે પાંચ પાંચ કોપી દરેક પુસ્તકની ભણવા માટે આપવાની છે. એટલે તેવા ગામ શહેર અથવા પરાણે આ ભંડારના સેક્રેટરીને પત્ર લખી ભેટનાં પુસ્તકો પોતાના ખર્ચે મંગાવી લેવા.

આના માટે એવી યોજના છે કે જે ધર્મમાં આવકો ૧૦૦ રૂપિયા આ જ્ઞાન ભંડારને જ્ઞાન પ્રચારક ખાતે આપે તેના નામથી તેની ઇચ્છા નુસાર તેના ગામમાં અથવા ખીજે સ્થળે તેના નામથી ૫-૫ પુસ્તક આપવાં હાલ નીચલાં ગામો પસંદ કરવામાં આવ્યાં છે.

(૧) ઝવેરી નગીનદાસ ઘેલભાઈ તરફથી પાલીતણાને પસંદ કરવામાં આવ્યું છે, એટલે મોતીશાહ શેઠની ધર્મશાળાના મુનીમ મોહનલાલભાઈ મારફતે સુકવાં.

(૨) ભાવનગર-કુંવજીભાઈ તથા ગીરધરભાઈ કાપડીયાની સલાહનુસાર.

(૩) અમદાવાદ-બાલાભાઈ કકલભાઈ તથા જૈન વિદ્યાશાળાના અધિકારીઓ.

(૪) પાટણ-જામનગર-વઢવાણ-લીમડી.

(૫) પાલજીપુર

(૬) મેસાણા

(૭) પાલી

(૮) વડોદરા—વિગેરેમાં ત્યાંનાં આગેવાન આવકોની મારફતે સુકવાં છે તેથી દરેક શ્રીમંતને પ્રાર્થના કરવાની કે—આચારંગના ખીજ પાંચ ભાગ છાપવા ત્રણ હજારની જરૂર છે, માટે ૩૦ ધર્મમાં પુરો પોતાનાં નામ અમર કરવા તાકીદે લખી જણાવશે.

વેચાતા મંગાવનારે ભંડારના સેક્રેટરીને લખવું. અને અગાઉથી જાણું મોકલનારે ઝવેરી ફકીરચંદ નગીનચંદ સુરત ગોપીપુરા કરી લખવું. સા. નાનચંદ કસ્તુરચંદ લીમડીવાલા.

અવેરી માં રતનચંદ હેમચંદ મુખર્જીયા-મુરત.

નિત વિનયે નિત મુરત.

ॐ नमो वीतरायणाय ।

આચારાંગ મૂત્ર.

મૂળ નિર્ચુક્તિ અને ટીકાને આધારે ભાષાંતર
(ભાગ ૨જો.)

નમઃ શ્રી વર્જમાનાય, વર્જમાનાય પર્યયેઃ ।

ઉત્તાચાર પ્રપજ્ઞાય, નિષ્પ્રપજ્ઞાયતાયિને ॥૧॥

શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને નમસ્કાર થાઓ. જેઓ પર્યાય
(આત્માના ઉત્તમ ગુણો) વડે નિરંતર વધેલા છે. તથા
આચારનો વિસ્તાર જેમણે કર્યો છે તથા સંસારી પ્રપંચ
(રાગદ્વેષ) થી સર્વથા મુક્ત છે અને સર્વ જીવોના રક્ષક છે.

શસ્ત્રપરિજ્ઞા વિવરણમતિ ગહનમિતી વક્તિલઃ કૃતં
પૂર્વેઃ ।

શ્રીગત્યહ રિતમિષ્ટે વિવૃણોમિતનોઽહમવશિષ્ટમ્ ॥૨॥

શસ્ત્ર પરિજ્ઞા નામનું પહેલું અધ્યયન જે ઘણું મંજીર
છે. તેનું વિવરણ મધ્ય હરિત નામના શ્રેષ્ઠ આચાર્યે કરેલું
છે તેમાંથી હું કંઈક વિશેષ જુલાસો કરું છું. તે પહેલું

અધ્યયન પૂર્વે કહી ગયા. હવે બીજું અધ્યયન કહેવાય છે. તેનો આવી રીતનો સંબંધ છે.

આ સંસારમાં મિથ્યાત્વ-ઉપશમ-ક્ષય-ક્ષય ઉપશમ એ ત્રણમાંથી કાંઈ પણ સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞાની સાધુ પુરુષને અત્યંત એકાન્ત બાધા રહિત પરમાનંદરૂપ સ્વતત્ત્વનું સુખ જે આવરણ રહિત જ્ઞાન દર્શન (કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન) પ્રાપ્ત થએલાને મોક્ષનુજ્ઞ કરણ છે. અને આશ્રયને! નિરોધ અને નિર્જરાની પ્રાપ્તિ છે. તથા મૂળ-ઉત્તર એવા બે ભિન્ન ગુણો છે એવું ચારિત્ર છે અને બીજા બાધા ત્રણની વૃત્તિ (નિર્વાહ) નો કલ્પ ઉત્પન્ન કરેલ છે, તથા નિર્વિદ્યને બાધા પ્રાણીને સંઘટ્ટન પરિતાપ અપદ્રાવણ વિગેરેથી દુઃખ ન દેવારૂપ જે સર્વોત્તમ ચારિત્ર છે. તે ચારિત્રની સિદ્ધિના માટે આ અધ્યયન છે

મરણના અભાવના પ્રસંગથી પાંચભૂતરહિત (ચેતનરૂપ) આત્માનો ધર્મ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે, જેથી એવા ચારિત્રની તથા આત્માની તથા આત્માના ગુણજ્ઞાનની તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે આ સૂત્રનું અધ્યયન છે તે જતાવ્યું છે—

“ ઉપરના વાક્યથી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ ” તેથી પ્રાકર્યપતિના નાસ્તિક મતનું ખાંડન કર્યું, કારણ કે તે પાંચ ભૂત જ્ઞાને છે તે ભૂતો જડ છે. અને આત્મા ચેતન છે. તેનો ગુણજ્ઞાન છે તે જતાવ્યું છે. આ પ્રમાણે સામાન્યથી જીવનું અસ્તિ-

તે સ્વીકારી વિશેષપણથી જીવનો મોટા બતાવવાથી બોદ
વિગેરે મનનું ખંડન થયું. કારણ કે જીવ ત્રણે કાળમાં હોય
તો તેના મોક્ષનો સંભવ થાય.

એકેન્દ્રિય પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, વનરખતિ વિગેરે
ત્રિદવાળા જીવોને બતાવી અનુક્રમે અનાન બતીયવાદો પ-
ત્યરની શીલા વિગેરેની ઉત્પત્તિ દરમ મચા લે મારના મા-
ફતા છે, તેની માફક પૃથ્વીકાયની ઉત્પત્તિ ઇ.

અવિકારવાળી (પરતર) બનીત જોઈતાની દેહની
માફક પાણીની ઉત્પત્તિ છે, તથા વિગેરે ઉત્તર આદમની
વધણું; અને વિપરીત આદારની હાનિ થવી. તેજ પ્રમાણે
અર્જક (બાળક) ના મારીતની માફક અગ્નિની તુલના છે.

જીવનો પ્રેરેલા અટક્યા વિના અનિયત (એક મારી
તરી) જોવી તિવટી ગતિવાળો ગાય છે. અને માફક પવન
બતાવ્યો. અજના (સ્ત્રીઓના માણુગરમાં વધવાનો કાલ રંગ)
થી. તથા જાંઝરી માણુગરેલી જીવાન સ્ત્રીની કાલથી વિદ્ય-
વાગતા કામીપુરુષની માફક વનરખતિ ખીંકે છે. એ પ્રમાણે

અને કર્મથી છુટવા વિરતિ બતાવી, તેનેજ ચારિત્ર બતાવ્યું; એટલે જીવની રક્ષા કરવી; તેજ ચારિત્ર છે અને જીવરક્ષા કરનારજ ચારિત્રને અનુભવે છે, તેવું પહેલા અધ્યયનમાં બતાવ્યું છે અને આ બીજા અધ્યયનમાં બતાવ્યું છે કે:—

શસ્ત્રપરિણા નામના અધ્યયનને સૂત્રઅર્થથી લણેલા સાધુને અધ્યયનમાં બતાવેલા પૃથ્વીઝય વિગેરે જીવોના ભેદને માનતો તેની રક્ષાનાં પરિણામવાળો સર્વ ઉપાધિથી શુદ્ધ, અને તેના ઉત્તમ ગુણથી રંજીત થઈ; ગુરુએ વડીલીક્ષાસ્પર્શમહાવ્રત જેને અર્પણ કર્યાં છે, તેવા સાધુને જેમ જેમ રાગાદિકપાપવાળા લોક, અથવા શબ્દાદિ વિષયલોક (રાગ-દ્વેષમાં, અથવા ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં રંજીત થયેલા જીવો)નો વિજય થાય છે. અર્થાત્ જે સાધુ રાગદ્વેષ, તથા ઇન્દ્રિયોની રમણતામાં રાગી ન થાય. તેણે લોક જીત્યો કહેવાય; તે આ અધ્યયનમાં બતાવ્યું છે.

ટીકાકાર કહે છે કે:—જેવું હું કહું છું, તેજ પ્રમાણે નિયુક્તિકારે પણ અધ્યયનને! અર્થોધિકાર શસ્ત્ર પરિણામાં પૂર્વે કહેલો છે, તે સૂત્ર આ છે.

“लोअोजह बज्झह जह य तं विजाहियच्चं”

આ પદ્યકે સૂચવ્યું છે કે, “લોક (સંસારી-જીવો) જેમ બંધાય છે, તેમ સાધુએ ન બંધાતાં તે બંધના કારણને છોડવાં જોઈએ;” તેથી પૂર્વે પહેલા અધ્યયનમાં બંધ

ગતાવ્યો; તેમ આ બીજા અધ્યયનમાં બંધને છોડવાનું સૂચવ્યું; એટલે શસ્ત્રપરિજ્ઞામાં બંધ, અને લોકવિજયમાં બંધથી છુટવાનું ગતાવ્યું છે તે સંબંધ છે.

તેના ચાર અનુયોગદ્વાર છે. તેમાં સૂત્ર અને અર્થનું કહેવું, તે અનુયોગ છે, તેનાં ચાર દ્વાર (ઉપાયો, વ્યાખ્યાંગ) કહેવાં. તે ઉપક્રમ, નિદેશ, અનુગમ, નય છે. ઉપક્રમ બે પ્રકારે છે. શાસ્ત્ર સંબંધી, શાસ્ત્રીય અને લોક સંબંધી તે લૌકિક છે.

નિદેશ ત્રણ પ્રકારના છે. આધ, નામ અને સૂત્રાલાપક નિપ્પત્તનિદેશ એમ ત્રણ લેઈ છે. અનુગમસૂત્ર, અને નિર્ચુજિત એમ બે પ્રકારે છે, નયોનૈગમ વિગેરે છે.

શાસ્ત્રીય ઉપક્રમ,

આ ઉપક્રમમાં અર્થ અધિકાર બે પ્રકારે છે. અધ્યયન અને ઉદ્દેશાનો અર્થ અધિકાર છે, તેમાં અધ્યયનનો અર્થ અધિકારશસ્ત્ર પરિજ્ઞાના પાને ઉપ મેં કહ્યો છે, અને હરેક ઉદ્દેશાનો અધિકાર નિર્ચુજિતકાર પોતે કહે છે.

સયમે ય અદ્વત્તં, વીયગંમિમાણો અ અત્થ સારં અ ।
મોમેસુ લોગ નિસ્સાહ, લોગે અમમિજ્જયા ચેવ

નિ. ગા. ॥૧૬૩॥

પહેલા ઉદ્દેશાના અર્થ અધિકાર (વિષય)માં માતા-પિતા વિગેરે સંસારી-સગામાં આધુએ પ્રેમ ન કરવો. (ન કરવો, એ મૂળ સૂત્રમાં નથી; તે ઉપરથી લીધું છે.) તે

પ્રમાણે આગળ સૂત્ર આવશે કે, મારી માતા, મારા પિતા ઇત્યાદિ સાધુને ન જોઈએ.

ખીજા ઉદ્દેશમાં સંયમમાં અદ્વદપણું (દીલાપણું) ન કરવું; પણ વિષય અને કપાય વિગેરેમાં સાધુએ અદ્વદપણું કરવું; અને તેજ સૂત્ર કહે છે કે, અરતિમાં બુદ્ધિમાન યુરુષ આસક્તિ ન કરે.

ત્રીજા ઉદ્દેશમાં માન એ અર્થસાર નથી; કારણકે, જાતિ વિગેરેથી ઉત્તમ સાધુએ કર્મવશથી સંસારની વિચિત્રતા જાણીને બધા મદના ઠેકાણામાં પણ માન ન કરવું. (પોતાને જાણે ગણી ખીજાનું અપમાન ન કરવું. કહ્યું છે કે:—કોણ ગોત્રનો વાદ કરનારા ? કોણ માનનો વાદ કરનારા છે ?

ચોથા ઉદ્દેશમાં કહે છે કે ભોગમાં પ્રેમ ન ધારવો કારણ કે સૂત્રમાં કહેશે, સ્ત્રીઓથી લોકમાં દુઃખ પામશે. અને તેનો મોહ નહિ છોડે તો તેથી તેમાં ભોગીઓને ભવિષ્યમાં થતાં દુઃખો બતાવશે.

પાંચમાં ઉદ્દેશમાં સાધુએ પોતાનાં સગાં ધન માન અને ભોગ ત્યાગ્યા છતાં સંયમ ધારક સાધુએ શરીરની પ્રતિપાલના માટે ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે કરેલા આરંભથી બનેલી વસ્તુ લેવાની નિશ્રાએ વિચરવું. તેજ સૂત્ર કહેશે કે સમુસ્થિત આણુગાર હોય વિગેરે જ્યાં સુધી નિર્વાહ કરે વિગેરે છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં લોક નિશ્રામાં વિચરતા સાધુએ તે લોકે સાથે પહેલાં કે પછીનો પરીચય થયો હોય અથવા પરી-

અય ન થયો હોય તો પણ મમત્વ ન કરવો એટલે કમળ પાણીમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં નિલેપ રહે છે, તેમ સાધુએ તે ગૃહસ્થોથી ગોચરી વિગેરેનો સંબંધ છતાં પણ તેનાથી લે-
પવાળા થવું નહીં. તે સૂત્ર કહેશે આ મારો છે તે મારાપણું
મૂકે તેજ સાધુ છે વિગેરે તાત્પર્યવાલું સૂત્ર આગળ કહેશે.

આ અધ્યયનનું નામ લોક વિજય છે

હવે લોક અને વિજય એવા બે પદના નિદેશ કરવા
જોઈએ, તેમાં સૂત્રા આલાપક નિષ્પન્ન નિદેશમાં નિદેશને યોગ્ય
જે સૂત્રપદો છે તેમના નિદેશ કરવા, અને સૂત્રપદમાં બના-
વેલ મૂળશબ્દ (લોક) નો અર્થ કષાય નામનો કહ્યો છે તેથી
લોકને બદલે કષાયના નિદેશ કરેલા, જોઈએ તે પ્રમાણે નામ
નિષ્પન્ન અવિધ્યનાં સૂત્ર આલાપક નિષ્પન્ન નિદેશમાં બતા-
વેલા સામર્થ્યથી આવેલા નિદેશમાં જે બતાવવાનું છે તે
નિયુક્તિકાર ગાથાને એકઠી કરીને કહે છે—

લોગસ્સ ચ વિજયસ્સ ચ, ગુણસ્સ મૂલસ્સ તહ ચ
ઠાણસ્સ ।

નિવર્તેવોં, કામવ્વો, જં મૂલાગં ચ સંસારો ॥

નિ. ગા. ॥૧૬૪॥

લોકોનો વિજયનો, ગુણનો, મૂળનો, સ્થાનનો, એ પ્રમાણે
પાંચ શબ્દનો નિદેશ કરવો જોઈએ. અને જે મૂળ છે તે
સંસાર છે તેથી તેનો નિદેશ કરવો જોઈએ. તે સંસારનું

મૂળ કથાય છે. કારણ કે નરકના છવો તિર્યંચના છવો તથા મનુષ્ય અને દેવતા એ ચાર ગતિરૂપ સંસાર વૃક્ષનું જ સ્કંધ (થડ) છે, તથા ગર્ભ નિષેક કલસ અર્બુદ (વીર્ય અને લોહીથી બંધાતું શરીર) માંસની પેશી વિગેરે તથા જન્મ જરા (ખુદાપો) અને મરણ આ સંસારઆડની શાળા (ડાળીઓ) છે, અને દ્રારિદ્ર વિગેરે અનેક દુઃખોથી ઉત્પન્ન થયેલા પાંદડાંનો સમૂહ છે. વળી વહાલાંનો વિયોગ, અપ્રિયનો સંબંધ, પૈસાનો નાશ, અનેક વ્યાધિ વિગેરે રૂપ સ્કંડો કુલોનો સમૂહ છે, તથા શરીર અને મન સંબંધી અત્યંત પીડાજનક દુઃખનો સમૂહરૂપ-દુખ છે. આ બધું સંસારરૂપ-આડતું વર્ણન કર્યું; તે સંસાર-આડતું મૂળ કથાયો છે. કારણકે, કય એટલે સંસાર. અને આથ એટલે લાલ. જેનાથી સંસારનો લાલ થાય છે, તે કથાય છે. આ પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં નામ નિષ્પન્ન નિદેશોમાં તથા સૂત્ર આલાપક નિદેશોમાં જે જે પદનો સંલગ્ન થશે (જરૂર પડશે) ત્યાં ત્યાં તે તે પદો નિર્યુક્તિકાર સાચા મિત્ર બનીને વિવેકથી કહેશે.

લોગોત્તિ ય વિજઆત્તિ ય, બ્રહ્મયણે લક્ષણં તુ
નિષ્કર્ણં ।

ગુણ મૂલં ઠાણંતિય, સુત્તાલાવેય નિષ્કર્ણં ॥

નિ. ગો. ॥૧૮૫॥

(૯)

લોકવિજય, અધ્યયન, લક્ષણ, નિષ્પત્ત, ગુણ, મૂળ,
સ્થાન, તથા સૂત્રાલાપકમાં નિષ્પત્ત વિગેરે ટુંકમાં જે કહ્યું;
તેનું વિવેચન કરે છે. ઉદ્દેશ પ્રમાણે નિર્દેશનો ન્યાય છે,
તે પ્રમાણે લોક, અને વિજયનો નિલેપો કરે છે.
લોગસ્સ ચ નિક્લેવો, અટ્ટવિહો છાંન્વહોઝ વિજ-
યસ્સ ।

માત્રે કસાય લોગો અહિંગારો તસ્સ વિજણં ॥
નિ. ગા. ॥૧૬૬ ॥

લોકનો નિલેપો આઠ પ્રકારે તથા વિજયનો છ પ્રકારે
છે. લાવમાં કપાય લોકનો અધિકાર છે, અને તેનો વિજય
કરવાનો છે તે કરે છે.

જે દેખાય તે લોક (પા. ૩-૩-૧૯) સૂત્ર પ્રમાણે બુદ્ધ
ધાતુનો લોક શબ્દ થયો છે.

લોકનું વર્ણન.

ધર્માન્તિકાય અધર્માન્તિકાયથી વ્યાપ્ત થયેલુ તમામ
દ્રવ્યના આધારભૂત, વૈશાખસ્થાન એટલે, કમરની જે બાબુએ
બન્ને હાથ દઈને પગ પહોળા કરી ઊભા રહેલા પુરુષની
માફક જે આકાશ, ખંડ શકાયો છે, તે લેવો; અથવા ધર્મ,
અધર્મ, આદર્શ, જીવ, પુદ્ગલ એ પાંચ અન્તિકાય. (પ્રદે-
શનો સમૂહ) છે, તે લેવો. તે લોકનો આઠ પ્રકારે નિલેપો
છે. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, , પર્યાવ.

એમ આઠ ભેદ છે, અને વિજય, અભિભવ પરાભવ, પરાજય એમ પચાસ છે, તેનો નિક્ષેપો છ પ્રકારે છે. અહિંયા લોકના આઠ પ્રકારના નિક્ષેપો છતાં ભાવ નિક્ષેપોમાં ભાવ લોકનો અધિકાર છે. તે છ પ્રકારનો ઔદાયિક ભાવ વિગેરે છે. તે ઔદાયિક ભાવવાળા કપાય લોકવડે અધિકાર છે; અને તે સંસારનું મૂળ છે.

શિષ્યનો પ્રશ્ન—આ બધું શા માટે કહ્યું ?

ઉત્તર—તેનો એટલે ઔદાયિક ભાવ કપાય લોકનો પરાજય કરવો. (કોઈ વિગેરે થાય તો તેને દાળી દેવા) લોકના નિક્ષેપો પછી વિજયના છ પ્રકારે નિક્ષેપો છે તે કહે છે—
લોગો ભણિઓ દવ્વં, સ્વિત્તં કાલો અ ભાવવિજઓ અ
ભવ લોગ ભાવવિજઓ, પગયં જહ વજ્ઞર્હ લોગો
નિ. ગા. ૥૬૭૥

લોક દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, અને ભાવ, વિગેરેનું વર્ણન કરે છે.

અર્તુવિંશતિ સ્તવ—(ચોવીસ ભગવાનનું સ્તવન જેનું બીજું નામ લોગસ્સ) છે, તે બીજો આવશ્યક છે. તેનું આવશ્યક સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં વિસ્તારથી વર્ણન કરેલું છે.

શિષ્યની શંકા—આ વાચાની કઈ જાતની યુક્તિ છે ? કે લોકનું ત્યાં વર્ણન કરેલું છે. અને અહીં તેનો શું સંબંધ છે ?

ઉત્તર—અહીંનાં અપૂર્વકરણ (આઠમું શુભસ્થાન) થી

અનુક્રમે ચઢી દ્વપદશ્રેણિ (કેવળજ્ઞાન પામવાનું) ધ્યાન જેમાં મોહનો સર્વથા નાશ થાય છે.) એ ચઢનારા પુરૂષ જેમ અગ્નિ લાકડાંને બાળે તેમ પોતે કર્મરૂપી લાકડાંને ધ્યાન રૂપી અગ્નિવડે બાળી મૂક્યાથી આવરણ રૂપ કર્મ નાશ થતાં નિર્મળ (કેવળ) જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં દેવતાઓનું આસન કંપતાં તેઓના આવવાથી કેવળ જ્ઞાની પૂજ્ય પુરૂષ તરીકે પૂજ્ય છે. અને તેજ પુરૂષ જ્ઞાન વડે સર્વે જીવોનું હીત થવા ઉપદેશ આપે તે તીર્થ છે. તેને કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ ઉદયમાં આવે; અને તેમને સામાન્ય લોકથી વિશેષ એવા ચોત્રીસ અતિશયો પ્રાપ્ત થયા એવા અંતિમ તીર્થંકર વર્દ્ધમાન સ્વામીએ (લગલગ પચીસે વર્ષ ઉપર) ત્યાગવા યોગ્ય અને ગૃહણ કરવા યોગ્ય પદાર્થનો ખુલાસો કરવા દેવ અને મનુષ્યની સલામાં આચારાંગ સૂત્રનો વિષય કહ્યો. અને તે સાંભળી તેમના મહાન્ બુદ્ધિવાલા ગણધરો. જેઓ અચિંત્ય શક્તિના પ્રભાવવાળા હતા. તેવા જ્ઞાતમ ઇંદ્રભૂતિ વિગેરેએ તે પ્રવચન (મહાન્ ઉપદેશના વાક્યોનો સમૂહ) ને સર્વે જીવોના ઉપકાર માટે તેની સૂત્ર રચના કરી તેનું નામ આચારાંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. અને આવશ્યકની અંદર રહેલું. ચતુર્વિંશતિ સ્તવની નિર્ચુક્તિ તો ત્યાર પછી હમણાંના કાળમાં થએલા ભદ્રનાહુ સ્વામીએ કહ્યું છે તેથી તે અચુક્ત છે કારણ કે પૂર્વ કાળમાં બનેલું આચારાંગનું વ્યાખ્યાન કરતાં પાછળથી થએલ ચતુર્વિંશતિ સ્તવનો

અધિકાર જોવાનું અથવા કહેવાનું ક્યાંથી આવે ! આવું કોઈ કોમળ બુદ્ધિવાળા શિષ્યને શક્યનું સ્થાન થાય તેનું આચાર્ય સમાધાન કરે છે કે આમાં કંઈ દોષ નથી કારણ કે આ નિર્ચુક્તિનો વિષય છે. અને ભદ્રબાહુ સ્વામીએ પ્રથમ આવશ્યકની નિર્ચુક્તિ કરી, ત્યારપછી આચારાંગની નિર્ચુક્તિ કરી તેથી તેમ થાય. તેમજ કહ્યું છે સૂત્ર.

“આવસ્સયસ્સ દક્ષકાલિ યસ્ય તહ ઉત્તર ઝજ્ઞમાયારે”

આવશ્યક-દશ વૈકલ્પિક-ઉત્તરાધ્યયન તથા આચારાંગની નિર્ચુક્તિ છે વિગેરે જાણવું—

વિજયના નિક્ષેપા નામ સ્થાપના છોડીને દ્રવ્યમાં જ શરીર વિગેરે સિવાય વ્યતિરિક્તમાં દ્રવ્યવડે દ્રવ્યથી અથવા દ્રવ્યમાં વિજય તે છે, કે કડવો તીખો કસાએલો વિગેરે આપધથી સ-જેખમ વિગેરે રોગનો વિજય થાય, અથવા રાગ કે મદલનો વિજય થાય તે દ્રવ્ય વિજય છે. ક્ષેત્ર વિજય તે છ ખંડને ભરત વિગેરે ચક્રવર્તિઓ ભૂતે છે, અથવા જે ક્ષેત્રમાં વિ-જય થાય તે ક્ષેત્ર વિજય છે કાળવડે જે વિજય થાય છે. તે જેમકે ભરતે સાંઠ હજાર વર્ષે આજો ભરતખંડ ભૂત્યો તે કાળ વિજય છે કારણ કે તેમાં કાળનું પ્રધાનપણ છે. અથવા ભૂતક (ભરવાના) કામમાં એણે માસ ભૂત્યો અથવા જે કાળમાં વિજય થયો તે પણ કાળ વિજય છે.

ભાવ વિજય તે આદ્યિક વિગેરે એક ભાવનું ગીત

ભાવમાં બદલાવવા વડે એટલે આપશમિક વિગેરેથી થતા વિજયનું સ્વરૂપ બતાવીને ચાલુ વાતમાં જે ઉપયોગી છે તે કહે છે.

અહીં ભવ લોક મૂળસૂત્રમાં લીધેલ છે તેથી ભવ લોકજ કહ્યો છે (જંદમાં માત્રા વધવાથી ભાવને બદલે ભવ લીધો છે) (તે પ્રમાણે કહ્યું છે. નિચુકિત ગાથા ૧૬૬ ના છેલ્લા એ પદમાં કહ્યું છે કે ભાવમાં કપાય લોકનો અધિકાર છે વિગેરે બાણવું) તે આદ્યિકભાવ કપાય લોકનો આપશમિક વિગેરે ભાવ લોક વડે વિજય કરવો (કપાયો મોહનીય કર્મના ઉદયથી છે, તેને શાંત કરવા અથવા ક્ષય કરવા તે કહે છે.) ચાલુ વિષયમાં તેજ બાણવાનું છે. ટીકાકાર તેજ કહે છે. “આઠ પ્રકારનો લોક અને છ પ્રકારનો વિજય એ બન્નેનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહ્યું. તે બન્નેમાં ભાવ લોક અને ભાવ વિજય-થીજ અહીંયાં પ્રયોજન છે.” આઠ પ્રકારના કર્મ વડે લોક (જીવોનો સમૂહ) બંધાય છે. અને ધર્મ કરવાથી મુક્તાય છે. તે પણ આ અધ્યયનમાં બતાવ્યું છે. તે ભાવ લોક વિજય વડેજ શું ફળ છે તે બતાવે છે.

વિજિઓ કસાયલોગો, સેયં, સ્વતઓ નયત્તિં હોઈ ।

કામ નિયત્તમર્દ, સ્વલ્લ સંસારા મુર્ચ્છ સ્વિપ્પં ॥

નિ. ગા. ॥૧૬૮॥

જેણે કપાય લોકનો વિજય કર્યો, તે સંસારથી જડી સુકાય છે. તેથી કપાયથી દૂર રહેવું. તેજ કડ્યાણુકારી છે. (બુ અવ્યય “જ” ના અર્થમાંજ છે.)

પ્રશ્ન—કપાય લોકથીજ દૂર રહ્યો. તેજ સંસારથી મૂકાય છે કે બીજા કોઈ પાપના હેતુઓ છે. કે જે દૂર કરવાથી મોક્ષ મળે ?

ઉત્તર—કામ એટલે સંસારી વિષયની જે ખોટી બુદ્ધિ છે તે પણ નિવારણ કરવાથીજ મોક્ષ મળે છે ?

નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપો પુરો થયો. હવે સૂત્ર આશાપક નિક્ષેપાને ઠહે છે તેને માટે સૂત્ર જોઈએ તે સૂત્ર નિર્દોષ ઉચ્ચારવું જોઈએ તે આ છે મૂળ સૂત્ર.—

“જે ગુણેસે મુલદ્વાણે જે મૂલદ્વાણે સે ગુણે” इत्यादि

જે ગુણ છે તે મૂળ સ્થાન છે અને જે મૂળ સ્થાન છે. તે ગુણ છે. એના નિક્ષેપ નિર્ચુકિત અનુગમ વડે દરેક પદે નિક્ષેપો કરાય છે. તેમાં ગુણનો પંદર ભેદ નિક્ષેપો છે. તે ઠહે છે.

द्वे त्रित्ते काले फल, पञ्चव गणन करण अवभासे ।

गुण अगुणे अगुण गुणे भवसील गुणे य भाव गुणे ॥

नि. गा. ॥ ૧૬૧ ॥

નામ ગુણ, સ્થાપના ગુણ, દ્રવ્ય, ગુણ દોષ ગુણ કાળ ગુણ
ક્રીડા ગુણ, પર્યાવ ગુણ, ગણના ગુણ, કરણ ગુણ, અવભાસ

ગુણ, ગુણ—અગુણ, અગુણ ગુણ, લવ ગુણ, શીલ ગુણ, લાવ ગુણ એમ પંદર ભેદ થયા તે દુઃકાણમાં રહ્યું. હવે સૂત્ર અનુગમ વડે સૂત્ર ઉચ્ચારતાં નિદ્દેષ નિર્ચુકિતના અનુગમ વડે તેના અવયવનો નિદ્દેષો કરતાં ઉપોદ્ધાત નિર્ચુકિતનો અવસર છે—તે ઉદ્દેશા વિગેરેના દ્વારની બે ગાથા વડે બાણવા. હવે સૂત્રને સ્પર્શ કરનારા નિર્ચુકિતનો અવસર છે, તે નામ સ્થાપના મુગમને છોડીને દ્રવ્યાદિકને કહે છે.

દઘ્વ યુગો દઘ્વં ચિય, યુગાણ જં તં મિસં ભવો હોઝ ।
સચ્ચિતે અચ્ચિતે, મીસંમિય હોઝ દઘ્વંમિ ॥ નિ. ગ.

॥૧૭૦॥

દ્રવ્યગુણ તે દ્રવ્ય પોતેજ છે. પ્રશ્ન=શા માટે ? ઉત્તર—ગુણોનો ગુણપદાર્થમાં તેજરૂપે સંલવ થાય છે.

શંકા=દ્રવ્ય અને ગુણમાં લક્ષણ અને વિધાનના ભેદથી ભેદ છે. તેજ કહે છે. દ્રવ્ય લક્ષણ ગુણપર્યાયવાળું દ્રવ્ય છે. વિધાન પણ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, જીવ, પુંદ્રણ વિગેરે છે. દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કહી; અને ગુણની વ્યાખ્યા કહે છે. દ્રવ્યને આશ્રયી સાથે રહેનારા ગુણો છે, અને તેનું વિધાન જ્ઞાન, ઇચ્છા, દ્રેષ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ વિગેરે છે, તે પોતાનામાં રહેલા ભેદ કરીને જુદા છે. આચાર્યનું સમાધાન—એ દોષ નથી; કારણકે, દ્રવ્યો સચિત્ત અચિત્ત, અને મિશ્ર ભેદથી જુદાં છે, તેમાં ગુણ છે તે, તેજસ્વરૂપે

રહ્યો છે, તેમાં અચિત્ત દ્રવ્ય બે પ્રકારે છે. અરૂપી અને રૂપી તેમાં અરૂપી દ્રવ્યમાં ધર્મ, અધર્મ, અને આકાશ. એમ ત્રણ લેદે કરીને જુદા છે. લક્ષણો અનુક્રમે ગતિ સ્થિતિ અને અવગાહ આપવાનું છે અને એનો ગુણ પણ અમૂર્ત છે અને અગુરુલઘુ પર્યાય-લક્ષણ વાલું છે તેમાં ત્રણેનું અમૂર્ત પણું છે તે પોતાની રૂપલેદ વડે વ્યવસ્થાવાળું નથી. (અમૂર્ત પણામાં લેદ નથી તેમ અગુરુલઘુ પર્યાય પણ છે તે તેના પર્યાયપણાથી જ છે જેમકે માટીનો પીંઠ (ગોળો સ્થાસ કોશ કુશલ પર્યાયો (માટીનો ઘડો બનાવતાં ચાક ઉપર જુદા જુદા આકારો બને છે તે) રૂપવાલી માટી છે. એટલે માટીથી આકારો જુદા નથી, તેજ પ્રમાણે રૂપી દ્રવ્યપણ સ્કંધ દેશ પ્રદેશ પરમાણુ લેદોવાલું છે તેના ગુણો રૂપ વિગેરે છે તે અલેદપણે રહેલા છે અર્થાત્ એમાં લેદવડે પ્રાપ્તિ થતી નથી જેમરૂપ પદાર્થથી જુદું પડે તેવો સંભવ નથી. જેમ પોતાનો આત્મા પોતાના જ્ઞાનગુણાથી જુદો પડે તે અશક્ય છે. તેમ બીજા-એમાં પણ સમજવું.

તેજ પ્રમાણે સચિત્ત એવું જીવદ્રવ્ય ઉપયોગ લક્ષણ-વાળું છે એટલે ઉપયોગ રાખે. તેજ જીવને વસ્તુનું કે પોતાનું જ્ઞાન રહે છે તે આપણા આત્માથી જુદા જ્ઞાન વિગેરે ગુણ નથી. કોઈ જુદા માને તો જીવને અચેતનાપણાનો પ્રસંગ આવે.

વાદીની શંકા તે પ્રમાણે માનતાં તો તેના સંબંધથી જીવને અજીવ પણું થશે. ?

આચાર્યનો ઉત્તર—તમારું વચન ગુફની સેવા ક્યારે વિનાતું છે, કારણ કે જે ને પોતાનામાં શક્તિ નથી તે ને બીજાની કહેલી કેવી રીતે થાય ? દાખલા તરીકે સેંકડો દીવાનો આંબધ થાય તો પણ આંધળો રૂપ જોવાને શક્તિવાન ન થાય. એજ પ્રમાણે મિશ્ર દ્રવ્યમાં પણ ગુણ સાથે એકપણાની યોજના પોતાની બુદ્ધિએ કરી લેવી.

આ પ્રમાણે દ્રવ્ય અને ગુણ તેને એકાન્તથી એક પણ સ્વીકારે છતે શિષ્ય કહે છે. શું બન્નેને બીલકુલ ભેદ નથી ?

ઉત્તર—તેવો એકાન્ત અભેદ નથી, કારણકે જે સર્વથા અભેદ માનીએ તો એકજ ઇન્દ્રિય વડે બીજા ગુણોનું પણ ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થઈ જાય અને બીજા ઇન્દ્રિયો નકામી થાય. જેમકે કેરીનું રૂપ જોવામાં ચક્ષુ કામ લાગે અને તેના સાથે એકપણું માનીએ તો ગુણવાળું દ્રવ્ય એક પણ હોવાથી આંખથીજ રસ પણ ખાટો—મીઠો પરખાવો જોઈએ, કારણકે રૂપ દેખાય તેમ રસ પણ જણાવો જોઈએ, એટલે રૂપ અને રસ સાથે દેખાય. તો સર્વથા અભેદપણું છે, પણ તેમ નથી. રસ પારખવામાં જીભનુંજ કામ છે માટે કંઈ અંશે ઘટ અને વસ્તુ જેમ જુદા છે તેમ કંઈ અંશે ગુણ આત્માથી જુદા છે. આ પ્રમાણે ભેદ અને અભેદ એમ બે બતાવવાથી શિષ્ય જલસાઈને આચાર્યને પૂછે છે કે બન્ને રીતે માનવામાં દોષ આવે છે. તો કેમ માનીએ ? આચાર્ય કહે છે—એટલા માટેજ દરેકમાં કંઈ અંશે ભેદ અને કંઈ અંશે અભેદ માનવું

સાફ છે એટલે અલેદ પક્ષમાં દ્રવ્ય પોતેજ ગુણ છે. અને
અને લેદ પક્ષમાં ભાવ ગુણ બુદ્ધો છે. તેજ પ્રમાણે ગુણ અને
ગુણી પર્યાય અને પર્યાયી સામાન્યને વિશેષ અવયવ અને
અવયવીનો લેદ અને અલેદની વ્યવસ્થા બતાવવા વડેજ
આત્મ ભાવનો સદ્ભાવ થાય છે. કહ્યું છે કે—

દૃઢં પજ્જવવિજુયં, દૃઢં વિત્તાં ય પજ્જવા નત્થિ ।

ઉપ્પાયદ્વિદ્ભંગા, હંદિ દવિચલક્કલ્લણં એયં ॥ ૧ ॥

દ્રવ્ય તે પર્યાયથી બુદ્ધું છે. અને દ્રવ્યથી બુદ્ધા પર્યાયો
છે એવું ક્યાંય નથી. પણ ઉત્પાદ, સ્થિતિ અને નાશ એવા
પર્યાયોવાડું દ્રવ્ય લક્ષણ બાણુવું

નયાસ્તવ સ્વાત્મજ્ઞાજિજ્ઞાસમે, રસોપવિદ્ધા દ્વ
લોહયાતવઃ ।

અવન્ત્યભિપ્રેતફલા યતસ્તતો, અવન્તમાર્યાઃ પ્રણતા
હિતૈષિણઃ ॥૨॥

હું ભગવંત ! તમારા કહેલા નયો સ્યાત્ પદે કરીને શોભે
છે. જેમ લોહ ધાતુ રસે કરીને વ્યાપ્ત થએલી સોનું
બનેલી) ઇચ્છિત ફળને આપનારી છે. તેથી ઉત્તમ પુરૂષો જે
હિતના વાંચકો છે તેઓ નમસ્કાર કરીને આપને આશરે
રહેલા છે. સ્પાદનાદ મતને સ્વીકારે છે. આવું દ્રવ્ય ગુણવું
સ્પાદનાદ સ્વરૂપને બતાવનાર આપણા આચાર્યોએ ધર્મ
લખ્યું છે માટે વધારે કહેતા નથી. તેજ નિયુક્તિકાર કહે

છે કે યથા દ્રવ્યમાં પ્રધાન એવા જીવ દ્રવ્યમાં ગુણ ભેદ વડે રહેલ છે તે કહે છે.

સંકુચિયવિયાસિયત્તં, एसो जीवस्स होइ जीवगुणो ।
पूरेइ हंदि लोणं, बहुप्पएसेत्तणगुणेणं ॥ ૧૭૧

જીવ છે તે સયોગિ વીર્યવાળો છતાં, દ્રવ્ય પણ પ્રદેશ અંહાર વિસર્ગ વડે આધારના વશ પણાથી દીવાની માફક સંકોચ અને વિકાશ પામે છે. જીવનો આજ ગુણ આત્માની સાથે આત્મભૂત થઈ રહેલ છે, આમ ભેદ વિના પણ છઠ્ઠી વિલકિતનો સંબંધ થાય છે. જેમ કે સહુનું માથું. શિલાપુત્રક (દસ્તો. ચા વાટા) નું શરીર વિગેરે છે. તેજ ભવમાં સાત સમુદ્ધાત (આત્માનું વધવું ઘટવું તે) ના પરવશ પણાથી આત્મા સંકોચ વિકોચ પામે છે, તેજ કહે છે. ઘરોળર રીતે ચારે બાજુ ભેરથી. હુણવું. અને આત્મ પ્રદેશોને આમતેમ ફેંકવું. એ સમુદ્ધાત છે, એ સાત સમુદ્ધાતનાં નામ ગતાવે છે. કપાય; વેદના; મારણ અતિક, વૈક્રિય, તૈજસ, આહારક, અને કેવલિ સમુદ્ધાત છે. તેમાં પ્રથમનો કપાય. સમુદ્ધાત. અનંતાનુબંધી કોષ વિગેરેથી, જેનું ચિત્ત (જ્ઞાન) નાશ પામ્યું છે, તેઓ પોતાના આત્માના પ્રદેશને આમ તેમ ફેંકે છે. તથા અતિશય વેદના થતાં નાડીઓ તૂટતાં વેદના સમુદ્ધાત થાય, અને મરવાની અણીમાં જીવ આમ તેમ ઉમ્મત

થવાના પ્રદેશમાં લોકના અંત સુધી આત્મ પ્રદેશોને પોતે
 વારંવાર ફેંક છે. અને સંકોચી લે છે. વૈક્રિય સમુદ્રઘાત
 વૈક્રિય લબ્ધિવાળો, નવું વૈક્રિય શરીર બનાવવા માટે, આત્મ-
 પ્રદેશોને બહાર કાઢે છે, તેજ પ્રમાણે તેજસ શરીર બનાવવા
 તથા તેજે લેશ્યાની લબ્ધિવાલો તપસ્વી તેજે લેશ્યા ફેંકવા
 વખતે તેજસ સમુદ્રઘાત કરે છે તથા આહારક શરીર બનાવવા.
 ઐહ પૂર્વ ધારી આહારક લબ્ધિવાલો સાધુ કોઈપણ વખત
 સંદેહ દૂર કરવા તીર્થંકર પાસે પોતાનું શરીર મોકલવા આહારક
 શરીર બનાવવા બહારના પ્રદેશોને લેવા આત્માના-પ્રદેશોને બહાર
 ફેંકે છે, અને કેવલિ સમુદ્રઘાત સમસ્ત લોકવ્યાપી છે એટલે
 તેની અંદર બધા સમુદ્રઘાત છે, એવું નિયુક્તિકાર પોતેજ
 કહે છે. ઐહ રાજ લોક પ્રમાણે આકાશ ખંડ છે તેમાં વ્યાપે છે
 કારણકે બહુ પ્રદેશનું ગુણ પાણું છે. આ કેવલિ સમુદ્રઘાત કેવળ
 જ્ઞાન થયા પછી કેવળ જ્ઞાની પ્રભુ બુદ્ધિ છે કે માર્ગ આયુધ્ય
 થોડું છે, અને કર્મ વધારે લોગવવાનાં છે તેથી દંડ કપાટ.
 મંધન આંતરા પૂરવા, તે પ્રમાણે સંકોચમાં પણ જાણવું એટલે
 પહેલે સમયે ઉપર નીચે દંડ સમાન, બીજે સમયે જાનને છેડે
 કપાટ સમાન ત્રીજે સમયે મથની (રવૈયા)ના આકારે તથા ચોથે
 સમયે આંતરા પૂરે છે, તે પ્રમાણે પાણું ચાર સમયમાં મૂળ-
 શરીર કરી નાખે છે. આ દ્રવ્ય ગુણ છે. હવે ક્ષેત્ર ગુણ વિશેષ
 કહે છે.

દેવકુલ સુસમસુસમા, સિદ્ધી નિઃશયદુગાદિયા ચેવા
કલ મોખણજ્જુ વંકે, જીવમજીવેય માવંમિ ।૧૭૨।

ક્ષેત્ર ગુણ તે દેવ કુર વિગેરે જુગલીઆનાં ક્ષેત્ર છે. ત્યાં
સદાએ કલ્પ વૃક્ષ રહે છે, કાળ ગુણમાં સુખમ સુખમ
વિગેરે નામના આરા જાણવા, જેમાં કાળે કરીને વસ્તુમાં
દેરદાર થાય છે. ક્ષણ ગુણમાં સિદ્ધિ ગતિ છે. પર્યવ ગુણમાં
નિર્લજ્જના (નિશ્ચિત ભેદ) છે. ગણના ગુણમાં બે ત્રણ આર
વિગેરેનું ગણવું છે. કરણ ગુણમાં કળા દ્રેશદ્ય છે, અભ્યાસ
ગુણમાં ભોજન વિગેરે છે. ગુણ અગુણમાં સરળતા છે, અ-
ગુણ ગુણમાં વદતા છે, ભવગુણ અને શીલગુણનો ભાવગુણનો
વિષય લેવાથી જીવનું બહુ લેવાથી તેમાં સમાવેશ થઈ
ગયો છે, તેથી ગાથામાં જીવું બતાવ્યું નથી. ભાવગુણ તે
જીવનો નારક વિગેરે ભવ જાણવો, શીલગુણમાં જીવનો ક્ષમા
વિગેરે ગુણ શુદ્ધ આત્મા લેવો, અને ભાવગુણ તે જીવ અને
અજીવનો જાણવો, આ પ્રમાણે થોડામાં બતાવી તેની વિશેષ
આખ્યા કરે છે.

ક્ષેત્ર ગુણ.

દેવકુર, ઉત્તરકુર, હરિ વર્ષ, રમ્યક, હેમવત, હેરણ્યવન
આ છ યુગલિકનાં ક્ષેત્ર છે. તે સીવાય છપત્ર અંતર દીપ
છે. તેમાં પણ યુગલિક છે, તેઓને ખેતી વિગેરે કૃત્ય કરવા
નીતા જે ભેદએ તે કલ્પ વૃક્ષમાંથી મલી શકે છે, તેથી તે

અકર્મ ભૂમિ કહેવાય છે. આ ક્ષેત્રને આશ્રયી ગુણ જાણવો, વલી ત્યાં જન્મેલા મનુષ્યો દેવ કુમાર જેવા સુંદર રૂપવાલા સદા જીવાની ભોગવનારા પુરે આયુષ્યે મરનારા અનુકુળ સુંદર પાંચે ઈન્દ્રિયનું વિષય સુખ ભોગવનારા સ્વભાવથીજ મરણ કોમળ સ્વભાવાળા અને ભદ્રક ભાવના ગુણથી દેવ લોકમાં જનારા હોય છે (સાથે સ્ત્રી પુરુષનું જોડું જન્મે અને તે નરમાદા તરીકે રહે તેથી તે યુગલિક કહેવાય)

કાળ ગુણ.

ભરત ઐરવત આ બે ક્ષેત્રમાં પ્રથમના ત્રણ આરામાં એકાન્ત સુખવાલા વખતમાં યુગલિકોની સ્થિતિ સદા સુંદર રૂપવાલી અને યોવન વાલી રહે છે.

દ્વિતીય ગુણ.

દ્વિતીય ગુણ, તે દ્વિતીય ગુણ કહેવાય; અને તે દ્વિતીયાને આશ્રયી છે, તે ક્રિયા સમ્યક્દર્શન જ્ઞાનચારિત્ર વીના આ લોક અથવા પરલોકને આશ્રયી જે કરવામાં આવે; તે એકાન્ત અનંત સુખને આપનારી ન હોવાથી તેનો દ્વિતીય ગુણ મન્ય છતાં અગુણ જેવો છે, પણ સમ્યક્દર્શન જ્ઞાનચારિત્ર સાથે મળી તેને અનુસાર જે ક્રિયા થાય; તે એકાન્ત અનંત બાધારહિત સંપુર્ણ સુખ આપનાર સિદ્ધિ (મોક્ષ) દ્વિતીય આપનાર છે, તેજ દ્વિતીય ગુણ મેળવાય છે, તેથી એમ કહ્યું છે:—સમ્યક્દર્શન જ્ઞાનચારિત્રવાળી ક્રિયા મોક્ષદ્વિતીય આપનારી છે, અને તે શિવાયની ક્રિયા સંસારીક સુખદેવના આમન.

માત્ર (બનાવટી) છે. માટે તે નિષ્ફળ છે. (એટલા માટે મોક્ષાર્થિએ કૃણગુણ તેનેજ કહેવો કે જેમાં સમ્યક્દર્શન જ્ઞાનચારિત્ર વિગેરેની પ્રાપ્તિ થાય.

પર્યાયગુણ.

પર્યાય તેજ ગુણ, તે પર્યાયગુણ છે, એટલે ગુણ અને પર્યાય, એ બંનેનો નયવાદના અંતરપણાથી અલેદ સ્વીકાર્યો છે, અને તે નિર્ભજનારૂપ છે. નિશ્ચિતલજના એટલે, નિશ્ચિત-ભાગ જાણવો. જેમકે, સ્કંધદ્રવ્ય છે, તેને દેશપ્રદેશ વડે ભેદ પાડતાં પરમાણુ સુધી ભેદો પડે છે. (પુદ્ગલ દ્રવ્ય જ્યારે આખું હોય; ત્યારે સ્કંધ કહેવાય; અને તેનો એક ભાગ લઈએ તો દેશ, અને સાથી બારીક ભાગ લઈએ; તો તે પ્રદેશ કહેવાય, અને તે પ્રદેશ છુટા પડે તો પરમાણુ છે.) પરમાણુ પણ એક ગુણો કાળો એ ગુણો કાળા સાથે મેળવતાં અનંતા ભેદવાળો થાય છે. આ બધા પર્યાયગુણ છે.

ગણના ગુણ.

જે ત્રણ ચાર વિગેરે, ઘણી મોટી રોશિ હોય; તે ગણના ગુણ વડે નિશ્ચય કરાય છે કે, આટલું એવું પ્રમાણ છે.

કરણગુણ.

કુળાકેશવ્ય તે, પાણી વિગેરેમાં ઇંદ્રિયોને કુશળતા માટે, (કમરત માટે) નહાવા; તરવા વિગેરેની ક્રિયા કરાય છે.

અભ્યાસગુણ.

ભોજન વિગેરે સંબંધી છે. જેમકે, તે દિવસે જન્મેલો બાળક પણ તે પૂર્વભવના અભ્યાસથી માતાનું સ્તન વિગેરે પોતાના મોઢામાં લે છે, અને રોતો જાંઘ થાય છે, અથવા અભ્યાસના વશથી અંધારું હાય; તોપણ કોળીઓ મોંઢામાં જ મુકે છે, તથા આકુળ ચિત્તવાળો પણ દુઃખવાળી જગ્યાએ જ શરીરને પાંપાળે છે વિગેરે છે—

ગુણ અગુણ.

ગુણ જ કોઈને અગુણપણે પરિણમે છે. જેમકે, કોઈ માણસનો સરળગુણ. કપટીને અવગુણ કરનારો થાય છે.

“શાદ્યં હીમતિ ગણ્યતે વ્રતલ્લૌ, દમ્ભઃ ગુર્વૌ કે
તત્ત્વં ।

શૂરે નિર્ઘૃણતાઃ ક્ષૌરૌ વિમતિતા, દૈન્યં પ્રિયામાપિણિ ॥
તેજસ્વિન્યચ્છલિત્પતા સુખરતા, વક્તૃયશક્તિઃ સ્મિરે ।
તત્કો નામ ગુણો ભવેન્ સવિદુષાં, યોદુર્જનૈર્નાદ્ધિતઃ ।

॥ ૧ ॥

લજ્જાવાળી બુદ્ધિ હોય; તે શક્યપણામાં માને. સ્ત્રી
રૂચી દંભપણે માને; પવિત્રતાને કેતવ (મસ્કરીપણે) માને;
શૂરને નિર્ઘૃણતા, સરળતાને દેશપણું, મીઠું બોલતાં દીનતા
માને; તેજસ્વીને અહંકારી, સાફ બોલનારને, મુશ્કરના

(વાચાળપણું) માને; સ્થિરમાં બોલવાને અશક્ત માને. આથી કોઈ ચારો કવિ કહે છે કે:—પંડિતોમાં એવો કયો ગુણ હોય કે, દુર્જનો તેને કલંકિત ન બનાવે? આનો અર્થ એ છે કે:—હિતને 'માટે કહેલું' વચન પણ નિર્ભાગ્યને અગુણપણે પરિણમે છે.

અગુણ ગુણ.

કોઈને અગુણ-વચન પણ ગુણકારીપણ ધાય છે. જેમકે, વક્ત્રુ વિષય સંબંધી છે. તે જેમ, ગોધો ગળીયો હોય; અને તેને કિણુ નકંધ (કાંધ) થયે ન હોય; તો ગો ગણમાં સુખેથી ખેડે છે.

‘ગુણાનામેવ દૌર્જન્યાદ્યુરિ ધુર્યો નિયુજ્યતે ।

અસં જાતકિણસ્કન્ધઃ, સુખં જીવતિ ગૌર્ગલિઃ । ? । ’

જેમકે:—દૌર્જન્ય (કુટીલતાથી) ગુણોનું જ ધુરિમાં ધુર્યપણું યોગ્ય છે. જેમકે, અસંજાત એટલે, જેને કિણુ-નકંધ ન થયો હોય; તેવો ગળીયો બગદ સુખેથી જીવે છે.

ભવગુણ.

ભવગુણ એટલે, નારકાદિ ભવવાળો જીવ તે તે સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય; ત્યાં તેને તેવો ગુણ મળે; તે જીવને આશ્રયી છે. જેમકે, નારકિમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય; તેને અતિશય વેદના, તથા દુઃખેથી સહન થાય; તેવી પીડા તે ભોગવે; તથા તેના શરીરને તલ તલ જેવડા દુકડા કરીનાંખે; તોપણ

લેતાં પ્રથમ સર્વ જીવને સમાધિ આપવા રૂપ પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે છેવટનો ઉચ્છવાસ લેતાં સુધી પાળવી જોઈએ. કહ્યું છે કે—

“લજ્ઞાં ગુણૌઘજનનીં જનનીમિવાર્યા; મત્યન્ત
શુભ હૃદયામનુ વર્તમાનાઃ તેજાસ્વિનઃ સુખમમૂનપિ
મન્ત્યજન્તિ; સત્યસ્થિતિ વ્યસનિનો ન પુનઃ પ્રતિજ્ઞામ
॥૧૥”

શુભના સમૃદ્ધની માતા તથા અત્યંત શુદ્ધ દૃઢ્ય ધના-
યનારી જે લજ્ઞા છે, તેને શ્રેષ્ઠ માતા માફક માનીને તેની
પાછળ ચાલનારા તેજસ્વી પુરુષો (સાધુઓ) મુજે ફરીને
જાતાના પ્રાણ પાણી ત્યજે છે, પરંતુ સત્ય સ્થિતિને ચાલનારા
નેચો જાતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરતા નથી. આ પ્રમાણે
મુખ્યમંત્રવાની જાણુસ્વામીને કહે છે કે:—મેં ઉપર પ્રમાણે
જે કહ્યું; તે મધ્યવીર પ્રભુનાં ચરણસેવન કરતાં સાંભળ્યું
છે, તે મને કહ્યું ન્હો. માટે પરિવ્રજથી આત્માને દુર કર;
મેહું જે કહ્યું છે, તે સાંસારી-વાસનાના ઉચ્છેદ વિના ન
શક્ય; અને તે સાંસારી-વાસના પાંચ પ્રકારના કંઠિયોગ
વિવચરણને અનુસરનારા અભિસારી છે, અને તે લજ્ઞા
સુદેહ છે. નેથી કહે છે કે:—

કામા દુરતિક્રમા, જીવિષં દુષ્ટદિવૃદ્ધમં ।

કામ કામી જલુ અયં પુરિસે, સે સોયઈ જૂરઈ
તિપ્પઈ પરિતપ્પઈ ॥ (સૂત્ર ૧૨)
કામ કહે છે.

કામના બે લેદ છે. (૧) ઇચ્છાકામ, (૨) મદનકામ. તેમાં, મોહનીય કર્મના લેદ હાસ્ય (હાંસી.) રતિથી ઉત્પન્ન થયેલ ઇચ્છાકામ છે, અને મોહનીયકર્મના વેદના ઉદયથી મદનકામ છે. તે બંને પ્રકારના કામોનું મૂળ મોહનીયકર્મ છે, તેના સદ્ભાવમાં કામનો ઉચ્છેદ કરવો મુશ્કેલ છે, એટલે તેનો વિનાશ કરવો દુર્લભ છે, તેથી મુનિને એમ સમજાવ્યું કે, તારે પ્રમાદ ન કરવો, આ કામમાં પ્રમાદ ન કરવો; પણ જીવિતમાં પ્રમાદ ન કરવો. કારણકે, ક્ષણ ક્ષણ જે ઓછી થાય છે, તે વૃદ્ધિ પાપવાની નથી; અથવા સંયમ-જીવિતનો સંસારીવાસનામાં પડતાં દુઃખેકરીને નિર્વાહ થાય છે. અર્થાત્ સંયમ પાળવો મુશ્કેલ થાય છે. કહ્યું કે:—

“આગાસે ગંગસોડવ્વ, પહિસોડવ્વ દુત્તરો ।

માહાહિં ચેવ ગંભીરો, તરિઅવ્વો મહોઅહી ॥૧॥

આકાશમાં ગંગા નદીનો પ્રવાહ છે, તેને સામે જઈને તરવું મુશ્કેલ છે; અથવા મહાસાગર હાથવડે તરવો મુશ્કેલ છે.

બાલુગા કવલો ચેવ, નિરાસાણ હુ સંજમો ।

જવા લોહ મયા ચેવ, ચાવેયવ્વા સુદુક્કરં ॥૨॥”

વેળું (રેતી)ના ડોળીયા મુકેલ છે. તેજ પ્રમાણે ઈંદ્રિ
યોનો ડોળપણ જાતનો સ્વાદ જોમાં નથી; તેવું સંયમ
પાળવું ઘણું મુશ્કેલ છે, અથવા દોરડાના જતાવેડો જ
આવના મુશ્કેલ છે. તેવું સંયમ પાળવું મુશ્કેલ છે.

આ અભિપ્રાય પ્રમાણે અગિલાન લગ્નના મુશ્કેલ છે,
તે બતાવ્યા છતાં, વધારે પુરાવા માટે કહી છે. પ્રાચીનો
એટલે, ઈંદ્રિય-વિગચરણનો લાગણુ જગ જો ને તે શરીર.

અથવા કોઈ જગ્યાએ કોપ કરીને ગયેલો હોય. અથવા નાશી ગયેલો હોય; અને જાનેનો વિયોગ થાય તો પછીથી, કહે કે:—મેં તારું કહેલું શુસ્સામાં ન માન્યું; તેથી તું રીસાઈને આલ્યોગયો. ઇત્યાદિ વ્યર્થ દુઃખો ભોગવે છે.

આ જઘાં દુઃખો શોક વિગેરે જે કદાં છે, તે જઘાંજે જે મનુષ્યો વિષય-વિષના આશ્રયમાં અંતઃકરણને રાખે છે, તેમની દુઃખની અવસ્થા સૂચવે છે. (કેટલીક સ્ત્રીઓ રડી રડીને આંધળી થાય છે, કોઈ છાતી કુટીને પોતાનાં નાનાં બાળકોને અથવા, પોતાના ગર્ભાશયને અથવા, ગર્ભમાં રહેલાં બાળકને દુઃખ આપે છે, કેટલીક અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ માથાં કુટીને પીડાય છે.) અથવા શોક કરે છે. એટલે યૌવન, ધન, મદ વિગેરેના મોહથી ઘેરાયલા મનવાળો વિરૂદ્ધ દૃલ્ય કરીને જગારે ભુલ્લુપો થાય; ત્યારે, મોતનો સમય આવતાં મોહ દુર થતાં પસ્તાય છે. કે, મેં દુર્ભાગીએ પૂર્વમાં જઘા શ્રેષ્ઠ પુરુષોએ આપેલો સુગતિમાં જવાના એક હેતુરૂપ અને હુર્ગતિદાર અટકાવવાને બારણાંની પાછલી ભુગળસમાન ધર્મ ન કયો. કહું છે કે:—

“અવિત્રીં મૃતાનાં પરિણતિ મનાલોચ્ય નિયતાં,

પુરા યચ્ચત્ કિચ્ચિદિહિતમશુભં યૌવનમદાત ।

પુનઃ પ્રત્યાસન્ને મહતિ પરલોકેક ગમને,

તદૈવૈકં પુંસાં વ્યથયતિ જરા જીર્ણવપુત્રામ્ ॥૧॥”

નિશ્ચય કરીને જીવેને અવિવ્યક્ત થનારી અવસ્થાને

વિચાર્યા વિના મેં જીવાનીમાં જે જે અશુદ્ધ કૃત્યો કર્યાં છે, તે પરલોકમાં જવાના વખતે બુદ્ધાપાધી છૂર્ણ થયલા શરીરવાળા પુરૂષને ખેદ પમાડે છે. (કે, મેં ધર્મ ન કર્યો. હવે, મારી શી દશા થશે ! તથા હવે પરતાયે શું લાભ ?) તથા તેજ પ્રમાણે કડવાં ફળ આહીં લોગવતાં, પાપીઓ પણ જુરે છે, વિગેરે ઉપર જતાવ્યા માફક લંપટોને દુઃખ પડે છે, તે બુદ્ધિમાન વાંચકે વિચારી લેવું. કહ્યું છે કે:—

“સગુણમપગુણં વા કુર્વતા કાર્યજાતં,

પરિણતિરવધાર્યા યત્નતઃ પણ્ડિતેન ।

અતિરમસકૃતાનાં કર્મણામાવિપત્તે,

ભવતિ દ્વદયદાહી શલ્ય તુલ્યો વિપાકઃ ॥૧૥”

ગુણવાલું કે અવગુણવાલું કાર્ય કરતાં પહેલાં બુદ્ધિમાને પ્રયાસથી વિચારવું કે એનું પરિણામ શું આવશે. કારણ કે ઉતાવળમાં કરેલા કાર્યનું ફળ લોગવતાં તે સમયે હૃદયને જળનારો શલ્ય સમાન પશ્ચાતાપ વિપત્તિના માટે થાય છે—

આણું કોણુ ન શોએ તે ખતાવે છે. કહ્યું છે કે—

આપયચવચ્ચ લોગવિપસસી લોગસસ અહો ભાગં
જાણહ્ હંતું ભાગં જાણહ્, તિરિયં ભાગં જાણહ્,
મહિણ્ લોણ્ અણપરિચદમાણે સંધિં વિદિત્તા રૂહ
મદિણહિં, એસ ધીરે પસંસિણ જે વચ્ચે પહિમોયણ

જહા અંતો તહા ઘાહિં જહા ઘાહિં તહા અંતો અંતો
અંતો પૂહ દેહં તરાણિ પાસહ, પુહોવિ સવંતાહ પંહિપ
પાહિલેહાપ ॥ (મૂ. ૯૩)

જેને આ લોક અને પરલોકના પરિણામનાં દુઃખ
જોવામાં (વિચારવામાં) વિશાળ દૃષ્ટિ (જ્ઞાન) છે. તે વિશાળ
અક્ષુવાળો અને છે. તે ઉપર કહેલા ભોગોને ઘણા અનર્થોનું
મૂળ સમજીને તેને છોડીને “શમ સુખ” (ચીતરાગ દશા)
ને અનુભવે છે. તથા સંસારી લોકો જે વિવિધ રસમાં પડતાં
અતિશય દુઃખી થએલા છે. (એટલે કુમાર્ગે જતાં ગુણ
ઈંદ્રિ સહતાં વિસફોટકનો રોગ થતાં કે ક્ષયથી મરતાં જીવંત)
ચોતે તેવા કુમાર્ગને ઇચ્છતો નથી. તેથી પ્રશમ સુખને
અનેક પ્રકારે જુએ છે. તેથી તે લોકવિદર્શી છે. અમતા
લોક એટલે ઉર્દ્ધ્વ અથઃ તથા તિર્યક (સ્વર્ગ પાતાળ અને
મૃત્યુ) એ ત્રણ લોકમાં ચાર ગતિમાં થતાં દુઃખો સુખોના
કારણોને તથા ત્યાં ભોગવાતા આયુષ્ય વિગેરે ને જુએ છે.
તે બતાવે છે.

લોકના અર્થો ભાગમાં શું છે તે જાણે છે. એટલે મર્મ
અધર્મ અસ્તિત્વાયથી વ્યાપ્ત આકાશ ખંડનો નીચલો ભાગ
જાણે છે. તેનો ચાર આ છે કે જ્યોત્ષ્ણ જે ક્રમાં વર્તે ત્યાં
ઉત્પન્ન થાય છે. તથા ત્યાં સુખ દુઃખનો વિગત કેવો છે.
તેને જાણે છે. (નારકના જીવોને થતું દુઃખ તેને જાણે
છે. તથા ભૂતનપતિ વ્યંતરના દેવોનું સુખ પણ જાણે છે.)

તેજ પ્રમાણે ઉદ્ધ' તથા તિર્યક દોષને પણ જાણે છે. (ઉદ્ધ' દોષમાં વૈમાનીક દેવ તથા મોક્ષનું સુખ છે. તે જાણે છે. તથા તિર્યક દોષમાં જ્યોતિશના દેવતાનું સુખ તથા ધર્મી મનુષ્યનું સુખ તથા પાપી તથા તિર્યચ પ્રાણીનું દુઃખ જાણે છે.) અથવા દોષ વિદર્શી તે કામ મેળવવા પેસો પેદા કરવા એક ધ્યાન રાખનારા પુન્ય પાપને ભૂલી ગએલા અન્ય દોષોને પોતે જાણે છે. તે જતાવે છે. જે કામ વિગેરેમાં અથવા તેને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયમાં લાગેલા છે. તેને વારંવાર આચરવાથી જાંઘાતા તથા અશુભ કર્મ વડે સંસાર. ચક્રમાં ભગતા નેહને પોતે વિશાળ ચક્ષુવાળો કાગળા અભિલાષથી દૂર થવા કેમ સમર્થ ન થાય ? (અર્થાત્ હાલો માણસ દુઃખ વિચારી પાપથી દૂર ભાગે.)

શુદ્ધ શિષ્યને કહે છે—હે શિષ્ય ! સંસારના ભોગોમાં રાગતા અને તેથી દુઃખી થતા જીવોને તું જો, વળી આ મનુષ્ય દોષમાં જે જ્ઞાનાદિક ભાવ સંધિ છે. તે મનુષ્ય દોષમાંજ સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે, (કેવળ જ્ઞાન યથાખ્યાત આરિત્ર જે મોક્ષના હેતુઓ છે, તે મનુષ્યનેજ છે. માટે મર્ત્ય દોષને લીધે છે,) અને જે હાલો છે તે પોતે ઉપર જતાવેલ તત્વને સમજીને વિષય કપાય વિગેરેને છોડે છે, તેજ સ્ત્રીર પુરુષ છે. તે સૂત્રકાર જતાવે છે એટલે જે આયત સમુદાયો છે. તથા દોષના વિલાગના સ્વભાવને યથાવસ્થિત

જહા અંતો તહા ઘાહિં જહા ઘાહિં તહા અંતો અંતો
અંતો પૂહ દેહં તરાણિ પાસહ, પુઢોવિ સવંતાહ પંડિણ
પાડિલેહાણ ॥ (સૂ. ૧૩)

જેને આ લોક અને પરલોકના પરિણામનાં દુઃખ
જોવામાં (વિચારવામાં) વિશાળ દૃષ્ટિ (જ્ઞાન) છે. તે વિશાળ
ચક્ષુવાળો અને છે. તે ઉપર કહેલા લોગોને ધણા અનર્થોનું
મૂળ સમજીને તેને છોડીને “શમ સુખ” (વીતરાગ દશા)
ને અનુભવે છે. તથા સંસારી લોકો જે વિષય રસમાં પડતાં
અતિશય દુઃખી થએલા છે. (એટલે કુમાર્ગે જતાં ગુપ્ત
ઈંદ્રિ સહતાં વિસફોટકનો રોગ થતાં કે ક્ષયથી મરતાં જોઈને)
પોતે તેવા કુમાર્ગને ઇચ્છતો નથી. તેથી પ્રશમ સુખને
અનેક પ્રકારે જુએ છે. તેથી તે લોકવિદર્શી છે. અથવા
લોક એટલે ઉર્દ્ધ્વ અધઃ તથા તિર્થંક (સ્વર્ગ પાતાળ અને
મૃત્યુ) એ ત્રણ લોકમાં ચાર ગતિમાં થતાં દુઃખો સુખોના
કારણોને તથા ત્યાં લોગવાતા આયુષ્ય વિગેરે ને જુએ છે.
તે જાતાવે છે.

લોકના અધો ભાગમાં શું છે તે જાણે છે. એટલે ધર્મ
અધર્મ અસ્તિકાયથી વ્યાપ્ત આકાશ ખંડનો નીચલો ભાગ
જાણે છે. તેનો સાર આ છે કે જીવો જે કર્મો વડે ત્યાં
ઉત્પન્ન થાય છે. તથા ત્યાં સુખ દુઃખનો વિપાક કેવો છે.
તેને જાણે છે. (નારકિના જીવોને થતું દુઃખ પોતે જાણે
છે. તથા ભૂવનપતિ વ્યંતરના દેવોનું સુખ પણ જાણે છે.)

તેજ પ્રમાણે ઉદ્ધૃત તથા તિર્યક્ લોકને પણ જાણે છે. (ઉદ્ધૃત લોકમાં વૈભવીક દેવ તથા મોક્ષનું સુખ છે. તે જાણે છે. તથા તિર્યક્ લોકમાં જ્યોતિશના દેવતાનું સુખ તથા ધર્મી મનુષ્યનું સુખ તથા પાપી તથા તિર્યંચ પ્રાણીનું દુઃખ જાણે છે.) અથવા લોક વિદર્શી તે કામ મેળવવા પેસો પેદા કરવા એક ધ્યાન રાખનારા પુન્ય પાપને ભૂલી ગએલા અન્ય લોકોને ચોતે જુએ છે. તે ખતાવે છે. જે કામ વિગેરેમાં અથવા તેને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયમાં લાગેલા છે. તેને વારંવાર આચરવાથી ખંધાતા તથા અશુભ કર્મ વડે સંસાર. ચક્રમાં ભસતા લેઈને ચોતે વિશાળ ચક્રવાળો ક્ષગના અભિલાષથી દૂર થવા કેમ સમર્થ ન થાય? (અર્થાત્ હોયો માણસ દુઃખ વિચારી પાપથી દૂર લાગે.)

શુદ્ધ શિષ્યને કહે છે—હે શિષ્ય ! સંસારના લોકોમાં રાચતા અને તેથી દુઃખી થતા જીવોને તું જો, વળી આ મનુષ્ય લોકમાં જે જ્ઞાનાદિક ભાવ સંધિ છે. તે મનુષ્ય લોકમાંજ સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે, (કેવળ જ્ઞાન યદ્યાપ્યાત સારિત્ર જે મોક્ષના હેતુઓ છે, તે મનુષ્યનેજ છે. માટે મર્ત્ય લોકને લીધો છે,) અને જે હોયો છે તે ચોતે ઉપર ખતાવેલ તત્ત્વને સમજીને વિષય દ્વાય વિગેરેને છોડે છે, તેજ સીર પુરૂષ છે. તે સૂરકાર ખતાવે છે એટલે જે આયત ચમુદાહો છે. તથા લોકના વિભાગના સ્વભાવને યદ્યાવસ્થિત

પણે જાણે છે. તે ભાવ સંધિનો જાણુ છે, અને વિષય તૃણાને છોડનારો છે. તે વીર પુરૂષ કર્મને વિહારણ કરવાથી વખાણાયો છે. અર્થાત્ તત્વ જાણનારા પુરૂષોએ તેની પ્રશંસા કરી છે.

તે આ પ્રમાણે તત્વજ્ઞાની બનીને બીજું શું કરે છે તે કહે છે—

“જે વદ્ધે” એટલે દ્રવ્ય ભાવ બંધન વડે બંધાયેલો છે. તેમને પોતે મુક્ત બની બીજાને મુકાવનાર છે. તેજ દ્રવ્ય ભાવ બંધનો વિમોક્ષક (મુક્તિ અપાવનાર) છે. તે વાચ્યાની સુક્તિ વડે બતાવે છે. જેવી રીતે પોતે અવ્યંતરથી મુકાએલો છે, તેવી રીતે બહારથી પણ મુક્ત છે, એટલે અંદર આઠ પ્રકારની કર્મની બેડી છે, તે છોડાવે છે. તથા પુત્ર, સ્ત્રી, વિગેરેને પણ છોડાવે છે, એટલે જેમ આઠ પ્રકારની કર્મની બેડી છે. તેમ બહારનું સગાંનું બંધન છે, તે બંને મોક્ષ જમનમાં વિધનનું કારણ છે, તે બંનેથી મુકાવે છે—

અથવા આ કેવી રીતે મુકાવે છે. તે કહે છે. પોતે ચોતાના વિશાળ જ્ઞાન વડે તત્વનો પ્રકાશ કરી બોધ આપના વડે મુકાવે છે.

બોધ આપતાં પોતે કહે છે કે આ કાયા, નિષા. પિશાળ, માંસ, દોહી, પડ, વિગેરે ગંદી વસ્તુથી ભરેલી.

અસાર છે. એટલે વિધાનું લરેલું માટલું અંદર પણ ગંદું છે. અને બહારથી પણ તેવું જ છે. તે પ્રમાણે આ કાયા, અંદરથી ગંદી છે અને બહારથી લગાડેલા સારા પદાર્થને પણ ગંદા બનાવે છે. કહ્યું છે કે—

“પદિ નામાસ્ય કાયસ્ય ચદન્તસ્તદ્વાહિર્ભવેત્ ।

દૃણ્દમાદાય લોકોડપં, શુનઃ કાકાંશ્ચ વારયેત્ ॥

આ કાયાની જેવી અંદરની ગંદકી છે, તેવી સાક્ષાત્ બહાર જણાતી હોત તો લોકો હાથમાં દંડ લઈને કુતરાને અને કાગડાને વારતા હોત (બહારથી માંસના લોચા ભેંધને કાગડા ચુંધત, અને વિધાને ભેંધને કુતરા ખાજત, તેથી લોકો લઈને હાંકવા પડત.)

આ પ્રમાણે જેમ બહાર અસારતા છે. (પરસેવાની ગંધ બહાર દેખાય છે. તે અનુમાને) અંદર પણ કાયા ગંદી છે, તે જાણે છે. વહી જેમ જેમ શરીરમાં ઉંડાણમાં તપાસે તેમ તેમ વિગ્રેષ ગંદી એટલે માંસ રૂધિર મેદ મત્ત્યા વિગેરે જણાય છે. તથા દોઢ રક્તપીત વિગેરે રાગો આવતાં ઉપર દોઢી બપોળે મલીનતા સાથે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે,

અથવા શરીરનાં નવે દ્વારોથી ઝરતી ગંદકી છે, કાનને નેલ આંખના પીયા બળખો લાલ પિશાબ ઝડા વિગેરે છે. તે સ્ત્રીવાચ બીજી વ્યાધિથી શુભરાં પાકતાં દોઢી, પદ્મ, તથા રત્નીવાળા પદાર્થો વિગેરેથી ગંદકી છે—

આ પ્રમાણે બધું જોઈને યંત્રિત પુરૂષ વિચારે છે કે દારો વહે છે, શુભકાં રોમે રોમે પીડા કરે છે. તે તત્ત્વ સમજનારો તેનું સ્વરૂપ જાણે તેજ કહે છે—

“મંસદ્વિ, રુહિરણદ્વારુવણદ્વડ્કલંમ લયમેવ મજ્ઞાસુ ।
પુણ્ણાણિ ચમ્મકોસે દુર્ગંધે અસુદ્ધીમચ્છે ॥૧॥”

માંસ, હાડકાં, લોહી, રનાયુ, વિગેરેથી બંધાયેલા તથા મલીન મેદ મળ્યા વિગેરેથી ભરેલા અને અસુચિથી બીભત્સ એવા દુર્ગંધીવાલા આમડાના કાથળા રૂપે કાયામાં.

સંચારિમજંત ગ લં ત વ ચ્ચસુત્તં તસે અપુણ્ણમિ ।
દેહે હુજ્ઞા કિં રાગકારણં અસુદ્ધેહમ્મિ ? ॥૨॥

તથા વિદ્યા પિશાબ ઝરનારાં યંત્રવાળા પરસેવાથી ભરેલા શરીરમાં જ્યાં જ્યાં અશુચિનો હેતુ છે. તેમાં રાગતું કારણ કેવી રીતે થાય ? આ પ્રમાણે દેહની અંદરની ગંદકી જાણીને તથા બહાર પશુ ઝરતું છે, તે જોઈને ડાહ્યા માણસે શું કરવું તે કહે છે.

સે મહમં પરિન્નાય મા ય હુ લાલં પચાસી, મા
તેસુ તિરિચ્છમપ્પા ણમાવાયણ, કાસંકાસે વચ્છ
અયં પુરિસે, યદ્દમાઈ કહેણ મૂઢે, પુણો તં કંઠે
લોહં વેરં યદ્દેહ અપ્પણો, જમિણં પરિકહિત્તઠ ઇમમ્મ

ચેવ પહિ વૃહણયાણ, અમરા ય મહાસહ્કી અદમેયં
તુ પિહાણ અપરિણાણ કંદહ । (સુ. ૧૪)

પૂર્વે કહેલો બુદ્ધિમાન સાધુ જેની સિદ્ધાંત લઘુવાધી
સંસ્કારવાલી બુદ્ધિ થયેલી છે, તે દેહના સ્વરૂપને તથા
કામના સ્વરૂપને એ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા વડે શું કરે તે કહે છે—

હે સાધુ—તું ‘લાળ ઝરતા’ અને બળખા વારંવાર
પડતા મોંઢાનો અલિલાપિ ન થઈશ. એટલે જેમ બાળક
ચોતાની પડતી લાળને વિવેકના અભાવે ચાટે છે. તેમ તું
તજેલા લોગોને પાછા સ્વીકારતો નહીં અર્થાત્ લોગો તજીને
પાછા ન લોગવતો.

વલી તે સંસારમાં ભ્રમણ કરાવનાર અજ્ઞાન અવિરતિ
મિથ્યા દર્શન વિગેરેને તિરસ્કીન (તિરછિ ગતિ) અથવા
પ્રતિકુળ ઉપાય વડે, ઉલંઘી જા, અને નિર્વાણના ઝરણરૂપ
જ્ઞાન દર્શન વિગેરેમાં તું અનુકુળતા કર, એટલે તું અજ્ઞાન
વિગેરેમાં આત્માને દુળાવીશ નહીં, અને જ્ઞાનાદિ કાર્યમાં
પ્રતિકુળતા ન કરીશ તેથી સાવચેત રહેવું.

જે પ્રમાદી છે, તે અહીં પણ શાંતિ નથી પામતો;
એટલે, જે જ્ઞાનથી વિરુદ્ધ થઈને લોગનો અલિલાપિ થઈને
નિરાદી ગતિમાં પડે છે, તે પુરુષ દર્શનવ્યતામાં મૂક બનેલો
જે તે જાને છે કે, આ મેં એમ કર્યું; અને હવે એમ
કરીશ; એવી લોગના અલિલાપની તૃપ્તિમાં વ્યાકુળ બનેલો

ચિત્તની શાંતિને નિશ્ચે લોગવતો નથી. (સૂત્રમાં ભૂત લવિષ્ય લીધો; પણ વર્તમાનકાળ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી ન લેતાં, અતીત અનાગત ભૂત લવિષ્ય લીધા છે.)

આ પ્રમાણે મેં કર્યું અને કરીશ; એમ વિચારનારા કામાતુરને શાંતિ નથીજ થતી. કહ્યું છે કે:—

“इदं तावत् करोम्यद्य, श्वः कर्त्ताऽस्मीति चापरम् ।
चिन्तयन्निह कार्याणि, प्रेत्यार्थं नावबुध्यते ॥१॥”

આ હમણાં કરું છું. અને બીજું સવારમાં કરીશ; એમ કાર્યને વિચારતાં તેને, અહીં પરલોકને માટે કંઈ ધર્મ હત્ય સૂઝતું નથી.

અહીં દહીંના ઘડાવાળા ભીખારીનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે. કોઈ રંકને કોઈ જગ્યાએ ભેંસને ચારતાં હુધ મળેલું; તેનું દહીં કરીને વિચારવા લાગ્યો કે, આનું ઘી બનાવી, અને તેથી, પૈસા પેદા કરી, વેપાર કરીને જેરી પરાણીશ; અને પુત્ર ઉત્પન્ન થઈને મોટો થતાં, ખાવા બોલાવવા આવશે; ત્યારે લાત મારીશ. વિગેરે તુરંગમાંજ પગ અટ્ટાળતાં, માથું ધુણાવતાં દહીંનો ઘડો પડ્યો; અને ઘડો ફુટી ગયો; તેથી બધા તુરંગ દુર થયા. ન ખાધું; ન કોઈને પુન્ય માટે આપ્યું. એ પ્રમાણે બીજા પણ હવે કરવા કરાવવાના સંસારી-કર્તાવ્યમાં-મૂઠ બનીને પોતાનો આરંભ નિષ્ફળ કરે છે. અથવા જેમાં દષ્ટાય તે “કામ” સંસાર છે. તેને

કહે; એટલે સન્મુખ જાય; તે જ્ઞાન વિગેરેમાં પ્રમાદ કરનારો છે તે કહે છે. એટલે, સંસારબ્રમણ કપાયથી છે, એટલે તેમાં માયા લીધી; એટલે જે બહુમાયી છે, તે કોધી માની અને લોભી પણ જાણવો; અને અશુભકૃત્ય કરવાથી મૂઠ બનેલો મુખ વાંચ્છતો છતાં દુઃખજ લોગવે છે. કહ્યું છે:—

“સોઝં સોવળકાલે મજ્જળકાલે ય મજ્જિંડં લોલો ।

જેમેડં ચ વરાઓ જેમળ કાલે ન ચાણ્ડ ॥૧॥”

જે સ્વાર્થી છે, તે રાતના સુવાનું, અને દિવસમાં નાવાની વળતે, નાવાનું; તથા જમવા વળતે, જમવાનું. તે સુખેથી દરી શકતો નથી. આના સંબંધમાં મરમણ શેઠનું દણાંત પૂર્વે કહેલું છે, તેના જેવો કાસકષ એટલે, બહુ દપટ્ટી. તેણે કહેલાં દપટ્ટી બનેલો મૂઠ, જે જે કરે, તેનાવડે બેરનો પ્રસંગ થાય; તે કહે છે:—તે દપટ્ટી બીજાને ઠગવા લોભનું કૃત્ય કરે છે, જેથી વેર વધે છે, અથવા લોભ દરીને નવાં કર્મ બાંધીને, સેંકડો નવા લવ કરે છે, અને નવાં વેર વધે છે. તે કહે છે:—

“દુઃસ્વાર્તઃ સેવતે કામાન, સેવિતાસ્તે ચ દુઃસ્વદાઃ ।
યદિ તે ન પ્રિયં દુઃસ્વં, પ્રસન્નસ્તેષુ ન ક્ષમઃ ॥૧॥”

દુઃખથી ખીસાયલો કામ લોગને સેવે છે, અને પરિ-
ણમે તે દુઃખ આપે છે, તેથી સુરે શિષ્યને

સુનિ ! તને જો, હુઝ પ્રિય ન લાગતું હોય; તો, તે લોગોનો સ્વાદ છોડ.

પ્રશ્ન:—જીવ, જોવાં શું કૃત્ય કરે છે કે, પોતાને વેર વધે છે ?

ઉત્તર:—આ નાશવંત શરીરની પુષ્ટિ માટે જીવહિંસા વિગેરે પાપક્રિયાઓ કરે છે, તે ક્રિયામાં હણાયલા સોંકડો આણીઓ નાશ પામે છે, તેથી મરેલા જીવો સાથે વેર અધાય છે. જે ઉપર કહી ગયા કે, ભવભ્રમણમાં કપટ કરવાથી વેર વધે છે, અથવા ગુરુ કહે છે:—આ વારં-વાર હું જે ઉપદેશ આપું છું, તેનું કારણ એ છે કે, સંસારમાં વેર વધે છે, તેથી સંયમનીજ પુષ્ટિ કરવી તે સાચું છે.

હવે ખીજું કહે છે. જે દેવતા નહીં છતાં, દેવતા માફક દ્રવ્ય-જીવોની સ્વામીપણું, સુંદર રૂપ, વિગેરેથી મુગ્ધ હોય: તે મનુષ્ય અમર (દેવતા) માફક આવરે તે અમરણ્ય (દેવતાઈ)-પુરુષ કહેવાય; તે મહાશત્રુની એટલે, જેને લોગમાં, અને તેને મેળવવાના ઉપાયમાં ઘણી લાલસા (શ્રદ્ધા) હોય; તે, મહાશત્રુ (પાપારંગી) છે, તેનું દષ્ટાંત કહે છે:—રાજગૃહ-નગરમાં મગધમેલનામની ગણિકા (વેશ્યા) રહેતી હતી. તેજ નગરના ધનશેઠ નામનો સાર્થવાહ હતો. તે કોઈ વખતે ઘણું ધન આપીને, તે વેશ્યાનાં ઘરમાં પેડો. તેના રૂપોવન-ચુરુરો.

સમૂહ, દ્રવ્ય વિગેરેની લાલચથી વેશ્યાએ તેને સ્વીકાર્યો; પણ તે શેઠનું આવક, ખર્ચના હિસાબની જગલમાં મન રાંધ્યાથી તે વળતે, વેશ્યાને નબરે પણ જોઈ શક્યો નહીં. (મતલબ કે, વેપારની ધુનમાં, વેશ્યા સાથે વાત પણ કરી નહીં.) આ વેશ્યા પોતાના રૂપયોગન-સુંદરતાના અહ-કારથી હુઁખી થઈ. તેને અતિ હુઁખી જોઈને જરાસંઘ રાજાએ કહેવડાવ્યું કે, તારૂં હુઁખનું કારણ શું છે? અથવા તું કેની સાથે રહે છે! વેશ્યાએ કહ્યું કે હું અમર સાથે રહું છું, રાજાએ પૂછ્યું કે કેવી રીતે? તેણે કહ્યું કે મને રાખનાર શેઠ આ પ્રમાણે પેસાદાર છે, અને લોગના અલિલાપીઓ ધનમાં આગ્રસ્ત બનેલા દેવતા માફક ક્રિયામાં વર્તે છે, આવા પીવામાં તથા ખીજ ક્રિયામાં દેવતા માફક વિકાસ લોગવે છે, પણ કામનો અલિલાપિ શરીર અને મનની પીડામાં પીડાએલો બહારથી સુખી અને અંદરથી હુઁખી લોગોની ઈચ્છાવાલો છતાં ભવિષ્યના વેપારની ચિન્તામાં પરેલો અને જોતો પણ નથી, તેથી મારાં બધાંએ સુખે એક સુખ વિના રહ છે, તેથી શુર શિવ્યને કહે છે, મનની કામી હોવાનાં હુઁખ જોઈને તેમને સુખી ન માનતાં લોગોની ઈચ્છા ન કરવી.

તેમાં ચિત્ત રાખેલો બીજની સુંદર સ્ત્રીઓ જોઈને તે ન
મળવાથી અથવા પોતાની વહાલી પ્રિયા મરી જવાથી તેની
આકાંક્ષામાં રાત દિવસ શોક કરે છે; કહ્યું છે કે:—

“ચિન્તા ગતે भवति साधव समन्ति कस्ये,

सुक्ते तु तृप्तिरधिका, रमितेऽप्य तृप्तिः ।

द्वेषोऽन्यभाजि वश वर्तिनि दग्धमानः

प्राप्तिः सुखस्य दयिते न कथाश्चिदास्ति । ૧૧”

નાશ પામે તો ચિન્તા થાય, પાસે હોય તો તેના પાકથી
ગભરામણુ થાય, ત્યાગ કરે તો તેની ઈચ્છા થાય, ભોગવનાં
અતૃપ્તિ થાય, અથવા પતિ કે પત્ની બીજા માથે રાંખે
કરે, તો દ્વેષ થાય, વશ કરે તો પતિ બળેલા જેવો થાય,
તેથી કરીને સુખની પ્રાપ્તિ પતિથી સ્ત્રીને કદાપી પામુ નથી,
આ પ્રમાણે ધન વિગેરેમાં પણ સમજવું કે કોઈપણ પ્રકારે
કામ વિપાકમાં સુખ નથી, પણ પરિણામે દુઃખજ છે, એવું
અતાવીને સમાપ્ત કરવા કહે છે.

સે તં જાણહ જમહં વેમિ, તે દૃષ્ટં પંડિત પવ-
ચમાણે સે હંત્તા, છિત્તા મિત્તા ત્વંપદ્ત્તા, વિલુંગદ્ત્તા
ઉદ્વદ્ત્તા, અરુઢં કરિસ્તામિતિ મત્રમાણે, જસવિ
ચ ણં કરેહ, અલં ચાલસસ સંગેણં, જે વા સે કારક
ચાલે, ન એવં અણગારસસ જાયહ (મૃ. ૧૨) તિયેમિ ।

જેથી કામના અલિલાપો દુઃખનાજ હેતુઓ છે. તેવું તમે જાણો તેથી હું કહું છું, મારો ઉપદેશ ચિત્તમાં સખવા મારે કાનેથી સાંભળો અને ખોટી વાસનાને છોડી દો.

શંકા-અહીંયાં કામવાસનાનો નિબંધ જતાવ્યો, તે ખીજ ઉપદેશથી પણ કાર્ય સિદ્ધિ યાત્રાતેથી આચાર્ય કહે છે. “ તે દુષ્ટ ” કામ ચિકિત્સામાં પણ પંડિત અભિમાની ચોતે તેવા વચન જોડતો અથવા વ્યાધિની ચિકિત્સાનો ઉપદેશ કરતો અન્ય દર્શનીસાધુ જીવના ઉપમર્દનમાં વર્તે છે. એટલે જે ભવિષ્યના કડવા વિપાકને ભૂલે છે, તે જીવનને સંસાર ભોગવવાના (કોટશાસ્ત્ર) ગ્રંથનો ઉપદેશ કરે છે, જેના વડે અજ્ઞાની જીવો વિષય સુખ લેવા શરીર શક્તિ વધારવા અનેક પાપ કરે છે, તેવું મૂળ કારણ તેવા ઉપદેશને કહેવાથી જીવ જીવેને લાકડી વિગેરેથી મારનારો તથા શૂળ વિગેરેથી કાન વિગેરેનો લેદનારો તથા ગાંઠ છોડવી, વિગેરેથી ધન ચોરનારો, તથા લૂંટ કે આતર પારીને ધન લેનારો તથા જીવ લેનારો અને છે.

કારણ કે કામ ચિકિત્સા કે શરીરની સુષ્ટિ, કે મોગનું નિવારણ તત્વ દષ્ટિથી વિમુખ પુરુષોને જીવ હિંસા સિવાય મનું નથી. વહી કેટલાક પંડિત માની પુરુષો એમ મર્મ કરે છે કે તેણે કામ ચિકિત્સા વિગેરે ન કરી પણ હું તે.

કરીશજ ! એમ માનીને પોતે હણવા વિગેરેની ક્રિયા કરે છે, તેથી કર્મ બંધ થાય છે, તેથી જે કુવાસના અથવા જીવ હિંસાના ઔષધોનાં શાસ્ત્ર બનાવે છે તે પરિણામે દુર્ગતિને આપનાર શાસ્ત્ર હોવાથી તે અકાર્ય છે.

વક્ત્રી કહે છે કે, જે પોતે ચિકિત્સા કરે છે. તે કરનાર અને કરાવનાર બંને પાપ ક્રિયાઓના ભાગી છે, તેથી તેવી દુર્ગતિમાં જનારા અજ્ઞાની જીવની સંગત પણ ન કરવી, કારણ કે તેથી કર્મ બંધ થાય છે, અને જીવ હિંસાથી ઔષધ કરાવે, તેની પણ સંગત ન કરવી.

ઉત્તમ સાધુઓને ઉપર કહેલ પ્રાણીઓની હિંસાવાદુ કામ વાસનાનું અથવા વૈદક શાસ્ત્રનું ભણવા ભણાવવાનું હોય નહીં. એટલે જેમ બાળ જીવો કરે, તેમ સાધુઓને કરવું ઠીક નહીં, તેઓનું વચન પણ સાધુઓએ સાંભળવું નહીં, આવું મુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે, પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયે.

હવે છઠો ઉદ્દેશો કહે છે.

પાંચમા સાથે છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો આ સંબંધ છે, કે સંયમ દેહના નિર્વાહ માટે લોકોમાં જવું, પણ તેમની સાથે પ્રેમ ન બાંધવો એવું કહ્યું તે હવે સિદ્ધ કરે છે.

આ સૂત્રનો પૂર્વના સૂત્ર સાથેનો સંબંધ કહે છે:-એટલે,

“હપ મા” સૂત્રની છેવટે કહ્યું છે:—ઉત્તમ આધુને ચિદ્ધિ-
આ વિગેરે ન હોય. અહીંયાં “૬૬” સૂત્રમાં પણ તેજ કહે છે.

તે તં સં વુજ્જમાણે આયાણીયં સમુદાય તમ્હા
પાપકમ્મં નેવ કુજ્જા ન કારવેજ્જા । (સ્. ૧૬)

જેને ચિદ્ધિ આ નહોય; તે અનગાર કહેવાય; અને
જે હોયને દુઃખ આપનાર ચિદ્ધિ આનો ઉપદેશ આપયો;
અથવા તેણે કૃત્ય કરવું તે પાપ છે, એમ બાણીતો (ગીતાથ)
સાધુ જ-પરિજ્ઞાવડે તથા, પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે બાણીને
તથા, પાપ છોડીને આદાનીય (બ્રહ્મ કરવા યોગ્ય) પર-
નાર્થથી ભાવ આદાનીય જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્ર છે, તેને બ્રહ્મ
કરીને પાપકર્મ કોઈપણ વળતે ન કરે તેમ ન કરાવે;
અને કરનારને અનુમોદના પણ ન આપે.

અથવા, તે સાધુ જ્ઞાન વિગેરે, મોક્ષનું સાચું કારણ
છે, એમ બાણીને, સંયમ-અનુષ્ઠાનમાં હંસાવધ ઘટ્ટને સર્વ-
સાવધ (પાપનાં) કૃત્ય મારે ન કરવાં; એવી પ્રતિજ્ઞા રૂપ-
ચર્ચત ઉપર ચાલીને શું કરે છે ? તે કહે છે:—

આ સાવધના આરંભની નિવૃત્તિ રૂપ-સંયમ લીધો છે,
તેથી, મુનિએ પાપકર્મની ક્રિયા ન કરવી. મનથી પણ
દબાવી નહીં; પોતે બીજા પાસે પણ કરાવવી નહીં; એટલે,
મોક્ષ વિગેરેને પાપકર્મનાં પ્રેરવાં નહીં; તથા, “૧૮”
પ્રકારનું સાપજીવ-હિંસા, જુદું, ચોરી, દુન્યાલ, પ્રતિબંધ

મમતા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગદ્વેષ, કબ્જા, અભ્યાખ્યાન, પૈશ્વન્ય, રતિ અરતિ, પરનિંદા, માયા મૃધાવાદ, (કપટનું બુઠ,) મિથ્યાદર્શન-શલ્યને પોતે ન કરે; તેમ, ન બીજા પાસે ન કરાવે; તથા, પાપ કરનારી પ્રશંસા ન કરે; એમ, મન, વચન, કાયાથી ત્યાગ કરે.

પ્રશ્ન:—એક પાપ કરે; તેને બીજા પાપ લાગે કે નહીં ?

ઉત્તર:—તે શાસ્ત્રકાર બતાવે છે.

સિયા તત્થ એગયરં વિપ્પરામુસહં છસુ અત્તપ્પરામિ કપ્પહં સુહટ્ઠી લાલપ્પમાણે, સણ્ણ વુક્કોણમ્મહે વિપ્પરિયા સમુવેહં, સણ્ણ, વિપ્પમાણં પુરોચયં, પકુવ્વહં, જંસિમે પાણા પવ્વહિયા પહિલેદ્દાણં નો નિકરણયાણં, એસ પરિજ્ઞા પવુચ્છહં કમ્મો વસંતો.

કોઈ પાપઆરંભમાં પૃથ્વીકાય વિગેરેનો સમારંભ કરે છે, તે એક પ્રકારનું આશ્રવદ્વાર પ્રારંભે છે, તે છ કાયના આરંભમાં વર્તે છે, તે બાણુવું. જોડે, પોતે એકને હાનુવાનો વિચાર કરે છે, છતાં સંબંધને લીધે એવું હાનુાય છે.

પ્રશ્ન=ત્યારે કોઈપણ એકકાયને હાનુવા આરંભ કરે ત્યારે બીજા કાયના સમારંભનું પાપ અથવા સર્વ પાપનાં વર્તે છે તેવું કેમ મનાય ?

ઉત્તર—કુલારની શાળામાં પાણીને અડકવાના પદાર્થ વડે બાણુવું. એટલે પાણીને અડકતાં પાણી સાથે એકત્રી

માટીને સ્પર્શ થાય તેથી ઊંચી પૃથ્વીકાયનો આરંભ થયો અને પાણીમાં રહેલી વનસ્પતિનો આરંભ થયો, તે હાલતાં વાયુનો સમારંભ થાય, ત્યાં રહેલી અગ્ની પ્રદીપ્ત થાય. એ પ્રમાણે અગ્નિ બળતાં ત્રણ જીવોનો આરંભ થાય. (માટે સાધુએ દરેક જગ્યાએ વિચારીને પગ મૂકવો) અથવા પ્રાણાતિપાત આશ્રવદ્વારમાં વર્તવાથી, અથવા એક જીવના અતિપાત (હિંસા) અથવા એક કાયાના આરંભથી બીજા જીવોનો પણ ધાતક સમજવો, તથા પ્રતિજ્ઞા દોષવાથી તે બીજાં પાપ બાંધે છે. કારણ કે જીવ હિંસાની આત્મા જીનેશ્વરે આપી નથી, તથા પ્રાણીઓના પ્રાણ દેવાની આત્મા પ્રાણીઓ આપતા નથી, માટે ચોરીનો દોષ છે, તથા સાવધના અહણ કરવાથી પરિઅહવાજો પણ છે, અને પરિઅહમાં મૈથુન તથા રાત્રી ભોજન પણ આવે, કારણ કે એક કાર્ય વિના સ્ત્રી ભોગવાય નહીં. એથી એકના આરંભમાં બધી કાયાનો આરંભ છે, અથવા ચાર આશ્રવદ્વારને રોક્યા વિના ચાર મહામતમાં તથા તથા છઠ્ઠા રાત્રી ભોજન વિરમજીવત ફેલી રીતે ધાય ? એથી બધાનો આરંભ લાગે અથવા એક પાપ આરંભ કરે, તે અકર્તવ્યમાં પ્રવર્તવાથી છલ્લે કાયાના આરંભનો દોષિત છે, અથવા જે એક પણ પાપ કરે, તે માટે પ્રકારના કર્મને અહણ કરી વારંવાર તેમાં પ્રવર્તે છે.

પ્રશ્ન—મારું માટે તે પાપ કરે છે ?

ઉત્તર—સુખનો અર્થ તે વારંવાર અચુકત બોલે છે, અને કાયાથી દોડવા-કુદવાની ક્રિયા કરે છે, અને પેસો પેસા કરવા ઉપાયોને મનથી ચિંતવે છે, તે કહે છે. ખેતી નિગેર કરીને પૃથ્વીનો આરંભ કરે છે, સ્નાન માટે પાણીનો, તાપ વા માટે અગ્નિનો, ગરમી દૂર કરવા હવાનો (પંખાવડે) તથા ખાવાને માટે વનસ્પતિ અથવા પશુ હત્યા નિગેરેનો આરંભ કરે છે, આ પાપ કરનાર ગૃહસ્થ અથવા વેળધારી સાધુ રસનો રસીઓ બનીને સચિત્ત લવણ વનસ્પતિ કાપ નિગેરેને ગ્રહણ કરે છે, તથા બીજી વસ્તુ પાપ વાપરે છે, તે સમજી લેવું.

આ પ્રમાણે જે વધારે બોલનારો હોય, તે પાપ કર્યાથી બીજા નવા જન્મના દુઃખ રૂપી આડનું કર્મ બીજા પાપ વાવે છે, અને તેથી દુઃખના આડનું કાર્ય પ્રકટ થશે, તે તેણે અહીં કયું. માટે આત્મીય (પોતાનું) કયું. અને તે પાપ કર્મના વિપાકનો ઉદય થતાં મૂઠ માણસ પરમાર્થને ન જાણવાથી, ધર્મ કરવાને બદલે સુખને મેળવવા પ્રાણીને દુઃખ આપવાનાં કૃત્યો કરે છે, અર્થાત્ સુખને બદલે ભવિષ્યમાં પણ દુઃખજ પામશે. કહ્યું છે કે:—

“દુઃસ્વદ્વિદ્ સુખલિપ્સુ, મૌહાન્વન્વાદ દૃષ્ટ યુગદોષઃ
યાં યાં કરોતિ ચેષ્ટાં તયા તયા દુઃસ્વમાદતે ॥૧૥”

દુઃખનો દેષી, સુખનો આદક, મૌહી આંખનો દત્તર

ગુણ દોષને ન જાણનારો જે જે ચોટાઓ કરે છે, તેનાથી
 પોતે દુઃખજ પામે છે. અથવા તે મૂઢ હિત મેળવવા,
 અહિત છોડવાના વિવેકથી શૂન્ય ઉલટો ચાલે છે, એટલે
 હિતને અહિત માને છે. તથા અહિતને હિત માને છે,
 તથા કાર્યને અકાર્ય, અપશ્યને અપશ્ય વિગેરેમાં પણ સમ-
 જવું; એટલે એમ બતાવ્યું કે, મોહ તે અજ્ઞાન છે, અથવા
 મોહનીયનો ભેદ છે, તે જાને પ્રકારના મોહથી મૂઢ બનેલો
 અલ્પ સુખના માટે તેવો તેવો આરંભ કરે છે કે, જેનાવડે
 શરીરના અને મનના દુઃખના વ્યસનોને પામીને અનંત
 કાળના સંસાર જામણની પાત્રતાને પામે છે. વલી મૂઢની
 બીજી અનર્થની પરંપરા બતાવે છે, એટલે પોતાના આત્મા
 વડે મધ વિગેરેના પ્રમાદથી એટલે દંડિયોનો રસ લેવો,
 રૂપાચો કરવા, વિદ્યા કરવી, અથવા ઘણી નિદ્રા કરવાથી
 જુદું જુદું વૃત્ત (પાપના આળા) કરે છે. અથવા વય
 એટલે પોતાનાં કર્મ વડે જેમાં જીવો જામણ કરે છે તે વય
 સંસાર જાણવો, એટલે એક એક કાર્યમાં ઘણો કાળ રહે-
 વાથી તેનો અનંતોક્ષાળ દુઃખમાં વીતે છે.

અથવા કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીએ; તો, પોતાના
 જુદી જુદી રીતે કરેલા પ્રમાદથી બધાવડાં કર્મવડે વય
 એટલે, કૌંસણ અવસ્થા લેવાવે; તે એકંદ્રિય વિગેરેમાં
 રહી, અર્જુન વિગેરેથી લઈને, એક દિવસના અન્નદા બાગક

પણ વિગેરેની અવસ્થામાં વ્યાધિથી ખીડાયલા, અથવા દરિદ્ર તથા દુર્લોભ્ય વિગેરેનાં દુઃખથી પ્રાપ્ત થયેલા તે પ્રજા કરીને બાંધે છે. (એટલે પૂર્વે કર્મ બાંધે; અને પછીથી લોગવે; તે આશ્રયી તયઃ શબ્દ લીધો છે.)

તે સંસારમાં અથવા, ઉપર કહેલી અવસ્થામાં પ્રાણીઓ ખીડાય છે તે બતાવે છે. જં સિ મે. એટલે, આ પોતાના કરેલા પ્રમાદના કારણે અશુભકર્મનાં ફળ લોગવતાં, આરગતિ વાળા આ સંસારમાં અથવા, એકેંદ્રિયાદિ અવસ્થામાં પ્રાણીઓ દુઃખોથી ખીડાય છે, (એવું ગુરૂ શિષ્યને કહે છે કે તું જો.)

તેઓ સુખને માટે આરંભમાં રાશીને મોહથી ધર્મને બદલે અધર્મ કરીને ગૃહસ્થો તથા સાધુ વેગધારી તથા, પાખંડીઓ ખીડાય છે. (જે બ્રહ્મચર્યને બદલે કુશીલ મેને; તેને ઇંદ્રિય સહતાં સંસારમાંજ નરકવાસ લોગવવો પડે. વેદની ગુલામી કરવી પડે; અને વધારે વેગ ન વધે; તે માટે, બાળી ઇંદ્રિયો વશમાં રાખવી પડે; એ દુર્માર્ગે આસ્થાનું ફળ છે.)

જો, એવીરીતે પ્રાણીઓ પોતાનાં પાપોથી આવી ખીડાતાં દેખાય; તો શું કરવું? તે કહે છે:—આ સંસાર-બ્રમણમાં પોતાનાં કૃત્યોનું ફળ લોગવવામાં સમર્થ સ્ત્રીઓ સ્વરૂપ બ્રાહ્મીને અથવા, ગૃહસ્થવટે માર ખાતાં અથવા, પવન લેઠતાં અથવા, રોગાદીની ખીડાઓ લોગવતાં, તેમનાં કર્મનાં ફળ લોગવતાં બ્રાહ્મીને પવિત્ર સાધુઓ નિદાયથી તેના વચન

કરવો; જોટલે, સર્વથા અથવા, નિશ્ચયથી પ્રાણીઓને જુદા જુદા દુઃખોની અવસ્થા જેમાં થાય; તે “ નિકરણ ” અથવા “ નિકાર ” છે, અને તેજ અશુભકર્મ ધારીર મનનું દુઃખ ઉત્પાદક છે, તે કર્મને સાધુ ન કરે; જોટલે જેથી પ્રાણીઓને પીડા થાય; તેવું કૃત્ય સાધુ ન કરે; (સાધુએ કોઈ પણ જાતનો પાપારંભ ન કરવો;) તેથી મું થાય તે કંઈ છે.

આ જે સાવધ વેપારની નિવૃત્તિરૂપ-પરિણા છે, તેજ તત્ત્વથી પ્રદર્ષથી ‘ પરિણાન ’ કહેવાય છે, પણ અશુભ (કર્મની) માફક મોટા કૃષ્ણ રહિત જ્ઞાન નથી.

આ પ્રમાણે જ-પરિણા, તથા પ્રત્યાખ્યાન પરિણાવડે પ્રાણીનો નિકાર (હિંસા) છોડવાવડે સાધુને મોટા મહેત છે, જોટલે કર્મો શાન્ત પામે છે, સંપૂર્ણ જોરમાં રાગ દ્વેષ વિગેરેનાં છે, તે બધાં સંસાર જાડનાં ખીજ રૂપ કર્મ છે, તેનો ધ્યય થાય છે, તે જીવ હિંસાની ક્રિયા દૂર કરનારને થાય છે.

અને આ કર્મ દ્વયમાં વિધન રૂપ જીવ હિંસાનું મૂળ આત્મામાં વિષય વાસનાનું મમત્ત્વ છે, તે દૂર કરવા રહે છે.

જે મમાદયમદં જહાઈ સં ચયદ મમાદયં, જે
તુ દિદપદં સુખી જસત નસિ મમાદયં, નં પરિણાય
નેરાવી પિદ્ધા લોગં વંતા લોગસતં સં મદમં પરિ-

કમિજ્ઞાસિ તિવેમિ ॥ નારદં મહર્હ વીરે, વીરે ન
સહર્હ રતિં । જમ્મા અવિમેળ વીરે, તમ્હા વીરે ન
રજ્જહ ॥૧॥ (સ્ત. ૧૮)

સંસારી જડ વસ્તુમાં મારાપણાની મતિ તેને જે સાધુ
પરિચ્છેદના કડવાં ફળને જાણે છે, તે છોડે છે. તે પરિચ્છેદ
દ્રવ્યથી અને લાવથી એમ બે પ્રકારે છે, તે બંને પ્રકારની
પરિચ્છેદની બુદ્ધિ છોડવાથી અંતરનો લાવ પરિગૃહ પણ
નિષેધ કર્યો, અને પરિગૃહની બુદ્ધિ વિષયનો પ્રતિષેધ કર-
વાથી બહારનો દ્રવ્ય પરિગૃહ પણ તજવાનો કહેા. અથવા
કાકુન્યાયે લઈએ તો એમ અર્થ થાય કે, જે પરિચ્છેદના
વિચારતું મલિન જ્ઞાન છોડે, તેજ પરમાર્થથી બહાર અને
અંદરનો પરિચ્છેદ છોડે છે, તેનો અર્થ આ છે.

સંબંધ માત્રથી ચિત્તના પરિચ્છેદની કાળાશનો અભાવ છે.
જેમ નગરમાં સાધુ રહે, અથવા પૃથ્વી ઉપર બેસે, છતાં
જેમ જીનકલ્પી મુનિને નિષ્પરિગૃહતાજ છે, તેમ સ્થવિર
કલ્પીને પણ જાણવું, તેથી શું સમજવું તે કહે છે.

જે મુનિ જાણે છે કે મોક્ષમાં મુખ્ય વિધિનો ઉદ્દે-
શ તથા સંસાર ભ્રમણનું કારણ છે, તે પરિચ્છેદ મમત્વથી છુટ-
વાના વિચારવાળો છે, તેજ દેખતો છે, તેજોજ મોક્ષનો માર્ગ
જ્ઞાનાદિક જોયું છે, તે દ્રષ્ટ પથ છે.

અથવા દૃષ્ટ ભય લઈએ તો સાતે પ્રકારનો ભય જે

શરીર વિગેરેના મમત્વથી સાક્ષાત્ દેખાય છે, અથવા વિચારતાં પરંપરાએ જણાય છે, તે સાતે પ્રકારના ભયને જાણનારા નિશ્ચયથી થાય છે, તેનો વધારે ખુલાસો કરે છે.

જેમ મમત્વ ન કરે, પરિશ્રદ્ધ ન રાખે, તે દૃષ્ટ ભય છે, એમ સમજીને પૂર્વે જતાવેલા પરિશ્રદ્ધને તે સ પરિજ્ઞા વડે જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે ગીતાર્થસુત્રિ પરિશ્રદ્ધના આશ્રદ્ધવાળા એકેન્દ્રિયાદિ સંસારી-જીવલોકને દુઃખી જાણીને પોતે પ્રાણીમણી દશ પ્રકારની મમત્વસંજ્ઞા (પરિશ્રદ્ધને) ત્યાગે છે, તેજ સુત્રિ સત્ અસત્ના વિવેકને જાણનારા છે તેને શુદ્ધ કહે છે. તું સંયમ અનુષ્ઠાનમાં યોગ્ય રીતે ભિન્ન કર,

અથવા, આઠ પ્રકારનાં કર્મને અથવા, કર્મનું મૂલ્ય રાગદ્વેષાદિ છ રિપુવર્ગ છે, તેને અથવા, વિષયકથાએ જીતવા પરાક્રમ કર એવું હું કહું છું.

તે સુત્રિ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં પરાક્રમ કરનારા પરિશ્રદ્ધના આશ્રદ્ધતે છેડનારા સુત્રિ કેવો ધાય છે તે કહે છે—

(સારાં કામમાં વિશ્વ વધારે આપે તેમ) કદાચ તે સંસારનો ધર, સ્ત્રી, ધન, એવું વિગેરે પરિશ્રદ્ધ છેડનાર અશિશન સુત્રિને સંયમ અનુષ્ઠાન કરતાં એકાદનીયકર્મના જીવથી સંયમનાં મરતિ ધાય; તેમજ, તે સંયમ સંયમી મરતિને પોતે સહન કરે; (તેમાં મન ન રાખે;) પણ

વધારે વૈરાગ્યથી વીર બનીને આઠ પ્રકારના કર્મશત્રુને પ્રેરણા કરીને તે શક્તિમાન બનેલો વીર અસંયમમાં અથવા, વિષય-પરિગ્રહમાં રતિ ન કરે; અને સંયમમાં જે અરતિ થાય; અને વિષયમાં રતિ થાય તેથી, વિભત બનીને શબ્દાદિમાં રમણતા ન કરે; એટલે, રતિ અરતિ, એ બંનેને છોડવાથી ખેદી મનવાળો ન થાય; તેમ, રાગ પણ ન કરે તે બતાવે છે.

જેણે રતિ, અને અરતિમાં મન ન લગાડ્યું તે વીર છે, અરે જે વીર છે, તે પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્તિ ન કરે ત્યારે શું કરવું ? તે કહે છે:—

સદ્દે ફાલ્લે અહિયાસમાણે નિવિંચદ નંદિં રૂઢ
જીવિયસ્સ । મુળી મોળં સમાયાય, ધુળે કમ્મ સરી-
રગં ॥૬॥ પંતં તૂહં સેવંતિ વીરા સંમત્ત દંસિણો ।
એસ ઓહંતરે મુળી તિન્ને મુત્તે વિરપ્પ વિયાહિપ્પ,
ત્તિવેમિ । (સૂ. ૯૯)

જેથી રતિ-અરતિને ત્યાગીને મનોહર શબ્દ વિગેરેમાં સાધુ રાગ ન કરે; તેમ, ખરાબમાં દ્વેષ પણ ન કરે. તે સ્પર્શ વિગેરેમાં પણ સારીરીતે સહન કરે; એટલે, મનોહર શબ્દ સાંભળીને આનંદ ન માને; તેમ, ખરાબ સાંભળીને ખેદ ન કરે; તે પ્રમાણે શબ્દ, તથા સ્પર્શ લીધાથી બીજી ઈન્દ્રિયના વિષયમાં પણ જાણવું. કહ્યું છે કે:—

“સદ્દેસુ ઓ મહ્યપાવણસુ, સોયવિસય મુવગણસુ ।
તુદ્દેણ વ રુદ્દેણ ય સમણેણ સયા ન હોઅવ્વં ॥૧॥

સુંદર છે, ખરાણ શબ્દ જ્ઞાનમાં આવતાં આપુએ ખુશ
અથવા નાખુશ હોમેશાં, (દોષપણ વળતે) ન થયું. એજ
પ્રમાણે રૂપગંધ વિગેરેમાં પણ જાણવું, તેથી, શબ્દ વિગે-
રેમાં પણ મધ્યસ્થતા રાખનારા શું કરે ? તે કહે છે:—

આ શુદ્ધની ઓપાસના કરનાર શિષ્ય ને વિનેય છે,
તેને અથવા, મોક્ષાલિલાપી ખીજને પણ આ ઉપદેશ છે.
કે, તું સારી રીતે જાણ કે. ઐશ્વર્ય, વૈભવ વિગેરેથી મનની
ને પ્રસન્નતા છે, તેને દુર કર. આ મનુષ્ય લોકમાં ને સંયમ
વિનાતું જીવિત છે; તેને ત્યજ દે, અથવા વૈભવ વિગેરેથી
દુઃખની ને આનંદ થાય છે, કે મને આ આવી ઉત્તમ સમૃદ્ધિ
મળી છે, મળે છે. અને મળ્યો. એવો ને વિકલ્પ થાય છે,
તે આનંદના વિકલ્પને પણ તું નિંદ, વિચાર કે આ પાપના
કારણ રૂપ અસ્થિર સમૃદ્ધિવરે શું લાભ છે ! કહું છે કે:—
‘વિભવ ઇતિ ચિંતિ મદલ્લે ? ય્યુત્તરિભવઃ ચિંતિ ચિદાદ-
હુપયાન્તિ ?

કારનિર્મિતકાન્દુકાસમાઃ પાતોત્તરાના મનુષ્યાણાન્ ॥૧॥

ને ઉછળે છે ! આ પ્રમાણે રૂપ વિગેરેમાં પણ જાણવું. તે સંબંધી સનતકુમારનું દૃષ્ટાંત જાણવું.

અથવા પાંચ અતિચારને પણ તું જે પૂર્વે કયાં હોય, તેને નિંદા અને થતાને રોક અને આવતાને અટકાવ, કેવી રીતે ? તે કહે છે. ત્રણ કાળને જાણનાર તે મુનિ છે, અને મુનિનું મૌન તે સંયમ છે, અથવા મુનિનો ભાવ તે મૌન અને વચનનું સંયમ છે, અને તે પ્રમાણે કાયા અને મનનું પણ જાણવું તે મન વચન અને કાયાના સંયમને આદરી ને કર્મ શરીર, અથવા ઔદારિક વિગેરે શરીરને આત્માથી જુદું કર, અર્થાત્ તેનો મમત્વ મૂક, તે મમત્વ કેવી રીતે મૂકાય ? તે કહે છે. પ્રાન્ત એટલે રસ રહીત તથા ધી વિગેરેથી રહીત લુખ્યું લોજન કર, અથવા દ્રવ્યથી અને ભાવથી પ્રાન્ત એટલે વિગત ધુમ તે ગોચરી કરતાં દ્રેષ ન કરવો, તથા રૂક્ષ ભાવ એટલે સારી ગોચરીમાં રાગ ન કરવો, તે અંગાર દોષ રહીત, વીર સાધુઓ ગોચરી કરે છે, તે સાધુઓ, સમત્વ દર્શી છે. તે રાગદ્રેષ રહીત છે, અથવા સમ્યક્ત્વ દર્શી છે, એટલે પરમાર્થ દૃષ્ટિવાદી છે. તેઓ જાણે છે. કે આ શરીર કૃત્ત્ર છે; નિરૂપકારી છે. એના માટે પ્રાણીઓ આલોક પરલોકમાં કલેશ કરી દુઃખ લોગવનારા છે. (અને અનેક આ દેશમાં એક આ દેશ છે) તેથી રસ રહીત લુખ્યું ખાનારો તથા સમદર્શી ક્રમોદિ

શરીર છોડીને ભાવથી ભવ ઓધને તરે છે. તે ઉત્તમ ક્રિયા કરતાં ભવ ઓધને તરે છે. અને જે બાહ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહથી રહીત છે. તે મુક્ત છે. એટલે જે નિર્મળ ભાવથી શાન્દાદિ વિષયનો રાગ ત્યજે તે વિરત છે, અને મુક્તપણે તથા વિરતપણે જે વિખ્યાત છે, તેજ મુનિ ભવ ઓધને તરે છે, અથવા તે તર્યો છે, એમ બંધુબુંદે જે મુનિ આ પ્રમાણે મુક્ત અને વિરત પણાથી વિખ્યાત ન થયો, તે કેવો દુઃખી થશે તે બતાવે છે.

દુર્વસુસુળી અણાણાણ, તુચ્છણ ગિલાહ વત્તણ,
 एस धीरं पतंसिए, अचेह लोयसजोगं एस नाण
 पवुच्चह (सूत्र. १.००)

વસુ દ્રવ્ય છે. અને ભગ્ય અર્થમાં ઉત્પત્ત કર્યું છે. તે મોક્ષ રૂપી ભગ્ય દ્રવ્ય છે. એટલે સુક્તિ મનન યોગ્ય જે દ્રવ્ય તે વસુ છે, અને ખરાબ માર્ગે વપરાય તે દુર્વસુ છે. એટલે દુરૂપયોગ કરનાર જે મુનિ છે. તે મોક્ષ મનનને અયોગ્ય છે. (અર્થાત્ તે સંયમ રૂપ વસુને ખોટે માર્ગે લે છે, તેથી તેનો મોક્ષ ન પાવે.) આમ કાથી કાચ ? તે કહે છે. તીર્થ કરતાં હિપદેશથી કુત્ય બની સ્વેચ્છાચારી બને છે.

પ્રશ્ન—કાથી તે સ્વછંદી બને છે. ?

ઉત્તર—પ્રયત્ન કહેલા ઉદ્દેશનાં બતાવ્યું છે. તે સમજી નહીં બંધુબુંદે, તે આ પ્રમાણે છે. નિષ્કાલથી મેહીત દેખે છે. તેમાં તત્ત્વ સમજવું હુલ્લ છે અને તત્ત્વોનાં આગમને

કુસલા પરિન્નમુ દાહરંતિ, ઇહ કમ્મં પરિન્નાય, સઙ્ગમો
જેઅણન્ન દંસી, સે અણન્ના રામે, જે અણણારામે,
સે અણન્નદંસિ, જહા પુણ્ણસ્સ કત્થઈ તહા તુચ્છસ્સ
કત્થઈ, જહા તુચ્છસ્સ કત્થઈ તહા પુણ્ણસ્સ કત્થઈ
(સૂત્ર. ૧૦૧)

જે દુઃખ અથવા દુઃખનું કારણ અથવા, લોકના મમત્વથી
બંધાતું કર્મ તીર્થકરોએ બતાવ્યું છે કે, આ સંસારમાં
જીવોને આવાં આવાં દુઃખો છે, તે દુઃખને અથવા તેનાં કર્મને
ધર્મ કથાની લખિધ પ્રાપ્ત કરેલા જૈન તથા જૈનેતર મતના જાણુ
ગીતાર્થ યોગ્ય વિહાર કરનારા; એકે તેનું પાળનારા, નિદ્રા
જીતેલા; ઇંદ્રિયો વશ રાખનારા દેશકાળ, વિગેરેનું સ્વરૂપ
જાણનારા; ઉત્તમ ગુણોવાળા સાધુઓ વિગેરે આવી પરિજ્ઞા
બતાવે છે કે, દુઃખોનું મૂળ કારણ તથા, તેનું શેષવાનું કારણ
આ પ્રમાણે છે. તે જાણીને જ્ઞ-પરિજ્ઞાવડે પ્રત્યાખ્યાન પરિ-
જ્ઞાવડે પાપને ત્યાગે છે. વળી, ઉપર દુઃખ થવાનો વિચાર
વિગેરે મનુષ્ય તથા, જીવ જીવોનું કહ્યું તે દુઃખ જાણુ-
વાની તથા, દુઃખનું મૂળ પાપ ત્યાગવાની એ પ્રકારની
પરિજ્ઞા-ગીતાર્થ સાધુઓએ બતાવી. તે પરિજ્ઞા કરીને તથા,
પાપનાં મૂળ આશ્રદ્ધાર જાણીને છોડવાં તે કહે છે:—

જ્ઞાનનું શત્રુપણું (જાણનારને વિદ્યન કરવું) વિગેરે
કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય છે. તેમ આડે કર્મ

લાખા થાય, તેવી વિદ્વાનોની કહેલી કથાને સંવેદની કથા કહે છે.

यत्र संसारभोगाद्, स्थितिलक्षणवर्णनम् ।

वैराग्य कारणं भव्यैः सोक्ता निर्वेदनी कथा ॥४॥

જે સંસાર ભોગના અંગોની સ્થિતિના લક્ષણનું વર્ણન છે અને વૈરાગ્યનું કારણ છે તેવી કથાને ભવ્ય પુરુષો કહે છે તે નિર્વેદની કથા જાણવી.

તે કથા દેવી છે. તે કહે છે બીજું એટલે જૈન સિવાયનું જે તત્ત્વ તેને માને તે અન્યદર્શી-તથા ન અન્યદર્શી તે યથા યોગ્ય પદાર્થ જાણનારો સમ્યક્ દષ્ટિ જિન વચન માનનારો ગીતાર્થ સાધુ છે તે મોક્ષ સીવાય બીજા માર્ગમાં રમતો નથી.

હેતુ અને હેતુવાળા-માવવડે સૂત્રને જોડવા કહે છે કે જે ભગવાનના ઉપદેશથી અન્ય સ્થાનમાં રમાણતા ન કરનારો તે અનન્ય દર્શી છે અને જે અનન્ય દર્શી છે તે બીજો રમે નહીં કહ્યું છે કે—

“ शिवमस्तु कुशास्त्राणां वैशेषिकपटितंत्र ब्रह्मा
नाम् ।

येषां दुर्विहितत्वाद्भगवत्पुरुषवत्ते चेतः ॥१॥”

કુશાસ્ત્રો જે, “વૈશેષિકપટિતંત્ર” તથા, બ્રહ્મનાં સ્વેતાં

છે, તેમનું પણ ભલું થાગો; દારણુકે, તેમનામાં વિરા-
વાદ બોધને જિનેશ્વરના વચનમાં અમાઈ મન રંજીત થાય છે.

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ કહેલ છે, તે કહેનાર
રાજદ્રેષ દર દરનારો થાય છે તે બતાવે છે.

જગ્ન પુણ્યસ્મ. વિગેરે.

તીર્થંકર, ગણધર, આચાર્ય વિગેરે જે પ્રધારે ધંદ્ર
અક્ષવર્તી માંડલીક રાજા વિગેરે પુન્યવાન-જીવને ઉપદેશ
કરે છે. તેજ પ્રમાણે કહીયારા વિગેરે તુન્હ જીવને પણ
ઉપદેશ કરે છે. (જાનેમાં તેમનો સમભાવ છે,) અથવા
પૂર્ણ તે જાતિ, કુળ, રૂપ, વિગેરેથી પુણ્યવાન છે, અને નીચ
જાતિ દુરૂપવાળો તે તુન્હ છે, અથવા, વિજ્ઞાનવાળો પૂર્ણ
તથા, અન્ય સામાન્ય જુદાવાળો તુન્હ છે, તે દરેકને
ઉત્તમ પુરૂષો સમાનભાવે ઉપદેશ કરે છે. કહું છે કે:--

“જ્ઞાનૈશ્વર્યધનોપેતો, જાત્યન્શય વલ્લાન્વિતઃ ।

તેજસ્વી મનિમાન્ ત્વપાતઃ પૂર્ણસ્તુચ્છો વિપર્યયાત ॥૧॥

જ્ઞાન, શૈશ્વર્ય અને ધનવાળો, તથા જાતિવંધ, તથા
બળવાળો, તેજસ્વી, જુદામાન પ્રખ્યાત એ સુલુચરો પૂર્ણ
કહેવાય; અને તેથી રહિત તે તુન્હ કહેવાય. અને પર-
માર્થ આ છે કે, સધુઓ, બીજા વિગેરેને તેના કલ્યાણ
ચાટે સ્વાર્થ રાખ્યા વિના ઉપદેશ કરે છે. તેજ પ્રમાણે
અક્ષવર્તી વિગેરેને પણ ઉપદેશ કરે છે.

અથવા ચક્રવર્તી વિગેરેને સંસારથી પાર ઉતારવાના ઉત્તુને જેવા આદરથી કહે છે, તેજ પ્રમાણે બીજાકને પણ કહે છે. આ વાક્યથી સાધુમાં “નિરીહતા” (નિસ્પૃહતા) બતાવી.

પણ એવો નિયમ નથી કે, બધાને એક સરખી રીતે કહેવું; પણ જેમ જેને બોધ લાગે તેમ તેને કહેવું; એટલે, બુદ્ધિમાનને સમજાવવું હોય તો, સૂક્ષ્મ વાત કહેવી; અને સામાન્ય બુદ્ધિગાળાને સાદી વાત કહેવી; તથા રાજાને કહેતાં તેના અભિપ્રાયને અનુસરીને કહેવું; એટલે, બિષ્ણુ દેશકે વિચારવું કે, આ રાજા અન્ય દર્શનના આગ્રહવાળો છે કે, મધ્યસ્થ બુદ્ધિવાળો છે કે સંશયવાળો છે ? કે, સંશયરહિત છે ? તથા આગ્રહવાળો છતાં, કૃત્રીચિંત્તાએ કદાચક્રવાળો બનાવ્યો છે કે, પોતે કદાચક્રી છે ? જો, જોકે હોય; તો, તેને આ પ્રમાણે કહેતો ક્રોધ થાય. જેમકે:—

“દશસૂના સમશ્ચક્રી, દશચક્રિસમો ધ્વજઃ

દશધ્વ જાસમો વેશ્યા, દશવેશ્યા સમો નૃપઃ ॥૧॥”

દશસૂના () સમાન ચક્રી છે, અને દશ-ચક્રી સમાન ધ્વજ છે. () છે, અને દશધ્વજ સમાન વેશ્યા છે. અને દશ વેશ્યા જેવો એક રાજા છે. માટે (માટે આવું ન બોલવું.) તેની બહિષ્કૃત, વિગેરે દેવતા ઉપર હોય; તો, તેનું ચરિત્ર કહેતાં તેને તેના પાપના

ઢિદ્યથી અત્ય કહેતાં પણ, મોટા ઉત્પન્ન થતાં દેખી ધાયઃ
જાને દેખી થઇને શું કરે તે પણ કહે છે:—

અર્થિ'ય હુને અણાદ્યમાણે, રૂઢ્યંપિ જાણ
સેવંતિ નરિય, વેયં પુરિસે કં ચ નણ ? પણ વીર
પણસિય, જે પજે પહિયમોયણ, હૂં આં તિરિયં
દિસાસુ સે સન્ધઓ સન્ધ પરિજ્ઞાચારી, ન હિપરદ
જાણ પણ વીર સે સેહારી અણગવાયણ જે વનં
જે ચ વન્ધ પહુક્કલ મજેસી કુસલે પણ નો વહો નો
મુળે । (સ્. ૧૦૨)

મેધાયમાન થયદો રાજા વાચાધી અપમાન કરે;
જાને તેહું ગાયું ન ગાવાધી વળતે ગારવા પણ વેચાર
ધાયઃ એટલે, લાહી-આળસાધી સાધુને મારે. કહ્યું છે કે:—
‘તત્ત્વેષ ચ નિદુષણં વંધણ નિચ્છુન્નપ કહગમદો યા ।
નિવિદમથં વ નરિંદો । કરેજ્ઞ સંઘં પિ સો કુહાં ॥૧૧॥’

મતનો પેઢાલનો પુત્ર સત્યકી ઊમાના દૃષ્ટાંતને સાંભળવાથી દેખી થાય છે. (ળીજા મતના ગુણો ન જોતાં ઇર્ષ્ય-કથાઓ જોડી કાઢેલ છે, તેવી કથા કહેતાં ળીજા મતવાળાને ક્રોધ થાય છે. માટે, જને ત્યાંસુપી ગુણપ્રાપ્તિનીજ કથા કરવી;) અથવા- ભીખારી કાણોકુટ (હાથપગની જોડવાળો) તેને ઊદેશીને ધર્મશૂનના ઊપદેશરૂપ-કથા કહેતાં તેને ક્રોધ થાય. આ પ્રમાણે, વિધિ ન જાણનારો કથા કહે; તો, તેને બાધા (પીડા) થાય છે, તથા તેમાં પરલોકનો પાત્ર કંઈ લાભ નથી વિગેરે જાણવું. જોકે, સુમુક્તને ધર્મકથાપરના હીત માટે કહેતાં પુન્ય છે, પણ જો, કહેનાર સત્તાને ન જાણજો; અને દેવનું વચન બોલે; તો, તેને શાસ્ત્રકારે પુન્ય જતાવ્યું નથી.

અથવા રાજાનું અપમાન થતાં ધર્મકથા કહેનાર સાધુને હણે; જોટલે, રાજા પશુવધનો યજ્ઞ કરે; તથા, શાન્દ-હોમ, વિગેરે કરે; તેમાં, ધર્મ માનતો હોય; તે સમયે ધર્મકથા કહેનાર સાધુ રાજાના સાંભળતાં કહે કે—તેમાં ધર્મ નથી; તો, રાજા ક્રોધી થઈને દુઃખ આપે.

અથવા, જે જે અવિધિએ કહે; તેમાં પણ સાધુને શ્રેય નથી. તે જતાવે છે.

સાક્ષર પંડિતની સજ્જામાં પશ્ચાદેતુ દૃષ્ટાંત વિગેરે જોડીને પ્રાદૃત જાપામાં કહેવું તે અનુચિત છે, તથા શૂણ્યની સજ્જામાં.

તત્ત્વ સમજાવવા જવું; તે પણ અનુચિત છે. એજ પ્રમાણે
 ઠંઠપણ અનુચિત કાર્ય કરતો સાધુ જૈનધર્મની હીલનાજ
 કરે છે, અને તેને પાપનોજ બાંધ છે, તેનું દૃશ્યજ
 થવાનું નથી; માટે, તેવા વિધિ ન જાણનારા પુરૂષે માન
 ધારણ કરવું વધારે આડું છે. (કે જીવનને હોય ઉત્પત્ત
 કરી અશુભકર્મ પોતે ન બાંધે.) કહ્યું છે કે:—

“સાદજ્જણવજ્જાણં, વચ્ચણાણં જો ન યાણદ્ વિસેસં ।
 નુત્તુંપિ તરસ ન સ્વમં, કિંમંસં પુણ દેસણં વાહં ॥૧॥”

જેને સાવધ, અને નિર્વધ વચનનું જાણપણું નથી;
 તેને જાણવાનો પણ અધિકાર નથી. તો, તેને ઉપદેશ આપ-
 વાનો અધિકાર ક્યાંથી હોય ? આ પ્રમાણે છે. તો, ધર્મ-
 કથા કેવીરીતે કરવી તે કહે છે:—જે, પોતાની દ્રષ્ટિએને
 વશમાં રાખનારો છે, વિષય વિષનો વેરી છે, સંસારથી ઉદ્દેગ
 મનનાળો છે, અને વૈરાગ્યથી જેનું હૃદય ખેંચાયકું છે,
 તેવો માણસ ધર્મને પૂછે; તો, તે સમયે આશ્ચર્ય વિશેર
 ધર્મકથા કહેનારે વિચારવું કે, આ પુરૂષ કેવો છે ? નિઃશ્ચ-
 રપિ છે કે ભદ્ર છે ? અથવા, કેવા આશ્ચર્યથી પૂછે છે ?
 એનો ઇંદ્રિય કયો છે ? એણે કયો મત માન્યો છે ?
 વિશેર વિચારીને એવ્ય ઉત્તર સમય કિંમિત કહેવો તે મતલબ છે.

એનો સાર આ છે કે ધર્મ કથાની વિધિ બહુતર
 પોતે આત્મામાં પરિપૂર્ણ હોય તે સંભવતાનો વિચાર કરે

વીર સાધુ, ઉત્તમ પુરુષોથી વખાણાએલો છે. વળી તેનું વર્ણન કરે છે.

જે વહે વિગેરે.

તે ગાદ પ્રધારના કર્મ વડે અથવા સ્નેહ રૂપ સાંકળ વિગેરેથી બંધાએલો પ્રાણીઓને ધર્મ કથા સંભળાવવા, વિગેરેથી સુધાવનારો થાય તેજ તીર્થંકર ગણુધર અથવા આચાર્ય વિગેરે ઉપર કહેલી ધર્મ કથાની વિધિ તાલુનારો છે.

તે કયે સ્થાને રહેલા જીવોને સુધાવે છે ? તે કહે છે. ઉંચે રહેલા જ્યોતિષી વિગેરેને તથા નીચે લવન પતિ વિગેરેને તથા તિર્થંચ તથા મનુષ્યને બ્રાધ આપે છે. (દેવતાના જીવો સમ્યક્ત્વ પાને અને તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય ચારિત્રનો ઘોઠો ભાગ અને મનુષ્ય પુણું ચારિત્ર પહુ પાને.)

વળી તે વીર પુરુષ બીજાને સુધાવનારો હોવામાં બંને પરિણામે પોતે આલે છે, એટલે, સર્વોત્તમ જ્ઞાને સુધા છે, અને સર્વ સંવર ચારિત્ર પાળનાર છે, તે પોતે જે સુધાને મેળવે છે તે કરે છે:—

પોતે હિંસાથી ધત્તાં પાપે લેખાતો નથી; (એટલે હિંસાની હિંસા કરતો નથી.) (સુધાને સર્વ હિંસા કર્યો છે,) તે મેળાવી (સુધાવાન) પહુ છે, એટલે, જેનાવડે જીવો માર પતિમાં લભે તે સહુ (કર્મ) છે, તેનો ધાતુ મેળે તે જોને તાલુનારો નિપુણ સુધા છે. એટલે, તે કર્મ

ક્ષય કરવાનો ઊદ્યમ કરનારા મોક્ષાશિલાપીઓને કર્મ ક્ષય કરવાની વિધિ બતાવનાર પણ છે, તે મેઘાવી, કુશળ, વીર સુનિ છે, તથા, જે પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, પ્રદેશ. એમ ચાર પ્રકારનાં બંધનોથી મોક્ષ કરાવે; અથવા, તેનો ઉપાય બતાવે; તે 'અન્વેષિ' પણ છે, (તે પુર્વનાં વાક્ય સાથે જોડવું;) એટલે, જે જીવ હૃત્યાને દુર કરે; જેદને જાણે; તે મૂળ ઉત્તર પ્રકૃતિના લેહોવડે ભિન્ન, તથા યોગનિમિત્તે આવતી કર્મપ્રકૃતિ, તથા, કષાય-સ્થિતિવાળી કર્મની બંધાતી અવસ્થાને જાણે છે. બાંધવું; સ્પર્શ કરવો; નિધત્ત કરવું નિદ્રાચિત્ત કરવું. આ કર્મ પરિણામને આશ્રયી બંધાય છે, અને સારા ભાવથી તેનો નાશ થાય છે, એ બંનેને તે જાણે છે

પ્રશ્ન:—આ ફરીથી કેમ કહું ?

ઉત્તર:—પુનરુક્ત દોષ લાગતો નથી; કારણકે, એના વડે કર્મ છોડવાનું બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન:—ઉપર બતાવેલા ગુણોવાળો સાધુ છદ્મસ્થ કહેવો કે, દેવળી કહેવો ?

ઉત્તર:—ઉપરનાં વિશેષણ દેવળી સાધુને ન થયે માટે, છદ્મસ્થ લેવો; તે: દેવળીની યી વાત.

પ્રશ્ન:—કુશલ સાધુના દેવા ગુણો દ્વારા જોઈએ ?

ઉત્તર:—કુશળ એટલે, જેણે ધાર્મિકમનો સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો છે, તે તીર્થંકર અથવા, સામાન્ય દેવળી છે.

અને છદ્મસ્થ-ધાતિકર્મથી બંધાયેલો મોક્ષાર્થી, તથા, તેના ઉપાયને શોધનારો છે, અને દેવળી પોતે ધાતિકર્મને હાથ ધરાવી પોતે કર્મથી બંધાયેલો નથી; પણ, અધ્યાત્મિક આર કર્મ જે ભવ બિપથછીક છે, તે તેને હોવાથી પોતે સુકૃત પણ નથી; અથવા, તેવા શુણીને છદ્મસ્થન દલીએ દલીએ છીએ. કે, 'કુશળ' તે, જેણે જ્ઞાનદર્શન-અભિવ્રમેણવેલું છે, તથા મિથ્યાત્વ, અને બાર કપાયોનો બિપથન કરેલો હોવાથી; તેને બિદ્યમાં ન હોવાથી તે 'બંધ' ન હોવાય. આ પ્રમાણે, શુણવાન સાધુ કુશળ હોય; પછી, તે દેવળી હોય કે, છદ્મસ્થ હોય; પણ, તે સાધુના અભ્યાસને પાળતો હોયો લેઈએ. જેમ, સાધુ નાટે કહ્યું; તેમ, ધીન મોક્ષાલિલાપીએ પણ વર્તવું તે જતાવે છે.

સે જં ચ આરમે જં નારમે, અણારજં ચ ન આરમે, છળં છળં પરિણાય લોગસહં ચ સુવદનો (સ. ૧૦૬)

તે પોતે ન કરે; અને મોક્ષ અનુષ્ઠાન કરે. વળી, જિનેશ્વર જે ત્યાગવા યોગ્ય કહ્યું; તેમાં, મુખ્યત્વે હિંસા છે. તે હિંસાનાં કારણને જાણીને સાધુ તેને છોડે. જ્ઞ-પરિજ્ઞાએ જાણે; અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાએ ત્યાગે; અથવા, જ્ઞાણનો અર્થ હિંસાને અદ્વૈ સમય લઈએ; તો, સમયને જાણીને તે કાળે તે કામ કરે.

વળી લોક જે ગૃહસ્થો છે, તેમને સુખની અભિલાષા છે, અથવા, તે કારણે તેને પરિશ્રદ્ધની માંગણ છે, તેની સંસારી-વાસનાને સાધુ છોડે, તે મન, વચન, કાર્યાથી પોતે ન કરે, ન કરાવે; ન અનુમોદે; તેથી કહ્યું કે—ઉપરના ગુણવાળો ધર્મકથા-વિધિ જાણનારો, જાંઘાયણા ને મુકાવનારો કર્મને છેદવામાં કુશળ, અને જાંઘ-મોડાની જોળ કરનારો સુમાર્ગે ચાલનારો, કુમાર્ગને સમજી અહાર પાપને શેકનારો, સંસારી-લોકની સ્થિતિ જાણનારો જે મુનિ જ, તેને જાંઘાય તે જતાવે છે.

ઉદ્દેશો પાસગસ્સ નત્થિ, ચાલે વ્રણે વિદે કામ-સમણ્ણે અસમિવ દુક્ખે દુક્ખો, દુક્ખાણમેવ આતદં અણુપરિચદ્દ, (મ્. ૧૦૪) તિવેમિ લોક વિજયા-ધવવનમ્ ॥૨॥

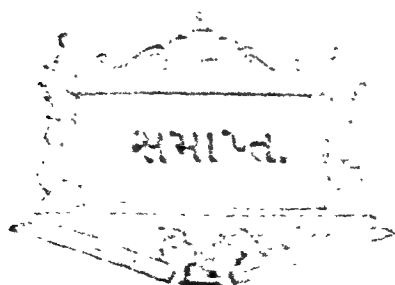
જે પરમાર્થથી જોનારો છે, તેને ત્રીજા જોશથી લઈને આ ઉદ્દેશના છેડા મુખી જે દોષ જતાવ્યા; જેનાથી નારકાઈ ગતિ લોગવથી પડે; તે ઉદ્દેશો છે, તે ત્રીજાઈ સાધુને ન લેવા;

(૨૬૭)

તથા જાળ (મૂળ) સંચાર પ્રેમી હોય; તે સ્નેહ કરીને કામની
 મંજુલાથી દુઃખના આવર્તમાંજ વારંવાર વળે છે. તેણે હું
 છું છું. (ટીકાના ક્ષેત્ર ૨૫૦૦ છે.) છૂટી દેહેના સમાપ
 થયો. સૂત્ર અતુલ્ય તથા સૂત્ર લાપક નિષ્કામ નિષ્કામ
 સૂત્રને સ્પર્શ કરનારી નિર્ણયિત સહીત પૂરા કરે, નહિતો
 નર્ણન જીવે સ્થળે છૂટું છે. જાણી સંપત્તિમાં નાનું વિનયનું
 પ્રપાતપણું જાણવું. તેમાં પણ જોતે જાનવાળે. જાનને સંકેત
 જોતે જાને ક્રિયા હોય સ્થળે ક્રિયાવાળે ક્રિયાને સંકેત
 જોતે તે તે સિદ્ધાન્તી છે. સિદ્ધાન્તે સ્નેહ છૂટું છે. તમારે
 જાનેને અપેક્ષા પૂર્વક સમજાવે જાનેને સ્વાસ્થ્યમાં રહે જાતિ.

હોતે વિનય નામનું જીવનું સ્થળમાં સમાપ્ત થયું.

આ સૂત્રનો પ્રયોગ લાગુ દેવાર થાય છે—

પંથ તે ઇયાં પથ છે તેનો આશ્રય થાય તે ઇયાંપથિક બાણવી. પ્રશ્ન—ઇયાનો પંથ કયો છે ! કે જેને આશ્રયી પથિકી થાય છે ?

ઉત્તર—આ વ્યુત્પત્તિ (ઉત્પન્ન થવાને) નિમિત્ત છે કારણ કે તે ઉભા રહેનારને પણ થાય છે. પણ પ્રવૃત્તિ નિમિત્ત તો સ્થિતિનો અભાવ છે, અને તે ઉપશાંત ક્ષીણભાવ તથા સયોગી કેવળીનું હોય છે, કારણ કે સયોગી કેવળીએ બેઠેલા હોય તોપણ નિશ્ચયથી સૂક્ષ્મ ગાત્રના સંચારવાચ હોય છે.

“કેવલી ણં ભંતે ! અસ્મિં સમયંસિ જેસુ આગા-
સપદેસેસુ હત્યં વા પાપંવા ઓગાહિત્તા ણં પહિસા-
હરેજ્ઞા, પસૂ ણં ભંતે ! કેવલી તે સુ ચેવાગાસપદે-
સેસુ પહિસાહરિત્તણ ! ણો ઇણંટ સમટ્ટં, કહં !,
કેવલિસ્સણં ચલાઈં સરીરોવગરણાઈં ભવંતિ, ચ
લોગગરણન્તાણ કેવલી ણો સજ્ઞાણતિ. તેસુ ચેવાગા
સપદેસેસુ હત્યં વા પાપં વા પહિસાહરિત્તણ”

પ્રશ્ન—શા માટે ?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાની ના પોતાનાશરીરના ભાગો ચક્રાયમાન હોય છે, તેથી કરીને જે ભાગમાં પ્રથમ હાથ પગ મૂક્યા હોય ત્યાંથી પાછા લેતાં સહેજસાજ વાંકું થઈ જાય. એટલે થોડો ફેર પડી જાય.

આપ્રમાણે વધારે સૂક્ષ્મ શરીરના સંચારરૂપ યોગ વડે જે કર્મ બંધાય તે ઇર્ષ્યામાં થએલ હોવાથી ઇર્ષ્યાં પચિક છે. કારણ કે તેમાં ગતિનોજ હેતુ છે, અને તે જ સમયનો છે એટલે પહેલા સમયમાં બાંધે અને બીજા સમયમાં ભોગવે અને તે કર્મની અપેક્ષાએ ત્રીજા સમયમાં અકર્મતા થાય છે.

પ્રશ્ન—કેવી રીતે ?

ઉત્તર—જે પ્રકૃતિથી સાતાવેઢનીય છે, તે કબાય વિનાનું છે, અને તેથી સ્થિતિનો અભાવ છે, તેથી બંધાવવાની સાથે ખરી પડે છે, અનુભાવથી અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થએલ દેવતા અતિશય સુખને ભોગવે, તે પ્રદેશથી સ્થુલ સુખમાં યોગા વિગેરે બહુ પ્રદેશવાસ છે. કહું છે કે—

અપ્પં ચાયર મડયં વહું ચ લુક્ષ્વ ચ સુક્કિલં ચેન ।
મંદં મહવ્વ તંતિય સાતાવહુલંચ તં કમ્મં ॥૧॥

સ્થિતિથી અરૂપ છે, કારણ કે ત્યાં સ્થિતિનો અભાવ છે, પરિણામથી બાદર છે, અને અનુભાવથી મૃદુ (કેમળ) અનુભાવ છે, પ્રદેશથી બહુ છે, અને સ્પર્શથી સુખ્યું છે,

વર્ણથી શુકલ (ધોળું) છે લેપથી મંદ છે જેમકે કર-
કરી ભૂંડીની મુઠી ભરીને પાલીસ કરેલી બીત ઉપર નાખતાં
જેમ અદ્ય (નહી જેવો) લેપ થાય, તેમ મહાવ્યયે કરેલું
તે એક સમયમાંજ બધું દૂર થઈ જાય છે, સાતાવેદનીનાઃ
ઘણાપણથી અનુત્તર વિમાનના દેવતાનું સુખનું ઘણાપણું
છે (સુખ ભોગવવા છતાં તેમને અદ્યમોહથી નવાં અશુભ
કર્મ બંધાતાં નથી) ઇત્યાં પથિક કલ્પું.

હવે આધ્યા કર્મ કહે છે.

જે નિમિત્તને આશ્રયી પૂર્વે કહેલા આઠે પ્રકારના
કર્મ બંધાયઃ તે આધ્યાકર્મ છે, અને તે શબ્દ, સ્પર્શ,
રસ, રૂપ, અને ગંધ વિગેરે છે. જેમકે શબ્દ વિગેરે
કામ શુણના વિષયનો રસીયો સુખની ઇચ્છાથી નોહનાં જેની
બુદ્ધિ હણાઈ ગઈ છે, એવો જીવ ખરીરીતે તે વિષયોનાં
સુખ નથી; છતાં તેમાં સુખનો ખોટો આશય કરીને તેને
ભોગવે છે, તેથી કહ્યું છે:—

“દુઃસ્વાત્મકેષુ વિષયેષુ સુખાભિમાનઃ, સૌંદર્યા-
ત્મકેષુ નિયમાદિષુ દુઃસ્વ બુદ્ધિઃ । ઉત્કર્ષણવર્ણપદ-
પાદિસ્ત રિવાન્યરૂપા, સારૂપ્યમેતિ વિપરીત ગતિ
પ્રયોગાત્ ॥૧॥” (રસંત તિલકા)

દુઃખરૂપ-વિષયનાં સુખનું અભિમાન કરીને ખરા સુખ-

રૂપ નિયમ વિગેરેમાં જે મૂખ માણસ દુઃખરૂપ માને છે, તે માણસ ક્રોધરૂપા અક્ષરપદનીશ્રેણી માફક અન્યરૂપે છતાં તે રૂપવાળી વિપરિત ગતિના પ્રયોગથી તેને ખરાપણે માને છે. એનો ભાવાર્થ આ છે કે, કર્મ નિમિત્તથી થયલા મનોહર અથવા કઠોર શબ્દ વિગેરેજ આધારકર્મ છે (એટલે રાગદ્વેષ કરવાથી ચીકણા કર્મ બંધાય છે.)

હવે તપકર્મ કહે છે.

તે આઠ પ્રકારના કર્મને બાંધેલા સ્પર્શ થયલા નિધત્ત (મળીગયલા) નિકાચિત (પછા જોડાયલા) એવા એકરૂપે થયલા કર્મને પણ નિર્જરા કરનાર એ તપ છે, તે બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે ભેદે બાર પ્રકારે છે તે તપકર્મ છે.

હવે કૃતિકર્મ કહે છે.

તેજ આઠ કર્મને દુર કરનાર અર્હત સિદ્ધ આચાર્ય ઉપાધ્યાય સંબંધી નમસ્કાર વિગેરે છે.

હવે ભાવકર્મ કહે છે.

અળાધાને ઉલ્લંઘી પોતાના ઉદયમાં આવેલાં; અથવા ઉદીરણા કરવા વડે ઉદયમાં લાવેલા જે પુદ્ગલો છે, તે પ્રદેશ તથા વિપાકવડે ભવ, ક્ષેત્ર, પુદ્ગલ, જીવોમાં અનુભાવ કરાવે; તે ભાવકર્મ શબ્દના નામે ઓળખાય છે. આ પ્રમાણે નામ વિગેરે દશ પ્રકારના નિશ્લેષાવડે કર્મની વ્યાખ્યા

કહી; પણ આદી'યાં સમુદાન કર્મથી ગ્રહણ કરેલાં આઠ પ્રકારના કર્મવડે અધિકાર છે, તે નીચલી અડધી ગાથાવડે બતાવે છે.
અદ્વિદ્યેણ ડ કમ્મેણ, ઇત્થ હોઈ અહીંગારો ॥૧૮૪॥

આઠ પ્રકારના કર્મવડે આદી' અધિકાર છે, અને એજ પ્રમાણે સૂત્ર અનુગમવડે સૂત્ર બદોબર ઉચ્ચારતાં નિદેશ નિર્ણયિત અનુગમવડે દરેક પદમાં નામાદિ નિદેશ કરીને વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે તે ઉત્તરકાળના સૂત્રનું વિવરણ કરે છે.

જે ગુણે સે મૂલદ્રાણે, જે મૂલદ્રાણે સે ગુણે । ઇતિ સે ગુણદ્વી મહયા પરિચાવેણં પુણો પુણો રસે પમત્તે માયા મે, પિયા મે મજ્ઞા મે પુત્તા મે ધુઆ મે, પદુસામે સહિસયણસંગંથસંથુઆ મે, પિવિત્તુવગરણપરિવટ્ટણ-મોયણલ્લાયણં મે । ઇચત્થં મદ્દિય લોણ અહો ય રાઓ ય પરિતપ્પમાણે કાલાકાલ સમુદાઈ, સંજો-ગદ્ધી અદ્દીલોમી આલુંપે સહસાકારે, વેણિવિટ્ઠ ચિત્તે, ઇત્થ સત્થે પુણો, પુણો અપ્પં ચ સ્વલ્લુ આયુવં રૂહ મેમેસિમાણવાણં તં જહા ॥૬૨॥ સુ.

પૂર્વના સૂત્ર સાથે તથા તે અગાઉના સૂત્રો સાથે ૬૨ મા સૂત્રનો સંગંથ બતાવવે; તે આ પ્રમાણે છે, તથા સૂત્રમાં કહ્યું હતું છે:—“ સેદુસુદ્ધિ ” ઇત્યાદિ. તે સુત્ર પરિવટ્ટ-કર્તા છે, જેને આ સૂત્ર શુદ્ધ વિગેરે મનેલા છે.

પરંપર સૂત્ર સંબંધ આ પ્રમાણે છે. ‘સેજ’ પુણ્ય વિગેરે એટલે જે ચોતાની બુદ્ધિવડે અથવા તીર્થંકરના ઉપ-દેશથી, અથવા તીર્થંકર શિવાય બીજા આચાર્ય પાસેથી સાંભળીને જે જાણે; અને તેનો વિચાર કરે; તે જે ગુણ છે, તે મૂળ સ્થાન છે, એમ બીજાં સૂત્રો સાથે સંબંધ છે, તથા પહેલા સૂત્ર સાથે આ સંબંધ છે. “સુચંમેઆઉસંતેણ” ઇત્યાદિ મેં ભગવાન પાસે આ પ્રમાણે સાંભળ્યું વિગેરે છે.

પ્રશ્ન—મેં શું સાંભળ્યું ?

ઉત્તર—જે ગુણો સેમૂલ ઠાણે ઇત્યાદિ જે ગુજરાતીમાં સર્વનામ છે, તે એક વચનમાં છે. તે એમ સૂચવે છે કે જેના વડે ગુણાય ભેદાય અથવા વિશેષ બતાવે તે ગુણ છે અને અહીં તે શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શ, વિગેરે છે, અને મૂળ એટલે તે નિમિત્ત કારણ છે, અને પ્રત્યય તે પર્યાયો છે, તે જેમાં રહે તે સ્થાન છે. મૂળમાં સ્થાન તે મૂળસ્થાન છે, અને તે વાક્યોનું વિવેચન કરનાર છે. તેથી તે ન્યાયે જે શબ્દાદિક કામ ગુણ છે, તેજ સંસારરૂપ ચાર ગતિ નારક તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવનું મૂળ છે, તે મૂળ કારણ કપાયો છે, તેઓનું સ્થાન એટલે આશ્રય છે, તે આશ્રય જ્યારે સુંદર અથવા કડોર શબ્દ વિગેરે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે કપાયનો ઉદય થાય છે અને તેથી સંસાર છે.

અથવા મૂળ તે કારણ અને તેજ આડ પ્રકારનાં કર્મ છે તેનું સ્થાન આશ્રય તે કામ ગુણ છે.

અથવા મૂળ તે મોહનીય કર્મ અથવા તેના ભેદ કામ (સંસારી દૃષ્ટિ) છે, તેનું સ્થાન શબ્દ વિગેરે વિષય ગુણ છે અથવા મૂળ તે શબ્દાદિક વિષય ગુણ છે, તેનું સ્થાન ઇન્દ્રિયવિષય ગુણના ભેદવડે વ્યવસ્થામાં રહેલો ગુણ રૂપ સંસારજ છે.

અથવા આત્મા પોતે શબ્દાદિ ઉપયોગથી એક બની હોવાથી તે ગુણ છે અથવા મૂળ તે સંસારનાં તેના સ્થાન રૂપે શબ્દ વિગેરે છે, અથવા કપાયો છે, તથા ગુણ પણ શબ્દાદિક અથવા કપાયથી પરિણત થએલો આત્મા સંસારનું મૂળ છે, તેનું સ્થાન શબ્દાદિક છે, અને ગુણ પણ તેજ છે, તેથી બધી રીતે સિદ્ધ થયું કે જે ગુણ તેજ મૂળ સ્થાન છે.

પ્રશ્ન—સૂત્રમાં વર્તન ક્રિયાને નથી કીધું છતાં શ. માટે પ્રદેશ કરે છે ?

ગુણ છે, તેજ મૂળ સ્થાન સંસારનું પ્રધાન કારણ છે બાકી
 બધું પૂર્વ માફક લેવું. તે ગુણ અને મૂળ સ્થાનનું નિયમ્ય
 (દોરવવા યોગ્ય) તથા નિયામકભાવ બતાવતાં તેના
 તેના સ્વીકારેલા વિષય કપાય વિગેરેનાં બીજા અને અંકુ-
 રના ન્યાયવડે પરસ્પર કાર્યકારણભાવ સૂત્રવડેજ બતાવે છે,
 એટલે સંસારનું મૂળ અથવા કર્મનું મૂળ અથવા કપાયોનું
 સ્થાન આશ્રય તે, શબ્દાદિ ગુણ પણ આજ છે, અથવા
 કપાય મૂળ શબ્દાદિકનું જે સ્થાન છે, તે કર્મ સંસાર છે,
 અને તે તે સ્વભાવની પ્રાપ્તિથી ગુણ પણ તેજ છે, અથવા
 શબ્દાદિક કપાય પરિણામ મૂળ જે સંસાર અથવા કર્મનું
 જે સ્થાન મોહનીયકર્મ છે, તે શબ્દાદિ કપાયથી પરિ-
 નામવાળો આત્મા છે, તેના ગુણની પ્રાપ્તિથી ગુણ પણ તેજ
 છે, અથવા સંસારકપાય મૂળ જે આત્મા, તેનું સ્થાન વિષ-
 યોનો અભિલાષ તે પણ શબ્દાદિ વિષયપણાથી ગુણરૂપજ
 છે, અને અહીંયા વિષયના લેવાથી વિષયીના પણ આશ્ર-
 પથી, અને સુચન માત્ર કરવાથી સૂત્રનું પણ એમ જાણવું
 કે, જે જીવ ગુણમાં, અથવા ગુણોમાં વર્તે છે, તે મૂળ
 સ્થાનમાં અથવા મૂળ સ્થાનોમાં વર્તે છે, અને જે મૂળ-
 સ્થાન વિગેરેમાં વર્તે છે, તેજ ગુણોમાં વર્તે છે.

જે જીવ પૂર્વે વર્ણવેલા શબ્દાદિક ગુણોમાં વર્તે; તેજ
 સંસાર મૂળ કપાય આદિ સ્થાન વિગેરેમાં વર્તે છે, અને
 તેજ બીજા સૂત્રની અપેક્ષાવડે વ્યત્યય ()

કરવાથી પૂર્વ માફક યોગ્યું; કારણકે, સૂત્રનું અનંતગમ અને પર્યાયપાત્રું છે.

વળી આ પણ જોવું. જે ગુણ તેજ મૂળ સ્થાન છે, અને જે મૂળ તેજ ગુણ, અને સ્થાન પણ તેજ છે, અને જે સ્થાન તેજ ગુણ, અને મૂળ પણ તેજ છે.

આ પ્રમાણે ગૌતમ વિકલ્પોમાં પણ ચેત્તુનું અને વિષયનું નિર્દેશ (જતાવવા) માં વિષયી પણ જતાવી દીધો છે. જે ગુણમાં વર્તે છે. તેજ મૂળસ્થાનમાં વર્તે છે. તે પ્રમાણે બધે જાણવું. અહીંનાં સર્વજનું કહેલું હોવાથી સૂત્રનું અનંત અર્થપાત્રું જાણવું તે આ પ્રમાણે છે.

અહીંનાં કપાય વિગેરે મૂળ જતાવ્યું. અને કોષ વિગેરે ચાર કપાયો ઇ. વડી અનંતાનું બંધી વિગેરે ચાર કોષ ઇ. અને અનંતાનું બંધીનાં અસંખ્યેય કોષક્ર. પ્રદેશ પ્રમાણ જાંઘના અધ્યવસાયનાં સ્થાન જાણવાં તથા તે જોના પર્યાયો પણ અનંતા છે. તેથી પ્રત્યેકને સ્થાન ગુણનાં નિરૂપણવડે સૂત્રનું અનંત અર્થપાત્રું થાય છે. હૃદયસ્થ (કેવળ જ્ઞાનવિનાના) જીવોને જાણા આયુષ્યનાં પણ તે જોવાની ન શકાય તેથી અનંત પણાને કીધે સમજાવવાને પદ્ય અશક્ય છે. પણ એમ અહીં આ દિશાવડે જોવાનાં દિગ્દર્શન રૂપે જતાવ્યું છે. અને કુશાગ્ર (તિક્ષ્ણ) સુષ્પિ વાસાએ સુક્ષ્મ સ્વરૂપનું પરસ્પર કાર્ય કરેલું જા.વ વિગેરેની સંવેદન કરવી.

તેથી આ પ્રમાણે જે ગુણ તેજ મૂળસ્થાન, અને જે

મૂળસ્થાન તેજ ગુણ એમ કહ્યું, તેથી શું સમજવું તે કહે છે ઇતિસે ગુણુકી” વિગેરે અહીંયાં ઇતિ શબ્દ હેતુના અર્થમાં છે. એટલે જે શબ્દાદિ ગુણથી પરીત. (વ્યાપ્ત) આત્મા છે. તે કપાયના મૂળ સ્થાનમાં વર્તે છે. અને બધાએ પ્રાણીએ ગુણના પ્રયોજન વાલા છે. તથા ગુણના રાગી છે. તેથી ગુણોની પ્રાપ્તિમાં અથવા પ્રાપ્ત થઈને નાશ થતાં ઇચ્છા અને શોક વડે તે ઘણા પરિતાપ વડે શરીર તથા મનના સંબંધી દુઃખ વડેહારી જઈને વારંવાર તે તે સ્થાનમાં ઉદય કરે છે. અને ત્યાં પ્રમત્ત બને છે. અને પ્રમાદ છે તે રાગદ્રેષ્યનું સ્વરૂપ છે. અને રાગ વિના પ્રાયઃ દ્રેષ્ય થતા નથી તથા રાગ પણ ઉત્પત્તિથી માંડીને અનાદિ જીવના અજ્યામયી માતા પિતા વિગેરે સંબંધી થાય છે. તે બતાવે જે કહેઈને “માયામે” એટલે માસંબંધી રાગ સંસારના સ્વભાવમાં માતાએ ઉપકાર કરવાથી તેના ઉપર રાગ થાય છે. અને તેથી રાગ થતાં મારી મા ભૂખ તરસથી ન પીડાયો. તેટલા માટે તેના દિકરો ખતી, વેપાર, નોકરી વિગેરે બોલ જીવોને દુઃખ આપનારી ક્રિયા આરંભે છે, અથવા તેના ઉપકાર કરવા વાળી તે ક્રિયામાં વર્તતાં અથવા માતા વિગેરે અજ્યામયીમાં પ્રવર્તતાં દેવ થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.

જે નકે. ‘જમદગ્નિ’ રૂપિની સ્ત્રી રાણુકાનાં અંતર ચીર્ષ રાગનેા દુરાચાર જોઈ પરશુરામને દેવ થયો. (અને પરશુર રાગના અનર્થ કયો.)

એજ પ્રમાણે કોઈને મનમાં થાય કે આ મારો પિતા છે. તેથી તેને તે સંબંધી રાગદ્રેષ થયો છે. જેમકે તેજ પરશુરામને ગાય ઉપર પ્રેમ હોવાથી તેને હુલનારા ઉપર દ્રેષ લાવીને. આતવાર ક્ષત્રિઓને મારી નાખ્યા.

અને તેથી ક્ષત્રિય પુત્ર. સમૂહ ચક્રવર્ત્તિએ. મોટા વીર તાર પ્રાદક્ષિણે માર્યા.

કોઈ પ્રાણી બેનના માટે કલેશ પામે છે. કોઈ બી માટે રાગદ્રેષ કરે છે. જેમકે આણકય નામના પ્રાદક્ષિ બેન તથા બનેલી વિજેર એ પોતાની સ્ત્રીનું કરેલું અપમાન જાંબલી તેની પ્રેરણાથી “નંદરાવત” પાસે દ્રવ્ય માટે જતાં નંદરાવતએ તેનું અપમાન કર્યું તેથી આણકયે કે.ધમાં આવી નંદનું દુગ લૂચ કરી નાખ્યું, (આણકયની સ્ત્રી તેના બને-

મૂળસ્થાન તેજ ગુણ એમ કહ્યું, તેથી શું સમજવું તે કહે છે ઇતિસે ગુણુઠી” વિગેરે અહીંઆ ઇતિ શબ્દ હેતુના અર્થ-માં છે. એટલે જે શબ્દાદિ ગુણથી પરીત. (વ્યાપ્ત) આત્મા છે. તે કષાયના મૂળ સ્થાનમાં વર્તે છે. અને જઘાએ પ્રાણીઓ ગુણના પ્રયોજન વાલા છે. તથા ગુણના રાગી છે. તેથી ગુણોની પ્રાપ્તિમાં અથવા પ્રાપ્ત થઈને નાશ થતાં ઇચ્છા અને શોક વડે તે ઘણા પરિતાપ વડે શરીર તથા મનના સંબંધી દુઃખ વડેહારી જઈને વારંવાર તે તે સ્થાનમાં ઉદય કરે છે. અને ત્યાં પ્રમત્ત બને છે. અને પ્રમાદ છે તે રાગદ્વેષનું સ્વરૂપ છે. અને રાગ વિના પ્રાયઃ દ્વેષ બંને નથી તથા રાગ પણ ઉત્પત્તિથી માંડીને બનાદિ બનના અન્યાસથી માતા પિતા વિગેરે સંબંધી થાય છે. તે બતાવે છે. કેમકે “ માયામે ” એટલે માસંબંધી રાગ સંસારના સ્વભાવમાં માતાએ ઉપકાર કરવાથી તેના ઉપર રાગ થાય છે. અને તેવો રાગ થતાં મારી મા ભૂખ તરસથી ન પીતાયો. તેટલા માટે તેનો ઢિકરો ખેતી, વેપાર, નોકરી વિગેરે બાંજી જાયેને દુઃખ આપનારી ક્રિયા આરંભે છે, અથવા તેના ઉપકાર કરવા વાળી તે ક્રિયામાં વર્તેતાં અથવા તેના વિગેરે અકાર્યમાં પ્રવર્તેતાં દ્વેષ થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે.

જેમકે. ‘જમદગિન’ રૂપિની સ્ત્રી રેણુકાનાં અંગત વાંચ રાજાનો દુરાચાર જોઈ પરશુરામને દ્વેષ થયો (અને પરશુરામ મહાન અનર્થ કર્યો)

એજ પ્રમાણે કોઈને મનમાં થાય કે આ મારો પિતા છે. તેથી તેને તે સંબંધી રાગદ્રેષ થયો છે. જેમકે તેજ પરશુરામને ગાપ ઉપર પ્રેમ હોવાથી તેને હજીનારા ઉપર દ્રેષ લાવીને. સાતવાર શુત્રિઓને મારી નાખ્યા.

અને તેથી શુત્રિય પુત્ર. સમૂહ ચક્રવર્તિએ. એક વીસ વાર પ્રાદાણોને માર્યા.

કોઈ પ્રાણી જનના માટે કલેશ પામે છે. કોઈ ચીજ માટે રાગદ્રેષ કરે છે. જેમકે આગાધ્ય નામના પ્રાણીએ એક તથા જનની વિગેરે એ પોતાની સ્ત્રીનું કરેલું અપમાન કાંલદી તેની પ્રેરણાથી “નંદરાજ” પાસે દ્રવ્ય માટે જતાં નંદરાજને તેનું અપમાન કર્યું તેથી આણુદયે કે.ધનાં આજ નંદરાજ દળ લય કરી નાખ્યાં. (આણુદયની સ્ત્રી તેના બને-

જેમકે “ જરાસંઘ ” નામનો પ્રતિવાસુદેવ. પોતાના જમાઈ કંસના મરણથી પોતાના લશ્કરના અહંકારથી કંસને મારનાર “વાસુદેવ” (કૃષ્ણ.) ના ઉપર કોપ કરીને તેના પાછળ જઈને લડાઈ કરતાં સેના સાથે નાશ પામ્યો.

કોઈ તો મારી પુત્ર વધુ જીવતી નથી, તેથી આરંભ વિગેરેમાં વર્તે છે. કોઈ મિત્ર માટે, કોઈ સ્વજન. (કાકા, દિકરા કે સાળા) માટે કલેશ કરેછે. કે એ મારા વારંવાર પરિચયમાં આવેલા છે. અથવા પૂર્વે મારા માતા પિતા ઉપકારી હતા અને પાછળથી સાળા વિગેરે ઉપકારી હતા તે અત્યારે દુઃખી છે. એમ પ્રાણીઓ કોઈના કંઈપણ નિમિત્તે શોક કરે છે. અથવા જુદાં જુદાં શોભાય માન અથવા ઘણું હાથી ઘોડા રથ, આસન, પલંગ વિગેરે જે ઉપકરણો છે તેનાથી ળમણા, તમણા. વિગેરે વધારે રાખીને બદલે છે. તથા ભોજન (લાડુ વિગેરે) આચ્છાદન (પટ્ટ યુગમ વિગેરે વસ્ત્ર મને મળશે, અથવા મારાં નાશ થયાં એમ રાગદ્વેષ કરે છે. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓ ચેતન વસ્તુમાં ગૃધ્ર બનીને પૂર્વે કહેલ. માતા પિતાવિગેરેના રાગથી આખી જીંદગી સૂધી પ્રનાદિ રહે છે એટલે એ મારાં છે. અથવા. હું આ પરિવારને રક્ષક છું, પોપણ કરનારો છું એમ મનતા કરીને મોડીત મન વાલો થાય છે.

“ પુત્રા મે, આતા મે, સજના મે, મૃદ્ધકલત્રવર્ગો મે !

જેમકે “ જરાસંઘ ” નામનો પ્રતિવાસુદેવ. પોતાના જમાઈ કંસના મરણથી પોતાના લશ્કરના અહંકારથી કંસને મારનાર “વાસુદેવ” (કૃષ્ણ.) ના ઉપર કોપ કરીને તેના પાછળ જઈને લડાઈ કરતાં સેના સાથે નાશ પામ્યો.

કોઈ તો મારી પુત્ર વધુ જીવતી નથી, તેથી આરંભ વિગેરેમાં વર્તે છે. કોઈ મિત્ર માટે, કોઈ સ્વજન. (કાકા, દિકરા કે સાળા) માટે કલેશ કરેછે. કે એ મારા વારંવાર પરિચયમાં આવેલા છે. અથવા પૂર્વે મારા માતા પિતા ઉપકારી હતા અને પાછળથી સાળા વિગેરે ઉપકારી હતા તે અત્યારે દુઃખી છે. એમ પ્રાણીઓ કોઈના કંઈપણ નિમિત્તે શોક કરે છે. અથવા જુદાં જુદાં શોભાય માન અથવા ધણુઃ) હાથી ઘોડા રથ, આસન, પલંગ વિગેરે જે ઉપકરણો છે તેનાથી જમણા, તમણા. વિગેરે વધારે રાખીને બદલે છે. તથા ભોજન (લાડુ વિગેરે) આચ્છાદન (પટ્ટ સુગમ વિગેરે વસ્ત્ર મને મળશે, અથવા મારાં નાશ થયાં એમ રાગદ્વેષ કરે છે. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓ ચેતન વસ્તુમાં ગૃધ્ર બનીને પૂર્વે કહેલા માતા પિતાવિગેરેના રાગથી આખી જીંદગી સૂધી પ્રતાપિ રહે છે એટલે એ મારાં છે. અથવા. હું આ પરિવારનો રક્ષક છું, પોપણ કરનારો છું એમ મમતા કરીને મેલીન મન વાલો થાય છે.

“ પુત્રા મે, આતા મે, સજના મે, ગૃહકલત્રવર્ગો મે !

એ ન કરે, જેમ ડોઈ ધન વિગેરેની ક્ષાની થતાં ગાંઠો બની
ગમે તેમ કરે પણ તેને કાળ અકાળનો વિવેક નથી એમ
બાળુયું.

જેમકે “અંદ્રપ્રદોત” નામના રાજાએ મૃગાવતી નામની
રાણી, જેનો પતિ “શત્તાનિક” રાજા મરણ પામેલો છે.
તેના દહેવાથી મોહીત થઈને જે કાળે શ્રીલંકા લેવાનો છે તે કાળે
ન લેતાં શ્રીલંકા વિગેરે નવા મુઘરાવીને લેવાની ઇચ્છા કરી
(પણ લઈ શક્યો નહિ.)

પણ જે યોગ્ય કાળે ક્રિયા કરે છે. તે બાધા રહીત. ખરી
ક્રિયા કરે છે. કહ્યું છે કે.

“માતૈરણ્મિરહા ચ, પૂર્વેણ વયસાઽઽમુષા ।

તત્ કલેબ્યં મનુષ્યેણ, ચેતાન્તેમુશ્વમેષતે તથા ॥”

આઠ માસ તથા દિવસ તથા મુલાનીમાં. પંડિત. અ. મુન્ય
માં માનુસે કૃત્ય કરી લેવું એટલે બાર માસમાં ચેતાન્તાના
માસમાં પાણી કાઢવ વિગેરેનો દુઃખ ન લેવાવવાં પડે

વિગેરેના રનેહ છોડી દે. જો ન છોડે તો માતા પિતા વિગેરે
 નો સંયોગના અભિલાષીઓ તેમના સુખ માટે રત્નકુપી
 (રસકુપી જેના વડે સોનું અને છે તે) ના માટે ગૃધ્ર બનીને
 તેમાં અનેક પાપ કરતાં જન્મ જરા અને મરણ વિગેરેના
 દુઃખોને ભોગવે છે એ પ્રમાણે કપાય અને ઇન્દ્રિયોમાં પ્રમાદિ
 થએલો માતા પિતા વિગેરે માટે ધન મેળવવા તથા મેળવે
 લાનું રક્ષણ કરવા ફક્ત દુઃખનેજ ભોગવે છે, તેજ મૂળ સૂત્રોમાં
 બતાવ્યું છે કે અહો (દિવસ) રાત્રો (રાત) માં, અને સૂત્રમાં
 “ચ” શબ્દ છે તેથી પક્ષમાસમાં સારા ધર્મના વિચારો છોડી
 ને બધી રીતે ચિન્તામાં બળતો રહે છે જેમકે—

“કહ્યા વચ્ચે સત્યો? કિં મળે કત્ય કિત્તિયા મૂમી ;
 કો કયવિક્કયકાલો, નિવિવસઈ કિં કહિં કેણ? ॥૧॥”

કયારે આ સાર્થ (વેપારી ઓનો સમૂહ) ઉપડશે ? શું
 માર છે ? કેટલે દૂર જવું છે તથા લેવા વેચવાને કયો કાળ
 છે અથવા કયું કયાં કોના વડે આ ચોકડું બેસશે ? (કાર્ય
 સિદ્ધિ) વિગેરે ચિન્તામાં બળતો રહે છે અને તે
 ચિન્તા ગ્રસ્ત કેવો થાય છે. તે કહે છે.

કાળ (યોગ્ય સમય) અકાળ (અયોગ્ય સમય) મં.
 ઉઠીને એટલે દિવસમાં જે કરવાનું હોય તે કામ રાતના કરે
 અથવા પ્રભાતનું કામ સાંજના કરે વિગેરે અથવા કાળ અકાળ
 એ બંનેમાં કરે અથવા અવસરમાં ન કરે, તેમ બીજા વખતમાં

એ ન કરે, જેમ કોઈ ધન વિગેરેની ધાની થતાં ગાંઠે. બર્ન
ગમે તેમ કરે પણ તેને કાળ અકાળનો વિવેકે નથી એમ
બાળુયું.

જેમકે “અંડપ્રદાત” નામના રાવતએ મૃગાવતી નામની
રાણી, જેનો પતિ “ શતાનિક ” રાવત મરણ પામેલો છે
તેના કહેવાથી ભોળીત થઈને જે કાળે શીલ્પો લેવાનો છે તે કાળે
ન લેતાં શીલ્પો વિગેરે નવા સુધરાવીને લેવાની ઇચ્છા કરે
(પણ લઈ શક્યો નહિ.)

પણ જે યોગ્ય કાળે ક્રિયા કરે છે. તે જાણી રહીત. અર્થ
ક્રિયા કરે છે. કહ્યું છે કે.

“માતૈરણ્મિરહ્યા ચ, પૂર્વેણ વચ્ચનાઽચ્યુષા ।

તત્ કલ્પન્યં મનુષ્યેણ, ચેત્તાન્તેષુચ્ચમેધમે ॥૧૧॥”

આઠ માસ તથા દિવસ તથા ગુરુગીનાં. પહેલાં આતુર
માં નાણસે કૃત્ય કરી લેવું એટલે જાર માસનાં ચેત્તાન્તે
ચારમાસનાં પાણી કાઢવ વિગેરેનાં હુખ ન લેવાવવાં પડે

જેમ મૃત્યુને આવતાં અકાળ નડતો નથી તેમ ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરતાં પણ અકાળ નડતો નથી, ત્યારે શા માટે કાળ અકાળનો સમુત્થાથી થાય છે. એ માટે કહે છે. સંજોગને માટે અર્થાત્ જેને પ્રયોજન છે, તે તેને માટે કરે છે. ધન ધાન્ય. સોનું જે પગવાલાં દાસ દાસી અને ચાર પગવાલાં ઘોડો વિગેરે તથા રજ્ય સ્ત્રી વિગેરેનો સંસારમાં અમુક અમુક કારણે સંયોગ થાય છે. તેને માટે અથવા તો શબ્દાદિ વિષય તેનો સંયોગ અથવા માતા પિતા વિગેરેનો સંયોગ વડે તેને માટે સંસારી જીવે. કાળમાં અથવા અકાળમાં કામ રનારા થાય છે.

કોઈ અર્થ એટલે રત્નકુપિ વિગેરે અથવા કોઈ અત્યંત લોભને લીધે સ્વાર્થી જની કાળ અકાળ જોયા વિના મંમણુ શેઠ માફક કરવા મંડે છે. તે મંમણુ શેઠનું દૃષ્ટાંત કહે છે આ શેઠે અતિશય ધન છતાં યુવાવસ્થામાં (સુખ ભોગવવું છોડીને) જળ સ્થળને માર્ગે જુદા જુદા દેશોમાં માલ ભરીને વહાણ ગાડાં ઉંટની મંડલી વિગેરેના ભારથી ભરેલાં મોકલીને (નફા મેળવ્યા છતાં સંતોષ ન પકડયો) પછી ભર ચોમાસામાં સાત રાત્રી સુધી મૂશળ પ્રમાણ જળ ધારા પડતે વરસાદથી બધા પ્રાણી એક જગ્યાએ સ્થિર થયા પણ આ શેઠ સંતોષ ન પકડતાં પોતાના શહેરની નજદીકમાં રહેલી મહા નદીના પુરમાં તણાઈ આવેલા લાકડાં લેવાંની ઇચ્છા વાતો ધનને

ઉપલોગ ધર્મ નકરતાં બધા શુભ પરિણામને છોડીને ફક્ત
ધન મેળવવાનાંજ તૈયાર થયો તેજ કહ્યું છે.

“કલ્પણદ્ ગ્વણદ્ નિહ્ણદ્ રત્તિ, ણ સુઅનિ દિયાવિ
ય સમંકો ।

‘નિંપદ્, ઠપ્પદ્, મચ્ચં, લંછિયપહિલંછિય કુણદ્ ॥૧॥

ધન લાભી ઉંચેથી જોદે છે. તથા ખાણુ જોદે તે નવા
જીવોની હિંસા કરે છે, સર્ત્રીમાં મુતો નથી દિવસે પણ ચિન્તા
વાલો હોય છે. કર્મથી લેખાય છે વિચાર કરતો પરી રહે છે
તથા હુમેશાં લાંચિત તથા પ્રતિ લાંચિત (કલ્પનરૂપદ્ કુલ્પ
પણુ કરે છે.

મુંજમ્પુ ન તાવ રિક્કો, જોમેઝં મવિય અઝ્ઝ મઝ્ઝીહં ।

નવિ ય વસીહામિ ધરે, કાચવ્વમિણં વહું અઝ્ઝં ।૧॥”

કોઇ કહે જા તો પણ પોતાનો વેપાર પૂરો ન થાય ત્યાં
સુખ તેને ખવાતું સુખતું નથી તેથી કહે કે હું સ્નાન નહીં
કરું તેમ ઘરમાં રહીશ નહીં અત્યારે મારે બહુ કામ છે.
(નવાત લોનીઓ કંઇ પણ સુખ હોતે ધને લેખવતે. નથી
તેમ ધન પણ આપતો નથી).

નો વિવેક છોડીને અર્થ લોભમાં એક દૃષ્ટિ રાખીને આલોહ અને પરલોકમાં દુઃખ આપનારી કલંક રૂપ ગળાં કાપવાં તથા ચોરી વિગેરે કૃત્ય કરે છે, એટલે તેની મતિ સર્વાયા લોપાઈ ગએલી છે.

સહસકકારે.

આગળ પાછળનું વિચાર્યા વિના દોષ ભૂડીને એકદમ. (સહસા) કાર્ય કરી નાંખે તે 'કામ કરનારો' (પા. ૨. ૧૨૭ સૂત્ર પ્રમાણે) સહસકકાર જાણવો. જેમકે લોભ અંધકારથી છવાઈ ગએલી દૃષ્ટિવાલો " હાથ પૈસો " માનનારો શકુંત પક્ષી માફક તીરના ઘાને ભૂડીને માંસના અભિલાષથી સાંધાના છેદનથી નાશ પામે છે. (પક્ષીને ફસાવવા ધનુષ્યમાં માંસનો ટુકડો બાંધે છે. અને તે પક્ષી ખાવા જતાં તીર છુટે છે. અને પક્ષી મરી જાય છે.) તેજ પ્રમાણે લોભી ધનમાં લુપ્થ મનવાલો થઈ બીજા દુઃખોને જોતો નથી.

“ વિણિ વિઠ્ઠ ચિડે ”

(વિવિધ) અનેક પ્રકારે (નિવિષ્ટ) રહેલું. પૈસા મેળવવા માટે ચિત્ત જેતું છે, તે માણસ અથવા જે માણસને માતાપિતાં વિગેરેમાં પ્રેમ રહ્યો છે, અથવા જેને ઉત્તમ ગાયન વિગેરેનો રસ લેવામાં ચિત્ત લાગ્યું છે, અથવા સૂત્ર-પાઠમાં ચિત્તને બદલે ચિહ્ન લઈએ તો, કહે છે કે—તે માણસ વિશેષે કરીને કાય, વચન, અને મનના ચંચળ-

પણથી પૈસો પેઢા કરવામાં સતદિવસ ચિત્ત રાખે છે, તેજ પ્રમાણે માતાપિતા વિગેરેનો પ્રેમ ધારણ કરી સંસારવાદો છે, અથવા અર્થનો લોભી થઈને પાપથી લેપાતો વગર વિચારે સંસાર-વિષયમાં એક ચિત્તવાળો જનીને જુદું પડીથી શું શું કરે તે કહે છે.

આલોકમાં માતાપિતા વિગેરેનાં, અથવા ઈન્દ્રિય-વિષયનાં લોભથી જની પૃથ્વીકાય વિગેરે જાતુને હુણ આપનારે તે પુરુષ શસ્ત્ર વાપરવામાં વારેવારે તૈયાર થાય છે, એ પ્રમાણે વારંવાર પૃથ્વીકાય વિગેરેની હિંસા કરી નવાં કર્મ નાંધે છે, જીવેને હુણ આપનાર શસ્ત્ર જે પ્રકારનું છે, એટલે જાણ કુવાનું પાળી રીત કુવાનાં નાંખે; તે સ્વભાવની

ધમાં, તથા મરણ માથે લમતું હોવાથી લોગની ઇચ્છાએ
 વ્યર્થ પાપ કરે છે. કારણકે, હાલના કાળમાં મોટામાં મોટું
 આયુષ્ય નિશ્ચયથી સો વરસની આસપાસ છે, અને નાનું
 આયુષ્ય કુલ્લક (નાના) ભવ આશ્રયી અંતર્મુહુર્ત માત્ર છે,
 અને વધારેમાં વધારે ત્રણ પદ્યોપમનું છે તેમાં પણ સંય-
 જીવિત (સાધુપણું) અડપકાળ છે, તથા અંતર્મુહુર્તથી
 લઇને થોડું ઓછું એવું કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. જેમાં
 સાધુપણું ઉદય આવે; તે અપેક્ષાએ તે પણ થોડું છે, એટલે
 ગમેતેટલું મનુષ્યનું આયુષ્ય હોય; તોપણ તે એક અંત-
 મૂહુર્ત છોડીને બાકીનું અપવર્તન (અકાળ મોત)
 થાય છે. તેથી કહ્યું છે કે:—

“અઙ્ગાજોગુક્ષોસે, વંધિત્તાભોગભૂમિણ્સુલહું ।

સવ્વપ્પજીવિયં, વજ્જજ્જત્તુત્તવ્વટ્ટિયાદોણં ॥૧॥ ”

ઉત્કૃષ્ટ યોગમાં બંધના અશ્વવસાય સ્થાનમાં આયુષ્યનો
 જે બંધ કાળ છે. તે ઉત્કૃષ્ટો કાળ બાંધીને જે જીવ દેવ
 ગુરૂ વિગેરે લોગ ભૂમીમાં યુગલિક તરીકે જન્મે છે. તેનું
 જલ્દીથી બધું આયુષ્ય છોડીને તિર્યચ અને મનુષ્યનું અપ-
 વર્તન થાય છે. અને તે અપર્યાપ્ત અંતર્મુહુર્તનું અંતર
 જાણવું, ત્યારપછી અપવર્તન થાય છે, (જે આયુષ્ય ત્રણ
 પદ્યોપમનું છે, તે પણ કારણ વિશેષથી ઓછું થવા
 સંભવ છે.)

સામાન્યથી આયુષ્ય સોપક્રમ જીવેને સોપક્રમ છે, અને નિરૂપક્રમ આયુષ્ય વાલાને નિરૂપક્રમ છે. તે બતાવે છે. ત્યારે જીવને પોતાનું આયુષ્ય ત્રીજે ભાગે બાકી રહે છે. અથવા ત્રીજાનો ત્રીજો (૧) નવમો ભાગ બાકી રહે અથવા જમન્યથી એક બે અથવા ઉત્કૃષ્ટથી સાત આઠ વર્ષે અથવા અંતકાળે કાળે અંતર્મુદ્દિત કાળના પ્રમાણથી જીવ પોતે પોતાના આત્મ પ્રદેશોને નાહિકાના અંતરમાં રહેલા અયુષ્ય કર્મ વર્ગણના પુદ્ગળોને પ્રયત્ન વિશેષથી રચના કરે છે. તે વખતે નિરૂપક્રમ આયુષ્યવાસો ધાય છે, અને બીજી વખતે આયુષ્ય બાંધે તો ઉપક્રમ આયુષ્ય ધાય છે. ઉપક્રમ તે ઉપક્રમણના કારણથી ધાય છે. તે કારણો નીચે બતાવ્યાં છે.

“દંડકસસત્થરજ્જુ, અર્ગ્ગા ઉદગપ્પણં વિસં વાલા ।
 સીઉપ્પહં અરહં ભયં, સુદા પિવાસા ય વાહી ય ॥૧॥

સુત્તપુરીસનિરોહે જિળ્ળાજિળ્ળે મોચળે વહુસો ।

વંસળ, ઘોલળ, પીલળ, આડસ્સ ડવક્કમા એતે ॥૨॥

ઝાડો પીશાળ રોકવાથી, ભોજન જીવું થયાં પહેલાં વધારે ખાય અથવા જીવું થયા પછીથી પણ વધારે ખાય અથવા ઘર્ષણ. (ઘસારો) અથવા ઘોસન. અથવા પીડન- (શરીરને ગળ ઉપરાંત બોજે અથવા શ્રમ પડે તે) થી આયુષ્યનો અંત આવે છે. તેથી તે ઉપડમો છે. વળી કહ્યું છે કે.

સ્વતોડન્યન હતસ્તતોડનિનુલ્લવાવમાનાપદમહો
નિપુણતા નૃણાં ક્ષણભીહ ચજીવ્યતે । મુલ્લેકલમ-
તિહુધા સરમલ્લપનાયોજિતં, કિય્ચીરમવર્ચિતં
દશનસક્કટે સ્થાસ્યતિ ! ॥ ૧ ॥

પોતાનાથી કે બીજાથી આમ તેમ સામે દોડતી આવતી આપદાઓ વાલા મનુષ્યો છે. તેમાં તેમની નિપુણતા જુઓ કે. કાણુ પણ અહીંયાં જે જીવે છે. મોંઢામાં ફળ છે. ઘણી ભૂખ લાગી છે. રસવાડું અને થોડું ભોજન મર્યું છે. તે કેટલો કાળ ચવાશે અને તે દાંતના સંકટમાં પડેલું રહેશે. (માણસો વિષય તૃણાના લોભી બની તેને મારે આમ તેમ દોડે છે. પણ તે ભોગ પ્રાપ્ત કરવા પહેલાં ક્યારે કાળ ઝડપશે તેની ખામર પણ નથી રાખતા તે આશ્ચર્યની વાત છે.) ઉચ્છાસની મર્યાદા વાલા પ્રાણુ છે. અને તે ઉચ્છાસ પોતે પવન છે અને પવનથી બીજું કંઈ વધારે

ચંચળ નથી તેનાં પલ્લુ ક્ષયુ બરતું આયુષ્ય લોકોને મોડ
કરવે છે. તે પણ એક આશ્ચર્ય છે.

उच्छ्वासावयवः प्राणाः, स चोच्छ्वालः समारणः ।

સર્મારણાશ્ચલં નાન્યત્ શ્વસનપ્રાયુરદ્ધતમ ॥ ૨ ॥

આ પ્રમાણે મનુષ્યને મોડ ઉતારવા કહ્યું વડી લેવેલા
કાંઠા આયુષ્ય વાલા છે. તેઓને પણ ઉપક્રમણ (આક્રમણ) ના
અભાવે આયુષ્ય નોગવે છે. તેઓ પણ મગ્નથી પણ પડે
પીડ કરનાર ભુદાપાથી પીડાએલા શરીરવાલા સુખની છાંડી
અદ્યતા અદ્ય નોગવે છે, તે હવે સૂચકર બતાવે છે.

તે અહા-જોયપરિણામેહિં, પરિહાસમામેહિં,
શ્વસનપરિણામેહિં, પરિહાસમામેહિં શ્વાસપરિણા-
મેહિં પરિહાસમામેહિં શ્વાસપરિણામેહિં પરિહા-
સમામેહિં શ્વાસપરિણામેહિં પરિહાસમામેહિં,
અમિતંતં ચ જ્વ-દુઃખં સ પેદ્ધાત તજો જે, પુનઃ
મૃત્યુર્મારં અપારંતિ ॥ ૬૩ ॥

તે કાનના પરિજ્ઞાનમાં બુદ્ધાપાના પ્રભાવથી જે સાંભળવાની શક્તિ કમી (ખહેરાશ) થાય તેથી તે પ્રાણી બુદ્ધાપામાં, અથવા તેવાજ રોગના ઉદયના વખતમાં સુઢભાવપણાને પામે છે, જેથી કરવા યોગ્ય ન કરવા યોગ્ય, વિવેક જતાં અજ્ઞાન-પણું. ઇન્દ્રિયોની શક્તિ કમ થતાં આવે છે, અને તેથી હિત પ્રાપ્ત કરવું; અને અહિત છોડવું; તેના વિવેક નાશ પામે છે. જેમ કાન સંબંધી કહ્યું; તેજ પ્રમાણે આંખનું પણ બુદ્ધાપામાં કે, રોગમાં વિજ્ઞાન નાશ પામે છે.

પ્રશ્ન:—આત્મા સાથે જેમ કાનનો સંબંધ છે, તેમ આંખ સાથે પણ સંબંધ છે, ત્યારે આંખની માફક કાનથી કેમ દેખાતું નથી ?

ઉત્તર:—તેમ થવું અશક્ય છે, કારણકે, તેના વિનાશમાં તેનો ઉપલબ્ધ (પ્રાપ્ત) અર્થની સ્મૃતિનો ભાવ થાય છે, અને એવું દેખાય પણ છે કે, ઇન્દ્રિયના ઉપઘાત (નાશમાં) પણ તેનો ઉપલબ્ધ અર્થનું સ્મરણ થાય છે. જેમકે, ઘોળું ઘર. તેમાં બેઠેલો પુરુષ પાંચ બારીઓથી દેખાયેલો જે કંઈ પદાર્થ હોય; તે બારીમાંથી કોઈપણ બારી ઢાંકતાં પૂર્વ જોયલું; તે યાદ આવે છે, તેવીજ રીતે મેં કાનવડે, સાંભળે. અથવા આંખવડે ધીમો (ધીમાશયી) પદાર્થ જોયો; અને મેં આ કાન, જાણ્યો અથવા આંખથી સ્પુટ (ખુસ્સો) અને કષ્ટ પદાર્થ જોયો, તે ઇન્દ્રિયોની કરણપણાની અવગતિ (બેધ) છે, તેથી આત્મા સાથે દરેક ઇન્દ્રિયોનો સંબંધ છે.

વાદીની શ્રાંશ-જો, એમ છે તો; બીજી પણ ઇંદ્રિયો છે, તે કેમ ન લીધી ? (બીજી કમ ઇંદ્રિયો છે ? એવું પૂછે તો નીચે જતાવીએ છીએ) જેવી કે અમ હાથ પણ દરી અને પેશાબની ઇંદ્રિયો તથા મન એ કેમ ન લીધી ? જેમકે વચન બોલવાથી તે પણ અલ ઇંદ્રિય છે. તથા લેવા મુકવા માં હાથ ઇંદ્રિય છે- ચાલવામાં પણ ઇંદ્રિય છે. તથા મગ કાદવામાં દરીની ઇંદ્રિય છે. અને સંસારી આનંદભોગરવા માં શુદ્ધ ઇંદ્રિય છે. તથા વિચાર કરવામાં મન ઇંદ્રિય છે. આ છ ઇંદ્રિયો પણ આત્માને ઉપકાર કરે છે. તેથી તેનાં પણ કરણ પણ પ્રદે છે. અને કરણપણથી ઇંદ્રિય પણ છે. તેથી જમી મહાને અબીજાર ઇંદ્રિયો માય છતાં તેના પાંચ ઇંદ્રિયો કેમ જતાયો છે ?

પ્રશ્ન—દ્વિધાં શબ્દભૂતી. (તલપાપડી) આવા વિગેરેમાં
પાંચ ઇન્દ્રિયોનું વિજ્ઞાન થાય છે. અને તે સાથે અનુભવ
થાય છે તે કવી રીતે છે ?

ઉત્તર—તેમ નથી. કારણકે. કેવળીને પણ એ ઉપયોગ
સાથે નથી. ત્યારે બીજાનેતો આશ્ચર્ય (અદ્યમાય) કાળ
જેનારને પાંચેને ઉપયોગ સાથે ક્યાંથી હોય આ જ્ઞાનનમાં
અરે બીજી જગ્યાએ વિસ્તારથી કહ્યું છે. તેથી આ કહેના
નથી અને જે સાથેના અનુભવનો આજ્ઞાસ થાય છે. તે
અનનુ જરૂરી કાઠવાની વૃત્તિપણાનું છે. કહ્યું છે કે—

“ આત્મા સહેતિ મનસા મન હિન્દ્રિયેણ, ત્વાર્ક
ન ચેન્દ્રિયમિતિ ક્રમણ્ય શીઘ્રઃ । યોગોઽયમેવ મનસઃ
કિલમમ્થસસ્તિ !, યસ્મિન્મનૌ વ્રજતિ તત્ર મનોઽય-
માત્મા ॥ ૧ ॥ (વસંતતિલકા)

આત્મા મનની સાથે જાય છે. અને મન છે તે ઇન્દ્રિય સાથે
જાય છે. અને ઇન્દ્રિય પોતાના દમ્ભિત પદાર્થનાં જાય છે.
અને તે કમ સીધા જાય છે. આ મનનો રોગ નું અનુભવ
છે કે જેનાં મન જાય છે તેનાં આત્મા મનને કહે છે.

તેટલાજ કાળમાં નિપજાયે છે. અને તે પાંચ ઇન્દ્રિયો સ્પર્શ રસ ઘ્રાણ ચક્ષુ અને શ્રોત્ર એમ છે. તે પણ દ્રવ્ય અને ભાવ એમ દરેક બે ભેદે છે. તેમાં દ્રવ્ય ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ અને ઉપકરણ એમ બે ભેદે છે. નિર્વૃત્તિ પણ અંતર અને બાહ્ય એમ બે ભેદે છે.

જેનાથી નિર્વાહ થાય તે નિર્વૃત્તિ છે. અને તે ડોનાથી નિર્વાહ થાય છે. ? તેનો ઉત્તર-કર્મવડે નિર્વાહ થાય છે.

તેમાં ઉત્સેધ (લોકમાં વપરાતું માપ આંગળીનું) અંગુળના અસંખ્યેય ભાગ જેટલા શુદ્ધ આત્મ પ્રદેશના પ્રતિનિયત ચક્ષુ વિગેરે ઇન્દ્રિયોના સંસ્થાન વડે જે વૃત્તિ અંદર રહેલી છે તે નિર્વૃત્તિ જાણવી.

તે આત્મા પ્રદેશોમાંજ ઇન્દ્રિયના વ્યપદેશ ()

ભજનાર જે પ્રતિનિયત સંસ્થાન વાલો નિર્માણ નામના પુદ્ગળ વિપાક વાલી (કર્મપ્રકૃતિવડે) વધ્યંકિ (સુતાર માફક) વિગેરે વિશેષ રૂપવાલો. (ઇન્દ્રિય વિભાગ) અને અંગોપાંગ નામના કર્મવડે બનાવેલ જે છે તે બહારની નિર્વૃત્તિ જાણવી.

(આ ઉપર જે વર્ણન કર્યું તે શરીરની અંદર અને બહાર જ્યાં જે ઇન્દ્રિય રહેલી છે તેનું બંને પ્રકારનું વર્ણન બતાવ્યું છે, બહારની ઇન્દ્રિયો દરેકની દેખાય છે પણ અંદરની તો આત્મ જ્ઞાની જાણી શકે છે) ઉપરની બતાવેલી નિર્વૃત્તિ બે પ્રકારની

કહી તેને જેના વડે ઉપકાર કરાય છે તે ઉપકાર, છે અને તે ઉદ્દિયોના કાર્યમાં અર્થ છે. વહી નિર્વૃત્તિ હોય અને હણુડ નહોય તો પણ મશુર (જેની દાળ થાય છે) તેના આધાર વાલી નિર્વૃત્તિમાં તેને જે ઉપકાર થાય તો આંખ તેમજ મજ્જી નથી (આંખનો બહારનો આધાર મશુરની દાળ જેવો છે, તેને નાચવાને તો આંધર આત્માની શક્તિ છે છતાં તે કોઈ શક્તિ નથી માટે બહારના આધારને ઉપકરણ કહ્યું છે.)

તે પણ નિર્વૃત્તિ માફક જે પ્રકારે છે તેમાં આંખની અંતરનું કાણું પોણું નહોતું છે અને બહારનું પણ પોંદડેના આધારે જે પાંચળુ વિગેરે છે, (તે જાને જાણીતું છે.)

આ પ્રમાણે બીજી ઉદ્દિયોમાં પણ બાણી કેવું.

જાવઉદ્દિય પણ લગ્નિષ અને ઉપયોગ એનું છે તે છે. તેમાં લગ્નિષ છે, તે જ્ઞાનદર્શન અવરહીત ઉર્જાના રૂપ ઉપશમરૂપ જેના લગ્નિષાનથી આત્મા પ્રત્ય ઉદ્દિય નિર્વૃત્તિ મુક્તિ લાવે છે, અને તેના વિનિષ્કર્ષી આત્માને મનના મેલાવણી પદાર્થનું મહત્ત્વ કરવાનો આધાર બાણી તે ઉપયોગ છે, તે આ ઉલી લગ્નિષને નિર્વૃત્તિ ઉપકરણ અને

જેવો, અને નાકનો કલંબુકા ()ના પુણ
જેવો છે; જીભનો કુરમ (ખરપો, તાવેતા)ના આકાર જેવો.
તથા શરીરનો સ્પર્શ, ઇંદ્રિયોનો આકાર ગુદી ગુદી જાતનો
છે એમ જાણવું.

ઇંદ્રિયોના વિષયનું પરિભાષુ.

કાનનો વિષય. ખાર યોજનથી આવેલા શબ્દને ગ્રહણ
કરે છે, અને આંખનો વિષય. એકવીસ લાખ યોજનથી કંઈક
અધિક દૂર હોય; અને તે પ્રકાશ કરનાર હોય; તે દેખાય છે.

પણ પ્રકાશ કરવા યોગ્ય હોય; તે એકલાખ યોજનથી
કંઈક અધિક હોય; તેવા રૂપને ગ્રહણ કરે છે, પણ બાકીની
ઇંદ્રિયોનો વિષય નવ યોજનથી આવેલો હોય; તેને ગ્રહણ
કરે છે, અને જઘન્યથી તેા, બધી ઇંદ્રિયોનો વિષય આંગ-
ળના અસંખ્યેય ભાગ માત્ર છે. (નીચેના ટીપણમાં ખુલાસો
કર્યો છે કે, બધી ઇંદ્રિયોથી આંખનું ગુહું છે, કારણકે,
આંખનો વિષય જઘન્યથી આંગળના સંખ્યેય ભાગ
માત્રથી જાણવો.)

અહીં મૂળસૂત્રમાં શ્રોત્રના પરિજ્ઞાનથી હજારો, અથવા
ઓછું થતાં ઇંદ્રિયોની કેવી દશા થાય છે તે જતાવ્યું.
તેનો પરમાર્થ આ છે. અહીંયાં સંજ્ઞી પચેદ્રિય અને
ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર હોવાથી ઉપદેશ છે તે કાનને
વિષય છે. (કાનની શક્તિ સારી હોય; તેજ ઉપદેશ

સંભળાય.) એટલા માટે તેની પચાંમિમાં અર્ધી ઇંદ્રિયોની પચાંમિ પાણી સાથે સૂચવી.

(કાને સંભળીને હવરદા માટે આંખથી જોઈને વાલે; વિચારીને જાણે વિગેરે છે, તેથી બીજી ઇંદ્રિયોનું પણ સ્વરૂપ જતાવ્યું છે.)

આ કાન વિગેરેનો આત્માની સાથે સંજોગ થતાં જે જ્ઞાન થાય છે, તે જ્ઞાન ઉપર વૃદ્ધ થતાં એટલું જ્ઞાન છે, તે કહેવા જતાયે છે. મૂળસ્વરૂપનાં કહ્યું છેકે:—

અમિકંતંચ વિગેરે.

એટલે ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે બુદ્ધિપ્રતિ સંજોગે જોઈ થઈ જાય છે.

જાયવા આપણા સૂત્રનો આ પ્રમાણે અર્થ છેકે:—

“ પ્રથમે વયસિ નાઘીતં, દ્વિતીયે નાઞ્જિતં ધનમ્ ।
તૃતીયે નતપસ્તત્તં, ચતુર્થે કિં કરિષ્યતિ ? ॥ ૧ ॥ ”

પહેલી વયમાં વિદ્યા ન ભણ્યો, બીજી વયમાં ધન ન મેળવ્યું. ત્રીજીમાં તપ ન કર્યો. (એવો આજસુ માણસ ઇંદ્રિયો થાકતાં. ચોથી અવસ્થામાં શું કરવાનો છે !)

તેથી પહેલી બે અવસ્થા જતાં વૃદ્ધાવસ્થાના સામે વળતો છે, અથવા બીજી રીતે ત્રણ અવસ્થાઓ છે. (૧) કુમાર (૨) યોવન (૩) વૃદ્ધાવસ્થા છે કહ્યું છે કે—

“ પિતા રક્ષતિ કૌમારે, ભર્તા રક્ષતિ યૌવને ।
પુત્રાશ્ચ સ્થવિરે ભાવે, ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ । ૧ । ”

બાળક પણામાં પિતા રક્ષા કરે છે. યોવનઅવસ્થામાં ધણી બચાવે છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં દિકરા પાળે છે, પણ સ્ત્રીને કોઈપણ અવસ્થામાં સ્વતંત્રતા આપવી યોગ્ય નથી.

અથવા બીજી રીતે ત્રણ અવસ્થાઓ છે. (૧) બાળ (૨) મધ્ય અને (૩) વૃદ્ધત્વ એમ છે. કહ્યું છે કે—

આષોઢશાઢ્ઢવેઢ્ઢાલો, યાવત્ક્ષીરત્રિવર્ત્તકઃ ।

મધ્યમઃ સપ્તતિ યાવત્પરતો વૃદ્ધ ઉચ્ચતે ॥ ૧ ॥

દુધ અને અન્ન ખાનાર (જન્મથી લઈને) સોળ વર્ષ સુધી બાળક કહેવો, અને સીત્તર વર્ષ સુધી મધ્યમ અને ત્યાર પછી વૃદ્ધ કહેવો, આ બધી અવસ્થામાં વય જે ઉપાય

વાલી (બળ વધે-ત્યાં સુધી) અવસ્થા છે. તેને આગળ ગએલો અતિકાંત વય વાલો બાળુવો. (‘‘ય’’ સમુચ્ચયના અર્થમાં છે.)

ઝાડીમાં કાન, ચંદ્રું, નાક, જીભ, અને વપર્ગ દ્વિયોના અસ્ત (નાશ) પામેલા અમસ્ત જ્ઞાનની વાત ક્રિયા ન લેતે પણ તેની આથે શરીરની બીજી શક્તિઓ પણ નાશ પાતાં મૂઢપણું આવે છે. (આ કરવું આ ન કરવું. એવો વિચાર નહીં થાય છે.)

તેથી વય ઉદ્ઘાટનાં (શરીરની શક્તિ ઓછી પડનાં) વિચારી ને, તે પ્રાણી (સંસારમાં મોઢ સંબંધરો પુરુષ) નિશ્ચયથી વધારે મૂઢપણું પામે છે. (પણ પર્વ અસ્તવસ્ત નથી) તેથી જ બળ યુગમાં ઠણું છે કે

તઓસે વિગેરે.

ઝાડે પોણા વાળ જોઈને અથવા શરીર પર કરેલા પાંડલી જોઈને પોતે હું છુદો થયો એમ માન્યું વધારે મોઢ કરે છે; અને તેથી મૂઢતા પ્રાપ્ત કરે છે.

અથવા તે સંસારી અપને કાન વિગેરેના શક્તિ ઓછી પડતાં લેને મૂઢતા આવે છે; એ પ્રમાણે કુચાવસ્થામાં ને મૂઢ બાળને પાળીને પ્રાણ-કે.કનાં અવસ્થા (વિસ્ફોટ કરવા સેવક.) પામ્ય છે. તે જાતને છે.

જેહિં વા સદિ સંવસતિ, તે વિ ણં ઇમદા પિ-

“ પ્રથમે વયસિ નાઘતિં, દ્વિતીયે નાઞ્જિતં ધનમ્ ।
તૃતીયે નતપસ્તસં, ચતુર્થે કિં કરિષ્યતિ ? ॥ ૧ ॥ ”

પહેલી વયમાં વિદ્યા ન ભણ્યો, બીજી વયમાં ધન ન મેળવ્યું. ત્રીજીમાં તપ ન કર્યો. (એવો આજસુ માણસ ઇંદ્રિયો થાકતાં. ચોથી અવસ્થામાં શું કરવાનો છે !)

તેથી પહેલી બે અવસ્થા જતાં વૃદ્ધાવસ્થાના સામે વા જાય છે, અથવા બીજી રીતે ત્રણ અવસ્થાઓ છે. (૧) કુમાર (૨) યૌવન (૩) વૃદ્ધાવસ્થા છે કહ્યું છે કે—

“ પિતા રક્ષતિ કૌમારે, ભર્તા રક્ષતિ યૌવને ।
પુત્રાશ્ચ સ્થવિરે ભાવે, ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ । ”

જાણક પણામાં પિતા રક્ષા કરે છે. યૌવનઅવસ્થામાં ધણી બચાવે છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં ઢિંકરા પાળે છે, પણ સ્ત્રીને કોઈપણ અવસ્થામાં સ્વતંત્રતા આપવી યોગ્ય નથી.

અથવા બીજી રીતે ત્રણ અવસ્થાઓ છે. (૧) જાણ (૨) મધ્ય અને (૩) વૃદ્ધત્વ એમ છે. કહ્યું છે કે—

આષોઢશાદ્ભવેદ્દાલો, યાવત્ક્ષીરત્રિવર્ત્તકઃ ।
મધ્યમઃ સત્તતિ યાવત્પરતો વૃદ્ધઃ ડચ્યતે ॥ ૧ ॥

દુધ અને અન્ન ખાનાર (જન્મથી લઈને) સોળ વર્ષ સુધી જાણક કહેવો, અને સત્તર વર્ષ સુધી મધ્યમ અને ત્યાર પછી વૃદ્ધ કહેવો, આ બધી અવસ્થામાં પણ જે ઉપચાર

યગા પુત્રિવં પરિવયંતિ, સોઽવિ તે ણિયણ પચ્છા
પરિવણ્ણા, ણાલં તે તવતાણાણ વા સરણાણ વા,
તુ મંપિ તેસિં ણાલં તાણાણ વા સરણાણ વા, સે ણ
હાસાય ણ કિહુણે ણરતીણ વિમ્ભૂસાણ સુ ૦ । ૬૩ ।”

ખીન્ન લોકો તે દૂર રહો પણ જેની સાથે ઘરમાં રહે
છે. તે પોતાના પુત્ર સ્ત્રી વિગેરે છે તે સ્ત્રી પુત્ર વિગેરે પણ
એકઠા એટલે વૃદ્ધા વસ્થામાં તેના પોતાના સગા છતાં
તથા પોતે સમર્થ અવસ્થામાં કમાઈને તેમને પોષ્યા હતા
તે સ્ત્રી પુત્ર વિગેરે પણ તેનો તીરસ્કાર કરે છે. અને બોલે
છે કે. આ મરતો નથી અને ખાટલો પણ મુકતો નથી.
અથવા “પરિવદંતિ” એટલે પરાભવ કરે. (છોકરાઓ તેમનું
અપમાન કરતાં બોલે છે કે. “જેસ જેસ ડોકરા ? તું” શું
સમજે છે. “ વિગેરે અથવા પરસ્પર વાતો કરે છે કે. હવે
આ બુદ્ધાનું” શું કામ છે. એ સગાઓનો તીરસ્કાર ખમતો
નથી પણ પોતાનો આત્મા પણ પોતાને નિંદવા યોગ્ય
થાય છે. તે બતાવે છે.

“ વલિસન્તતમસ્થિશેયિતં, શિથિલસ્તાયુષ્ઠતં
કહેવરમ્ । સ્વયમેવ પુમાન્ જુગુપ્સતે, કિમ્ કાન્તા
કમનીયવિગ્રહા ? ॥૧ ॥ ”

સર્વત્ર કરોચત્રીઓ! પડી ગયેલ અને હાડકાં બાકી રહેલ
તથા હીલાં પડીગયેલ સ્નાયુ (નાડીઓ) ને ધારણ કરનાર.

ત્યાર પછી કોઈએક કાળ ગયો. ત્યારે ઘરમાં પુનઃ સં-
ચાર તથા માલ મીલકત વધતાં એ સ્ત્રીએ પોતાના પતિને
સંપદાથી અહંકારમાં આવી, અને તે બુદ્ધો પરવશ થયે
અને તેનું આખું અંગ કંપતું હતું. શરીરનાં બધાં ક્ષ-
ત્ર અંદરના મગ વિગેરે નીકળવાથી ગંધાતા હતાં. તેથી તે બુદ્ધ
તરફ ધરની સ્ત્રીઓ ધીમે ધીમે યોગ્ય ઉપચાર કરામાં
પ્રભાવ કરવા લાગી.

આ ડોશો પણ પોતાની ઓછી સેવા થતી જોઈ ચિતાળ
અભિમાનવડે તથા કુદરતી લાગણીથી દુઃખના સાગરમાં
ડુબેલો બની છોકરાની વહુઓની ફરીઆદ છોકરાઓ પાસે
કરવા લાગ્યો, તે સ્ત્રીઓને પોતાના પતિએ કપડો આપવાથી
વધારે ખેદવાલી બની (સસરાની ઉપર ક્રોધ જાની.)ને થોડી
પણ ચાકરી કરવી છોડી દીધી, અને તે દરેક વહુઓ એક
વિચાર વાળી બનીને પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે અમા-
રો આવી સારી રીતે રાત દિવસ જાગીને ડોશાની ચાકરી કરીને
છીએ, છતાં આ ડોશો બુદ્ધાપાથી વિપરીત બુદ્ધિવાળો
બનીને શુભોનો ચોર થાય છે, અને જો અમારા ઉપર પણ
તમોને વિશ્વાસ ન હોય તો જે કાંઈ વિશ્વાસના હોય
તેને કામ સોંપો. તેથી છોકરાઓએ પણ તેજ પ્રભાવે કહ્યું,
અને બીજી વહુઓને કામ સોંપ્યું, પણ બીજી વહુઓએ
બધાં કાચેને બરાબર યોગ્ય અવસરે ક્યાં, પછી પુત્રોએ

શરીર સંકોચાઈ ગયું. ટાંટીઆ લથડવા લાગ્યા. હાં પડી ગયા. આંખોનું તેજ ગયું. મોઢાંમાંથી કાળ પડી લાગી. સગાં વહાલાં કહેલું કરતાં નથી. અને પોતાની પણ જોઈતી માગણી સ્વીકારતી નથી. આ હાહાકા! હું થયેલા પુરુષને અશક્ત થતાં પુત્ર પણ અપમાન કરે છે. કષ્ટદાયી બુદ્ધાપાને ધિક્કાર હો—(વિગેરે જાણવું.)

આ પ્રમાણે બુદ્ધાપાથી હારેલાને સગાં વહાલાં નિંદા છે. અને તે પણ ગભરાએલો બે બાકજો બનીને ગાંધી દોડે આગળ પોતાના ઘરની નિંદા કરે છે.

મૂળ સૂત્રમાં “સો વા” ઇત્યાદિ શબ્દો છે. તે પડેલાં અપેક્ષાએ બીજો પક્ષ સૂચવે છે. એટલે એમ જાણવું કે સગાં વહાલાં અપમાન કરે છે. અથવા પોતે બુદ્ધા પા દુઃખને લીધે સગા વહાલાંની નિંદા પારકાં આગળ પોતે કરે છે. અથવા પોતે ગભરામણથી સગાંનું અપમાન કરે છે.

કદાચ કોઈએ પૂર્વે ધર્મ આરાધ્યો હોય તેવાનું ધર્મસ્મારણે બુદ્ધાપમાં અપમાન ન કરે તો પણ તેનું કુલ દુઃખ કરવાને તેઓ સમર્થ થતા નથી તેનું સૂત્રકાર કહે છે. “હે તારા ઉપકાર તથા વહુઓ તને તારવા માટે સક્તિ માન નથી અથવા તને શરણ આપવા મોઢાં નથી. તેથી તું પણ તેઓને તારવાને સમર્થ નથી તેમ શરણ આપવા સક્તિ નથી (આપદામાંથી બચાવે તે માત્ર છે) જેમ મને

સુખને યોગ્ય નથી તેમ શરીરની શોભા કરવાને પણ યોગ્ય નથી. અને કદાચ શોભા કરે તો પણ બગડી ગએલી અને કરચેલી પડેલી ચામડીવાલો ખુદો શોભતો નથી. કહ્યું છે કે.

“ ન વિભૂષણમસ્ય યુજ્યતે ન ચ હાસ્યં કુત એવ વિ-
ભ્રમઃ ? ।

અથ તેષુ ચ વર્ત્તતે જનોઃ, ધ્રુવમાયાતિ પરાં વિહમ્ય-
નાં ॥૭॥

તેને શોભા કરવી યોગ્ય નથી. તેને હાસ્ય નથી અને સ્ત્રી ને ખુશ કરવાનો વિભ્રમ (ચેષ્ટા) કયાંથી હોય અને તે છતાં જીવાન સ્ત્રીઓમાં ખેલવા બાંધ તો નિશ્ચયે મોટા અપમાનને પામે છે.

જં જં કરેહ તં તં ન સોહૃદ્ જોવ્વળે અતિક્રમે
પુરિસસ્સ મહિલિયાહ, વ એક્કં ધ જં પહુત્તણં ॥૨॥

જીવાની જતાં ખુદો માણસ જે કંઈ કરે તે શોભતું નથી. એટલે એક ધર્મને છોડીને સ્ત્રીને ખુશી કરવા જે કંઈ ખુદો કરે તે બધું નિરર્થક છે.

(તેના સંબંધમાં એક કથા ભાવાન્તરકારે (મે') જે નજરે લેઈ છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

એક ખાનદાન ગૃહસ્થ એક શહેરમાં સુખી સ્થિતિમાં હતો. જેની સ્ત્રી મરણ પામેલી હતી અને તે સાધુ સંગતિથી

(૧૧૩)

દીક્ષા લેવા પણ તૈયાર થયો હતો તેવામાં સાધુના ગયા બાદ
બીજા લોકોએ તેમજ નોકરોએ તેને કહ્યું કે શ્રી વિના બુદ્ધા-
યામાં છોકરાની વહુઓ ચાકરી કરે એ વાત અશક્ય છે.
એવા બોધથી તેણે પૈસા ખર્ચી ફરીથી લગ્ન કર્યું અને
જ્યારે શ્રી ઘેર આવી ત્યારે પોતાની અશક્તિ જોઈ રસાયણ
ખાધું. તેમાં કદાચ મુજબ પડે જ નહીં પણવાથી ખાધેલી દવા
આખા શરીર ઉપર પુટી નીકળી. અને છ માસ સુધી ઘણી વખત
પીકના ગુમરામાં નસ્તર મુકાવ્યું છતાં સાફ ન થયું
અને નરકની વેદના બોગવી બુરા હાલે મરી ગયો એ માસા
પહેલાં તેના શરીરની જે સુંદરતા હતી તેની મરણ વખતે
એવી અવદશા બનેલી કે તેને જોઈ ગમે તેવા માણસને
આંખમાં આંસુ આવે અને શ્રી પુત્ર ધન હવેલી વિગેરે
કંઈ પણ તેને કામ ન લાગ્યું બુદ્ધાઓ ધર્મ સાધન ન
કરતાં જોયો ખાલકીઓને પરણે છે. તેઓને આ દષ્ટાંત ખાત
લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે. અત્રશસ્ત્ર મૂળ સ્થાન કહ્યું હવે
પ્રશસ્ત. મૂળ સ્થ ન કહે છે.

इच्छेवं समुद्रिण अहां विहाराण अंतरं व खलु
इमं सपेहाण धीरे सुदुत्तमवि, णो पमायण व ओ
अचेति जोव्वणं व. (सूत्र. ६५)

અથવા જે કારણથી તે વહાલાંઓ સંસાર સમુદ્રથી
તારવા કે બીજાના લયથી રક્ષણ આપવા સમર્થ નથી એવું

શાસ્ત્રના ઉપદેશથી ઉત્તમ પુરૂષને સમજાય તો તેણે શું કરવું
 તે કહે છે (ઈતિ શબ્દનો ઉપર કહેલો અર્થ છે)
 અપ્રશસ્ત મૂળ ગુણસ્થાન (સંસારી વિષય સુખ) માં
 રાચેલા અને બુદ્ધાપાની અશક્તિથી ઘેરાતાં હર્ષના માટે
 કે ક્રોધના માટે કે લોભ વિલાસ માટે અથવા શરીરની
 શોનામાટે યોગ્યતા નથી (પરંતુ તે તેણે પહેલેથી સમજવું
 જોઈએ) કે સંસારમાં જે કંઈ સુખ અથવા દુઃખ પડે છે.
 તે દરેક ગેતાના શુભ અશુભ કર્મનું ફળ બધા પ્રાણીઓને
 લોભાવાનાં છે. એવું જાણીને તે સમજેલા પ્રાણીએ મૂર્ખ
 કહેલા પડેલા અધ્યયન શાસ્ત્ર પરિજ્ઞામાં જતાવેલા મહાત્મામાં
 સ્થિર ચિત્ત વાલા જનીને સાધુએ વિચારવું કે અહો
 (મારા પુન્ય ઉદયથી આવું નિર્મળ ચારિત્ર મધ્યું છે. એમ
 જાણીને) સુદર વિહાર કરવા યોગ્ય છે. " જેમાં શાસ્ત્રમાં
 કહેલ સંયમ અનુષ્ઠાન છે. તેના માટે યોગ્ય વિહારમાં
 તત્પર જની જરા પણ પ્રમાદ ન કરે. વહી તેણે વિચારવું
 જોઈએ કે આર્ય ક્ષેત્ર ઉત્તમ કુળમાં જન્મ વીતરાગનો ધર્મ
 તેના ઉપર બદ્ધ અને આવાં સુદર મહાત્માને વિગેરેને
 સારો અવતાર મને મર્યો છે. તા કેવી રીતે પ્રમાદ થાય
 તેથી વિનેય (શિષ્યે) તપ સંયમમાં જરા પણ ખેદ ન
 પામતાં ઉપર કહેલ ઉત્તમ વસ્તુ આર્ય ક્ષેત્ર પ્રાપ્તિથી
 આનંદ પામીને શુરૂ શું કહે છે તે સમજે. શુરૂ કહે છે કે

તું જોતો નથી કે આ અતિદુર્લભ સંસાર સમુદ્રમાં
બ્રહ્મ થયેલા મનુષ્યને આગીઆના કીડાના પ્રકાશવા જેવું
અથવા વિંજળીના ઝળકારા જેવું સંસારી સુખ છે.

વળી શાઆકાર કહે છે કે. શા માટે પ્રમાદ ન કરવો ?
સાંભળો. તારી વય (ઉંમર) દિવસે દિવસે વ્યતીત થાય
છે. જુવાની ચાલી જાય છે. ! (મૂળ સૂત્રમાં વય અને
જુવાની એક છતાં જુવાનીમાં મોહ થાય માટે તે ગુહ્ય
ખતાવેલું છે.) જુવાનીમાં. ધર્મ. અર્થ અને કામ ત્રણે
સધાય છે. માટે, મોહમાં ન પડતાં. તેમાં ધર્મ સાધી લેવો.
ગુરુ કહે છે કે હે શિષ્ય. ! તે જુવાની જડદીથી જાય છે.
કહ્યું છે કે.

“નદ્વેગસમં ચવલં, ચ જીવિયં જોવ્વણં ચ કુસુમ સમં”
સોઘલં ચ જં અણિચ તિણિણિ તુરમાણ મોજ્જાહં ॥૧॥”

નદીના પૂર સમાન તારું અવિત ચપળ છે. અને જુ-
વાની કુલની સમાન. (જડદી કરમાય તેવી.) છે સંસારીક
સુખ અનિત્ય છે અને તે અવિત જુવાની અને સુખ એ
ત્રણે શીઘ્ર લોગતવાનાં છે. (જડદી વિતી જનારાં છે.)

આ પ્રમાણે માનીને સાધુએ વિચારવું કે. વિહાર કરવે..
તે વધારે સારું છે. (જે સાધુઓ ચાલવાથી કંટાળી એક
જગ્યાએ પડી રહેતા હોય તેમણે ઉપરનું રહસ્ય વિચારવું.
જેવું છે.)

યતાં તેને ત્યજે છે. (ક્ષયરોગીના આશ્રમમાં મોકલે છે.)
અથવા! સગાંને ઘણા કંટાળો આપેતો તે સગાં તેની ઘેસાઇથી
તેની ઉપેક્ષા કરે. એટલે ચાહે સગાં તજીદે. અથવા ન તજે
તોપણ તે રોગોથી બચાવવા કે શરણું આપવા સમર્થ નથી
ત્યારે રોગીએ શું કરવું! તે શુરૂ કરે છે કે સમતાથી સફળ
કરવું.

જાણિતુ દુઃખં પત્તેયં સાયં (સ્- ૩૮)

આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાને દરેક પ્રાણીનું દુઃખ કે સુખ તેના
પુન્ય પાપથી આવેલું છે. તે વિચારવું એટલે તાવ વિગેરેનું
દુઃખ આવતાં પોતાના કરેલાં કર્મનું ફળ અવશ્ય ભોગવવું
પડશે. માટે હાથ પીટ ન કરવી કહ્યું છે કે.

**“સહ કલેવર ! દુઃસ્વમચિન્તયન્, સ્વવશતા હિ પુન-
સ્તવ દુર્લભા ।**

**યદુતરં ચ સાહિષ્યાસિ જીવહે ! પરવશો ન ચ તથા
ગુણોઽસ્તિ તે ॥૧૧॥”**

હે શરીર. તું બીજો વિચાર કયો વિના દુઃખને સહન કર
કારણકે હાલ તને સ્વવશતા મળી છે. તે દુર્લભ છે. પણ
જોતું હાથપીટ કરીશ તો પરભવમાં ઘણું દુઃખ ભોગવવાં
પડશે. ત્યાં પરવશતા છે. તને ત્યાં વિશેષ લાભ નથી.

એથી જ્યાં સુધી જ્ઞાન વિગેરેની શક્તિ નહીં હોય અને

તારા સગા તને ખુદ્દો થતાં ન નિંદે અને દયા લાવીને તારું
પોપણ કરવાનો વખત ન આવે તથા ક્ષયરોગી થતાં ઘરમાંથી
ન કાઢે ત્યાં સુધી તું તારો આત્માર્થ (પરલોકલુક) હિત)
સાધીલે તે બતાવે છે.

अणभिर्द्धनं च खलु वयं संपेहाए (सू. ४९)

(મૂળ સૂત્રમાં ,, ચ ,, વિશેષ પણા માટે છે. ખલુ શબ્દનો
અર્થ પુનઃ-થાય છે.) આ પ્રમાણે પોતાની ઉમર જતી
બેઠને સંસારી જીવ થેલો બને છે. એવું પૂર્વે કહેલું છે.
માટે તેપશ્ચાત્ તાપ ન કરવો પડે તેથી જીવાનવસ્થામાં
બુધ્ધિથી વિચારીને આત્મ હિત કરે.

પ્રશ્ન-શું જીવાનીમાં જ આત્મહિત કરવું. ? કે બીજી
વખતમાં પણ કરવું !

ઉત્તર-બીજાએ પણ આત્મહિત જ્યારે સમયો હોય
ત્યારે કરી લેવું. અર્થાત્ બોધ મલે. ત્યારે ધર્મ સાધી લેવો
તે બતાવે છે.

खणं जाणाहि पंडिए (सू. ७०)

હાજુ તે ધર્મ કરવાનો સમય છે. તે આર્યક્ષેત્ર ઉત્તમ
કુળ વિગેરે છે. અને નિંદાચોગ્ય, પોપણ કરવા યોગ્ય તથા
તત્ત્વવાના દોષથી હુષ્ટ છે. તેવા જરા (ખુદ્દાપો) આગક
પણું અથવા રોગ છે. તે ન હોય ત્યારે શુદ્ધ કહે છે. કે પદિત

હે આત્મજ્ઞ ! તું બોધ પામ અને આત્મહિત કર અથવા ખેડ પામતા શિષ્યને શુરૂ કહે છે. હે શિષ્ય ! જ્યાં સુધી તારી જીવાની વીતી નથી અથવા નિંદા પાત્ર થયો નથી અથવા પૂર્વે કહેલા ત્રણ દોષથી રૂઢિત છે, ત્યાં સુધી હે પંડિત શિષ્ય દબ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવના ભેદથી મિત્ર અવસરને આ પ્રમાણે તું જાણુ બોધ પામ, તે બતાવે છે.

દ્રવ્ય ક્ષણ તેતું જન્મપણું પામ્યો છે. પાંચ ઇંદ્રિયો છે. ઉત્તમ કુળમાં જન્મ્યો છે. રૂપ બળ આરોગ્ય અને આયુષ્ય સાફ પામ્યો છે આ પ્રમાણે ઉત્તમ મનુષ્ય ભવ પામીને સંસાર સમુદ્રથી પાર ઉતારવા સમર્થ ચારિત્રની પ્રાપ્તિને યોગ્ય તને અવસર મલ્યો છે અને અનાદિ સંસારમાં ભ્રમતા જીવને આ અવસર મલવો દુર્લભ છે. કારણકે ચારિત્ર મનુષ્ય જન્મમાં છે. દેવ નારકીના ભવમાં સમ્યક્ત્વ તથા જ્ઞાનને બોધ રૂપ સામાયિક છે. અને તિર્યચમાં કોડનેજ દેશવિરતિ (આવકનાં વ્રત.) હોય છે.

ક્ષેત્ર ક્ષણ તે જે ક્ષેત્રમાં ચારિત્ર મલે તે સર્વ વિરતિ અથવા લોક ()નાગામમાં અથવા તિર્યક ક્ષેત્રમાં જ છે તેમાં પણ અદ્વી દ્વીપ અને બે સમુદ્રમાં છે. તેમાં પણ “ ૧૫ ” કર્મ જૂનીમાં છે. તેમાં પણ અવસર ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ “ ૨૫ ” દેશમાં ચારિત્ર ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. આપ્રમાણે ક્ષેત્ર રૂપ અવસર દુર્લભ બાબુને! ખીજા સેવિમાં

પહેલાં બેજ સામાયિક છે. ણીન્ત ઘણા દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. તેમાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત સામાયીક છે. તથા કોઈકને દેશ વિરતિનો સંભવ થાય છે.)

કાળ દ્ષણુ.

કાળરૂપ અવસર આ અવસર્પિણીમાં ત્રણ આરા જે સુખમ. દુખમ, દુખમ સુખમ. તથા દુખમ. નામના ત્રણ આરામાં ધર્મ પ્રપ્તિ છે. તથા ઉત્સર્પિણીનાં ત્રીન્ત ચોથા આરામાં સર્વ વિરતિ સામાયિકની પ્રપ્તિ છે. આ ત્રણે ધર્મ પામતા જીવ આશ્રયી કલ્પ પણ પૂર્વે ધર્મ પામેલા તેા તિર્થંકુ અથવા ઉર્ફ તથા અથો લોકમાં તથા બધા આરામાં જાણવા.

ભાવ દ્ષણુ.

તે બે પ્રકારે છે. કર્મ ભાવ દ્ષણુ. નોકર્મ ભાવદ્ષણુ કર્મ ભાવદ્ષણુ તે કર્મનું ઉપશન થવું. ક્ષય ઉપશન થવું અથવા સર્વથા ક્ષય થવું એ ત્રણનાંનું કંઈ પણ પ્રાપ્ત થાય તે અવસર જાણવો તેમાં ઉપશન શ્રેણીમાં ચારિત્ર મોહનીય ઉપશન ધતાં અંતર્નુહુર્ત કાળ આપશનીક નામનો ચારિત્ર દ્ષણુ થાય છે તે ચારિત્ર મોહનીયનો ક્ષય ધતાં અંતર્નુહુર્તનો જ છે અનેક વધાજ્યાત ચારિત્ર નામનો ક્ષય થાય છે. અને ક્ષય ઉપશન વડે ક્ષાયોપશનિક ચારિત્રનો અવસર છે તે ઉત્પટ્ટી મોહુ એણુ એવો પૂર્વ કોણી વર્ણનો ચારિત્ર

કાળ જાણવો. સંમત્ત્વ ક્ષણ તે અજઞ્ઞન્ય ઉત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિમાં વર્તતા આયુષ્યવાળા જીવને છે.

અને બીજાકર્મોનું પદ્યોપમના અસંખ્યેય ભાગ ઓછું એવા સાગરોપમ કોડા કોડી સ્થિતિ વાલા જીવને છે. તેનો અનુકંમ આપ્રમાણે છે.

સમ્યક્ત્વનું વર્ણન.

અંથી—(મિથ્યાત્વની ચીકણા કર્મની બાંધાએલી ગાંઠ) વાળા અભગ્ય જીવોથી અનંત ગુણવાળી શુદ્ધિથી શુદ્ધ થએલા મતિ, શ્રુત, વિભાગ એ ત્રણ જ્ઞાનમાંથી કોઈ પણ સાકાર ઉપયોગ જે જીવને હોય તે શુદ્ધ લેશ્યા (તેજુ, પદમ, શુકલ) માંની કોઈ પણ લેશ્યાવાલો જીવ અગ્રુભ કર્મ પ્રકૃતિનો ચાર ડાણીઓ રસ તેને બે ડાણીઓ કરીને અને શુભ પ્રકૃતિના બે ડાણીઓ (ચાસણીમાં જેમ વધારે રસના તાર પડે તે પ્રમાણે કર્મના ભાવ હોય. અને આત્મા વેદે તે ઠાણુ કહેવાય છે.) ને ચાર ડાણીઓવાળો કરી બાંધતો તથા ધ્રુવ પ્રકૃતિને પરિવર્તમાન કરતો ભવ પ્રાયોગ્ય બાંધતો જીવ જાણવો.

હવે ધ્રુવ પ્રકૃતિ બતાવે છે.

જ્ઞાન આવરણીય પાંચ; તથા દર્શનાવરણીય નવ—મિથ્યાત્વની એક—તથા સોળ કપાય, ભય, અગુપ્સા, તેજસ ક્રામંભુ શરીર, વણું, ગંધ, રસ સ્પર્શ અગુરૂદ્ધુ ઉપવાત—નિર્માણ

અને પાંચ અંતરાય એ બધી મલીને ૪૭ ધ્રુવ પ્રકૃતિ છે. ધ્રુવનો અર્થ એવો છે કે, તે હંમેશાં બંધાય છે.

મનુષ્ય અથવા તિર્થંચ આ બેમાંથી કોઈ પણ જીવ જ્યારે પ્રથમ સમ્યક્ત્વ જોળવે છે, ત્યારે આ ૨૧ પ્રકૃતિ પરિવર્તનવાળી બાંધે છે તે નીચે મુજબ છે.

દેવગતિ તથા અનુપૂર્વી મલી બે. તથા પાંચેન્દ્રિય ભત્તિ વૈક્રિય શરીર, અંગોપાંગ મલી બે, તથા સમ ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન, પરાધાત, ઉચ્છવાસ, પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, પ્રશસ્ત ત્રસાદિ દશક, શાતા વેદનિય ઉચ્ચગોત્ર મળી ૨૧ છે. પણ દેવ અને નારકિના જીવ મનુષ્ય ગતિ અને અનુપૂર્વી મલી બે. તથા ઔદરિક શરીર અંગોપાંગ મલીને બે. પહેલું સંધ-યજી મલીને એ પાંચ સહીત શુભ બાંધે છે.

તમતમા (સાતમી નારકી.) વાળા તિર્થંચ ગતિ તથા અનુપૂર્વી મલી બે તથા નીચ ગોત્ર સહીત બાંધે છે.

આ પ્રમાણે તેના અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થતાં આયુષ્ય ન બાંધતે! પ્રથમ ઉપર કહી ગયા તે જીવ યથા પ્રવૃત્તિ નામના કરણવડે બંધીને જોળવીને અપૂર્વ કરણવડે નિશ્ચા-ત્વને લેદીને અંતરકરણ કરીને અનિવૃત્તિકરણ વડે સમ્યક્ત્વ જોળવે છે.

ત્યાર પછી ક્રમવડે કર્મ એાછાં થતાં ચડતા જાવના સુદ્ધ કંડક (શુદ્ધ જાવના અંશને કંડક કહે છે.) નાં દેશ.

વિરતિ તથા સર્વવિરતિ (સાધુપણ)નો "અવસર આવે છે. આ પ્રમાણે કર્મ ભાવ ક્ષણ કહીને નો કર્મભાવ ક્ષણ બતાવે છે. ... નોકર્મભાવ ક્ષણતે આળસ મોડે અવર્ણવાદ તથા સ્થંભ (માન વિગેરે)ના અભાવે સમ્યક્ત્વ વિગેરેની પ્રાપ્તિનો અવસર છે.

કારણકે આળસ વિગેરેથી હણાએલો (પ્રમાદી જીવ) સંસારથી છુટવા સમર્થ મનુષ્ય ભવ પામીને પણ ધર્મ શ્રદ્ધા વિગેરે ઉત્તમ ગુણો મેળવતો નથી. કહ્યું છે કે.

“જાલન્ત્સમોહસ્વપ્ના યંમતઃ, કોઠા પન્નાય કિનિનિતા
અયસોના અન્નાણા, વિવસ્વેવ કુઝ્ઝહલા રમણા ॥૧॥

આળસ્ય મોડે અવરણ (નિંદા) સ્થંભ (અકંકાર) કોષ પ્રમાદ, કૃપણતા, ભય, શોક અજ્ઞાન વિશેષ કુતુહલ રમણ આ ૧૩ કારણો (૧૩ કાડીઆ) છે.

एषहिं कारणेहिं, लङ्घ्य सुदुल्लहं पि माणुसं ।

ન લહ્ય સુદં હિમ, કેરિં સંસારત્તારાણિં જીવો । ૨૥
... તે મળતાં જીવ પોતે મનુષ્ય પણ અમુક્ય છે. તે મેળવીને પણ સંસારને પાર ઉતારનાર કિં કરનાર શુદ્ધ વાણીને પામતો નથી.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારનો ક્ષણ બતાવ્યો તેમાં એમ સુમન્યું કે દ્રવ્ય ક્ષણમાં જગમ પણાથી શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય જન્મ

અને ક્ષેત્ર ક્ષણમાં આર્ય ક્ષેત્ર છે. કાળ ક્ષણમાં ધર્મ ચરણનો કાળ છે. ભાવ ક્ષણમાં ક્ષય ઉપશમ વિગેરે છે. આ પ્રમાણે સારો અવસર પામીને ધર્મ આરાધવો જોઈએ વલી કહે છે કે.

જાત્ય 'સૌમ્ય' પરિગ્ણાણા; અશરિહીણા, નેત્તવ-
રિગ્ણાણા, અપરિહીણા વાણા; રિગ્ણા અશરિહીમા
ગીણ પરિગ્ણાણા પરિ- દ્વેષદિં વિરવરુદ્ધેહિં, પ-
ગ્ણાનેહિં અશરિહિમહિં ન યદ્દં સનં યમગુવા
સિગ્ગાનિ (મુ. ૭૧) તિવેસિ

જ્યાં સુધી આ નાશ પામનારી કાંઈ ના અપશદ
(નિમકકલનપણું) થી દાનનું જ્ઞાન (સંલગ્નનું તે) બુદ્ધિ
પણાના કે રોગના કારણે આછું ન થાય ત્યાં સુધી ધર્મ
કરી લેવો.

આપનાણે આંખ કાન જીભ સ્પર્શના વિદ્યાનની શક્તિ
પણ પોતાનું જ્ઞાન કરવાનાં નિષ્ક્રમ ન થાય ત્યાં સુધી પણ
ધર્મ સાધવો—જો પાંચ ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ઓછી થશે તો
ધર્મ નહીં થાય આ શક્તિ ઓછી થશે તો દંષ્ટ અનિષ્ટ
પણે બુદ્ધ બુદ્ધ જ્ઞાનવડે જ્ઞાન નહિ થાય જાણે જ્યાં સુધી
શક્તિ હોય ત્યાં સુધી આત્માનો અર્થ તે સમ્યક્ જ્ઞાન
દર્શન વાસ્તવ રૂપ સાધી લેવું. આ વ્રહ્મસીમાય બાધી બધાં

અનર્થ સમજવાં અથવા આત્માને માટે જે પ્રયોજન છે. તે આત્માર્થ છે. અને તે ચારિત્રત્વ અનુષ્ઠાન જાણવું. અથવા “આયત્ત” તે અપર્યાવસાન (અનંતપણા) થી મોક્ષ છે. તે મોક્ષ અર્થ છે. તેને સાધી લે. અથવા આયત્ત (મોક્ષ) તેજ જેતું પ્રયોજન છે એવા પૂર્વે કહેલા સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર છે. તેમાં નિવાસ કર એટલે શાસ્ત્રોક્ત રીતિએ અનુષ્ઠાન વડે તું આરાધ, અને પછી પણ વય ન વીતી હોય તે વિચારીને અવસર મેળવીને કાન વિગેરેનું જ્ઞાન ઓછું થતું જાણીને આત્માર્થને આત્મામાં ધારણ કરજે.

અથવા તે આત્માર્થવડે એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ આત્માર્થવડે આત્માને રંજીત કરજે. (તેમાં આનંદ માનજે.) અથવા આયત્તાર્થ જે મોક્ષ છે. તેને ફરીથી સાંસારમાં ન આવવું વડે તે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિએ અનુષ્ઠાન કરીને આત્માવડે (મોક્ષને) પામજે.

આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે. મેં શ્રી વર્ધમાનસ્વામી પાસે અર્થથી જે સાંભળ્યું. તે હું તને સૂત્ર રચવા વડે કહું છું. આ પ્રમાણે બીજા અધ્યયનનો પહેલો ઉદ્દેશો સમપ્ત થયો.

બીજો ઉદ્દેશો.

પહેલા ઉદ્દેશાનો બીજા ઉદ્દેશ સાથે આ પ્રમાણે સંબંધ છે કે વિષય-કથાય તથા માતા-પિતા વિગેરેનો પ્રેમ વિગે-

રથી જે અંધન તે લોક છે. તેનો વિજય કરવાથી અર્થાત્ રાગ દેખને છોડી સમભાવ ધારણ કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. અને તેનો હેતુ ચારિત્ર છે. જેમ સંપૂર્ણ ભાવને અનુભવે છે, એવા રૂપવાળો આ અધ્યયનનો અર્થ અધિકાર પૂર્વે કહ્યો છે, તેમાં માતાપિતા વિગેરે લોકનો વિજય કરવાથી રાગ અને યુદ્ધાપાની અશક્તિથી જ્યાંસુધી અશક્ત ન થાય; તે પહેલાં આત્માર્થ તે સંયમને આરાધવો; એ પહેલાં ઉદ્દેશામાં કહ્યું; અને આ બીજા ઉદ્દેશામાં પણ તે સંયમને પાળતાં કદાચ તે જીવને મોહનીયકર્મનો ઉદય થવાથી અરતિ થાય; અથવા અજ્ઞાનકર્મ વિગેરે, તથા લોભના ઉદ-યથી પૂર્વકર્મના દોષથી સંયમમાં સ્થિરતા ન રહે; તો ઉત્તમ સાધુએ તે અરતિ વિગેરેને દૂર કરી જેમ, સંયમમાં દૃઢતા ધાવ તેમ કરવું. તે આ બીજા ઉદ્દેશામાં બતાવ્યું છે. અથવા આઠ પ્રકારનાં કર્મ જેમ દૂર થાય; તે આ અધ્યયનના અર્થ-અધિકારમાં કહ્યું છે, તે કેવી રીતે કર્મસૂચ થાય તે બતાવે છે.

અરહં આઝટે સે મેહાત્રી, ચ્વળંતિ સુક્ષ્મે (સૂત્ર ॥૭૨॥

પૂર્વસૂત્ર સાથે એનો અંજાંધ કહેવો જોઈએ તે બતાવે છે. ૭૧ માં સૂત્રમાં કહ્યું :-—આત્માર્થ તે સંયમ છે. તેને સારી રીતે પાળે; તે સંયમનાં કદાચિત્ અરતિ થાય; તેથી ઉપદેશ આપે છે કે, અરતિ ન કરવી; તે આ ૭૨ માં સૂત્રમાં બતાવ્યું છે.

તથા પરંપર સૂત્ર સંબંધ આ પ્રમાણે છે. “ભૂતં
જાણાદિ પંડિત.” એટલે ચારિત્રનો ક્ષણ (અવસર) મેળ-
વીને અરતિ ન કરે; તથા પ્રથમના સૂત્ર સાથે આ સંબંધ
છે. “સુઅં મે” ઇત્યાદિ. મેં લગવાન પાસે આ સાંભળ્યું છે
કે, “અરહં” ઇત્યાદિકે સાધુ અરતિ ન કરે.

આ અરતિ સાધુને પાંચ પ્રકારના આચારમાં મોડના
ઉદ્યતી કપાય, તથા પ્રેમથી એટલે માતાપિતા સ્ત્રી વિગે-
રેમાં રનેહ થતાં થાય છે, તે સમયે સંસારનો સ્વભાવ
જાણેલા બુદ્ધિમાન સાધુએ તે મોડને દુર કરવો. જો, તેમ
કરે તો ચારિત્ર પણ નહિંતો શું થાય? તે કહે છે.
જેમ, કંડરીકને દુઃખ થયું; તેમ, સંયમમાં અરતિ કરના-
રને નરકગમન છે, તથા વિષયવાંચ્છામાં રતિ દુર કરીને
સાધુની દશ પ્રકારની ગુરુની આજ્ઞામાં રહેવારૂપ વિગેરે સખા-
ચારીમાં તે કંડરિકના ભાર્ય પુંડરિકની માફક રતિ થાય;
તો સંયમમાં અરતિ ન થાય. તેજ કહે છે:—

સાધુ સંયમમાં રતિ કરે (આનંદ માને) જેથી તેને
કોઈપણ પ્રકારની બાધા (અડચણ) ન આવે; તથા આત્મા-
કમાં પણ સંયમ શિવાય બીજું મુખ છે, એવું મનમાં
પણ ન લાવે. કહ્યું છે કે:—

“ક્ષિતિતલશયનં વા પ્રાન્તમૈક્ષાશનં વા, સદ્ગ-
પરિભવો વા નીચદુર્ભાષિનં વા, મહતિ કચવિશેષે

નિત્યમશ્યુચતાનાં, ન મનસિ ન શરીરે દુઃખ સુત્પા-
દયન્તિ ॥ ૧ ॥

પૃથ્વીનાં તળમાં શયન છે તુચ્છ ભીક્ષાનું ભોજન,
અથવા કુદરતી લોકનું અપમાન, અથવા નીચ પુરુષોનાં
અણેણાં સાંમળવાં; આટલું છતાં ઉત્તમ સાધુઓ મોટાદુઃખ
(મોક્ષને) માટે નિરંતર ઉદ્યમ કરનારા છે. તેમને મનમાં
કે, શરીરમાં પૂર્વે કહેલાં કૃત્ય કંઈપણ દુઃખ ઉપજાવી શકતાં
નથી. (મોક્ષાર્થી-સાધુ તેને ગણકારતા નથી.)

તળસંધારનિદ્રણ્ણોઽવિ, મુણિવરો મદ્દ રાગ મય
મોહો ।

જં પાવઈ મુત્તિસુહં, તં કત્તો ચક્કવટોવિ ! ॥૨॥ ”

ધાસના સંધારે બેઠેલા જે મુનિ છે, અને તેણે રાગ-મદ્દ,
મોહ ત્યજ્યાં છે, તેવો મુનિજ મુક્તિ-સુખ પામે છે, તેવું
સુખ ચક્રવર્તી પણ ક્યાંથી પામે !

અહીં ચારિત્ર મોહનીયકર્મના ક્ષય ઉપશમથી જે પુરુ-
ષન ચારિત્ર મળ્યું છે, તેને પાછો મોહનો ઉદય થતાં
ઘેર જવાની ઇચ્છાવાળાને આ સૂત્રવડે ઉપદેશ અપાય છે,
અને તે સંખાપનાં જે કારણોથી સંયમનમાંથી જૂથ થવાય છે,
તે હેતુઓને નિર્ણયિતકાર કહે છે.

ચિદ્દેસે અદદો ડ, સંજમે કોઈ મુજ્જ અરહણ ।

અન્નાણકમ્મલોભા, ફાઈ અજ્ઞાત્ય દોસેહિં ॥૧૨૭॥

(પહેલા ઉદેશમાં નિયુક્તિની ગાથા ઘણી કહી; અને આ ઉદેશમાં આ એકજ છે, તેથી મંદબુદ્ધિવાળા શિષ્યને આરેકા (શંકા) થાય કે, આ એક પણ પહેલા ઉદેશની હશે; તે શંકા દુર કરવા બીજો ઉદેશો એવું ગાથામાં લખ્યું પડ્યું છે.) બીજા ઉદેશમાં બતાવ્યું કે, કોઈ કંડરીક જેના સાધુને ૧૭ પ્રકારના સંયમમાં મોહનીયના ઉદયથી અરતિ થાય; અને તેથી સંયમમાં ઢીલાપણું થાય; અને તે મોહનો ઉદય મનમાં રહેલા જે દોષો છે, તેનાથી થાય છે, તે દોષો અજ્ઞાન, લોભ, વિગેરે છે.

એટલે આદિ શબ્દથી ઇચ્છા મદન કામ વિગેરે મદ્દ લેવા તે અજ્ઞાન લોભ કામ વિગેરેથી સાધુને અરતિ થાય છે. તે બતાવ્યું. શંકા—અરતિવાલો બુદ્ધિવાનને આ પરમા સૂત્રવડે ઉપદેશ અપાય છે કે સંયમમાં અરતિ થાય તે બુદ્ધિવાન સાધુએ અરતિદૂર કરવી પરંતુ સંસારનો સ્વાદ નાશોલો આવું કહેવાથી તે અરતિવાલો થાય નહીં અને તે અરતિવાલો થાય તો સંસારનું સ્વરૂપ જાણનારો વિદ્વાન કહેવાય આ બેને પરસ્પર વિરોધ હોવાથી જેમ એક જગત બંધાયા અને તડકો ન રહે તે ચર્કો તે બુદ્ધિમાન ન કહેવો અથવા અરતિવાલો ન કહેવો. કહ્યું છે કે.

સજ્ઞાનમેવ ન ભવતિ યસ્મિન્નુદિતે વિમાતિ લાભનપાન

તમસઃ કુતોઽસ્તિ શક્તિર્દિનકરકિરણાગ્રતઃ સ્થા-
તુમ્ ? ॥૧॥ ”

જેના ઉદયથી રાગ,ગણ (સંસારપ્રેમ) ઉત્પન્ન થાય છે. તેને જ્ઞાન ન કહેવું કારણકે જ્યાં સૂર્યના કિરણો પ્રકાશીત થયાં હોય ત્યાં અધારાને રહેવાની શક્તિ ક્યાંથી હોય ? વિગેરે છે.

જે અજ્ઞાની જીવ મોહથી ચિત્તમાં વિકલ્પ કરે તે વિષય સુખથી નિશ્ચય (નક્કી) રાગદ્વેષ વિગેરે સર્વ જોડાં જે સંયમના શત્રુ છે, તેમાં રતિકરે અને સંયમમાં અરતિ કરે.

અજ્ઞાનાન્યા, અદુલ્ભવનિતાપાઙ્ગવિક્ષેપિતાસ્તે;
કામે સન્તિ દધતિ વિભવા, ભોગતુઙ્ગાર્જને વા; વિ-
દ્યયિત્તં ભવતિ હિ મહન્મોક્ષમાર્ગેકતાત્વં, નાલ્પસ્ક-
ન્ધે, વિટપિતિ કપ ત્વંસન્નિત્તિં ગજેન્દ્રઃ ॥૧॥ ”

અજ્ઞાનથી આંધળા ધબ્બેલા, સુંદર સ્ત્રીઓના અપાંગથી કાનાંકેળ ધબ્બેલા કાનીઓ કામનાં પ્રેમ ધારણ કરે છે. અથવા પેલવના વિસ્તારને રોગવવા આડે છે. પણ જેઓ વિદ્વાન છે, તેવું ચિત્ત મોટા મોટા માર્ગનાં એકતાન વાળું છે. કારણકે એવું હાથી નાના પાતળા ધડવાલા કાંડની સાથે ચિતાનું ધરીર ધરતો નથી.

આચાર્યનો ઉત્તર:—અમે તેને બુદ્ધ કહેતા નથી. કારણકે, ચારિત્ર પામેલાને આ ઉપદેશ છે, અને ચારિત્ર પ્રાપ્તિ જ્ઞાન શિવાય નથી; કારણ કે ચારિત્રનું કારણ જ્ઞાન છે અને કાર્ય એ ચારિત્ર છે. તથા જ્ઞાન, અને અરતિ તેને વિરોધ નથી; પરંતુ રતિનો વિરોધી અરતિ છે. તેથી સંયમમાં જેને રતિ છે, તેની સાથે અરતિ બાધારૂપ છે, પરંતુ જ્ઞાનની સાથે તેનો વિરોધ નથી; કારણકે, જ્ઞાનને પણ ચારિત્ર મોહનીયના ઉપશમથી સંયમમાં અરતિ થાય છે, કારણકે, જ્ઞાન પણ અજ્ઞાનનું બાધક છે, પણ સંયમની અરતિનું બાધક નથી; તેજ કહ્યું છે:—

જ્ઞાનં ભૂરિ યથાર્થ વસ્તુવિષયં સ્વસ્ય દ્વિષો માધકં, રાગારાતિશમાય હેતુમપરં યુક્તે ન કર્તૃ ત્વયમ્ । દીપો યત્તપ્રસિ વ્યનત્તિ કિંચુ નો હ્યં સ પ્લવેક્ષતાં, સર્થઃ સ્વં વિષયં પ્રસાદયતિ હિ પ્રાશશ્ચિ કોઢન્યો વિધિઃ ॥ ૧ ॥ ”

ધણું જ્ઞાન છે, તે યથાર્થ વસ્તુવિષય સંબંધી છે, તે પોતાના શત્રુ અજ્ઞાનનું બાધક છે. રાગને શત્રુ, રાગ (શાંતિને) માટે બીજો હેતુ પોતે જોતો નથી. જેન પ્રસિદ્ધ છે. તે પોતે અધારામાં રૂપને પ્રગટ કરે છે, તેજ અધાર રૂપને બુદ્ધિ; કારણકે, સર્વ પ્રાસંગિક વિધિ પોતાની પ્ર

વિષયને સાધે છે. તથા આચાર્ય કહે છે કે:—આ તમારા જ્ઞાનમાં આવ્યું નથી.

‘ચલવાનિન્દ્રિયગ્રામઃ, પણ્ડિતોઽપ્યત્ર મુલ્યતીતિ’

ઇન્દ્રિયસમૂહ બળવાન છે, અને તેમાં પંડિત પણ મુલ્ય છે, એથી તમારું કહેવું કંઈ વિસાતમાં નથી.

અથવા જેને અરતિ પ્રાપ્ત ન થઈ હોય; તેનેજ એમ કહેવાય છે, પણ આ ઉપદેશ સંયમ-વિષયમાં બુદ્ધિમાન પુરુષને કહેવાય કે, સંયમમાં અરતિ ન કરવી; તથા સંયમમાંથી અરતિ દુર કરનારને કેવા ગુણ મળે તે કહે છે:—

સ્વર્ણં સિ મુક્તે વિગેરે

ખારીક કાળને દાણુ કહે છે. તે દાણુ, ઘુની સાધી. (વસ્ત્રને) ફાટતાં જેટલી વાર લાગે; તેથી પણ ખારીક કાળ સમય છે. આવા સૂક્ષ્મ સંયમમાં પણ કર્મ જે આઠ પ્રકારનાં છે, અથવા સંસારબંધન છે તે બંધન નથી. ભરત મહારાજના માર્ગક મોહ મૂઢી દે, તેા તેનું કલ્યાણ થઈ જાય. (કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષમાં જાય;) અને જેઓ કેવલેશ ન માને; તેઓ કંઈકીક ઝુનિ માર્ગક વાર ગતિમાં જમણુ કરે છે, અને દુઃખસાગરમાં ડુબે છે, તેજ કહે છે:—

અળાપાથ પુટ્ટાપિ યગે નિયદંતિ, મંદા મોહેણ પાત્તરા, અરરિગ્મહા નવિત્તામો, સસુટ્ટાય લહે

કામે અભિગાહઈ, અણાણાણ મુણિણા પડિલેઈતિ,
 इत्थ मोहे पुणो पुणो सत्ता नो हव्वाए नोपाराए

સૂત્ર-૭૩

હિત માનવું અહિત છેડવું, એ જિનેશ્વરની આજ્ઞામાં છે. તેથી વિરૂદ્ધ ચાલવું તે અનાજ્ઞા છે. જે પુરુષો આજ્ઞા-બહાર થઈને પરિપક્વ, અને ઉપસર્ગથી કંટાળીને, અથવા મોહનીયકર્મના ઉદયથી કંડરીક વિગેરે મુનિઓની માફક સંયમથી બ્રહ્મ થાય છે, તે જડપુરુષો જેમને કરવા ન કરવાનો વિવેક નથી; તેઓ મોહથી, અથવા અજ્ઞાનથી ઘેરાયલા છે. કહ્યું છે કે:—

“ अज्ञानं खलु कष्टं, क्रोधादिभ्योऽपि सर्वपाप-
 भ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोभः । ”

ખરેખર, ક્રોધ વિગેરે બધાં પાપોથી પણ અજ્ઞાન મોહ પાપ છે. તે વધું દુઃખ આપનાર છે, તે અજ્ઞાનથી ઘેરાયેલો માણસ પોતાના હિત-અહિત પદાર્થને જાણતો નથી.

આ પ્રમાણે મોહથી ઘેરાયેલો જડમાણસ ચારિત્ર પામેલો છતાં, કર્મના ઉદયથી, અથવા પરિભ્રમણા ઉદયનાં ચારિત્ર ધારણ કરેલો ચારિત્ર મુકના ઇચ્છા કરે છે. અને બીજા સાધુઓ પોતાની રૂચી પ્રમાણે વૃત્તિ સ્વીકારે ત્યારે જડ માણસે કોઈ પાસેથી પૈસા મેળવે કરતાં હજાર કરોડ કરતાં વધુ સંસારથી એક પામેલા છીએ; અને તેની કલ્યાણ

છીએ. તોપણ, તેઓ (અંતરંગલ્યાગી ન હોવાથી) જુદા જુદા આરંભમાં, તથા વિષય-અભિલાષામાં વર્તે છે તે બતાવે છે.

મન, વચન; અને કાયાના કર્મવડે જેનાથી શ્રેય તે પરિશ્રદ્ધ છે. તે પરિશ્રદ્ધ જેમનામાં નથી; તે અપરિશ્રદ્ધવાળા અમે થઈશું; એવું જોશ્વમત વિગેરેના સાધુઓ માને છે. અથવા જૈનદર્શનમાં જે સાધુઓએ સાધુવેષ પહેરેલો છે, તેઓ પછી ઇચ્છાનુસાર (લોળા માણસોને ઇંગીને) પરિશ્રદ્ધ ધારીને લોળો લોળવે છે. જે પ્રમાણે નિરુપદતા ધારવી જોઈએ; તેજ પ્રમાણે જીજ્ઞાં મહાવ્રતો પાળવાં જોઈએ; એટલે જેનેતર મતવાળાએ, અથવા પાસત્યા (વેપ માત્ર ધારી જૈનસાધુ) જેમ પરિશ્રદ્ધ ધારે છે, તેવી રીતે મોંઢથી ડહે કે, અમે સર્વ જીવોના રક્ષક (અહિંસક) છીએ; છતાં તેઓ સ્વાર્ધના માટે હિંસા કરે છે, તેવીજરીતે ઉપરથી કહે છે કે:—અને માનું બોલીએ છીએ; અને ખરી રીતે તો, તેઓ જીહું બોલે છે, તેમ ચોરી કરતા હોય; છતાં કહે કે, અમે ચોરી કરતા નથી; તેથી આવું કરનારા સંકુપ (ઇગ્ની) નાશક બોલવાનું જીહું, અને કરવાનું જીહું. એવા જગતને ઇગ્નિના ભોગની ઇચ્છાથીજ વેપ માનને પારે છે. કહ્યું છે કે:—

“ સ્વેચ્છાવિરચિતશાત્રઃ પ્રદ્રઙ્પાવેપધારિભિઃ કુદ્રેઃ ।
નાનાદિધૈરુપાયૈ, રનાપવન્નુપ્યતે લોકઃ ॥ ૧ ॥ ”

પોતાની ઇચ્છા મુજબ શાસ્ત્ર જનાવનારા, અને દીકરામાં
વેપ ધારણ કરનારા કુદ્ર મનુષ્યોએ જુદા જુદા ઉપાયોથી
અનાથને જેમ હુંટારો હુંટે; તેમ આ ભોળા લોકોને આ
સાધુડંગો હુંટે છે, તેથી આ પ્રમાણે વેપધારી સાધુઓ મેળવેલા
ભોળોને ભોગવે છે, અને તેવા બીજા ભોળો મેળવવા, તેવા
તેવા ઉપાયોમાં વર્તે છે. તે કહે છે કે:—

વીતરાગની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ પોતાની બુદ્ધિએ મુનિના
વેપને લગ્નવનારા સંસાર સુખના ઉપાયના આરંભમાં વારંવાર
લાગે છે. (મચેછે) આ વિષયસુખના અજ્ઞાનરૂપ જાનમોહમાં
વારંવાર કાઢવામાં ખુચેલા કાચી માફક બહાર પોતે પોતાને
કાઢવાને સમર્થ નથી. જેમ કોઈ મહા નદીના પૂરમાં વચમાં
જઈને ડુબ્યો હોય તો તે જલદીથી તરવા કે સામે કિનારે
આવવા સમર્થ નથી એજ પ્રમાણે કોઈ પણ નિમિત્તથી પ્રવચથી
ઘર સી પુત્ર ધન ધાન્ય સોનું ચત્ત તાંબુ ઢાસ ઢાસી વિગેરે
વેશવ છોડી ત્યાગવૃત્તિ સ્વીકારીને આરાતીવલીર (પાછો
આવવા કે કિનારે જવા તે સમર્થ નથી તે) સમાન ધરવાસના
સુખથી નીકળેલો સાધુ થયો અને ફરી તે જ મેલા ભોળા પાછો
ઝહણ કરવા ઇચ્છા કરે તો સંયમ પામી જાય તો નોકળાં
જઈ શકેનહિ તેમ ધરવાસાં પણ સંવરે નહીં અટકે જઈને
બામુથી બુદ્ધી પટેલી મુકતોલી () નાફક
સાધુપણુ જો સંસાર વાંચ્છના કરે તો ન મુકત્ય રહે તેન ન
સાધુ રહે તેથી તે જાને પ્રશ્ન પ્રશ્ન છે. કનું છે કે.

“ इन्द्रियाणि न गुह्यानि, लालितानि न चेच्छया ।
मानुष्यं दुर्लभं पाप्य, न मुक्तं नापि शोषितम् । १।”

જેણે ઇન્દ્રિયોને કબજે લીધી નથી અથવા ઈચ્છાનુસાર તે ઇન્દ્રિયોને વિષય સુખમાં ભેડી નથી તેણે મનુષ્ય પાત્ર પાત્રીને ન ભોગ ભોગવ્યા ન ત્યાગ વૃત્તિ સ્વીકારી (આ બધાનો કહેવાનો સાર એ છેકે સાધુએ સાધુ વેપાર્યા પછી ગમે તેટલાં કષ્ટ આવે; તોપણ ધીરજ રાખી સંયમ પાળવું.)

જેઓ ઉપર કહેલી અપ્રશસ્ત (સંસારી વિષય સુખ) રતિથી દુર થયલા છે, અને ઉત્તમ રતિ (ચારિત્રમાં પ્રેમ-વાળા) છે, તે કેવા હોય છે તે બતાવે છે.

विमुक्ता ह्ये ते जणा, जे जणा पारगामिणो,
लोभमलोभेण दुगुंछमाणे लब्धे कामे नानि गाहइ ७३

દ્રવ્યથી એટલે ધન, સગાંના અનેક રીતના પ્રેમથી મુકાયલા; અને ભાવથી વિષય કપાવથી પ્રત્યેક સમયે છુટતા સાધુઓ જે ભવિષ્યકાળમાં વધારે વધારે નિર્લોભી બને છે, તે પુરુષો સર્વ પ્રાણીને સન્માનલાવે ગણી નિર્મલત્વવાળા બની (સંસારથી) પારગામી બને છે. પાર તે મેલ છે, કારણકે, સંસાર-સમુદ્રના કિનારે જવાની વૃત્તિનાં કારણે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ વધુ છે, તે વધુને પાર કહે છે. જેમ, હોઠમાં સારા વરસાદને ચોખ્ખો વરસાદ કહે છે.

એટલે કારણને કાર્યમાં સમાવ્યું; તેથી તે પ્રમાણે જ્ઞાન-
દર્શન ચારિત્રનો પારે જવાનો આચાર જેમનો છે, તેઓ
સંસારના મોહથી કે, વિષયકપાયથી મુક્ત થાય છે.

પ્રશ્ન:—તેઓ કેવીરીતે સંપુર્ણ પારગામી થાય ?

ઉત્તર:— જોકે, આલોકમાં લોભ છે, તે બધાને તજ્યો
દુર્લભ છે. જેમકે, ક્ષપક શ્રેણીમાં ચઢેલા મુનિને પણ ઓછો
ઓછો કરતાં જરા જરાપણ લોભ રહે છે, તેવા જરા
લોભને પણ ઉત્તમ સાધુ સંતોષવડે પૂર્વના લોભને નિંદતો;
અને છોડતો સામે આવતા સુંદર વિલાસોને (લોકો પ્રાર્થના
કરે; છતાં પણ) સેવતો નથી. જેમ, મહાત્મા પોતાનાં
શરીરમાં પણ મહત્વ રહિત થયેલો છે, તે પર વસ્તુના વિષ-
યસુખમાં લુપ્થ થતો નથી જેમકે, બ્રહ્મદત્ત, ચક્રવર્તિએ
પોતાના પૂર્વભવના બાઈ ચિત્રમુનિને ઓળખીને પ્રાર્થના
કર્યા છતાં પણ, તેણે ભોગો ન સ્વીકાર્યાં.

ઉપર પ્રમાણે સુંદર ભોગો જેણે લાગ્યા; તે લાગવાથી
ખીંજું પણ લાગેલું જાણવું તે આ પ્રમાણે. કોઈને ક્ષમાથી,
તથા માનને કોમળતાથી, માયાને સરળતાથી, એ પ્રમાણે
બધા દુર્ગુણોને નિંદી ઉત્તમ સાધુ છોડે છે.

સૂત્રમાં લોભ લેવાનું કારણ એ છે કે, તે બધા ક્ષપ-
યમાં મુખ્ય છે તે બતાવે છે. તે લોભમાં પડેલો સાધ્ય અ-
સાધ્યના વિવેકથી શૂન્ય છે તથા કાર્ય અકાર્યના વિચારથી

રહીત જાનીને એક ધનમાંજ દૃષ્ટિ રાખનારોજ પાપના મૂળમાં
ઉભો રહીને સર્વ ક્રિયાઓ કરે છે કહ્યું છે કે.

“ ધાવેદ્ રોહણં તરદ્ સાયરં, મમદ્ ગિરિ ણિ ગુંજે ત્વં
મારેદ્ બંધવંપિહુ પુરિસો તો હોદ્ ધણલુદ્ધો ॥ ૧ ॥

જે ધનને લોભીઓ હોય તે પહાડ ચઢે છે સમુદ્ર તરે છે
પહાડની ઝાડીમાં ભમે છે બાંધુઓને પણ મારે છે.

અહદ્ વહું વહદ્ ભરં, સહદ્ લુહં પાવમાયરદ્ ધિદ્ધો
કુલ સીલ જાદ્ પચ્ચ, વિદ્ ચ લોભદ્ધો ચયદ્ ॥૨॥”

પણ ભટકે છે ઘણોભાર વહન કરે છે ભૂખને સહે છે
પાપ આચરે છે કુળ શીલ જાતિ વિશ્વાસ ધીરજ એ બધાને
લોભથી પીડાએલો ઘૂંટ પુરૂષ ત્યજે છે.

તેથી આપ્રમાણે ઉત્તમ સાધુએ પ્રથમથી લોભ વિગેરેથી
દીક્ષા લીધી હોય અને તેના લોભ નજાતાં સાક્ષ્ય ધાય તો
પણ મન દઢ કરીને લોભ વિગેરેનો ત્યાગ કરવો કેટલાક લોભ
વિના પણ દીક્ષાએ છે તે બતાવે છે.

વિણાવિ લોભં નિશ્ચલમ્મ એસ અકમ્મે જાણદ્
પાનદ્, પહિલેહાણ નાવકંચ્ચદ્, એસ અણગારિત્તિ પ-
રુચ્ચદ્ અહો ય રાજો પરિતપ્પમાણે કાલકાલસનુદ્ધાનં
દ્ મંજોગદ્દી અટ્ટાલોભી, આલુપે સહકારે વિણિવિ-
ટ્ઠપિત્તે હત્થ સત્થે પુણો પુણો સે આયવલે સે નાદ-

ચલે સે મિત્તલે સે પિચ્ચલે સે દેવલે સે રાયલે
 સે ચોરલે સે અતિહિલે સે કિવિણલે, સે સમ-
 નઘલે, ઇચ્છેણહિં, વિહ્વ રૂવેહિં કજ્જેહિં દંડસમાયા-
 નં સંપેહાણ મયા કજ્જઈ, પાવમુક્કલુત્તિ મત્તમાણે,
 અદુવા આસંસાણ ॥ સૂ. ૭૫ ॥

ભરત ચક્રવર્તી વિગેરે કોઈ લોભ ના કારણ વિના પણ
 દીક્ષાને મેળવીને અથવા સૂત્ર પાઠાંતરમાં વિગ્રહચ્છેદન છે તેનો
 અર્થ સંજવલન લોભને જડમૂળથી દૂર કરીને પોતે ધાતી
 કર્મની ચોકડીને દૂર કરીને આવરણ રહિત નિર્મળ કેવળ જ્ઞાન
 પ્રાપ્ત કરી સર્વ વિશેષથી જાણે છે અને સામાન્યથી જુએ છે.
 અર્થાત્ જેણે પૂર્વે જતાવેલો અનર્થોત્તુ મૂળ જે લોભ છે.
 તેને તજ્યો છે તેનો લોભ દૂર થતાં મોહનીય કર્મ ક્ષય થતાં
 અવશ્યે ધાતી કર્મનો ક્ષય થાય છે અને નિર્મળ કેવળ જ્ઞાન
 પ્રગટ થાય છે તેથી બીજાં કર્મ જે ભવઉપ ગ્રાહિક છે તેપણુ
 દૂર થાય છે (જેનાં ધાતીકર્મ દૂર થયાં તેનાં અધાતી કર્મ
 સર્વથા સ્વયં નષ્ટ થાય છે.) તેથી લોભ દૂર થતાં અકર્મો એવું
 વિશેષણ સૂત્રમાં આપ્યું છે. આ પ્રમાણે લોભતજ્યો દુર્લભ
 અને તજવાથી અવશ્ય કર્મનો ક્ષય થાય છે તેથી ગુંકરણ
 તે કહે છે પ્રતિ ઉપેક્ષણ એટલે ગુણ દોષનો વિચાર કરી
 ગુણોને અડધ કરવા અને લોભ છોડવો અથવા લોભનાં

કડવાં ફગાને વિચારી તેના અભાવમાં જે ગુણ તેને આહીને તે લોભને જે ત્યજે તેનેજ અણગાર કહેવો.

અનેજે અજ્ઞાનવડે મનમાં મુંઝાએલો છે તે અપ્રશસ્ત મૂળ ગુણ સ્થાનમાં રહી વિષય કપાચ વિગેરેમાં ફસેલો હોય તે દુઃખ પામે છે એ બધું ફરીથી સારો સાધુ યાદ કરેકે સંસારી જીવ અલોભને લોભવડે નિંદે અને વિષયમુખમગનાં તેને ભોગવે અને લોભને છોડી આધુ થઈ પાછો લોભમાં ગૃધ્ર બની બહોળા કર્મવાલો કંઈ પણ જાણે નહીં તથા બુદ્ધે નહીં (કામાન્ધ જન્મથી આંધળા કરતાં પણ વધારે આંધળો છે) અને હૃદયનાં ચક્ષુ મીચાવાથી વિવેક રહીત બની ભોગને માંડે છે. અને પહેલા ઉદ્દેશમાં જે બતાવ્યું તે અહિં જાણવું.

આ પ્રમાણે ઉત્તમ સાધુ વિચારે છે કે લોભી રાત દિવસ દુખ પામતો અકાળમાં ઉડતો ભોગ વાંચુક અર્થે લોભી છું ટારો વિચાર વગરનો ઘેસા જેવો બને છે અને પૃથ્વી વિગેરે જીવોને ઉપધાત કરી શરેરા વારંવાર ચક્ષાવે છે.

વહી તે પોતાની શરીર શક્તિ વધારવા સુદા સુદા ઉપાયો વડે આલોક પરલોકના સુખને નાશ કરનારી ક્રિયા કરે છે તેનીયે મુજબ છે.

માંસપી માંસ વધે તેથી પચેદ્રિય જીવેને હણે છે તથા મોરી વિગેરે કરે છે તે સૂત્રમાં બતાવ્યું છે એજ પ્રમાણે

સંસારી જીવ સગાંને પુષ્ટ કરવા મિત્રને પુષ્ટ કરવા મથે છે એટલે તે શક્તિ વાલાં હશે તો હું તેમની મદદથી આપ-દામાંથી બચીશ તથા પ્રેત્ય બળ વધારવા બસત (વેદુ') વિગેરેને તે હણે છે, તથા દેવબળ વધારવા (પ્રસન્ન કરવા) રાંધવા, રાંધાવાની ક્રિયા (નૈવેદ્ય કરે છે,) અથવા રાજાનું બળ વધારવા રાજાનું ઇચ્છિત કરે છે, અથવા અતિથિનું બળ વધારવા ચાહે છે, તે અતિથિ નિઃસ્પૃહ હોય છે. કહ્યું છે કે:—

“તિથિર્વૌત્સવાઃ સર્વે, ત્યક્તા યેન મહાત્મના ।

અતિથિસ્ તં વિજાનીયાચ્છેષમશ્વાગતં વિદુઃ ॥૧૧”

જે મહાત્માએ તિથિના, તથા પર્વના બધા મહો-સત્વો તજ્યા છે, તેને અતિથિ કહેવો; અને બાકીનાને અભ્યાગત કહેવો; તેનો સાર આ છે. તેના માટે પણ પ્રાણીઓને દુઃખ ન આપવું; એજ પ્રમાણે કૃપણ-શ્રમણ વિગેરેને માટે પણ બાણવું. જે સંસારી જીવ બીજાઓના માટે કે, પોતાનાં આલોકનાં સુખ, તેના માટે જુદી જુદી જાતનાં હિંસકકૃત્યો કરી; એટલે પિંડદાન વિગેરે આપી બીજા જીવોને દુઃખ આપે છે, તેઓને અદ્યક્તાત્મનં મદ ! મહાન દુઃખ મળવું બાણીને ઉત્તમ પુરુષે તે પાપ ન કરવું જોઈએ. છતાં, અજ્ઞાનથી; અથવા મોહથી હણાયેલાં વળી ત્યાં પાપ કરે છે, અથવા કુશુરના ખોટા ઉપદેશનાં પાત્રનાં પણ, ધર્મ માની હુલ્લ કૃત્ય કરે છે, અથવા કાંઈપણ આશાથી પાપ કરે છે, તે બતાવે છે. આના જે છ

જીવનિકાયનું ધાત કરનાર શસ્ત્ર છે, છતાં તે અગ્નિમાં
ખીપજાનું, અરણીનું લાકડું હોમે છે, અથવા સમિત્તિ
(એક જાતનું લાકડું) લગ્ન્ય, (ધાણી) વિગેરે
નાંજે છે, અને તેમાં ધર્મ સમજે છે, તથા જાપનું શ્રાદ્ધ કર-
વામાં ઘેટા વિગેરેનું માંસ રાંધીને શ્રાદ્ધલેખને જમાડે છે,
અને વધેલું પોતે ખાય છે. (આ રીતજ ગુજરાત વિગેરે
દેશોમાં નથી; પણ જંગાળ દક્ષિણ વિગેરેમાં છે.)

તે આ પ્રમાણે જુદા જુદા ઉપાયોવડે અજ્ઞાનથી હણ-
યલી બુદ્ધિવાળા પાપથી છુટવાના જાડાને હંડ મેળવવારૂપ
તે તે ક્રિયાઓ પ્રાણીઓને દુઃખ આપનારી કરે છે. અર્થાત્
અનંક શત કરોડની સંખ્યાના જીવનાં લોગવવા છતાં પણ
ન છુટાય તેવું અપાર પાપ કરે છે, અથવા પાપથી છુટ-
વાનું માનીને અજ્ઞાનદશાથી નવાં પાપજ બાંધે છે.

અથવા ન મેળવેલું ફરીથી મેળવવાની ઇચ્છાથી પ્રાણી-
ઓને દુઃખ આપી પોતે હંડ મેળવે છે તે આ પ્રમાણે:—

આ મને બીજા લોકમાં, અથવા આલોકમાં પછીથી કાંઈ
જીવપદ અપાવશે; એવી ઇચ્છાથી તે પાપ કરવાનાં વર્તે છે.

અથવા પોતે પનની આશાથી મૂઠ બનીને રાજાની
સેવા કરે છે, (અને રાજાને ખુશી કરવા પ્રભને પીડવાના
અનેક પાપ કરે છે.) કહ્યું છે કે:—

જારાણ્ય મૂવતિન્નવાપ્ય તત્તો ધનાનિ, ચોદ્યા-

મહે કિલ વયં સતતં સુખાનિ; इत्याशया धनविमो-
हितमानसानां, कालः प्रयाति मरणावधिरेव पुंसाम्
॥ १ ॥

રાજાને પ્રસન્ન કરીને તેની પાસેથી ધન મેળવીશું અને
પછી અમે રોજ સુખ ભોગવીશું. આવી આશાથી ધનથી મોહ
પામેલા મનવાલા માણસોને આખી જીંદગી સુધીકાળ વીતી
જાય છે. (પણ તેઓ ધર્મ આરાધી શકતા નથી.)

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ, वर मौनं सप्ताचर ।

इत्याद्याशाग्रहग्रस्तैः, क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः ॥ २ ॥

આવ. જા, પડ, ઉડ, ખોડ, ચુપ રહે આ પ્રમાણે બેસનારા
ધનવાળા છે. તે ધનની ઇચ્છાવાલા ગરીબોને વારંવાર રમાડે
છે. આ પ્રમાણે સારા સાધુએ સમજીને શું કરવું તે શાંત-
કાર કહે છે.

तं परिणाय मेहावी नेव सयं एएहिं कज्जेहिं
दंडं समारंभिज्जा, नेव अन्नं एएहिं कज्जेहिं दंडं
समारंभा विज्जा, एएहिं कज्जेहिं दंडं समारंभं तंपि
अन्नं न समणु जाणिज्जा, एस मग्गे आरिएहिं पवे-
इए, जहेत्थ कुसले नो वलिं पिज्जासि, तिवेमि,
॥ सू. ७६ ॥ लोगविजयस्स वितिओ उहेसो ॥ २ ॥

પહેલા અધ્યયનમાં પરિણા જતાવેલી છે. તેમાં બે પ્રકારનાં

સ્વકાય અને પરકાય વાલાં દુઃખ દેનારાં શસ્ત્રને ચલાવવાં નહીં અથવા પહેલા ઉદ્દેશમાં ખતાવેલ વિષય તથા માતાપિતા સંબંધી પ્રેમનું અપ્રશસ્ત ગુણભૂળ સ્થાન સમજીને તથા કાળ અકાળે રખડવું તે સમજીને અથવા અમૃત્ય અવસર તથા સુગુરુનો ગ્રાધ તથા પાંચે ઇંદ્રિયોનું વિચક્ષણપણું તથા વૃધ્ધા વચ્ચનાં તેની હાની વિગેરે સમજીને તથા આજ ઉદ્દેશમાં શરીર શક્તિ વધારવા અથવા સગા વડા-સાંતું ખળ વધારવા હંડતું લેવું (નવા પાપ બાંધવાનું) સપરિણાવડે જાણીને મર્યાદામાં રહેલા મુનિએ પ્રત્યાખ્યા ન પરિણાવડે પાપ કૃત્ય છોડી દેવાં તે ખતાવે છે.

પોતે જાતે શરીર શક્તિ વધારવાનાં કે બીજાં દુઃક કૃત્યો કરવા વડે જીવોને દુઃખ ન આપે તેમ હિંસા જુડ વિગેરે પાપ કૃત્ય બીજા પાસે ન કરાવે, અથવા પાપી અને મન વચન અને કાયાથી કેઈ પણ રીતે સહાયતા કે અનુ-મોદના ન કરે.

આવો સર્વ જીવને અસય દાન દેવાનો ઉપદેશ તીર્થ-કરે કર્યો છે. તેવું સુધર્મી સ્વામી જાણુસ્વામીને કહે છે.

જ્ઞાન વિગેરેથી મુક્ત જાવનાર્થે જેનંદા દેહ પણ જાવતું રૂપણ કે હંડ કે પાપ જાગવાનાં નહીં તે મન વચન અને કાયાએ કરી કરવો કરાવવો અને અનુમોદવો જોઈએ તેમ કરનારા આર્ય પુરુષો છે. એટલે જેટલું પાપ ધર્મ છે.

તેમને છોડી સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ માર્ગમાં જે જીવો જોડાયેલા છે તેઓ સંસાર સમુદ્રથી કિનારે પહોંચેલા અને ધાર્મિક મર્મનો અંશ પણ નાશ કરનાર જીવો સંસારની અંદર રહેલા બધા ભાવોને જાણનારા સર્વજ્ઞ તીર્થંકર પ્રભુએ દેવ મનુષ્યની સભામાં બધાએ સમજી શકે તેવી તથા બધાના મનના સંશય છેદનારી વાણી વડે આ માર્ગ કહ્યો છે. ચોતે તે પ્રમાણે વર્તેલા છે એવો આ માર્ગ જાણીને ઉત્તમ પુરુષ ઉપર બતાવેલાં પાપ કૃત્યોને છોડીને બધાં તત્ત્વ જાણીને ચોતાનો આત્મા પાપોમાં ન લેપાય તેમ સર્વ પ્રકારે કરવું. આ પ્રમાણે હું કહું છું બીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

હવે ત્રીજો ઉદ્દેશો કહે છે.

બીજા ઉદ્દેશોની સાથે ત્રીજાનો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. ગયા ઉદ્દેશોમાં કહ્યું કે સંયમમાં દૃઢતા કરવી અને અસંયમમાં ઉપેક્ષા કરવી અને તે બંને પણ કપાય દુર કરવાથી થાય તેમાં પણ માન ઉત્પત્તિના આરંભથી ઉંચ ગોત્રમાં જન્મે છે તે ઉત્થાપેલો (અહંકારી) થાય તેથી તે દુર કરવા કહેવાય છે તેથી બીજા અને ત્રીજાનો આ સંબંધ છે કે બુદ્ધિમાન સાધુ રાગ દ્વેષમાં ન લેપાય તેજ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન સાધુ ઉંચ ગોત્રના અભીમાનમાં પણ ન લેપાય શું માનીને અહંકાર ન કરવો તે સિદ્ધિધાતકાર બતાવે છે.

સે असहं उच्चागोए असहं नीआगोए, नो हीणं

નો અદરિત્તે, નોડપીહણ, હય સત્વાયં કો
 સોયાવાઈ કો માણાવાઈ ! કંસિ વા પમે મિડ્ઝા,
 નમ્હા નો હરિસે નો કુપ્પે, મૂર્ણોઈ જાણ પડિલેહ
 વસાયં સૂત્ર. ૭૭

આ સંસારી જીવ અનેક વાર માન સત્કારને ચોખ્ય
 એવા ઉચ્ચગોત્રમાં આવ્યો છે તથા 'અનેકવાર નીચ ગોત્રમાં
 જ્યાં લોકો નિંદે તેવામાં પણ પોતે જનમ્યો છે તે કહે છે.
 નીચ ગોત્રના ઉદયથી અનંત કાળ તિર્યચ્ચગતિમાં સંસારી
 જીવ રહેલો છે ત્યાર પછી ભટકતો જીવ નાન કર્મની દર
 ઉત્તર પ્રકૃતિના કર્મવાળો જાણી તેવા તેવા અધ્યવ સાથે
 ઉત્પન્ન થએલો આહારક શરીર તેનું સંવાત બંધન
 અંગોપાંગ દેવગતિ તથા અનુપૂર્વી મક્કી બે તથા નરકગતિ
 અને અનુપૂર્વી મક્કી બે જો વૈશ્વિય ચતુષ્વય (ચોક્કડું) એ
 ૧૨ કર્મ પ્રકૃતિને નિર્વેષ કરીને (દૂર કરીને) બાકીની ૮૦
 પ્રકૃતિવાળો જાણી તેજસ અને વાયુ કાયનાં ઉત્પન્ન થયે;
 પાર પછી મનુષ્યગતિ તથા અનુપૂર્વી મક્કી બે તે દૂર કરીને
 કંચ ગોત્રને પડ્યોપનના અસંખ્યેય લાગવટે ઉદ્ભવ કરે
 છે એથી તેજસ વાયુકાયનો પહેલો ભાગો થયો તે આ
 જનાલો નીચ ગોત્રનો બંધ, અને ઉદય પછી, અને તેજ કર્મની
 ચકર્મીના (સત્તા) છે. જ્યાંથી નીકળીને બીજી કાયના એકે-
 દિયમાં આવીને ઉપજે; તે, તેજ ભાગો થાય; અને સત્ત-

કાયમાં પણ અપચોક્ત અવસ્થામાં પણ તેજ ભાંગે થાય; અને જ્યાંસુધી ઊંચ ગોત્રનો નિર્દોષ ન થાય; તે ખીજે ચોથો એમ બે ભાંગા થાય તે બતાવે છે. નીચ ગોત્રનો બંધ, અને ઉદય, તથા તેજ કર્મપણાની સત્તાથી ઉભયરૂપે ખીજે ભાંગે થાય; તથા ઊંચ ગોત્રનો બંધ નીચ ગોત્રનો ઉદય, અને સત્કર્મપણું બંને રૂપે છે. એ ચોથો ભાંગે છે, પણ બાકીના ચાર ભાંગા નથીજ થતા; કારણકે:— તિયંચ યોનિમાં ઊંચ ગોત્રના ઉદયનો અભાવ છે. તેજ ઊંચ ગોત્રના (અહંકારથી) ઉદ્વલનવડે કલંકવાળા ભાનમાં આવેલો જીવ અનંતકાળ સુધી એકેન્દ્રિયમાં રહે છે, અથવા ઉદ્વલન થયા વિના તિયંચમાં અનંત ઉત્સર્પિણી, અને અવસર્પિણી રહે છે.

પ્રશ્ન:—આવલિકાના સંખ્યેય ભાગ સમય સંખ્યાવાળા પુદ્ગળ પરાવર્તિ એમ જોઈએ; પણ પુદ્ગળપરાવર્તિ કેમ જોઈએ ?

આચાર્યનો ઉત્તર:—જેઓ ઔદારિક, વેકિય તેજશ્વ. ભાષાઅનાપાન, (શ્વાસોશ્વાસ) મન=(આ જ થાય છે, પણ સાત લખેલ છે. આહારક એ ટીકામાં લખવું રહી ગયું છે.) કર્મસમકથી સંસારના વચલા ભાગમાં પુદ્ગળો આત્માની સાથે એકમેકપણે પરિણમેલા છે, તે પુદ્ગળ પરાવર્તિ છે. એવું કેટલાક આચાર્ય કહે છે.

બીજા આચાર્યનો મત એવો છે કે, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ, અને ભાવ, એમ ચાર ભેદે વર્ણવે છે, અને આ પ્રત્યેક પણ બાહર, અને સૂક્ષ્મ. એમ બે ભેદે અનુભવે છે, તથા દ્રવ્યથી બાહર જે આદારિક, વૈક્રિય, તેજસ કાર્મણના આતુષ્ઠ્ય (ચોકડા વડે) સર્વ પુદ્ગલો ઘડણુ કરીને છોડી દીધા ત્યારે થાય છે, અને સૂક્ષ્મ છે, તે એક શરીરવડે બધા પુદ્ગલો સ્પર્શવાળા થાય ત્યારે બાણુવું.

(૨) ક્ષેત્રથી બાહર જ્યારે ક્રમ, અને ઉત્ક્રમવડે મરતા હોવને બધા લોકાકાશના પ્રદેશ સ્પર્શવાળા થાય ત્યારે હોય છે, અને સૂક્ષ્મ તે ત્યારેજ બાણુવો કે, એક વિવક્ષિત આકાશ ખંડનાં મરેલો, જ્યારે તેના પ્રદેશોની વૃદ્ધિ થાય; ત્યારે સર્વ લોકાકાશને વ્યાપ્ત થાય ત્યારેજ બાણુવું.

(૩) કાળથી બાહર જ્યારે ઉત્સર્પિણી, અને અવ-સર્પિણીના લેટલા સમયો છે, તેટલા ક્રમ, અને ઉત્ક્રમવડે મરણ પામવાવડે સ્પર્શ કરે છે ત્યારે બાણુવું; પણ સૂક્ષ્મ તે, ઉત્સર્પિણીના પ્રથમ સમયથી આરંભીને ક્રમવડે સર્વ સમયો મરનારા હોયે બધા સ્પર્શ કર્યા હોય ત્યારે બાણુવું (૪) ભાવથી બાહર જ્યારે અનુભાગના બંધના અધ્યયનના સ્થાને ક્રમ અને ઉત્ક્રમ વડે મરેલા હોયથી વ્યાપ્ત થાય ત્યારે કહે છે.

અનુભાગના બંધના અધ્યયનવડે પ્રમાણુ પ્રથમ સં-

યમ સ્થાનનાં અવસરમાં કહી ગયા છીએ અને સૂક્ષ્મ તે બંધન્ય અનુભાવ બંધના અધ્યવસાય સ્થાનથી આરંભીને અચારે બધામાં પણ કમે કરીને મરેલો થાય ત્યારે જાણુ તેથી આ પ્રમાણે કલંકી ભાવને પામેલો અથવા બીજો કોઈ જીવ નીચ ગોત્રના ઉદયથી અનંત કાળ સુધી પણ તિર્થમાં રહે છે. મનુષ્યમાં પણ નીચ ગોત્રનાજ ઉદયથી તેના નિંકનીય સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે તથા કલંક વાલો જીવપણે બેઈદ્રિય વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થયેલો પહેલા સમયમાં પર્યાપ્તતા ઉત્તર કાળમાં ઉંચ ગોત્ર બાંધીને મનુષ્યમાં અનેક વાર ઉંચ ગોત્ર મેળવે છે. ત્યાં ત્રીજા ભાંગામાં રહેલો અથવા પાંચમા ભાંગામાં ઉત્પન્ન થયેલો છે તે આપ્રમાણે છે.

નીચગોત્ર બાંધે છે. અને ઉંચગોત્રનો ઉદય હોય છે. અને કર્મપણું (સત્તા) જાંનેનું છે તે ત્રીજો ભાંગો અને પાંચમા ભાંગામાં ઉંચગોત્ર બાંધે છે તથા તેનોજ ઉદય છે. અને સકર્મપણું (સત્તા) જાંનેનું છે છડો અને સાતમો ભાંગો તે બે બંધથી ઉપરત (દૂર) થયોહોય તેને યાય છે અને તેનો વિષય ન હોવાથી તે જાંનેનો અધિકાર નથી. તે જાંને બંધના ઉપરમમાં ઉંચગોત્રનો ઉદય થાય છે અને સકર્મ પણું જાંનેમાં કાયમ છે તે છડો ભાંગો થયો અને સાતમો ભાંગો શેલેશી અવસ્થામાં દ્વિચરમ (એણે સમયના અગાડીના સમયમાં) નીચગોત્ર ખપાવે છતે ઉંચગોત્રને:

ઉદ્ય હોય તેનેજ છે. અને સત્તા પણ ઉચ્ચગોત્રની છે. આ-
પ્રમાણે ઉચ્ચ નીચ ગોત્રમાં રહેલા જીવે અહંકાર ન કરવો
જોઈએ તેમ દીનતા પણ ન કરવી જોઈએ.

ઉચ્ચ અને નીચ તે બંને ગોત્રનો બંધ અધ્યવસાય
સ્થાનના કંડકો સમાન છે. સૂત્રમાં બતાવે છે કે.

જો દીપ્તિ, જો અદરિસે જેટલાં ઉચ્ચ ગોત્રમાં અનુભાવ બંધના
અધ્યવસાયના સ્થાન કંડક છે તેટલાંજ નીચગોત્રમાં પણ છે
અને તે સર્વે અનાદિ સંસારમાં આજીવે વારંવાર અનુભવેલાં
છે. તેથી ઉચ્ચગોત્રના કંડકના અર્થ પણે જીવે હીણા પણ
નથી તેમ વધારે પણ નથી એજ પ્રમાણે નીચગોત્ર કંડકનાં
પણ સમજવું તે સંબંધમાં “નાગાન્નર્થુનીયા” ()
આ પ્રમાણે કહે છે.

“एतमेव नृप जीवे अहं अह्नाए असहं उचा-
गोए अलहं बीजानोए, कंड गह्वाए नो होंगे नो
अदरिसे”

એક એક જીવ નૃપ કાળમાં અનેકવાર ઉચ્ચ નીચ ગો-
ત્રમાં આવ્યો. અને ઉચ્ચ નીચના અનુભાવ કંડકની અવે-
શ્યમે હીન કે અતિરિક્ત નથી તેજ કહે છે. ઉચ્ચ ગોત્ર
કંડકવાલો એક જીવિક અપવા અનેક જીવિકમાંથી નીચ
ગોત્રના કંડકો એવાં નથી તેમ વધારે પણ નથી. એકું

સમજીને અહંકાર કે દીનતા ન કરવી. (અર્થાત્ સમાધિ રાખવી તેજ સાધુપણું છે.) તે બતાવે છે. કારણ કે ઉંચ નીચ સ્થાનમાં કર્મના વશથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ પ્રમાણે બળ-રૂપ-લાલ વિગેરે મદના સ્થાનોનું અસ મંજસપણું (અસ્થિરતા) સમજીને સાધુએ શું કરવું તે કહે છે. જાતિ વિગેરેનો કોઈ પણ મઠ સાધુ ન વાંચે. અથવા તેવી કંઈક પણ ન કરે કારણકે ઉંચ નીચ સ્થાનમાં આ જીવ વણી વાર ઉત્પન્ન થયો, એવું સમજીને કોણ ગોત્રનો-કે-માનનો અભીલાષી થાય. ! અર્થાત્ મારું ઉંચ ગોત્ર બધા લોકોને માનનીય છે. તેવું બીજાનું નથી. એવું કયો બુદ્ધિવાન મનુષ્ય માને. !

મેં તથા બીજા જીવોએ ઉંચ અને નીચ એ બંધાં સ્થાનોને અનેક વાર પૂર્વે અનુભવેલાં છે. તેજ પ્રમાણે ગોત્રના નિમિત્તે માન-વાદી કોણ થાય. અર્થાત્ જે સંસારના સ્વરૂપને સારી રીતે જાણે છે, તે અહંકારી ન થાય. વત્તી અનેકવાર તે સ્થાનો પૂર્વે અનુભવે છતે હુમણાં એકાદ ઉંચ ગોત્ર વિગેરે અસ્થિર સ્થાનકમાં આવતાં રાગ વિગેરેનાં વિરહથી ગીતાર્થ થયેલ કોણ મમત્વ કરે. !

એનો ભાવાર્થ આ છે. કે કર્મનું પરિણામ જેણે જાણ્યું છે તેવો સુનિ આ સેવાને ધારણ કરે. અદ્વપણને કારણે એણે કે જો પૂર્વે તેણે તેવું ન મેળવ્યું હોય તો. પણ ખરી

રીતે તેણે ઘણી વખત ઉંચગોત્ર વિગેરે મેળવ્યું છે. તો તે ઉંચગોત્રના લાલથી કે અલાલથી અહંકાર, દીનતા, ન કરવાં તેવું સૂત્રમાં કહ્યું છે. કારણ કે અનાદિ સંસારમાં ભટકતા એવે ભાગ્યને આધારે ઘણી વાર ઉંચ નીચ ગોત્રનાં સ્થાન અનુભવેલાં છે. તેથી કોઈ વખત ઉંચ નીચ ગોત્ર મેળવીને ઝાઝો પુરૂષ જે ખરાબ તથા સારી વસ્તુને યોગ્ય છે તે ઉંચ ગોત્ર વિગેરેથી અહંકાર ન કરે. કહ્યું છે કે—

“सर्वं सुखान्यपि बहुशः प्राप्तान्यदता मयाऽत्र संसारे ।

उच्चैः स्थानानि तथा, तेन न मे विस्मयस्तेषु ॥૧॥

જામાંજે સુખોને મેં આ સંસારમાં ભગતાં મેળવ્યાં છે. ઉંચ સ્થાન પણ મેળવ્યાં છે, તેથી હવે મને તેનામાં કંઈ આશ્ચર્ય જોવામાં આવતું નથી.

जह सोऽपि निज्जरंभओ पडिसिद्धो अट्टमाण
महणेहि ।

अवसेस मयट्टाणा, परिहरि अट्ठा पयत्तेणं ॥૨॥

જો કે, નિર્જરને માટે ઉંચ ગોત્રના મદને નિષેધ કર્યો છે, તો પણ આઠ માનને મધનારા સાધુઓએ પ્રયત્નવટ જીજ્ઞાસાસ્થાન પણ ત્યાગીદેનાં. તેજ પ્રમાણે, નીચ ગોત્રનાં કે, નિંદનીક સ્થાનનાં ઉત્પન્ન થઈને દીનતા ન કરવી. તેજ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ નંકુપ્પે ” ભાગ્યવશથી દેહનાં નિંદનીક વતિ કુળ રૂપ જાળ લાલ વિગેરેનાં યોગ્ય પદ્ય પા-

મીને સાધુએ ક્રોધ ન કરવો મનમાં વિચારવું કે મારે નીચ સ્થાન અથવા ખીજના હલકા શબ્દ સાંભળીને મારે દુઃખ શા માટે માનવું. મેં પૂર્વે તેવું ઘણીવાર અનુભવ્યું છે. તેથી દીનતા ન કરવી. કહ્યું છે કે.

“અવમાનાત્પરિભ્રંશા દ્વય બન્ધ, ધન ક્ષયાત્ ।

પ્રાપ્તા રોગાશ્ચ, શોકાશ્ચ, જાત્યન્તર શતેષ્વપિ ॥૧॥

અપમાનથી નીચ દશા થવાથી અથવા વધ બંધ કે ધનના ક્ષયથી માણસે ખેદ ન કરવો કારણકે પૂર્વે આ ભવે રોગ શોક જુદી જુદી જાતિમાં સેંકડો વાર ભોગવ્યા છે.

સંતે ય અવિમ્હૃતં પંડિતેણ ય અસંતે ।

સક્કાદુ દુમોવમિ‘અહિઅણ’ હિઅંધરં તેણ ॥૨॥

પંડિત પુરુષે પ્રાપ્તિમાં આશ્ચર્ય ન કરવું; અને અપ્રાપ્તિમાં નાખુશ થવું નહિ. આડની ઉપમાવાળા દુઃખવડે કિતને ધરનારા પુરુષને શક્ય છે.

(આડ બધાં દુઃખ સહે; પણ ત્યાંથી ખસે નહિ; તેમ હૃદય સ્થિર કરી દુઃખસુખ સહેવાં.)

હોઝળ ચક્કવટી, પુહડવડ વિમલ પંડારચ્છતો ।

સોચેવ નામ મુડતો અણાહ સાલારાજો હોડ ॥૩॥

ચક્રવર્તી કે, પૃથ્વીપતિ નિર્મળ સફેદ છવને ધરનારે પહેલાં પોતે જાન્યો; અને તેજ પુરુષ પોતે (તેજ જન્મમાં)

અનાથ આશ્રમમાં રહેનારો ભાગ્યવશથી બને છે. (વર્ત-
માનમાં જર્મનીનો બાદશાહ કેસર, તથા રૂશીયાનો ઝાર,
તથા અમેરીકાનો પ્રેસીડેન્ટ વિડ્સન, કેવા ઊંચ પદે હતા;
અને હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે, તે વિચારતાં બીજાં માણ-
સોને માન કે દીનતા, કેવીરીતે થાય; અથવા એક જન્મમાં
જુદી જુદી અવસ્થાની નીચ-ઊંચપણાની સ્થિતિ કર્મવશથી
અનુભવે છે, તેથી ઊંચ-નીચ ગોત્રની કલ્પના મન-
માંથી કાઢીને તથા બીજા પણ મનના વિકલ્પ દુર
કરીને શું કરવું? તે કહે છે:—

જીવોને સંસારમાં આવાં ઊંચ-નીચ પદ હમણાં ધાંચ
છે. પછીથી થવાનાં છે, અને પૂર્વે થયાં છે, એવું વિચા-
રીને શિષ્યને શુરુ કહે છે કે:—તારી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિથી જાણ
કે, જીવને કર્મવશથી સુખ આવે છે, તેમ દુઃખ પણ
આવે છે, તથા તેનાં કારણો પણ વિચાર, (જીવે જેવાં
પુન્યપાપ કર્યાં હોય; તેવાં સુખદુઃખ મળે છે.

વળી અવિજ્ઞાન ()પણે પ્રાણીએ
સુખને ઇચ્છે છે. અહીંયાં જીવન્મતુ પ્રાણી વિગેરે શબ્દોપયોગ
લક્ષણવાળાં દ્રવ્યના સુખ્ય શબ્દોને છાંટીને “સત્ત્વરચિ”
શબ્દ “સુખ” શબ્દને લેવાથી જેન સ્વરૂપું કે, જેન આ-
લ્પનોન લક્ષણવાળો પદાર્થ અવરૂપ સત્ત્વને ધારણ કરે છે,
તે સુખને માંડે છે, અને દુઃખને વિહારે છે, સુખ

પુન્યના ઉદયથી છે, તેથી એમ જાણવું કે, બધી પણ શુભ પ્રકૃતિઓ પુન્યના ઉદયથી છે. જેથી શુભ નામ ગોત્ર આયુષ્ય વિગેરે કર્મ પ્રકૃતિઓને દરેક જીવ યાદે છે. અને અશુભને નિંદે છે. આ પ્રમાણે છે તો શું કરવું તે કહે છે.

સમિષ્ણુ યયાણુપસ્ત્રી, તં જહા-અન્ધત્તં વદ્ધિ-
રત્તં મૂયત્તં કાળત્તં કુંદત્તં સ્વજ્ઞતં વડ્ધમત્તં સામત્તં
સચલત્તં સહ પમાણં અણેગઢગામો જોળીઓ સં-
ચાયઙ્ વિરૂવ રૂવે ફાસે પરિ સંવેચઙ્ (સૂત્ર ૭૮)

અથવા શુભ અશુભ કર્મ બધા જીવોમાં જોઈને કાળા પુરૂષે તે જીવોને અપ્રિય હોય તેવું કૃત્ય ન કરવું એવો શાસ્ત્ર કારનો ઉપદેશ છે, આ સંબંધમાં “નાગાર્જુનીયા” કહે છે.

“પુરિસેણં સ્વલ્લુ દુઃસ્વલ્લુવ્વેઽં અ’સુહેસણ”

જીવ દુઃખને કાઢવા તથા સુખને મેળવવા ઇચ્છે છે. તેથી જીવની પ્રરૂપણા કરવી અને તે પૃથ્વી પાણી વાયુ અગ્નિ વનસ્પતિ સૂક્ષ્મ બાદર વિકલ પંચેન્દ્રિય સંતોષ અસંતોષી પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા વિગેરે પહેલાં અધ્યયનમાં બતાવ્યા છે અને તે દુઃખને છોડવાની ઇચ્છા વાત તથા સુખને મેળવવાની ઇચ્છા વાત જીવોનું પોતાની ઉપમાએ માનવ સાધુએ પોતાના સુખના માટે જીવોને દુઃખ આપવાનાં હિંસા વિગેરે સ્થાન છોડવા ઇચ્છતા પુરૂષે પંચ મહાવનોમાં

એટલે નિર્દોષ ભોજન વિગેરે ક્વિસના પ્રકાશમાં માડીકની રાત્રી
 લઈ વાપરવાનું છે. બાકીની બે સમિતિઓ. (૪) આદાન-એટલે
 વસ્તુ લેવી-મુકવી તે સમિતિ તથા (૫) ઉત્સર્ગ-એટલે
 શરીરમાંથી કે મકાન વિગેરેમાંથી નીકળતો મળ વિગેરે
 યોગ્ય સ્થાને નાંખવો. કે જેથી બીજાને પીડા ન થાય, તે
 બધા મહાવ્રતમાં સર્વોત્તમ અહિંસા નામના પહેલા મહા-
 વ્રતની સિદ્ધિ માટે છે, આ પ્રમાણે પાંચ મહાવ્રતો મેળવીને
 પાંચ સમિતિ પાળતા સાધુને બીજા જીવોનું સુખ વિગેરે
 દેખાય છે, અથવા જે રીતે પોતે જાંતનું બહુ આકારે
 થાય છે તે સૂત્ર વડેજ બતાવે છે. અંધપણું વિગેરે જે જે નિરૂપ-
 રૂપોમાં સંસારી જીવો સંસારમાં ભ્રમણ કરતા ઘણી અવસ્થા
 ઓ ભોગવે છે. તે બતાવે છે તેમાં એકેન્દ્રિય બેએન્દ્રિય ત્રણેન્દ્રિય
 દ્રિય એ આંખ વિનાના દ્રવ્ય અને ભાવ અંધા છે (આંખથી
 માફક તેમને આંખો જોવાની નથી) તથા ચારેન્દ્રિય વાળા
 જોવાની આંખો છતાં ધર્મના અભાવે મિથ્યા દૃષ્ટિઓ મા-
 અંધા છે. (સારા માડાનો તેમને વિવેક નથી) કહ્યું છે કે.

“एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकः स्तदद्विरेव
 सह संवसति द्वितीयम्; एतदयं क्षुणि नं यस्त न
 तत्त्वतोऽन्ध, स्तस्यापमार्गं चलने मन्दु कोऽपराधः
 ॥१॥”

જેને નિર્મળ ચક્ષુ સમાન સ્વભાવીક વિવેક છે અને તેના વિવેક સાથે એમને સોળતરૂપ જીવનું નેત્ર છે. આ જાને ચક્ષુ જેમને નથી તે હૃદયના આંધળા કુમારો બન્યો તે તે જીવારાનો ખરેખર શું અપરાધ છે ?

જે વીતરાગનો ધર્મ પામેલા છે તેઓ સમ્યક્ દૃષ્ટિ છે. તેમને કોઈ પણ કારણે આંખનું તેજ નાશ પામ્યું હોય તે દ્રવ્ય અંધા બાણવા પણ ખરા દેખતા કોને કહેવા કે જે દ્રવ્યથી પણ આંધળા નથી અને ભાવથી પણ આંધળા નથી અર્થાત્ આંખે જુઓ છે, અને વિવેકથી વર્તે છે.

તેથી દ્રવ્ય અને ભાવથી ભિન્ન એવું જાને પ્રકારનું જેને અંધપણું છે, તે એકાન્તથી દુઃખ આપનારું છે. કહ્યું છે કે.

“जीवमेव मृतोऽन्धो, यस्मात्सर्वाङ्गियास्तु परतन्त्रः ।
नित्यास्तामि तदिवाकर, स्तमोऽन्धकाराणवनिमग्नः

॥૧॥

જીવતાંજ મુલા જેવો આંખથી આંધળો છે. કે તે બી-
આરો બધી ક્રિયાનાં પરતંત્ર છે. જેને ચક્ષુ નથી તેને
હમેશાં સૂચ અસ્ત થએલો છે અને એવો અંધકારના
સમુદ્રમાં ડુબ્યો છે.

लोकाद्वयव्यसनवह्निवि दीपिताङ्ग, मग्धं समी-

દ્ય કૃપણં પરયાષ્ટિનેયમ્ । કો નોદિજેત ભયકૃજ્ઞત
નાદિવોગ્રા, સ્કૃષ્ણાહિનૈકનિચિતાદિવ ચાન્ધગ
ર્ત્તાત્ ? ॥૨॥” (વસંતતિલકા)

આલોક પરલોકમાં દુઃખના અગ્નિમાં બળતા અંગનારો
તથા પારકાની લાકડીએ દોરાતા દુઃખી આંધળાને જોઈને
કોણ ખેદ ન પામે? અથવા ભયને પમાડનાર એવો ભયંકર
કાળો સાપ અંધારાની ખાડાવાળી જગ્યામાં જે એક દૃષ્ટિએ
કરડવાની ઇચ્છાવાલો ખેડેલો છે તેને જોઈને તેના આ-
ગળ જતાં જેવો ભય લાગે છે, તેવી રીતે અંધપણના ખાડાનું
દુઃખ કોને ભયંકર ન લાગે. ?

જેમ ઉપર આંધળાનું દુઃખ બતાવ્યું તે પ્રમાણે કેટ-
લાક જીવો કર્મના વશથી બહોરાપણું લોગવે છે. અને જેને
સારા કે માઠા વિવેકનું જ્ઞાન નથી તે આ લોક પરલોકનું
જે સારું ક્ષણ છે, તેની ક્રિયા કરવાને તે અશક્ત છે.
કહ્યું છે કે -

“ધર્મશ્રુતિ શ્રવણમઙ્ગલવર્જિતો હિ, લોક શ્રુતિ
શ્રવણ સંવ્યવહારયાત્યઃ । કિં જીવતીહ ચચિરો !
શુચિ યસ્ય શબ્દાઃ, સ્વપ્નોપલબ્ધ ધન નિષ્ફલતાં
પ્રચાન્તિ ? ॥૧॥ (વસંતતિલકા.)

ધર્મનાં વચન સાંભળવાના કલ્યાણથી દૂર થયેલ તથા

લોકના વચન સાંભળવાના વહેવારથી બહાર થએલ છે. તે બહેરે આ દુનિયામાં કેમ આવે છે. ? કે જેને કહેલા શબ્દો સ્વપ્નમાં મેળવેલા ધનની માફક નિષ્ફળતાએ તથા છે. સ્વકલપચાલપુત્રકમધુરવયઃશ્રવણવાણ્યકરણસ્ય ।

અધિરસ્ય જીવિતં કિં, જીવન્મૃતકાકૃતિ ધરસ્ય ॥૨૥॥

પોતાની સ્ત્રી તથા નાના પુત્રનાં મધુર વચન સાંભળવાથી વિમુખ એવા બહેરાનું અવિત આવતો છતાં પણ મરેલાનો આકાર ધરનારનું કઈ ગણતરીમાં છે ? (નકારનું છે.)

આ પ્રમાણે મુગાંને પણ એકાંત દુઃખનો સમૂહ લોગવવાનું છે. કહ્યું છે કે:—

“દુઃસ્વકરમકીર્તિકરં, મૂકત્વં સર્વલોકપરિભૂતમ્ ।

પ્રત્પાદેશં મૂઢાઃ કર્મ્મ કૃતં કિં ન પદ્યન્તિ ? ॥૧૥॥”

દુઃખને કરનાર અપજ્ઞશબ્દનું સર્વલોકમાં નિંદાપાત્ર મુગાપણું છે, તે પોતાનાં કર્મોનું કદેકું ફળ બીજાને લેના-વાતાને મૂઢા કેમ લેતા નથી ? (પોતે પાપ કરજો; તો, તેનું ફળ લોગવવું પડશે.)

તેજ પ્રમાણે કાણાપણું પણ દુઃખરૂપે છે. કહ્યું છે:—

“ કાળો નિમગ્ન વિષમોક્ષતદ્દષ્ટિરેકઃ શક્તો પિરાગજનને જનનાતુરાણામ્ । યો નૈવ કસ્યચિ-
દુપૅતિ મનઃ પ્રિયત્વ, માલેહ્ય કર્મ્મ લિખિતોઽપિ
કિમુ સ્વરૂપઃ ? ॥૧૥॥” (વસંતતિલકા.)

વિષમસ્થાનમાં કુખેડો, જેને એકજ દષ્ટિ (આંખ) છે. જે પોતે કાણો હોવાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવામાં શક્તિવાન છે, અને જન્મદુઃખીઓમાં તે છે. પોતે કોઈનાં પણ મનને વહાડો લાગતો નથી. આલેખવા ભેગ કર્મથી લખાયો છતાં; જે ખીજાને વહાડો ન લાગે; તેનું સ્વરૂપ ગઈ ગણત્રીનું છે ?

આ પ્રમાણે કુંટપણું એટલે, જેના હાથપગ વાંકા હોય; અથવા ઠીંગણાપણું હોય; અથવા જેની પીઠ વડની (ખુંધાના) આકારે હોય; તથા રંગે કાળો હોય; તથા શબળ () પણું હોય. આવું સ્વભાવિક કદરૂપું શરીર હોય; અથવા, પછવાડે કર્મના વશથી તેવો થાય; તો, ઘણું દુઃખ લોગવે છે.

વળી પ્રમાદથી એટલે, વિષયકીડાના કારણે સારાં કામમંડં એટલે, ધર્મમાં પ્રમાદ કરવાથી સંકટ, વિકટ, શીત, ઊષ્ણ વિગેરે, અનેક ભેદવાળી યોનીમાં પોતે ભ્રમણ કરે છે, અથવા પ્રથમ ષતાવેલી ચોરાશીલાખ જીવાયોનીમાં એકસરખું ભ્રમણ કરે છે. અને નવાં નવાં આચુબ્યો! બાંધીને તેમાં જાય છે. અને તે યોનીઓમાં જુદી જુદી જાતનાં દુઃખોને અનુભવે છે, તેજ પ્રમાણે ઉચ્ચગોત્રનો અહંકાર કરવામાં હણા-એલા ચિત્તવાળો અથવા નીચ ગોત્રના કારણે દીન બનેડે; અથવા આંધળો બેહેરો થવા છતાં અજ્ઞાની જીવ પોતે ચોતાનું કર્તવ્ય નથી જાણતો તથા પૂર્વે કરેલાં કર્મનું અ-ક્રૂણ છે, તે જાણતો નથી. તથા સંસારની ખુરી દશાને મૂકી

હાય છે. અને હિત-અહિતને વિચારે છે. તેમજ ઉચિત-
વાતને ગણતો નથી. તે તત્ત્વને બુદ્ધેશે મૂઠ્ઠા બનેશે હાય
તેજ ઉચ્ચ ગોત્ર વિગેરેમાં અહુંધાર કરે છે. તેજ કહે છે—

સે અવુજ્ઞમાણે હજો વહણ જાડ મરણ અણુ-
પરિવૃદ્ધમાણે, જીવિયં પુઠો પિયં 'ઇહ' યેગેસિ માણ-
યાણં, ધિત્તવંત્યુમમાય 'માણાણં' આરત્તં ધિરત્તં
અણિકુંડલં સહ હિરણ્ણેણ ઇન્ધિયાઓ પરિગિજ્ઞતિ,
તત્થે વરત્તા, ન ઇત્થ નયો વા દમો વા નિયમો વા
દિસ્સહ, સંપુણ્ણં ચાલે જીવિજ્ઞામે લાલપ્પમાણે
મુંદ પિપ્પરિયાસસુવેદ્ । (સૂ. ૭૧)

તેજ પ્રમાણે જાતિ (જન્મ-મરણ) એ બન્નેને “ પાણી
કાઢવાના રેંટના ન્યાયે ” નવા નવા જન્મ-મરણનાં દુઃખ-
સંસારના મધ્યભાગમાં રહિને તે જીવ લોગવે છે, અથવા
ક્ષણેક્ષણે ક્ષયરૂપ આવીચીમરણથી દરેક ક્ષણે જન્મ, તથા
વિનાશને અનુભવતો દુઃખસાગરમાં ડુબેલો સદૃશ નાશવંત
છતાં, તેને નિત્ય માનીને; જેમાં હિત થવાનું છે, તેને પણ
અહિત માની વિમુખ થાય છે. (ધર્મ, જે સુખને આપનાર છે,
તે ધર્મને છોડી દુઃખ આપનાર વિષયમાં ખેંચાય છે.) કહ્યું છે કે:-
આયુષ્યને નિત્ય માનીને અથવા, અસંયમજીવિત દરેક
પ્રાણીને વધારે વડાડું છે. એટલે, આ સંસારમાં અજ્ઞાન
અધિકારથી હણાએલા ચિત્તવાલા મનુષ્યને તથા ખીજા પ્રાણી-
ઓને વિષય રસમાં જીવડું વડાડું છે, તે ખતાવે છે.

આયુષ્ય વધારવા માટે રસાયણ વિગેરે ક્રિયાઓ ધીજી
જીવોને જે દુઃખ કરનારી છે. તેને કરે છે. તથા ચોખ્ખા
વિગેરેનું ક્ષેત્ર ખેડાવે છે. ધોળાંધર (હવેલીઓ) વિગેરે
ખંધાવે છે. તથા આ મારાં છે. એમ માનીને તેના ઉપર વધારે
પ્રેમ કરે છે. તથા થોડાં રંગેલાં અથવા જુદી જુદી જાતનાં
રંગેલાં અથવા વગર રંગેલાં વસ્ત્રો તથા રત્નોનાં કુંડો
તથા સોનું તથા સ્ત્રી વિગેરે મેળવીને તેમાં એટલે ઉપર
કહેલી રમણીય વસ્તુઓમાં ગૃહ થએલા છે. તે મહાયુક્ત
દુઃખ આવતાં ગભરાય છે. અથવા તેમની શરીર શક્તિ
અરોબર હોય ત્યારે તેઓ ધર્મ વિગેરેને ઉત્તમ ધોરણ

નથી પણ તપ તે અણસણ વિગેરે તથા “ ઇન્દ્રિયોનું દમન તથા અહિંસાનો નિયમ ફળવાળો નથી એમ તેઓ ઉલટું બોલે છે. તે બતાવે છે, તપ નિયમ ધારણ કરેલા ધર્મિ એવને તેઓ કહે છે. કે” આતપ વિગેરેનું ફળ ભવિષ્યમાં નથી. ફક્ત આલોકમાં કાયાને દુઃખ અને ભોગ વિગેરેથી દૂર રહેવું એ તમને ડગવા માટે શુરૂઓએ જોટું બતાવેલું છે.

વલી ખીલ જન્મમાં સુખ મળશે. એ પણ જોટો શુરૂએ બન આપેલો છે. કારણકે હાથમાં આવેલા ભોગો તથા સુખો ભોગવવાં છોડીને ભવિષ્યમાં સુખની આશા કરવી એ વધારે પાપરૂપ છે તેથી વર્તમાનનું સુખ ચહાનારા સંસારી એવે : (શુરૂના વચનને ઉંચાં મૂકી) ભોગ ભોગવવામાં એક પુરૂષાર્થ માની અવસરે અવસરે સંપૂર્ણ ભોગોને ભોગવતે. અજ્ઞાની એવ લાંબા આયુષ્યને ઇચ્છતો ભોગોને માટે અતિશય દુવચન બોલતો વચન હંડનું પાપ બાંધે છે. એટલે જે નાણુત એમ બોલે કે તપ તથા ઇન્દ્રિય દમન અથવા અહિંસાદિક નિયમ ફળવાલું નથી એવું બોલનારો મૂઢ તત્ત્વને ન જાણનારો હત ઉપહત ધણેલો નવાં નવાં જન્મ મરણ કરી અવિત દેવ સ્ત્રી વિગેરેનાં લોકુપ બની તત્ત્વનાં વિરુદ્ધ અને અતત્ત્વમાં તત્ત્વ માનીને હિત અહિતની બાબતમાં પછુ ઉલટો ચાલે છે. તે બતાવે છે.

દારાઃ પરિનવકારા વન્ધુજનો વન્ધનં વિપં વિપયાઃ
કોઽયં જનસ્ય મોહો ? મે રિપવસ્તેષુ સુહૃદાશા ॥૧॥

શ્રીઓ અપમાનને કરનારી, બંધુજન બંધન સમાન
તથા ઇંદ્રિયોના વિષયો વિષ સમાન છે. છતાં માણસને આ
કેવો મોહ છે કે જે ખરેખરા શત્રુ છે. તેમાં મિત્રપણની
આશા રાખે છે. પણ જેઓ શુભ કર્મ ઉપાજન કરીને
મોક્ષની ઇચ્છાવાલા બનેલા છે તે કેવા છે તે બતાવે છે.

इणमेव नावकं खंति, जे जणा ખુબ ચારિણો ।
जाई मरणं परिन्नाय, चरे संक्रमणे दहे (!) नति
कालस्स णागमो, सव्वे पाणा पिआउया, सुहसाया
दुक्ख पडिक्खला अप्पिय वहा पियजीविणो जीवि-
उकामा, सव्वेसिं जीवियं पियं, तं परिगिउज्झ दुपयं
चउप्पयं अभिजुंजियाणं संसिंचिया णंतिविहेण
जाऽवि से तत्थ मत्ता भवइ, अप्पा वा बहुया वा,
से तत्थ गट्ठिए चिद्धइ, भोयणाए, तओ से एग्गा
विविहं परिसिद्धं संभूयं महोवगरणं भवइ, तंपि
से एग्गा दांयाया वा विभयन्ति, अदत्तहारो वा
सेअवहरति, रायाणो वा से विलुंपंति, नस्सइ वा
से विणस्सइ वा से अगारहेण वा से उज्झइ इय,
से परस्सऽट्ठाए कूराइं कम्माइं बाले पकुव्वमाणे
तेण दुक्खेण संमूढे । विपरियासमुवेइ, सुणिणा

હુ એવં પવેદ્યં, અળોહંતરા એવં નો યઓહં તરિત્તણ,
 અતીરંગમા એવં નો ય તીરં ગમિત્તણ, અપારંગમા
 એવં નો ય પારં ગમિત્તણ, આયાણિજ્ઞં ચ આયાય
 તેમિ ટાણે ન ચિટ્ટહ, ચિત્તહં પપ્પડંબવણે તેમિ
 ડાળાંમિ ચિટ્ટહ (મુ. ૮૦)

જેઓ દ્રવ્યચારિ એટલે મોટાનું કારણ જ્ઞાન વિગેરે છે.
 તેને મેળવવાના ક્વચાવવાલા છે તેવા પર્માત્મા પુરૂષો ઉપર
 કંઈકા અસાર છપિત દેવ યન સ્ત્રી વિગેરેને ચડાતા નથી.

અથવા પુત્રચારી એટલે પુત્ર તે ચારિત્ર તેમાં રમણત.
 કરનાર છે. અર્થાત્ ચારિત્ર લઈ તેને પુરુષ જ્ઞાની મેલ
 મેળો તે સંચારને ચડાતા નથી.

જેણે વિષયકપાયને જીત્યા છે, તેવા તપસ્વી શાંત પુર-
 યને અહીં જે સુખરૂપ ફળ મળ્યું છે, તથા તેણે બધા
 જોડકાંને દૂર કરી સમભાવ મેળવ્યો છે, તેવા પુરુષને પર-
 લોક કદાચ ન હોય; તોપણ તેનું કંઈ બગડતું નથી. (ઉપ-
 સમભાવમાં અહીંજ અનંતું સુખ છે, તેને પરલોકના સુખની
 ઈચ્છાજ નથી. કહ્યું છે કે:—

“સંદિગ્ધેऽपि परे लोके, त्याज्यमे वाशुभं बुधैः ।
 यदि नास्ति ततः किं स्या, दस्ति चेन्नास्तिको हतः
 ॥૧॥”

પરલોક છે કે નહિ? એવી એવી શંકાવાળા લોકમાં
 પડિત પુરુષોએ પાપને છોડવુંજ જોઈએ; જો પરલોક નથી;
 તો, તેનું શું બગડવાનું છે? અને પરલોક છે, તોપણ,
 તેનું શું બગડવાનું છે? એથી પરલોક ન માનનારો નાસ્તિક
 હજીયો. અર્થાત પાપને કરનારો આલોકમાંજ નાસ્તિક
 કેદમાં પડી દુઃખ લોગવે છે, તોપણ તેની આશા પુરાતી
 નથી; અને આસ્તિક લોગને રોગ માની તેની આશા
 મૂકે છે, તો તે દેવની માફક પૂજાય છે. તેથી ગુરૂ
 મહારાજ શિષ્યને કહે છે કે તમારે પોતાના વશમાં
 રહેલું સંયમ સુખ મેળવવામાં દૃઢ રહેવું. પણ આલુ ન
 વિચારવું કે થોડા વર્ષ પછી અથવા વૃદ્ધા વસ્થામાં પર્વ
 કરીશ, કારણ કે મૃત્યુનું આવવું અનિશ્ચીત છે. કે નમ્રનું

મૃત્યુ નહિ આવે. કારણ કે સોઉપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવને
કોઈ અવસ્થા એવી નથી કે-જેમાં કર્મરૂપી અગ્નિમાં યદ-
નારા લાખના ગોળા માફક જીવ પીગળી ન જાય. કહ્યું છે કે-

શિશુમશિશું કઠોરમ કઠોરમપણિહતમપિ ચ
પણિહતં, ધીરમધીરં માનિનમમાનિનમપગુણમપિ
ચ બહુગુણમ્ । યતિમ યતિં પ્રકાશમ વર્તી નન ચેતન
મથ સચેતનં, નિશિ દિવસેઽપિ સાન્ધ્ય સમયેઽપિ
ક્ષિનિયતિ કોઽપિ કથમપિ ॥૧૧.॥

બાળક, જુવાન, કઠોર, કોમળ, મૂર્ખ, પંડિત, ધીર,
અધીર, અહંકારી, દીન, શુભ રહિત, ઘણા શુભવાળા, સ્વર્ગ,
અસાધુ, પ્રકાશવાળા, અપ્રકાશવાળા, અચેતન, સચેતન,
અપોત્ત જેટલા જીવો સંસારમાં છે. તે બધા ક.જ (મૃત્યુ)
થી દિવસનાં, રાત્રીનાં, અથવા સંધ્યાના સમયમાં યદુ કોઈ
રીતે નાશ પામે છે. તેથી મૃત્યુના સર્વેને ક્યારેય જીવે નહીં
જીવે ઉત્તમ પુરુષે અહિંસા વિગેરે મહાવ્રતોનાં સંવચન બહુ
જોઈએ. શા માટે તે કહે છે.

“સન્દે પાળા પિયા ડયા.”

ઉત્તર-એટલા માટેજ અમે મુખ્ય શબ્દ જીવને ન વાપરતાં પ્રાણ શબ્દ વાપર્યો છે. અને તેથી પ્રાણ ધારણ કરનાર સંસારી જીવજ લેવા. તેથી તમારો વાંધો નકામો છે.

“સર્વે પાળા પિયા યયા”

આ પાઠ છે. એટલે આયુષ્યને બદલે આયત શબ્દ છે. અને તેનો અર્થ આત્મા છે.

કારણ કે તે અનાદિ અનંત છે. અને બધાને પોતાનો આત્મા વહાલો છે. અને સુખની વાંચા દુઃખનો નાશ કરવાની અભિલાષા છે. કહ્યું છે કે—

સુહ સાચા દુઃખ પડિ કૂલા.

આનંદરૂપ-સુખ છે, તેનો સ્વાદ કર્યો તે. સુખ ભોગવવાની ઇચ્છાવાળા જાણવા; અને અસાતા તે દુઃખ. તેના દેખી જાણવા; તથા પોતાનો ઘાત કરે; તે, પોતે અપ્રિય માને છે, તથા જીવિતને પ્રિય માને છે, એટલે દીર્ઘ આયુષ્ય વાંચે છે, અને તે પણ અસંતોષ જીવિત વાંચે છે. એટલે દુઃખમાં ખીડાઈને પણ, અંતઃકર્મમાં પણ જીવવાને ઇચ્છે છે. કહ્યું છે કે:—

“રમઈ વિહવી વિસેલે ઠિતિનિતિં યેવ વિત્વરો નહરે ।
મગઈ શરીર મહળો, રોગી જીવ ચિવ કયત્યો ॥૧૧”

વૈલવવાળો વિશેષ વૈભવમાં રમે છે. યોગવાળો પણ

રહેવાને ઇચ્છે છે. નિર્ધન પણ પોતાનાં શરીરને સંભાળે છે. રોગી પણ એવવામાં કૃતાર્થ માને છે.

તેથી આ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણી સુખના અવિતના અભિ-
લાષી છે, અને સંસારી-નિર્વાહ આરંભ વિના નથી; અને
આરંભ છે, તે પ્રાણીને ઉપદ્રાવ કરનાર છે, અને પ્રાણી-
ઓને પોતાનું અવિત વધારે વહાલું છે, તેથી વારંવાર
શુશ્રુષાકારી ઉપદેશ આપે છે કે—દરેકને સર્વદા દંડિયોના
વિષય વહાલા છે, અને તેથી વિષયોને ધ્યાનમાં રાખીને
શું કરે છે ? તે કહે છે. જે પગલાળાં દાસ દાસી, ચાર પગ-
વળાં ગાય ઘોડા વિગેરે ઉપલોગમાં લઇને; ધનને સંચય
કરીને; મન, વચન, અને કાયાથી કરવું કરાવવું; અને અનુ-
ભોક્તાવડે પોતાનાં મનુષ્ય-જન્મમાં જે કંઈ અંદાજી પર-
માર્થમાં શુભરવી જોઇએ; તેને ખદકે તેને આરંભમાં,
ઝેટકે પાપકર્મમાં રોકીને વ્યર્થ કરે છે. તે વખતે અર્ધમાં
જન્મ મયલો પોતે કલેશને ગણતો નથી. ધનને રક્ષણ કર-
વાનો પરિશ્રમ નિવારતો નથી; તથા તેની સંચયતાને ધ્યાનમાં
લેતો નથી, તેના નકામાપણને વિસરે છે. (ધનના અપયો-
ગનીને કાલજ નહરે મુખે છે, અને પાપનાં રક્ત રહે છે.)
આત્મ ઉદ્ધે—

મુનિહુલપિત્તં લાલાક્લિત્તં વિગન્ધિ જુગુપ્સિત્તં,
નિરુપનરત્નપ્રીત્યા સ્વાદત્તરાત્થિ નિરાનિષન્ન। સુર-

પતિમપિ શ્વા પાર્શ્વસ્થં સશાક્તિમીક્ષતે, ન હિ ગણ-
યતિ ક્ષુદ્રો લોકઃ પ્રરિગ્રહ ફલ્ગુતામ્ ॥૧૥॥

કૃમિના સમૂહથી વ્યાપ્ત અને લાળથી ભરેલું દુર્ગંધવાળું
નિંદનીક એવું માંસ વિનાનું હાડકું મોઢામાં મમરાવતો
અધીક સ્વાદ તેમાં માનતો કુતરો-પાસે ઉભેલા ઇંદ્રને પણ
શંકાથી જુએ છે. (કે રખેને માંડું હાડકું ઇંદ્ર લઈ ન
જાય.) આ ઉપરથી નિશ્ચય એમ જણાય છે કે ક્ષુદ્ર જંતુ
છે. તે પોતાની સંઘરેલી વસ્તુની અસારતા જાણતો નથી.
તે પૈસાને શા માટે ચાહે છે, તે કહે છે. લોજનને માટે-
ઉપલોગને માટે-ધનને ઇચ્છિ તેવી તેવી ક્રિયામાં વર્તે છે.
એટલે અવલગન. (ખીજનો આશરો લેવા) વિગેરેની ક્રિયા
કરે છે. તેમાં લાભાંતરાય કર્મના ક્ષય ઉપશમમાં જુદી જુદી
જાતનું મળેલું અને વાપરતાં બચેલું સાચવવા મહાન ઉપ-
કરણ ભેગાં કરે છે.

અને કોઈ પાપીને તેવા લાભનો ઉદ્દય ન હોય, તો ધનની
ધરણાએ તેં રંક મનુષ્ય સમુદ્ર ઓળાંધે છે, પહાડ ચડે છે.
ખાણુ ખોદે છે, ગુફામાં પેસે છે, પારાનો રસ બતાવી તેના
વડે સુર્વજી સિદ્ધિ (કીમીયો) કરવા ચાહે છે. રાજાનો
આશ્રય લે છે, ખેતી કરાવે છે, આ બધી ક્રિયામાં પોતાને
અને પરને દુઃખ આપવા વડે પોતાના સુખના માટે મેજ-
વેલું ધન પોતે કષ્ટ કરેલું હોય છતાં કોઈ વખત તેના

પાપના ઉદયથી તેના પીતરાઈઓ તેમાં લાગ પડારે છે. અથવા દગાથી લે છે. ચોરા ચોરે છે. રાતઓ ઢંટે છે. અથવા પોતે રાજના લયથી જંગલમાં નાચી નચ છે. અથવા નેનું જુનું ઘર પડી નચ છે. અથવા અગ્નિથી ગળતાં ધન નાશ પામે છે. હુંડાઈ નચ છે. આવાં વધુ કારણોથી અર્થ નાશ પામવાનો છે. એથી ઉપદેશ કરે છે કે, હે શિષ્ય ! અર્થનો મેળવનારો જીવનનાં ગળાં રેવનારો પાપ કરીને અજ્ઞાની જીવ તે ધનથી સુખ ભોગવવાને નહિ હુઃખ ભોગવતાં મુઠળનીને પેલો થાય છે. અને તેથી વિચેક નાશ થવાથી કાર્ય-અકાર્યને માનતો નથી. તેજ તેની વિફળતા છે. કહું છે કે—

“રાગ દ્વેષાભિભૂત ત્વા, ત્કાર્યાકાર્ય પરાહ્મુખઃ ।

एव भूढ इति ज्ञेयो, विपरीत विधाधरः ॥૧૧॥”

રાગદ્વેષથી ઘેરાવાથી કાર્ય અકાર્યના વિચારમાં હન્ય એવો વિપરીત કાર્ય કરનારો મૂઢ માણસ બન્યો.

આ પ્રમાણે મૂઢપણના અધકારમાં જવાથી જેને અઠેક કના માર્યાનું જ્ઞાન નથી એવા સુખના અધિએ છતાં હુઃખને પામે છે. તેથી સર્વજ વચન રૂપ દીવાને બધા પદાર્થનું સ્વરૂપ પરિખરું બતાવનાર બહુને મુર કહે છે. હે મુનિઓ તેનો અધકાર તને હશે.

ત્રણે કાળમાં જગત વિદ્યમાન છે. એવું જે માને તે મુનિ જાણવા અને તે ત્રણે કાળનું જ્ઞાન જેને હોય તે સર્વજ્ઞ તીર્થંકર છે. તેમણે કહ્યું છે. તેઓએ અનેકવાર પોતાના પૂન્ય બળથી ઉંચ ગોત્ર વિગેરે મેળવ્યું છે. અથવા પ્રકર્ષથી અથવા પ્રથમથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાંજ બધા જીવો પોતાની ભાષામાં સમજે તેવાં વચન વડે તેમણે ઉપદેશ કર્યો છે. તે કહે છે.

અનોધ-ઓધ બે પ્રકારે છે. દ્રવ્ય ઓધ તે નદીનું પૂર વિગેરે છે. અને ભાવ ઓધ તે આઠ પ્રકારનું કર્મ અથવા સંસાર છે. તે આઠ કર્મથી સંસારી જીવ અનંત કાળ ભમે છે. તે ઓધને જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર રૂપી વહાણમાં બેઠેલા મુનિઓ તરે છે. અને જેઓ નથી તરતા તે અનોધંતરા છે, અર્થાત્ જેઓ મુનિ ધર્મ પાળે છે. તેઓ તરે છે. અને જેઓ તે ધર્મને છોડી વિષયના લાલચ ખેંચે છે. તે જનેતર અથવા જૈનમાં પતિત સાધુ છે. તેઓ જ્ઞાન વિગેરે ઉત્તમ વહાણથી ભ્રષ્ટ થવાથી તરવાનો ઉદ્યમ કરે નો પણ સંસાર તરવા સમર્થ થતા નથી. તેજ સૂત્રમાં કહ્યું છે—

નોય ઓહં તરિત્તણ,

જે સંસાર તરતા નથી તે અતીરંગમા છે, એટલે તીર તે સંસારનો પાર તેની પાસે જવું. તે તીરંગમા છે.

અને જોઓ વિષય રસમાં પડે તેઓ કિનારે ન જવાથી અતીરંગમ છે. તે કાણ ? તે કહે છે. જેનેતર અથવા પ્રથમ કહેલા ધર્મ ભાષે જોઈ સાધુ-તે જતાવે છે. તેઓ વેપારી છે છતાં અમ્યક્ આચાર ન પાળવાથી સર્વજ્ઞના કહેલા સનમાર્ગથી દુર હોવાથી કિનારે જતા નથી તેજ પ્રમાણે અપારંગમ પણ છે. અહીં પાર એટલે, સામેનો તટ બાજુનો. તેજ પ્રમાણે અપારંગત પણ જાણવા; એટલે વીતરાગના ઉપદેશથી વીરૂદ્ધ ચાલવાથી પારંગમનમાં સફળતા મળતી નથી. આ બધું કહીને કહે છે કે:—તે સંસારના સુખધનચક્રો સંસારમાંજ અનંતકાળ રહે છે. જોકે, તેઓ વેપારવાધી કે, સ્વેચ્છાચારથી થોડુંક કાલ પણ સહેતા હોય; તોપણ સર્વજ્ઞના ઉપદેશથી વિકળ, અને પોતાની ઇચ્છાનુસાર જતાવેલાં સંસારની રીતિએ ચાલનારા હોવાથી સંસારપાર જવાને સમર્થ નથી.

પ્રશ્ન:—તીર, અને પારમાં શું ભેદ છે ?

ઉત્તર:—અહીંમાં તીર એટલે, મોહનીયકર્મનિ ક્ષય કેવે.. તથા બાકીનાં બીજાં ત્રણ ધાતી કર્મ દૂર ધવાથી પાર બહુવે..; અથવા તીર એટલે, ચાર ધાતી કર્મનો નાશ. અને પારમાં બાકીનાં અધાતીકર્મનિ પણ નાશ બહુવે..

જે ન વર્તે તે મોક્ષમાં ન જાય અથવા લોકોને પ્રિયએવાં લોગ-
નાં અંગ દાસ દાસી ચોપગાં ધન ધાન્ય સોનું રૂપું વિગેરે
અહણ કરીને અથવા મિથ્યાત્વ અવિરતિ પ્રમાદ કપાય યોગ
વડે અહણ કરવા યોગ્ય કર્મ અહણ કરીને જ્ઞાનાદિમય
મોક્ષમાર્ગમાં અથવા સમ્યક્ ઉપદેશમાં અથવા પ્રશસ્ત ગુણ
સ્થાનમાં જે જીવ પોતાના આત્માને સ્થિર નથી કરતો તે
સંસારમાં ભમે છે.

વહી તે ધર્મભ્રષ્ટ પોતે વીતરાગના ઉપદેશ સ્થાનમાં
સ્થિર થતો નથી પણ તેને જદલે અનુચિત. સ્થાનમાં વર્તે
છે. તે જતાવે છે. વિતથ તે અસત્ વચન દુર્ગતિનો હેતુ
છે તેને પામીને અકુશળ અથવા ખેદને જાણનારો અસંયમ
સ્થાનમાં વર્તે છે. અથવા વિતથ એટલે અહણ કરવા યોગ્ય
લોગ નથી. જુદું જે સંયમ સ્થાન “ છે તેને પામીને ખેદને
જાણનારો નિપુણ સાધુ તેજ સ્થાનમાં એટલે કર્મને હણવા
માં તત્પર રહે છે અર્થાત્ પોતાને સર્વજ્ઞ પ્રભુની આજ્ઞામાં
સ્થાપે છે. આ ઉપદેશ જે શિષ્ય જ્યાં સુધી તત્ત્વનો બોધ
પામ્યો નથી તેને સુમાર્ગમાં વર્તવા અપાય છે. પણ જે
તત્ત્વનો જાણ તથા હેય (ત્યાગવા યોગ્ય) ઉપાદેય (અહણ
કરવા યોગ્ય) નું વિશેષ જાણે છે, તે બુદ્ધિવાન પુરૂષ યથા
અવસરે યથા યોગ્ય કરવું, તે પોતાની મેજેજ કરે છે,
તે જતાવે છે.

દુઃખથી દુઃખીઓ બનેલો શરીર અને મનનાં દુઃખોથી
 પીડાતો રહે છે. કાંટા તથા શસ્ત્રનો ઘા અથવા ગુમડું કોક
 વિગેરેથી શરીર દુઃખ લોગવે તથા વહાલાંનો વિયોગ અ-
 પ્રિયનો સંયોગ અનિષ્ટનો લાભ અને ઇચ્છિતનો અલાભ
 તથા દારિદ્ર દુર્ભાગ્યથી મનની પીડાઓ લોગવે છે. અને
 તેનાથી વારંવાર આત્મધ્યાન કરતો વારંવાર તેમાં ભમે છે.
 એટલે દુઃખના આવર્તમાં ડુબેલો સંસારમાં ભમે છે. (અ-
 યથાનો સાર એ છે કે-જે અહંકાર કરે-દીનતા કરે
 તે સંસારમાં ભમે અને જે મુનિ સુખ દુઃખમાં અહંકાર
 દીનતા ન કરતાં ચારિત્રને સમતા ભાવે આરાધે તે મોક્ષમાં
 ય) લોક વિજયનો ત્રીજો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો.

तओ से एगया रोग समुप्पाया समुप्पज्जंति.
 जेहिं वा सद्धिं संवसइ, ते वणं एगया नियया पुव्वि
 परिवयंति, सो वा ते नियगे पच्छा परिवइज्जा-
 नालं ते तव ताणाए वा सरणाए वा, तुमंपि तेसिं
 नालं ताणाए वा सरणाए वा जाणित्तु दुक्खं पत्तेयं
 सायं, भोगा मे व अणु सोयन्ति इहमेगोसिं माण-
 वाणं (सु. ८२)

ત્રીજો ઉદ્દેશો કહ્યો, પછી ચોથો ઉદ્દેશો કહે છે.

લોગોમાં પ્રેમ ન કરવો. એ આ ઉદ્દેશોમાં છે. જેથી

ભોગીઓને શું દુઃખો થાય છે, તે જતાવે છે. પૂર્વે પણ
 તેજ કહ્યું છે. કે ભોગીઓને કોઈ વળતે રોગ ઉત્પન્ન થાય
 છે. પૂર્વે જતાવ્યું કે સંસારમાં વિપત્તી જીવ પરિશ્રમણ
 કરે છે. તે જીવ આ દુઃખોને પણ ભોગવે છે, આ પ્રમાણે
 ત્રીજા ઉદ્દેશાનો સંબંધ છે. તથા જોના પડેલાંના સુખનો
 આ સંબંધ છે કે જાણક જેવો જીવ પ્રેમમાં પડીને કામ
 ભોગ કરે છે. તે કામ દુઃખ રૂપજ છે. તેનાં આસક્ત
 થએલા જીવને વીર્યનો ક્ષય બગદર વિગેરે રોગો થાય છે.
 નેથી કહે છે કે કામના અજિલાપથી અશુભ કર્મ બંધાય
 અને તેથીજ મરણ થાય છે, પછી નરકનાં ઉત્પન્ન થાય છે.
 અને નરકમાંથી નીકળીને માના પેટનાં વીર્યના બીડાનાં
 ઉત્પન્ન થઈ કલક અર્જુન પેશી વ્યુહ મર્લ પ્રસવ વિગેરેનાં
 દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. ત્યાર પછી નોટો ધત્તા રોગો થાય

છે, તે પોતાના કમોનું જ ગ્રાણીઓ ફળ લોગવે છે, તેથી રોગોની ઉત્પત્તિમાં દીનતા ન લાવવી; તથા સુંદર લોગોને યાદ કરવા નહી, તેથી “સૂત્રમાં કહ્યું છે કે” શબ્દ રૂપ રસ ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચ વિષયનો અભિલાષ અમે કોઈ પણ અવસ્થામાં લોગવીએ એવી ઇચ્છા ન કરવી તથા પૂર્વે અમારી ચઢતી અવસ્થામાં તેનો આનંદ ન લીધો, એવું પણ યાદ ન કરવું, “ગુએટલે ઇચ્છા” સંસારમાં જેમણે વિષય રસના કડવાં ફળ જાણ્યાં નથી તેવા પ્રલદત્ત ચક્રવર્તી વિગેરેને થાય છે. પણ બધાને તેવા લોગની ઇચ્છા થતી નથી. જો તેમ ન માનીએ તો સનત્ કુમાર ચક્રવર્તી જેવાને પણ દોષ લાગે, તે બતાવે છે—

પ્રલદત્ત મારણાંતિક રોગની વેદનાથો પીડાએલો સંતાપના અતિશયથી પ્રિય સ્ત્રીને સ્પર્શ કરવા માફક વિશ્વાસ ભૂમીમાં મૂર્છાને પામેલો તેને બહુ માનતો તથા કોકડું વલી ગએલો તથા વિષમતાનો વિષયી બનેલો ગ્લાનીથી પીડાએલો દુખ તલવારથી ઘવાએલો, કાળે બાથમાં લીધેલો, અને પીડાર્થી પીડાએલો, નિયતિએ દુર્દશામાં મૂકેલો દૈવ ભાગ્યહીન બનાવેલો છેવટના ઉચ્છવાસમાં પહોંચેલો મહા પ્રવાસના સુખમાં પડેલો દીર્ઘ નિંદ્રાના દ્વારમાં પડેલો અવિત ઇશ (જમ) ના જીંડાએ આવેલો, બોલીમાં ગદ ગદ બનેલો, શરીરમાં વિંડળ બનેલો, પ્રલાપમાં પ્રચુર થએલો જુનિક

(રાવા) વડે છતાંએલો અર્થાત્ કરેલાં પાપોથી દુર્ગતિનાં જવાની તૈયારી કરી રહેલો. છતાં મહા મોહના ઉદયથી સુંદર ભોળોની ઇચ્છાવાળો પાસે એકેલી ભાયાં ને પોતે પતિના દુઃખની ભયંકર વેદનાથી પીડાઈને આંખમાંથી આંસુ પાડતી રાતી આંખોવાલી સામે એકેલી છે. તેને કહે છે કે—હું દુઃખિની હું દુઃખિની એમ વારંવાર પોકારવા છતાં (તે સ્ત્રીના દેખતાંજ) પોતે સાતમી નારકિએ ગયો.

ત્યાં પણ અતીશય વેદના ભોગવતો છતાં વેદનાને ન જલુધારતો તે દુઃખિનીને બોલાવે છે. આ પ્રમાણે લેખકે પ્રેમ કેટલક શ્લોકોને બીજી ગતિનાં પણ તજવો દર્શાવે છે. પણ જે ઉદાર સત્ત્વવાલા મહાન પુરુષો છે. તેમને તે નથી, જેમકે જેણે આત્માથી શરીર બ્રહ્મ જાણ્યું છે. એવા સતત કુમાર જેના તત્ત્વ પ્રતીજ્ઞાને તેવો ભયંકર રોગ આવવા છતાં પણ (હાથપાંટ કરવાને બદલે) નેં પૂર્વે પાપ કર્યાં છે. તે હું ભોગવું છું. એવો નિઃશ્ચય કરીને કર્મ સમૂહને ઉદ્ધવા નેપાર થએલાને (શરીર દુઃખ છતાં પણ) મનનાં કલેશ પતે નથી. કહું છે કે—

"હર્ષો યઃ સ્વતઃ પદમોહસલિલો જન્માલવાલોન્મુનો,
રાગદ્રેષ કપાયસન્તતિ મહાન્નિર્વિઘ્ન વીજસ્તદ્યા ।

કેરિતો વિપત્ કુસ્ટુભિતઃ કર્મદ્રુનઃ સ્થાન્વતં ।

સોઢા નો યદિ સમ્યગેષ ફલિતો દુઃખૈર ધોગામિભિઃ

॥ ૧ ॥

ઉત્તમ પુરુષ પોતાના આત્માને સમજાવે છે. કે હે આત્મા જે મોહરૂપી પાણીવાલો અને અશુભ જન્મ રૂપી “ આલ-વાલ ” (આડને પાણી પાવાનો ક્યારો) વાલો તથા રાગ-દ્વેષ તથા કપાયનો સમુદ તેના વડે નિવિઘ્નપણે મોટું ખીજ તે રેખ્યું છે તથા તે હવે રોગે કરીને અંકુરાવાડું થયું છે. વિપદાઓ તેનાં પુલો છે. એવું કર્મરૂપી મોટું આડ તે તૈયાર કર્યું છે જે હવે તેને સારી રીતે સહન નહીં કરે તો નીચ ગતિમાં લઈ જનાર દુઃખોએ કરીને તે ફળવાળો થશે (જે તું તેને લીધે હાયપીટ કરીશ તો ફરીથી દુઃખો ભોગવવાં પડશે).

પુનરપિ સહનીયો દુઃખ પાકસ્ત્વયાડ્યં ।

ન ચલ્લુ ભવતિ નાશઃ કર્મ્મણા સંચિતાનામ્ ।

इति सह गणयित्वा यद्य दायाति सम्यग्,

सद सदिति विवेकोऽन्यत्र भूयःकुतस्त्यः ? ॥ ૨ ॥

જે તું હાયપીટ કરીશ તો તારે ફરીથી પણ દુઃખનો પાક ભોગવવો પડશે. કારણકે હાયપીટથી બંધાયેલાં કર્મોના નાશ ભોગવ્યા વિના થશે નહીં. આ પ્રમાણે સમજીને જે જે દુઃખ સુખ આવે તે સહન કર. તેજ વિવેક છે. તે સિવાય

બીજો વિવેક કયાંથી હોય (વિવેકનું લક્ષણ એ છે કે દુઃખ
મુખમાં હોય ખીટ ન દર્શી પણ સંતોષથી સહેવું)

ભોજોનું મુખ્ય કારણ ધન છે, તેથી તેનું સ્વરૂપજ
સૂત્રકાર કહે છે.

તિવિહ્ન જાડિ સે તત્થ મત્તા ભવદ્ અપ્પા વા
વહુગા વા સે તત્થ મઙ્ગિણ ચિટ્ઠદ્, ભોગણાણ, તથા
સે ણમથા વિપારિસિટ્ટં સંભૂયં મહોવગરણં ભવદ્, તંપિ
સે ણમથા દાયાયા વિભયંતિ, અદત્તહારો વા સે
હરતિ, રાયાણો વા સે વિલુંપંતિ, નસ્સદ્ વા સે વિણ-
સસદ્ વા સે, અગારહાહેણ વા સે હજ્જસદ્ દય, સે પર-
સવ અટ્ટાણ કરાણિ કમ્માણિવાલે પકુવ્વમાણે તેણ
દુકખેણ મૂઢે વિપ્પરિયા સમુવેદ સૂત્ર ૮૨

ન થતાં તે ઘેલો બને છે. અને ધનને માટે કૂર કર્મ કરતો અજ્ઞાની જીવ તેના દુઃખ વડે મૂઢ બને છે. આ બધું પૂર્વ કહેલું છે. તેથી સમજી લેવું. અહીં નથી કહેતા આ પ્રમાણે દુઃખના વિપાકવાલા ભોગોને જાણીને રાહ્યા મુનિએ શું કરવું તે કહે છે.

આસં ચ છન્દં ચ વિગિંચ ધીરે ?, તુમં ચેવ તં સહમા-
હદ્તુ જેણ સિયા તેણ નોસિયા, ઇણમેવ નાવ યુજ્ઞંતિ
જે જણા મોહપાડડા, થીભિ લોએ પવ્વાહિએ, તે મો!
વયંતિ એયાઈં આયયણાઈં, સે દુઃકલાએ મોહાએ મા-
રાએ નરગાએ નરગતિરિકલાએ, સયયં મૂઢે ધમ્મં નાભિ
જાણઈ, ઉઆહુ વીરે, અપ્પમાઓ મહામોહે, અલં કુસ-
લસસ પમાણં સંતિમરણં સંપેહાએ મેઝરધમ્મં સંપે-
હાએ, નાલં પાસ અલં તે એઈં સુ૦ ૮૪

શુરૂ ઉત્તમ શિષ્યને કહે છે કે-

તું ભોગોની આશાઓને તથા ભોગોના અભિરૂપોને
છોડ, ધી. (બુદ્ધિ) તેના વડે રાજે. (શોભે) તે ધીર
પુરૂષ જાણવો. તેવા ઉત્તમ શિષ્યને શુરૂને ઉપદેશ લાગે
છે. તેથી કહે છે કે હે શિષ્ય ! ભોગમાં દુઃખજ છે. અને
તેમાં સુખની પ્રાપ્તિ નથી. (મૃગતૃષ્ણામાં જળ નથી. પણ
જળનો ખોટો આભાસ છે તેમ ભોગોમાં સુખ નથી.)

આ પ્રમાણે શિષ્યને શુદ્ધ સમજાવે છે. અથવા પોતે આત્માને
સમજાવે છે. કે હે આત્મા તું લોગની આશા વિગેરે શબ્દને
છોડીને પરમશુભ સંચય તેનું સેવન કર. પણ લોગને
વિચારી નહીં ધારણકે જે જે પેસા વિગેરેના ઉપાયથી લોગ
ઉપલોગની આશા છે તેના વડે મળતો નથી. એટલે જેના
વડે લોગો મળે તેજ ધન વિગેરેથી કર્મની પરિણતિ વિચિત્ર
ઉપાયથી ધાર્યો કરતાં ઉલટું થાય છે. તેનું એક ઉદાહરણ
(એક મારવાડી દક્ષિણમાં પેસા પેદા કરી ૫૦ વર્ષની ઉંમરે
મારવાડમાં જઈ સુખની અજિલાપાએ કન્યાના પિતાને
ધન આપી પરણ્યો, બુવાન સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીઓનાં
ધરણાં વિગેરેથી પોતાના પતિને તેનાં ધરણાંને
આગ્રહ કરીને સત્રીએ બીડવા લાગી. સ્વપ્નના
અનાપે અને કમાવાની અસક્તિથી દિવસે કમાવાનું હુખ
અને રાત્રીએ સ્ત્રીનાં ધરણાં વિગેરેનું હુખ તેઓ કંટાળા
તે બીચારાએ આપવાત કરી પોતાને પ્રભુ ખે.યે. અને
સુખને બહાર ધણું હુખ લોગનું.)

પડે તો મોક્ષને બદલે સંસાર ભ્રમણ થાય. (માટે સાધુએ
દરેક જગ્યાએ વિવેકથી વર્તવું.)

આ પ્રમાણે અનુભવથી નિશ્ચય કરેલું છતાં મોહથી
હારેલા જીવો સત્ય વાતને સમજતા નથી. આજ કેવું
વિચિત્રપણું છે કે જે પુરુષો તીર્થંકર-પ્રભુના ઉદ્દેશથી રહીત
છે. તેઓનું મોહ તથા અજ્ઞાન વડે અથવા મિથ્યાત્વના
ઉદયથી તત્ત્વ સંબંધી જ્ઞાન ઢંકાએલું છે. તેઓ મોહનીય
કર્મના ઉદયથી મૂઢ બને છે. અને તેઓને સ્ત્રીઓ લોભનું
સુખ્ય કારણ છે, તે બતાવે છે.

એટલે યુવાન સ્ત્રીઓના કટાક્ષ અંગના ચાળા સુંકર
દેખાવ હાથના લટકા વિગેરેથી આ લોક (સંસારી જીવ
સમૂહ) આશા અને અભિલાષથી હારેલા જીવો કુર કર્મ
કરીને નરક વિપાક ફળ રૂપ શક્યને મેળવીને તે દુર્ગતિના
દુઃખ રૂપ ફળને વિસરીને મોહથી સુમતિ (અંતરાત્મા) ને
વિસરેલો પ્રકર્ષ કરીને પીડાએલો પરાજીત બને છે. એટલે
પોતેજ પરવશ થાય છે. એટલું નહીં પણ બીજાઓને પણ
વારંવાર જોટો ઉપદેશ આપીને દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે.
તે મૂઢો આ પ્રમાણે બોલે છે. આ સ્ત્રી વિગેરે ઉપલોભને
વાસ્તે આનંદનાં સ્થાન બતાવેલાં છે. એના વિના શરીરની
સ્થિતિ નજ થાય અને તે ઉપદેશ તેઓના દુઃખના માટે
થાય છે. એટલે તેમનાં કહેવા પ્રમાણે ચાલનારને પણ

ઘરીર તથા મનનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. અથવા મોડ-
નીય કર્મ બંધાય છે, અથવા તે અજ્ઞાની બને છે. અને
બારંબાર તેમને મરણનાં દુઃખ થાય છે. નરકમાં જવું પડે
છે, ત્યાંથી નીકળીને તિર્યચ થવું પડે છે. આ બધાનું મૂળ કારણ
સ્ત્રીમાં મોડ પામવાનું છે. જોડે સર્વ ભોગોમાં મુખ્ય ભોગનું
સ્થાન આ સ્ત્રી છે. અને તેથીજ બધાં દુઃખ છે એમ બધા
જગ્યાએ સંબંધ દેવો.

આ પ્રમાણે સ્ત્રીના હાવભાવથી તેના અંગ ભિન્નનાં
સ્ત્રીઓ બનેલો ઉપર કહેલી મોનીઓમાં બમતો છતાં આ-
ત્માના હિતને બાણતો નથી. તથા નિરંતર દુઃખથી હારીને
મૃદ બનેલો ક્ષમા વિગેરે દસ પ્રકારના વ્રજકુલાદ્ય લોકો
ધર્મને બાણતો નથી. અને તે ધર્મ દુર્ગતિના જન્મકુને રોક-
નાર છે. તેવું બાણતો નથી. આ તીર્થકરે કહ્યું છે કે. શ્રી
કણુ ? તે કહે છે.

પ્રશ્ન—શું આધાર લઈને પ્રમાદને છોડવો ?

ઉત્તર—શાંતિ એટલે શમન તે બધા કમનો નાશ
જાણવો તે મોક્ષ તેજ શાંતિ છે.

પ્રાણીઓ વારંવાર ચાર ગતિના સંસારમાં મરણ જેના
વડે પામે છે, તે સંસાર છે. તે શાંતિ અને મરણ એ બંનેને
વિચારીને પ્રમાદ છોડવો. ગુરૂ કહે છે કે હે શિષ્ય, એક
બાજુ પ્રમાદીને વારંવાર જન્મ મરણનું દુખ છે. અને બીજી
બાજુ અપ્રમાદીને જન્મ મરણના ત્યાગરૂપ અનંતું મુખ
છે એ બંનેને કુશળ બુદ્ધિવાદા શિષ્યે વિચારીને વિષય
કપાય રૂપ પ્રમાદને ન કરવો.

અથવા શાંતિ વડે મરણ એટલે મરણ સુધી જે રૂપ
થાય છે. તે વિચારીને પ્રમાદ ન કરવો. એટલે જીવતાં સુધી
ઉત્તમ પુરૂષે કાંઈપણ સાથે કલેશ ન કરવો. અને તે કલેશ
પ્રમાદથી થાય છે માટે પ્રમાદ ન કરવો.

વળી વિષય કપાય અને સ્ત્રીના વિલાસ રૂપ જે પ્રમાદ છે તે
શરીરના અંદર રહેલો છે. અને તે શરીર પોતાની મેળે
નાશ પામનારું છે. તો તેવા નાશવંત શરીરને વિચારીને
સાંધુએ પ્રમાદ ન કરવો. (જે શરીરના માટે પ્રયાસ થાય
તે શરીર નાશવંત છે. ધન અહીંજ રહેવાનું છે.) એટલે
લોગો લોગવવા છતાં પણ તૃપ્તિ થતી નથી. તેમ લોગો
અભિલાષને સંતોષ પમાડી શકતા નથી. તેથી તું મન

(એક પુરૂષે પેસાથી પાંચસો યુવતીઓ ખરીદ કરી એક
 રથંભાના મહેલમાં રાખી તેની ચોકી માટે પોતેજ નીચેના કર-
 વાજે દિવસે બેસતો આ પ્રમાણે એકજ સ્ત્રીને યુગ અને ૪૬૬
 ને દુઃખ થતું તેથી તેમણે વિચારીને આ કેદખાનામાંથી
 છુટવાને એક દિવસ લાગ જોઈ બધીઓ સાથે મહાને દર-
 પાળુનો માર મારીને તેને મારી નાખ્યો. તે નિર્ભાગી દુઃખ
 પામીને નરકમાં ગયો. સ્ત્રીઓ પન સ્વેચ્છા ચારે વાતમાં
 પોતે પણ દુઃખ ભાગીના ઘઈ) માટે હે શિષ્ય ! તારી હુડિ
 વટે જો કે દુઃખના કારણવાલા પ્રમાદ રૂપ વિવેચનું નિઃ-
 વલું છે. તે તૃપ્તિને અથવા શાંતિને આપતા નથી.

કહ્યું છે કે—

“ યદ્દોષે પ્રીહિયં, હિરણ્યં પશવઃ સ્ત્રિયઃ ।

નાલયેકસ્ય તત્સર્વમિતિ મત્વા શમં કુદ ॥ ૧ ॥

આ દોષના વિષે પ્રીહિ, અથ, ભેદ, પશુઓ, સ્ત્રીઓ,
 તિયેરે જાણું પણ એક માણસની તૃપ્તિના માટે સમસ્ત નથી
 ભેદું લગજીને તેનો મોક છે. આ-માને શાન્ત કર.

ઉપસોમો પાપવરો હાજીતિ યઃ શમયિતું વિધાન-
 વ્યામ્ ।

પાપત્યામમિ નરસૌ. પુરોધરાન્દે નિજચ્છાયામ ॥૨

આકમણ કરવાને તે તૃણા તૈયાર રહે છે (એક ઇચ્છા પૂરી કરીકે બીજી તૈયારજ છે. તૃણાનો અંત કોઈ વખત નથી). તેથી ભોગના લાલચુઓને તેની પ્રાપ્તિમાં કે ન પ્રાપ્તિમાં દુઃખજ છે તે બતાવે છે.

एयं पस्स सुणी ? महब्भयं, नाहवाहज्ज कंचणं, एस वीरे पसं सिए जे न निव्विज्जह, आयाणाए, न मे देह न कुपिज्जा थोवं लहुं न खिंसए पडिसेहिओ परिणमिज्जा, एयं मोणं समणु वासिज्जासि (सू० ८५)
 तिवेमि ।

ગુરૂ સારા શિષ્યને કહે છે કે હે મુનિ ! ભોગની આશા રૂપ મહા તાપથી ઘેરાયેલા પુરૂષને કામદશાની અવસ્થાના મોટા ભયને તું પ્રત્યક્ષ જો, કામીને ડગલે ડગલે બીજાને ભય છે. તેથી મોટો ભય તેજ દુઃખ છે. અને ભોગ લાંપ-ટોને મરણનું કારણ છે. તેથી તે મોટો ભય કહ્યો, તેથી હે શિષ્ય ! આ લોક અને પરલોકમાં ભય આપનાર ભોગોને જાણ, તેથી શિષ્યે શું કરવું તે ગુરૂ કહે છે.

માટે તું તે ભોગોથી તારા આત્માને દુર્ગતિમાં ન નાખીશ. તું કોઈ જીવોને દુઃખ ન આપીશ તેજ પ્રમાણે બીજા કોઈને જીવું બોલી ન ફસાવીશ તેમ ચોરી પણ ન કરીશ વિગેરે પાંચે પાપોને ત્યાગજે.

જે ભોગથી દૂર રહે છે. અને શુભ ક્રિયાથી દૂર રહે છે. તે મહાત્માને શું શુષ્ક થાય છે તે બતાવે છે. તે ભોગેની આશા અભિલાષા ત્યાગનાર અપ્રમાદિ સાધુ પંચ મહાવ્રતના ભારથી પોતાનો સ્કંધ નમાવેલો. અનેક કર્મ વિદારણ કરવાથી પીર પુરુષ મંદ્ર વિજેશથી સ્તુતિ કરાય છે.

પ્રશ્ન—કયા પુરુષની સ્તુતિ થાય છે !

ઉત્તર—જે મહાત્મા આત્માને શુદ્ધ કરવા ચેતન તત્ત્વને ચક્રણ કરે છે એટલે બધાં ધાર્તી કર્મ દ્વારા કરવાથી બધાં વસ્તુને પ્રદાશ કરનાર કેવળ જ્ઞાન તેને પ્રકટ કરવાથી અવ્યાખ્યાપ સુખ મળે છે. તે જ્ઞાન મળવાનું સુખ કરણ સંયમનું અનુપ્રાપ્ત છે. તેમાં દેવ લગાડતો નથી. અધ્ધર રત્નોના કેળીઆ ખાખા સુરકેડ છે તેનું સંયમ જગતું કહણ છે છતાં માળે છે. એટલે કેદ વખત ચેતરી ન રહે તેપણ સાધુ સંયમને સુકે નહીં તેમ મનનાં દેવતા જેક ન લાવે.

જવું. કક્ષણ માત્ર પણ હઠ લઈ ઉભા ન રહેવું. અથવા દાન આપનારી બાઈને કદુ વચન ન કહેવાં જેમકે તારા ગૃહસ્થાવાસને ધિક્કાર છે ?

“દિદ્ધાઽસિ કસેરુમઈ ? અણુભૂયાસિ કસેરુમઈ !
 પીયં ચિયં તે પાણિયયં વરિં તુહં નામનં દંસણં ॥૧૧॥”
 હે ઉદાર બુદ્ધિવાલી સ્ત્રી ! તને જોઈ ! હે ઉદાર બુદ્ધિવાલી ! તારો અનુભવ કયો ! તારું પાણી પીધુંજ ! તારું નામ સાડું ! આટલું બધું છતાં પણ તારું દર્શન સાડું નથી ! (આવું સાધુએ બોલવું નહિ).

કદાચ તે આપે તો લઈને રસ્તો પકડવો. પણ ત્યાં ઉભા રહીને નીચા ઉંચા વચન વડે તેની સ્તુતિ નિંદા ન કરવી. અર્થાત્ ભાટની માફક તેનાં ખોટાં ગીતડાં ન ગાવાં. આ બધાંનો સાર કહે છે.

આ પ્રવ્રજ્યાના નિર્વેદ રૂપ (શાંતિથી) દાતાર ઉપર ન આપે તો પણ કોપ ન કરવો, થોડું આપે તો નિંદા ન કરવી. આપે તો લઈને ચાલતા થવું. આ મુનિતું મૈત્ર છે. એટલે મોક્ષાર્થે સાધુતું આ આચરણ છે. તું પણ અનેક ભવ કોટિને જમણ કરતાં અમૂલ્ય એવા સંયમને પામીને સારી રીતે પાળજે, આમ ગુરુ શિષ્યને સમજાવે છે. અથવા પોતાનું આત્માન ઉપદેશ આપે છે. કે તું રાગ દ્વેષ ન કરજે. એક ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયે.

હવે પાંચમો ઉદ્દેશો કહે છે. તેનો આ સંબંધ છે. આ લોકમાં ભોગોને તથાને સંયમ દેહ પાગવાને માટે લોકની નિશ્રાએ વિહાર કરવો જોઈએ. તે આ ઉદ્દેશમાં બતાવે છે.

આ લોકમાં સંસારથી જોડ પામેલા ભોગના અધિકાર તથા ભોગાભિલાષિએ પોતાનામાં ગુરૂએ સંયમન કરેલા પંચ મહાવ્રત બાર વડે નિર્વાંધ અનુષ્ઠાન કરનારા મુનિ-દીપં સંયમની યાત્રા માટે દેહનું પરિપાલન કરવા લોકની નિશ્રાએ વિહાર કરવો જોઈએ, કારણ કે આમના વિના દેહનાં સાધન કયાંથી થાય? અને દેહ વિના પર્મ કયાંથી થાય? કહ્યું છે કે—

“धर्मश्चरतः साधोर्लोकं निश्रापदानि पञ्चापि ।
राजा गृहपतिरपरः षट्पथा गणशरीरे च ॥१॥”

જમિણં વિરુવરુવેહિં, સત્યેહિં લોગસસ 'કમ્મ
સમારંભા' કજ્જંતિ, તં જહા અપ્પણો સે પુત્તાણં,
ધૂયાણં સુખ્ખાણં નાર્હિણં, ધાર્હિણં રાર્હિણં દાસાણં
દાસીણં કમ્મ કરાણં કમ્મ કરીણં આણસાણં પુઠ્ઠો
પહેણાણં સામાસાણં પાયરાસાણં, સંનિહિ સંનિચઓ
'કજ્જહ, હહ'મે ગેસિં 'માણવાણં' ભોયણાણં (સૂત્ર. ૮૬)

તત્ત્વને જાણનારા પુરૂષો સુખ મેળવવા દુઃખ છોડવા
માટે જુદાં જુદાં શસ્ત્રો જે પ્રાણીઓને દુઃખ આપનારાં છે,
તે દ્રવ્ય અને ભાવથી જે પ્રકારનાં બતાવ્યાં છે, તેના વડે
પોતાનું શરીર પુત્ર દીકરી છોકરાની વડુ ન્યાતી વિગેરેના
નિર્વાહ માટે કર્મના સમારંભો કરે છે, તે બતાવે છે.

સુખ મેળવવું, દુઃખ છોડવું, તેના માટે કાયાથી, અધિ-
કરણ વડે, અથવા દ્રેપથી, પરિતાપ ઉપજાવવા વડે, અથવા
જીવથી શરીર દૂર કરવાવાંલી પાંચ પાપની ક્રિયાઓ છે,
અથવા ખેતીવાડી વ્યાપાર વિગેરે કર્મના સમારંભો છે, તે
લોકો કરે છે.

આ સમારંભ શબ્દ લેવાથી "સંરંભ." તથા આરંભ
ચાલુ જાણી લેવાં એટલે શરીર અને સ્ત્રી માટે લોકો સંરંભ
સમારંભ અને આરંભો કરે છે.

(૧૯૭)

સંરંભનું વર્ણન.

મુદ્ર પ્રાપ્તિ અનિષ્ટ છાલ્યું. તેને માટે પ્રાણનિધાન વિગેરે,
અંકુશપનો આવેશ બાળ્યો.

અમારંભનું વર્ણન.

સંકલ્પ કયો પછી તેનાં સાધન બેમાં દરવાં, તપ્ત કનઠ
અને વચનના ચેપારથી બીજાને પરિતાપ વિગેરેનાં સાધન
સાહેબ છે.

આરંભનું વર્ણન.

દૃષ્ટિથી જોનારાઓને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ આત્મ તત્વને
 છોડીને બાકીનું શરીર વિગેરે પણ પારકું જ છે, કહ્યું છે
 કે-બહારના પુદ્ગલનું બનેલું અચેતન રૂપ કર્મનું વિપાક
 રૂપ પાંચે શરીરો છે. તેથી શરીર આત્મ પણ લોક શબ્દ
 વડે બતાવ્યો, તેથી કોઈ શરીર માટે પાપ ક્રિયાઓ કરે છે,
 બીજો કોઈ દીકરા દીકરી માટે, તો કોઈ દીકરાની વહુને
 માટે તો કોઈ ન્યાત માટે, તેજ પ્રમાણે સંબંધથી જોડાયેલાં
 સગાં ધાવ માતા માટે, રાજા માટે દાસ દાસી માટે નોકર
 નોકરડી માટે આરંભ કરે છે, કોઈ પરોણા માટે કરે છે,
 કોઈ જુદા જુદા પુત્ર વિગેરેને પ્રહેણુક ()
 માટે કરે છે, કોઈ રાત્રીમાં ખાવા રાંધે છે. કોઈ પ્રભાતમાં
 ખાવા રાંધે છે, તે આ બધામાં કર્મ સમારંભ છે, વળી
 વિશેષ કહે છે.

જલ્દી નાશ પામે તેવી વસ્તુઓને રાખી મુકે છે.
 દહીં ભાત મેળવી રાખે છે, તથા ઘણો કાળ રહી રાંધે
 તેવી વસ્તુઓનો સંચય પણ કરે છે, તે બાલ હરડે, સાકર,
 દ્રાક્ષ, વિગેરેને સંઘરે છે; આ બધું પરિવ્રજ વિગેરે
 આજીવિકાના કારણે છે, અથવા ધનધાન્ય સંભાળીને
 સંઘડ કરે છે. આ બધું શા માટે કરે છે તે કહે છે:—

આ લોકમાં પરમાર્થ બુદ્ધિવાળા મુનિઓને જમાવવા માટે
 કરે છે, એટલે કોઈ સ્વાર્થ માટે, તથા કોઈ પરમાર્થ માટે

સાત્રીમાં, પ્રભાતમાં કે દિવસમાં ભોગ્ન માટે કે, નિર્વાંક માટે
સંસારી-પાપક્રિયાઓ કરે છે, અને વિશ્વ શસ્ત્રોવડે બીજાં
જીવોને ખીડા કરે છે. આ પ્રમાણે લોકની ક્રિયાનિ હોય;
તો, સાધુઓ શું કરવું તે કહે છે:—

સ્વધૃત્વિ અળગારે આરિણ આરિયપદ્મે આરિયદંસી
અપેસંધિષ્ઠિ અદક્ષુ, સે નાર્દે નાદ્યાવળ ન સનળ-
આળદ, સઠ્ઠામમંથં પરિભ્રાથ નિરામમંથો પરિવ્યળ
(મૃ ૮૭)

જે સાધુ સમ્યક્ રીતે નિરંતર સંયમ અનુક્રમવડે વર્તે
છે, તે જુદાં જુદાં શસ્ત્રોવડે થતી પાપક્રિયાથી સુકળ થવડો
છે, તે જીનિને પર નથી; તેમ મનસ્વ પણ નથી; તેથી તે

કરનારો છે. જ્યારે જે કરવું હોય; તે પ્રમાણે કરે છે. કંપડાં જોવાં; ધ્યાન રાખવું; સિદ્ધાંત જાણવો; ગોચરી જવું; પ્રતિક્રમણ કરવું. વિગેરે દરેક ક્રિયા એકબીજાને 'બાધા' વિના સમયે સમયે કરે છે, તેજ પરમાર્થને જોનારો જાણવો. તથા તે મુનિ “અદક્યુ” છે, એટલે જે આર્થ છે, આર્થબુદ્ધિવાળો છે. આર્થદર્શી છે, કાળને જાણનારો છે, તેજ પરમાર્થને જાણનારો જાણવો. બીજી પ્રતિમા સુવ-પાંઠમાં ભેદ છે, તે,

અયં સંયિ મદક્યુ છે—

તેનો અર્થ કહે છે:—પૂર્વે જતાવેલાં ઉત્તમ વિશેષજ્ઞ-વાળો સાધુ કર્તવ્યકાળને જાણે છે, એટલે જે પરસ્પર હિત-અહિત, મેળવવું, છોડવું; વિગેરે ક્રિયાને બાધા ન કરતાં; પ્રથમ અવસરને જાણે છે, અને તે પ્રમાણે કરે છે, તે પરમાર્થને જાણનારો છે.

ભાવસંધિ

જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર તેની વૃદ્ધિ શરીર વિના ન થાય, અને શરીરનો નિર્વાહ આધારના કારણ વિના ન થાય, અને તેમાં પાણું સાવચનો ત્યાગ કરવાનો છે. તેથી તે મિત્ર જે ઉત્તમ સાધુ છે, તે પોતે દોષિત આધારને બ્રહ્મ ન કરે તેમ બીજા પાસે લેવડાવે નહીં, અથવા કાંઈ કે તે હોય તેને અનુમોદે નહીં, અથવા ઈંગાદ દોષ, અથવા પુન

દોષ, ન લગાડે, એટલે ત્રાસ આધારની ક્તુનિ ન કરે, તેમ
 અરાગ આધારની નિંદા પણ ન કરે, તેજ પ્રમાણે બીજા
 ખાસે તેજ દોષો ન લાગવા દે, તથા તેવા નિંદા ક્તુનિ
 કરનારાની પ્રશંસા પણ ન કરે, તથા આન બંધને ઉડે
 એટલે અશુદ્ધ આધાર વડે દોષ ન લગાડવો એવું.

મંદા=પૂનિ શબ્દનો અર્થ અશુદ્ધ છે, તે આન મંદ
 શા માટે વાપર્યો ?

(૨૦૨)

આમ શબ્દ ગ્રહણ કરવાથી ખરીદ કરેલું સાધુને ન કલ્પે; છતાં, અલ્પસત્ત્વવાળા સાધુને ઓછું સમજાય; તેથી વિશુદ્ધકોટિમાં રહેલ કીર્તિદોષ છે, એમ જાણીને તે લે, તેની તેની વૃત્તિ, ન થાઓ; તે માટે ફરીથી તેનું નામ લઈને નિષેધ કરે છે. સાધુ માટે વેચાતું આણેલું; પણ સાધુએ ન લેવું તે બતાવે છે:—

અદિસસમાળે કયાવિક્રયેસુ, સે ણ કિણે ન કિણાવણ, કિણંતં ન સમણુ જાણહ, સે ભિક્ષુ કાલન્ને બાલન્ને માયન્ને લેયન્ને સ્વળયન્ને વિળયન્ને સસમયપર સમયન્ને ભાવન્ને પરિગ્ગહં અમમાયમાળે કાલાણુઠ્ઠાઈ અપાહિણે (સૂ. ૮૮)

લેવું, વેચવું, તે કય-વિક્રય છે. તે પોતે તેનાથી અદૃશ્ય રહે; અર્થાત્ પોતે સાધુ માટે ખરીદ કરેલી વસ્તુને ભોગ્યે નહિ; એટલે મોક્ષવાંચક સાધુ ધર્મ ઊપકરણોને પણ ખરીદ ન કરે; બીજા પાસે ન કરાવે; તેમ ખરીદ કરનારને પ્રસન્ને પણ નહિ; અથવા નિરામગધવાળો બની સાધુપણું પાળે. અહીંયાં પણ આમ શબ્દ ગ્રહણ કરવાથી લુપ્તનકોટિની ત્રિક છે, તથા ગંધ ગ્રહણવડે પચનત્રિક લેવી; તથા ક્યમુકોટિત્રિક તે પોતાનાં સ્વરૂપ બતાવનારા શબ્દવડે ત્રીધી છે. એથી નવકોટિ પરિશુદ્ધ આહારને અંગાર ધૂમકેપરકેત સાધુ 'ભોજન' કરે અથવા વસ્તુને ભોગ્યે.

એ ગુણથી ઉત્તમ સાધુ કેવો હોય તે કહે છે, તે મિશ્રુક (સાધુ) સમયનો બાળુ હોય છે. તથા બળને બલ નારો છે, એટલે પોતાની શરીર શક્તિ વિચારીને તે પ્રભુની ધર્મ દિયા કરે છે, પણ બળને છુપાવી રાખે નથી, કરવાના કામમાં પ્રમાદ કરતો નથી, તથા પોતાને કેટલી સત્ય જોઈશે, તેને બાળુનારો છે, તે “માત્રસ” કહેવાય કે. તથા ‘જોદ’ તે અવ્યાસ તેના વડે બાળુનારો છે. અવ્યાસ એટલે ‘શ્રમ’ કે, સંસારના કામળમાં આટલું દુઃખ છે, તેને બાળુ છે. કહ્યું છે કે—

“જરા મરણ દૌર્ગત્ય, વ્યાધયસ્તાવદાસતાનુ ।

મન્યે જન્મૈવ ધીરસ્ય, મૂયો મૂયસ્ત્રવાકરમ્ ॥૧॥

જરા (જુહાપો) મરણ, દુર્ગતિ, રોગ, અસ્વસ્થતા, વગેરે ‘તો’ ‘દુઃ’ રહો, પણ ધીર પુરુષને વિચારતાં માત્રમ જોઈ કે, જન્મ પારે પારે લેવો, તે જન્મ જળાગી અવરત્ન જેવું નિઃશ્ચીક છે, એવું હું માનું છું.

(અવસર) એટલે અમુક વખતે ગોચરી જવું, તે મહત્ત્વારે મુનિ હોય છે, તથા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ને યોગ્ય રીતે પાળવાં, તે 'વિનય' છે, તેને જાણનારો છે. તથા જૈન તથા અન્ય મતોના તત્ત્વને જાણનારો છે, એટલે પોતાના સિદ્ધાંતને જાણ હોવાથી ગોચરી વિગેરેમાં ગએલો સુખેથી ગોચરીના દોષોને જાણે છે. તે દોષો નીચે મુજબ છે.

સોળા ઉદ્દગમ દોષો કહે છે.

(૧) આધા કર્મી (સાધુના માટે રાંધેલું) (૨) આદેશિક (અમુક મુનિ માટે અમુક લોજન જનાવેલું) પૂતિકર્મ (નિર્જન અન્નને આધા કર્મ સાથે મેળવવું) (૪) મિશ્ર (સાધુ તથા પોતાના માટે ભેગું જનાવેલું) (૫) સ્થાપના (સાધુના માટે રાખી મુકેલું) (૬) પ્રાભૃતિક. (સાધુના માટે વહેલું મોકું કાચું કરવું) (૭) પ્રકાશ કરણ (અંધારામાંથી અજ્ઞાનને બહાર લાવે. અથવા દીવો વિગેરે કરે તે.) (૮) કીર (વેચાતું લાવેલું.) (૯) ઉચતક (ઉધારે લાવીને આપવું તે.) (૧૦) પરિવર્તિત (જદ્દલો કરીને લાવે તે.) (૧૧) અભ્યાદૃત (સામે લાવીને આપવું.) (૧૨) પદ મિત્ર (લાળ વિગેરે શીઝ તોડીને આપવું.) (૧૩) મ.ક. પદૃત (ઉપરથી નીચે લાવીને આપવું.) (૧૪) અગ્રે (જોર બુલ્લમ કરી બીજા પાસેથી લઈને આપવું) (૧૫) અનિસૃષ્ટ (શણાઓની ભેગી રસોડામાંથી વગર રાંધેલો એક

(૨૦૫)

નાણુસ આપે તે.) (૧૬) અધ્યવ પૂર્વક (સાધુને આવતા
જાણીને તેમના માટે પૂર્વ રંધાતા અનાજમાં થોડું ઉમેરે
તે.) આ ઉપરના સોળ દોષો ઘોડોરાવનાર તરફથી સાધુને
લાગે છે.

સોળ ઉત્પાદ દોષો કહે છે.

(૧) ધાત્રીપિંડ (ગૃહસ્થના છેકરાને રમણીને સાધુ
હે તે.) (૨) દ્વિતીપિંડ પરદેશના સમાચાર આપીને ગોચરી
હે તે.) (૩) નિમિત્તપિંડ (જ્યોતિષથી સમજતી ગોચ-
રી હે.) (૪) આશુવપિંડ (પોતાની પહેલાંની અવસ્થા
ખતાથી ગોચરી હે તે.) (૫) વનીપદપિંડ (જૈનેતર પાસે
સેના ગુરુ જની ગોચરી હે તે.) (૬) ચિકિત્સાપિંડ (દવા
કરીને ગોચરી હે તે.) (૭) કોષપિંડ (ધમકાવીને ગોચરી
હે તે.) (૮) માનપિંડ (પોતાની ઉંચી વાતિ વિશે
ખતાનીને ગોચરી હે તે.) (૯) ગ્રાયાપિંડ (વેપ બદલીને
ગોચરી હે તે.) (૧૦) લોભપિંડ (સ્વાદિષ્ટ લોભના માટે
વર્ણવાર તે ગ્રન્થાએ ગોચરી હેવા વાચ તે.) (૧૧) પૂર્વ
ભવપિંડ (પહેલાંના સગપણનો પરિવાર કરાવવો.) (૧૨)
પર્યાણ સંસ્થાપિંડ (તેના સંબંધીના ગુરુ ગાદીને ગોચરી
હે તે.) (૧૩) વિદ્યાપિંડ (છેકરા જલુનીને ગોચરી હે
તે.) (૧૪) મંદપિંડ (કામલુ કુમલુના મંદ ખતાવીને
ગોચરી હે તે.) (૧૫) ગુણ્યગોચપિંડ (વાસ દેવ વિશે
ગોચરી હે તે.) (૧૬) મુક્ત કર્મપિંડ (મુક્ત

રહેવા સંબંધી ઉપાય વિગેરે બતાવીને ગોચરી લે તે.)
આ ઉપરના સોળ દોષો ગોચરી લેનાર સાધુને પોતાને ત્રીપે
થાય છે.

દશ એપણા દોષો આપનાર લેનારના ભેગા થનાથી
બને તે કહે છે.

(૧) શંકિત (અશુદ્ધ આહારની શંકા છતાં લેવું તે.)

(૨) મૃક્ષિત (અશુદ્ધ વસ્તુથી ખરડાએલા હાથે લેવું તે.)

(૩) નિક્ષિપ્ત (સચિત્ત વસ્તુમાં પડેલી અચિત્ત વસ્તુ મુઠેલી
લેવી તે.) (૪) પિહિત (અચિત્ત વસ્તુ ઉપર સચિત્ત

વસ્તુ ઢાંકેલી હોય તે અચિત્ત વસ્તુ લે તો તેનો પણ
દોષ લાગે) (૫) સંહૃત (બીજા વાસણમાં નાખીને

આપે તે.) (૬) દ્વાયક. (આપનારને જાન 'ન' હોય
તે લે તે.) (૭) મિશ્ર. (અચિત્તમાં અચિત્ત વસ્તુ મેળ-

વીને આપે તે.) (૮) અપરિણીત (અચિત્ત થયા પિનાની
વસ્તુ આપે તે.) (૯) લિપ્ત. (લીટ-બળખા વિગેરે ગંદા

હાથથી આપે તે.) (૧૦) ઉઝિઝિત. (છાંટા પાડતી આપે તે.
ઉપરના દશ દોષો લેનાર તથા આપનાર, બન્નેના ભેગા થાય છે.

પર સમયજ્ઞ હોવાથી ઊનાળાના બપોરે ખરડ
તડકાના તાપમાં તપેલી સૂરજથી પરસેવાના 'મિંદુ' ટપ-
કતા સાધુના મેલાં શરિરને જોઈ કોઈ અન્ય ગૃહસ્થે પૂછું
કે, જાઈ તમારામાં બધા માણસોએ ઉચિત માનેલું તપશ્ચર્યા
શામાટે નથી કરતા ? ત્યારે સાધુએ જવાબ આપ્યો કે,

હે બાધુ ! સર્વ સાધુઓને જળનું સ્નાન છે. તે કામ
(ત્રીનો અભિલાષ) તેનું એક અંગ છે. તેથી નિષેધ
કર્યો છે તે સાંભળો:—

“સ્નાનં મદ દર્પકરં, કામાઙ્ગં પ્રથમં સ્મૃતમ્ ।

તસ્માત્કામં પરિત્યજ્ય, નૈવ સ્નાન્તિ દમે રતાઃ ॥૧૥”

સ્નાન મદનો દર્પ કરાવનાર છે, તથા કામનું પહેલું અંગ
છે. માટે કામને છોડનારા પ્રદ્યારી, અને દમનમાં રહ્યા
થયેલા છે તેઓ સ્નાન કરતા નથી. આ પ્રમાણે સ્વ અને
પરસિદ્ધાંતને બાળુનારો પરને ઉત્તર આપવાનાં કુશળ
હોય છે, તથા ભાવજી એટલે, ચિત્તના અભિપ્રાયને બાળુ-
નારો છે કે, આ ‘દાન’ આપનાર કે, વ્યાખ્યાન સાંભળ-
નારનો આવો અભિપ્રાય છે. વળી પરિગ્રહ તે, સંવનનનાં
નોંધતાં ઊપકરણથી વધારે છે, તે ન હોય, અને હેતુની સ્વ-
ભાવનામાં ઇચ્છા ન રાખે; તેવા સાધુ કળજ, ધનજ, ભવજ,
શેવજ, ખેદજ, ક્ષણજ, વિનયજ, સનયજ, ભાવજ હોય તે
પરિગ્રહને ગ્રહણ ન કરતો યોગ્યસમયે યોગ્યક્રિયાને કરનાર
બને છે.

વળી કોઈપણ જાતનું નિયાણું ન કરે; તે અપ્રતિજ્ઞ છે. જેમકે, કોઈના કારણે સ્કંદક આચાર્યે પોતાના શિષ્યોને ઘાણીમાં પીલેલા જોઈને પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જો મારું 'તપ-તેજ' હોય; તો, બીજા ભવમાં લસ્કર, વાહન, રાજધાની સહીત પુરોહિત, જેણે મને દુઃખ દીધું છે, તે બધાનો નાશ કરીશ. તે પ્રમાણે પાંછળથી દેવતા યઈને નાશ કર્યો, તેજ પ્રમાણે માનના ઉદયથી બાહુબળીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, પ્રથમ દિક્ષા લીધેલા નાના ભાઈઓને હું કેવી રીતે નમસ્કાર કરું. કારણ કે તેઓ કેવળજ્ઞાની થયા છે, અને હું છદ્મસ્થ જ્ઞાનવાળો છું. તેજ પ્રમાણે કપટના ઉદયથી મહિંદ્ર સ્વામીના શ્રવે પૂર્વ ભવમાં વધારે ઉંચું પદ લેવા બીજા મિત્ર સાધુઓને ડગવા માટે કર્યું હતું. એટલે પેલા મિત્રોને ખવડાવીને પોતે ઉપવાસ કરેલ હતા તે, તથા લોભના ઉદયથી પરમાર્થ ન જાણનારા વર્તમાનનો લાભ જોનાર થતિને. વેશ રાખનારા માસ ક્ષપણ (મહીના મહીનાના ઉપવાસ) કરનારા છતાં પ્રતિજ્ઞા (નિયાણું) કરે છે, (અર્થાત્ જોષ, માન, માયાના લોભથી ચારિત્ર બદલ ન કરવું. તે બધું જીવ્યું છે.)

અથવા વસુદેવ માર્કક સંવત્સરનું અનુક્રમ કરતો નિવાનું ન કરે કે હું આવતા ભવમાં આવા લોભ લોભવન કરે. મારું અથવા ગોચરી વિગેરેમાં ગએલો એવી પ્રતિજ્ઞા ન કરે કે

મને આવીજ ગોચરી મળવી જોઈએ, અથવા જોત મનમાં
ચ્યાદા પાદ પ્રધાન હોવાથી જીન વચનમાં એકાંત પદા મેલ
ન કરે, તે અપ્રતિષ્ઠા બાધુઓ, જેમ કે મેથુન વિષય છે. એને
કોઈપણ જગ્યાએ, કોઈપણ નિયમવાદી પ્રતિષ્ઠા ન કરી.
જેથી કહું છે કે:—

“ ન ય કિંચિ અણુળનાથં, પદિસિદ્ધં ધારિ વિષા
ધરિદેહિ ।

મોનું મેઢુળ માયં ન તં વિષા રાગદોસેહિ ॥૧૮॥ ”

જિનેશ્વરે કોઈપણ કલ્પનીયની આરા નહીં નહીં.
અને કારણ પડે કોઈપણ કાલનો નિર્દેશ પણ કોઈ નહીં;
પણ તીર્થકરોની આ નિર્દેશ નહેવાર ‘ એ નરને આજ્ઞા
સમ્યક્ આરા મળવી કે રાગાદિ આજ્ઞાન ‘ ના ‘ કારણે
સ્વયંપદે રાગ સ્વભાવનામાં સહુએ મહુ: પદુ કપટવા કોઈપણ
જોઈતા આશય ન હોવો.

એમ સિદ્ધ થયું કે કોઇએ કયાંય પણ પ્રતિજ્ઞા ન કરવી,
ત્યારે શાસ્ત્રમાં આવે છે કે જુદા જુદા અભિપ્રયોગ કરવા
તેથી શું સમજવું ?

આચાર્યનો ઉત્તર-સૂત્રમાં આપેલ છે કે,

દુહઓ છેત્તા નિયાદિ, વત્થં પાડિગ્ગહં કંચલં પાપપું-
છણં, ઉગ્ગહણં ચ કડાસણં એણુ ચેવ જાણિજ્ઞા
(સૂ. ૮૨)

રાગ અને દ્રેષ વડે જે પ્રતિજ્ઞા થાય છે, તેને છેત્તે
નિશ્ચયથી જે કરે તે નિયાતિ એટલે જ્ઞાન, દર્શન, આસ્તિક,
નામનોજ મોક્ષ માર્ગ છે, તેમાં અથવા સંયમ અનુક્રમમાં
અથવા ભિક્ષાદિમાં પ્રતિજ્ઞા કરે, એટલે રાગ દ્રેષ વિનાની
પ્રતિજ્ઞા શુભવાતી છે. અને રાગ દ્રેષવાતી પ્રતિજ્ઞા દુઃખદાયક
છે, હવે તે સાધુ ઉપરના શુભવાતી રાગ દ્રેષને છેડીને શું
કરે તે કહે છે. પોતે જોઈતાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાકપુંછન
વિગેરે નિર્દોષ જાણીને લે, તેની વિધિ જતાવે છે.

પૂર્વે કહ્યા મુજબ જે ગૃહસ્થો પોતાના પુત્ર વિગેરે માટે
આરંભમાં વર્તેલા છે. તથા પોતાને જોઈતી વસ્તુનો સંત્રપ્ત
કરનારા છે, તેમને ત્યાં જઈ લેવા યોગ્ય ન લેવા યોગ્ય
વસ્તુની તપાસ કરે એટલે શુદ્ધ ને લે. અને કેવિતને જાણે
દે તે કેવી રીતે જાણે તે કહે છે.

વસ્ત્ર શબ્દ લેવાથી વસ્ત્રની એવજ્ઞા (મુદ્ધિ) જતાવી અને

પાત્ર શુદ્ધ લેવાથી પાંતરાંની શુદ્ધિ જતાવી. કંબલ ચાંદ્યો
આવિક () પાંતરાનો નિયોગ શુદ્ધ વિગેરે
જતાવ્યા, તથા ચવાર ચાંદ કે રાતના કારણ વિશેષે મુદ્દતમાં
નીકળવું પડે. તેા જોઢવાની કામળ પણ સૂચવી તેજ પ્રમાણે
ચાદ પુછન તે રજો હરણ (જોધો) જાણ્યો, આ મુદ્દતો
જોધ ઉપધિ અને ઉપગ્રહીક ઉપધિ જતાવી તેજ પ્રમાણે
ચર જોપણ તથા પાત્રેપણ પણ સૂચવી.

અવગ્રહ કહે છે.

જેની આજ્ઞા લઈને દેવતામાં દુરાવડ તે અવગ્રહ છે. તે
પાંત્ર પ્રકારે છે. (૧) ઇંદ્રનો અવગ્રહ (૨) રાજાનો અવગ્રહ
(૩) ગામના માલીક પટેલ વિગેરેનો અવગ્રહ (૪) રાજા, દા.તે.
અવગ્રહ (૫) ગ્રામન ઉતરેલા સાધુનો અવગ્રહ આ પ્રમાણે
અવગ્રહની જાણી પ્રતિમાઓ નૂરવી, તેથી તેનું ચક્ર સમર્થન
કરું, અને અવગ્રહના કષ્ટનું વર્ણન આ સૂત્રમાં કહે છે—

કટાસ્ત્ર કહે છે.

કરનારા ગૃહસ્થ પાસેથી મળતાં જાણુવા અને તેમાં આમગમન (દોષિત) છોડીને વિદોષ જેમ મહે, તેમ વતે.

પ્રશ્ન—આવી રીતે ગૃહસ્થોને ત્યાં જતાં જે મહે, તે લે કે તેની કંઈ હદ છે ? તે જતાવે છે.

લઘ્વે આહારે અણગારો માયં જાણિજ્ઞા, સં જહેયં મગવયા પવેઈયં, લામ્બુત્તિ ન મહિજ્ઞાજ્ઞા અ- લામ્બુત્તિ ન સોઈજ્ઞા, વહુંપિ લહું ન વિદે, વરિગ્ગ- હાઓ અવ્પાણ અવસક્કિજ્ઞા (સૂ. ૧૦)

સાધુને આહાર મલતાં વિચારે કે હું લઈશ, તે પછી મારે ખાતર નવો આરંભ ગૃહસ્થને કરવો પડશે કે નહીં તેવું વિચારીને લે, કે જેથી નવો આરંભ ન કરવો પડે; તેવીજરીતે વસ્ત્ર-ઓપધ વિગે- રેમાં પણ જાણીલેવું; તથા નવો આરંભ ન કરવો પડે; પણ પોતાને વધારે પણ ન આવે; તે ધ્યાનમાં રાખીને લે, આ હું મારી બુદ્ધિથી નથી કહેતો; પરંતુ જિનેશ્વરે આ ઉદ્દેશથી માંડીને હવેપછીનું બધુંજે જતાવેલું છે તે કહે છે:—

તે જિનેશ્વર ચોત્રીસ અતિશયયુક્ત દેવગ જ્ઞાનીએ અર્ધ- માગધી લાપામાં કહ્યું છે, અને ગર્વી લાપાવાળા જાણે, તેમ જ શબ્દોમાં દેવતા-મનુષ્યની સહામાં કહ્યું. આવું સુધર્મસ્વાર્થી જંબુસ્વામીને કહે છે:—

તથા વસ્તુ મળતાં મને વચ્ચ-આંહારનો લાભ થયો. હું લબ્ધિમાન છું, એવો અહંકાર ન કરે; તેમ યાચવા છતાં મળે તો, દીન પણ બને; એટલે વસ્તુ ન મળતાં ખેદ ન કરે કે, મને ધિક્કાર છે ! હું મંદભાગી છું ! કે, સર્વને સર્વ વસ્તુ આપનાર દાતાર હોવા છતાં, મને નથી મળતું. તેથી સાધુએ લાલચ-લાલમાં મધ્યસ્થપણું રાખવું. કહ્યું છે કે:—

“લભ્યતે લભ્યતે સાધુ, સાધુરેવ ન લભ્યતે ।

અલબ્ધે તપસો વૃદ્ધિ, લબ્ધે તુ પ્રાણધારણમ્ ॥૧૥”

મળે તો સાફ, અને ન મળે તોપણ સાફ. કારણકે, ન મળે તો, ન લોગવવાથી તપશ્ચાનો લાભ થશે; અને મળવાથી પ્રાણનું ધારણ થશે.

આ પ્રમાણે પિંડપાત્ર, વસ્ત્રોની એપણા બતાવી છે.

હવે વધારે ન સંઘરે તે કહે છે.

ધણું રાખે તો મોહ ન કરે; અને વધારે લઈને રાંખી ન મુકે; એટલે થોડો પણ સંગ્રહ ન કરે. જેમ આહાર વધારે ન લે, તેમ સંયમ ઊપકરણ કરતાં વધારે વસ્ત્રપાત્ર વિગેરે ન લે, તે સૂત્રમાં કહ્યું છે કે:—

પરિગ્રહ કહે છે.

ધર્મઊપકરણથી જેટલું વધારે ઊપકરણ લેવું, તે પરિગ્રહ છે. માટે વધારે મળતું ન લે, અથવા સંયમ ઊપકરણમાં પણ મૂર્છા કરવાથી પરિગ્રહ છે. કહ્યું છે કે:—

(તત્વાર્થ' અ. ૮. સૂ.) મૂછો પરિગ્રહ છે, તેથી વધારે મળતું છોડીને ભેઈતાં લીધેલાં ઉપકરણમાં પણ મૂછો ન કરે.

શંકા જે કંઈ ધર્મઉપકરણ વિગેરેનો પરિગ્રહ છે, તે પણ ચિત્તની મલીનતા (રાગ) શિવાય થતો નથી. કહું છે કે:—યોતાને ઉપકાર કરનારમાં રાગ થાય; તો ઉપ-
ધાત કરનાર ઉપર દ્વેષ પણ થાય; તેથી પરિગ્રહ રાખતાં રાગદ્વેષ નજીક આવે છે, અને તેનાથી કમં બંધ થાય છે, માટે તમે કહો છો કે, ધર્મઉપકરણ પરિગ્રહ નહીં; તે કેવીરીતે માનીએ ? કહું છે કે:—

“મમાહમિતિ ચૈષ યાવદામિ માન દાહજ્વરઃ,
કૃતાન્ત સુખમેવ તાવદિતિ ન પ્રશાન્ત્યુન્નયઃ ।
યશઃ ‘સુખ’વિપાસિ તૈ,રયમસાવનર્થોત્તરેઃ, ।
પરૈરપસદઃ ક્વતોઽપિ, કથમપ્યપાકૃદ્યતે ॥૧॥”

આ માફ એવો જ્યાં સુધી અભિમાન રૂપ, દાહજ્વર રહેલો છે, ત્યાં સુધી જન્મના મુળમાં જવાનું છે તેમ ત્યાં સુધી શાંતિ પણ નથી તેમ ઉત્તરિ પણ નથી.

માટે જસ અને મુળના વાંચકોએ પરિણામે આ અનર્થ છે એમ જાણે છે, તેથી તે ઉત્તમ પુરૂષોએ આ મમતાના દુર્ગુણને કોઈપણ રીતે ગમે ત્યાંથી ખેંચી કાઢવો જોઈએ.

આચાર્યનો ઉત્તર-તેવો દોષ નથી, કારણ કે ધર્મ ઉપ-

કરણમાં સાધુઓને આ માર્ગ છે, એવો પરિગ્રહનો આગૃહ નથી. એજ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

“અવિ અવ્વણોઽવિ દેહંમિ, નાયરંતિ માહુઁ”

જે મુનિઓને પોતાના શરીરમાં પણ મમત્વ નથી, તે બીજામાં મમત્વ કેવી રીતે કરે ? (ન કરે.)

જે અહીંનાં કર્મ બંધના માટે લેવાય તેજ પરિગૃહ છે, પણ જેનાથી કર્મની નિર્જરા થાય (કર્મ ઓછાં થાય) તે પરિગ્રહજ નથી, (સાબુનો લેપ કરવાથી પૂર્વના તેલ વિગેરેના લેપમાં વધારો થતો નથી, પણ તેલને ખાઇ વસ્ર સાફ બનાવે છે. તેવી રીતે બેધતું ઉપકરણ સંયમની રક્ષા કરે છે.) કહ્યું છે કે,

અન્નહા ણં પાસણ પરિહરિજ્ઞા, એસ મગ્ગે આ-
ચરિણ્ઠિં પવેડ્ઠણ, જહિત્થ કુસલે નોવલિં પિજ્ઞાસિ
ત્તિથેમિ ॥

આ પ્રકારે દેખતો બનીને (વિચાર પૂર્વક) પરિગ્રહ હોયે જેમ ગૃહસ્થો તત્વ બાળ્યા વિના આ લોકતા સુખના માટે પરિગ્રહ સંધરવા બુદ્ધે છે, પણ સાધુઓ તેમ કરતા નથી, તેને આશ્ચર્ય આ છે. આચાર્યને આશ્રયી આ વધારાનું ઉપકરણ છે પણ માર્ગ નથી, જેનાં રાગ દ્રેષ્ટનું મૂળ છે, તે પરિગ્રહનાં આગ્રહનો યોગ અહીં નિષેધે. પરંતુ

ધર્મ ઉપકરણનો નિષેધ ન કરવો, તેના વિના સંસાર સમુદ્ર
થી પાર જવાય નહીં. કહ્યું છે કે-

“સાધ્યં યથા કથયિત્વ સ્વત્વં કાર્યં મહત્ત્વ મ તથેતિ
હવનમૃતે ન હિ શક્યં, પારં ગતું સમુદ્રસ્ય ॥૧॥

કોઈ નાનું કાર્ય ગમે તેમ સાધી લેવાય, પણ નોટું
કાર્ય તેમ સિદ્ધ ન થાય. કદાચ નાનું જાણોચીકું કુરીતે
જવાય પણ નાવ વિના સમુદ્રની પાર જવું શક્ય નથી.
જેઓ ધર્મોપકરણને પણ પરિશ્રદ્ધ માને છે, તેના દિગંધર
બંધુઓ માટે આ સંબંધમાં મતભેદ છે, તેથી અવિવક્ષિત
અર્થને તીર્થંકરના અભિપ્રાયને અવસરે સાધવાની ઇચ્છાથી
કહે છે, કે “એસમગ્ગે” મૂળ સૂત્રમાં જતાવ્યા પ્રમાણે
આ ધર્મોપકરણ પરિશ્રદ્ધને માટે નથી, એવું પૂર્વે કહ્યું, તે
માર્ગ તીર્થંકરોએ કહ્યો છે, કારણ કે સર્વ પાપરૂપ “હંધ”
ધર્મથી જેઓ દૂર છે. તે આયો, તીર્થંકરો, છે, પણ જેઓ
ધર્મોપકરણને ઇચ્છતા નથી, તેઓએ પણ કુંડિકા, ત્રિકા
લંબણિકા અથવાળધિ, વિગેરે ઇચ્છાનુસાર ઉપકરણ રાખવાને
માર્ગ પોતાની મેળે શોધી કાઢ્યો છે, તેમ અનારા ઉપ-
કરણો નથી.

(વર્તમાનમાં જ્વેતાંબર સાધુઓ પાસે રત્નોપકરણ મુજબ
પત્તિ વિગેરે ધર્મોપકરણો છે, ત્યારે દિગંધર સાધુઓ પાસે
મોરની પીછીનું ઉપકરણ વિગેરે છે, અને ટીકા કરવા

અમયમાં તે વળતે દિગંબર સાધુઓ જેમ કરતા હશે. તેને ઉદ્દેશીને લખ્યું છે, ખરી રીતે તે ચર્ચા કરવા કરતાં પરમાર્થ દ્રષ્ટિએ જોનારા બંને પક્ષના સાધુઓ રાગદ્વેષ રહીત બની જે લવિધ્યમાં અને વર્તમાનમાં વધારે લાલ-દાઢી થાય તેવાં ધર્મોપકરણુ વાપરી અંધમનો નિર્વાહ કરે અને સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આરાધના કરે.)

અથવા ઉપરની ચર્ચા જોધ મતના મૌદગલિ તથા સ્વાતિ પુત્ર એ બંનેથી જોધ મતનું જે મંતવ્ય છે. તેને આશ્રયી કહ્યું છે.

તેજ પ્રમાણે ધર્મોપકરણુનું કોઈ ખંડન કરતો હોય. તો તેમને પણ તે પ્રમાણે સમજાવવા.

કારણ કે જિનેશ્વરે પરોપકારના માટે રાગદ્વેષ રહીત થઈને જે કહ્યું છે. તેના બહુ માનના માટે આટલું લખવું પડ્યું. અને તેટલા માટેજ આ જિનેશ્વરના કહેલા માર્ગમાંજ ઉત્તમ સાધુએ ઉદ્યમવાલા થવું, તેજ સૂત્રમાં કહે છે કે આ કર્મ જુમી છે. જેમાં મોક્ષના ઝાડના બીજ સમાન જોધી (સમ્યક્ત્વ) તથા સર્વ સંવર રૂપ ચારિત્ર પામીને કર્મમાં જેમ લેખ ન થાય, નવાં કર્મ ન બંધાય તેમ આ ઉત્તમ માર્ગમાં વર્તવું, તે નિદિત વેદ (પંડિત) જાણવો, જો તે માર્ગ ઉદાંધીને જતાવેલાં ધર્મ અનુષ્ઠાન ન કરે તો કર્મનો બંધ પાડે. તેથી આ સતપુરુષોનો માર્ગ છે તેથી પોતે ચારિત્ર

કામ કામી खलु अयं पुरिसे, से सोयइ जूरइ
तिप्पइ परितप्पइ ॥ (સૂત્ર ૧૨)
કામ કહે છે.

કામના બે ભેદ છે. (૧) ઇચ્છાકામ, (૨) મદનકામ. તેમાં, મોહનીય કર્મના ભેદ હાસ્ય (હાંસી.) રતિથી ઉત્પન્ન થયેલ ઇચ્છાકામ છે, અને મોહનીયકર્મના વેદના ઉદયથી મદનકામ છે. તે બંને પ્રકારના કામોનું મૂળ મોહનીયકર્મ છે, તેના સદ્ભાવમાં કામનો ઉચ્છેદ કરવો મુશ્કેલ છે, એટલે તેનો વિનાશ કરવો દુર્લભ છે, તેથી મુનિને એમ સમજાવ્યું કે, તારે પ્રમાદ ન કરવો, આ કામમાં પ્રમાદ ન કરવો; પણ અવિ- તમાં પ્રમાદ ન કરવો. કારણકે, ક્ષણ ક્ષણ જે ઓછી થાય છે, તે વૃદ્ધિ પાપવાની નથી; અથવા સંયમ-અવિતનો સંસારીવાસનામાં પડતાં દુઃખેકરીને નિર્વાહ થાય છે. અર્થાત્ સંયમ પાળવો મુશ્કેલ થાય છે. કહ્યું કે:—

“आगासे गंगसोउव्व, पडिसोउव्व दुत्तरो ।

आहाहिं चेव गंभीरो, तरिअव्वो महोअही ॥१॥

આગાસમાં ગંગા નદીનો પ્રવાહ છે, તેને સામે જઈને તરવું મુશ્કેલ છે; અથવા મહાસાગર હાથવડે તરવો મુશ્કેલ છે.

आलुगा कवलो चेव, निरासाए हू संजमो ।

જવા લોહ મયા જેવ, ચાવેયવ્યા સુદુક્કરં ॥૨॥”

જોડાઈ જાય; તથા અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. આ નારકભવને ગુણ કહેવાય. એ પ્રમાણે તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થયેલા તેના ભવગુણ પ્રમાણે સત્ અસતના વિવેકરહિત છતાં આકાશ-ગમનની લબ્ધિવાળા હોય છે, તથા ગાય વિગેરેને ઘાસ વિગેરે ખાણું શુભ અનુભવ વડે મળે છે, તથા મનુષ્યભવમાં મોક્ષપ્રાપ્તિ બધાં કર્મોનો ફળરૂપ છે, તે મળે છે, તથા દેવોને સર્વ શુભ અનુભવ છે. આ ભવનો ગુણ છે.

શીલગુણ.

ખીનએ આકોશથી કહેવા છતાં પોતે સ્વભાવથી શાંત રહી ક્રોધ ન કરે; અથવા શબ્દાદિક વિષય સારા-માઠા પ્રાપ્ત થતાં; પોતે તત્ત્વનો જાણ હોવાથી મધ્યસ્થપણું રાખે તે શીલગુણ છે.

ભાવગુણ.

ભાવગુણ તે ઐહયિક વિગેરે છે, તેનો ગુણ તે, ભાવગુણ છે. તે જીવ અને અજીવ આશ્રયી છે. તે જીવ વિષય ઐહયિક વિગેરે છ પ્રકારે છે. તેના બે ભેદ છે, એટલે તીર્થંકર, તથા આહારક શરીર વિગેરે સંબંધી પ્રશસ્ત છે, અને શબ્દ વિગેરેમાં વિષયની વાંચના, તથા હાસ્ય રતિ અરતિ, વિગેરે નિંદવા યોગ્ય છે, તથા ઔપશમિક તે, ઉપશમ શ્રેણીએ ચઢેલા આયુષ્યના ફળથી તેજ સમયે અનુસાર વિમાનને પ્રાપ્તરેકરે છે, તથા સાડું કર્મ ઉદયમાં ન

આવવારૂપ છે, તે ઔપશમિક છે. ક્ષાયિકલાવ શુણુ ચાર પ્રકારે છે. (૧) સાત મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ ક્ષય થયા પછી ફરીથી મિથ્યાત્વમાં જાય (૨) ક્ષીણ મોહનીય કર્મવાલા જીવને અવશ્યે બાકીનાં ત્રણ ઘાતીકર્મ દૂર થશે (૩) ક્ષીણ ઘાતી કર્મને આવરણ રહીત જ્ઞાનદર્શન પ્રગટ થશે (૪) બધાં ઘાતિઅઘાતિ કર્મ દૂર થતાં ફરીથી જન્મ લેવો ન પડે; તથા અત્યંત એકાન્ત બાધા રહીત પરમાનંદ વાલા સુખની પ્રાપ્તિ છે, તે છે, ક્ષય ઉપશમથી થએલ ક્ષાયોપશમિક દર્શન વિગેરેની પ્રાપ્તિ છે અને પરિણામિક તે સવ્ય અસવ્ય, વિગેરે છે, તથા સંનિપાતિક તે આદ્યિક વિગેરે પાંચ લાવતું એક કાર્ય સાથે મળવું તે આ પ્રમાણે છે. જેમકે મનુષ્ય ગતિના ઉદયથી આદ્યિક લાવ છે ત્યાં પાંચ ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ થવાથી તે સમયે જ્ઞાન સંબંધી ક્ષય ઉપશમથી ક્ષાયોપશમિક છે અને દર્શન મોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિના ક્ષયથી ક્ષાયિક છે અને આરિત્ર મોહનીયના ઉપશમ લાવમાં ઔપશમિક છે અને સવ્યપણાથી પરિણામિક લાવ છે એમ જીવનો લાવ શુણુ બતાવ્યો (આતુ વધારે વર્ણન ચોથા કર્મ ગ્રંથમાં છે ત્યાંથી જોવું.)

હવે અજીવ લાવશુણુ કહે છે તે આદ્યિક અને પારિણામિકનો સંલવ છે. પણ બીજનો નથી. આદ્યિક એટલે ઉદય માં થએલ અને અજીવના આગ્રયી છે તે વિવક્ષાથી અજીવ

લીધો જેમકે કેટલીક પ્રકૃતિઓ પુદ્ગળ વિપાકીજ હોય છે. પ્રશ્ન—તે કઈ છે? ઉત્તર—આદ્યારિક વિગેરે પાંચ શરીર, છ સંસ્થાન, ત્રણ અંગોપાંગ, છ સંકુનન, પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ, અશુરુ લઘુ નામ, ઉપધાતનામ, પરાધાતનામ ઉદ્યોત, આતપનામ, નિર્માણ, પ્રત્યેક, સાધારણ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ આ બધી પ્રકૃતિઓ પુદ્ગળ વિપાકિની છે, કારણકે, જીવનું સંગંધપણું છતાં પુદ્ગળ વિપાકિપણે તેઓ છે. પરિણામિકભાવ, અજીવગુણ બે પ્રકારે છે. અનાદિ પરિણામિક તે ધર્મ-અધર્મ, આકાશનો અનુક્રમે ગતિ, સ્થિતિ, અને અવગાહ લક્ષણરૂપ છે, સાદિ, (આદીવાળો) પરિણામિક દેખાવ ભાવ તે, આકાશમાં વાદળનું ઇંદ્ર ધનુષ્ય વિગેરેનો દેખાવ છે, તથા પરમાણુઓનું રૂપ વિગેરેમાં બીજું શુષ્કપણું બદલાય છે. હવે આ પ્રમાણે ગુણ કહીને મૂળનો નિર્ણયો કહે છે.

મૂલે છઠ્ઠં દંવે, ઓદહૃત્વણસ આહમૂલં ચ ।

ચિત્તે કાલે મૂલં, ભાવ મૂલં ભવે તિવિહં ॥ ૧૭૩ ॥

મૂળ શબ્દનો છ પ્રકારે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ, એમ નિર્ણયો છે. નામ સ્થાપના જાણીતા છે.

દ્રવ્યમૂળ.

દ્રવ્યમૂળમાં ત્રણ શરીર, લઘ્યશરીર, અને તે ત્રિવાય (૧) ઔદયિકમૂળ, (૨) ઉપદેશમૂળ, (૩) આદિમૂળ. એમ ત્રણ પ્રકારે છે. વૃક્ષોનાં મૂળપણે જે દ્રવ્ય પરિણમે તે ઔદા-

ચિકમૂળ બાણુવું; તથા વૈધરોગીને તેનો રોગ દૂર કરવા જે મૂળનો ઉપદેશ કરે; તે ઉપદેશમૂળ-પિપરીમૂળ વિગેરે બાણુવાં; આદિમૂળ વૃક્ષોનાં મૂળની ઉત્પત્તિમાં જે પહેલું કારણ છે તે જેમકે, સ્થાવરનામ ગોત્ર પ્રકૃતિના સંબંધથી તથા મૂળ નિર્વર્તન ઉત્તર પ્રકૃતિના પ્રત્યયથી જે મૂળ ઉત્પન્ન થાય; તેનો ભાવાર્થ કહે છે, તે મૂળનો નિર્વાંડ કરનાર પુદ્ગોના ઉદય આવતાં કર્મણુ શરીર છે, તે ઔદારિક શરીરપણે પરિણમતાં પહેલું કારણ છે.

ક્ષેત્રમૂળ.

જે ક્ષેત્રમાં મૂળ ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા જે ક્ષેત્રમાં મૂળનું વર્ણન થાય તે બાણુવું.

કાળમૂળ

ક્ષેત્રમૂળ પ્રમાણે એટલે જે કાળમાં ઉત્પન્ન થાય; અથવા વર્ણન કરાય; તે કાળ મૂળ છે ભાવમૂળ ત્રણ પ્રકારે છે.

ભાવમૂળ.

ઓદદ્યં ઉવદિદ્ધા, આદિ તિગં મૂલભાવ ઓદદ્યં ।
 આયરિઓ ઉવદિદ્ધા, વિણયકસાયાદિઓ આદિ ॥
 ॥ નિ. ૧૭૪ ॥

ઉપદેશક મૂળ.

ભાવ મૂળ ઔદાયિક-ભાવમૂળ. અને આદિમૂળ પ્રથમનું કહે છે. નામ ગોત્રના કર્મના ઉદયથી વનસ્પતિકાયનું મૂળપણું અનુભવ કરતો “મૂળભવજ” ઔદાયિકભાવ મૂળ છે, અને

ઉપદેશકમૂળમાં જેન આગમ જાણનારા આચાર્ય જે ઉપ-
દેશક છે, તે જાણવા આદિમૂળમાં પ્રાણીઓ જે કર્મ વડે ઉત્પન્ન
થાય છે, તે પ્રાણીઓનું મોક્ષ અથવા સંસારનું જે પ્રથમ
ભાવમૂળ છે, તેને ઉપદેશ કરે તે જાણવું. જેમકે, આ ગાથાના
ચોથા પદમાં કહ્યું કે:—“ વિનય કષાય વિગેરે આદિ છે.”
મોક્ષનું આદિકારણ જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્ર, તપ અને ઔપ-
ચારિક એમ પાંચ પ્રકારનો વિનય છે, તેનાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ
થાય છે.

વિનય્યા જાણં જાણાહ, દંસણં દંસણાહિ ચરણં તુ ।
ચરણાહિંતો મોક્ષો, સુદલ્લે સુદલ્લં અણાદાહં ॥૧॥

વિનયથી જ્ઞાન, અને જ્ઞાનથી દર્શન. (શ્રદ્ધા), શ્રદ્ધાથી
ચારિત્ર, ચારિત્રથી મોક્ષ, અને મોક્ષમાં જાધારહિત સુખ છે.

વિનયફલં શુશ્રૂવા, ગુરુશુશ્રૂવાત્તલં શ્રુતજ્ઞાનમ્ ।

જ્ઞાનસ્ય ફલં ચિરતિ, ચિરતિફલં ચાશ્રવાનરોધઃ ।૨।

સંવરફલં તપોવલ, મથ તપસો નિર્જરાફલં દૃષ્ટમ્ ।

તસ્મા ત્ત્રિયાનિવૃત્તિઃ, ક્રિયાનિવૃત્તરયોગિત્વમ્ ॥

ગા. ૩

વિનયનું ક્ષણ ગુરુની સેવા. તેનાથી શ્રુતજ્ઞાન, તેનાથી
ચારિત્ર, તેનાથી આશ્રવ, (પાપ) નો અટકાવ, તેનાથી
સંવર, સંવરનું ક્ષણ તપ. તેનાથી નિર્જરા, તેનાથી ક્રિયાને
અંત, તેનાથી અયોગીપણું છે.

યોગનિરોધાદ્ભવ, સન્તતિક્ષયઃ સન્તતિક્ષયાન્મોક્ષઃ
તસ્માત્ કલ્યાણાનાં, સર્વેષાં ભાજનં વિનયઃ ॥૪॥

અયોગિપણથી ભવસંતતિનો ક્ષય તેનાથી મોક્ષ છે, માટે તે બધાં કલ્યાણોનું મૂળ વિનય છે. (માટે વિનય સંપાદન કરવો.) જેમ વિનય મોક્ષનું કારણ છે, તેજ પ્રમાણે વિષય (ઇદ્રિયોનો સ્વાદ,) તથા ક્રોધ, માન વિગેરે કપાયો સંસારનું મૂળ છે

મૂળનું વર્ણન કર્યું. હવે સ્થાનના પંદર પ્રકારે નિરૂપા બતાવે છે.

નામંઠવળાદિવિષય, સ્વિત્ત્વઞ્ચા હૃદ્ હૃદયરૂપં વસ્તુહી ।

સંજ્ઞા પદ્મહ જોહે, અગ્નિ રાગણ સંધ્યાભાવે । ૧૭૨ ।

નામસ્થાપના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, વિગેરે છે, તે કહે છે. નામસ્થાપના સુગમ છે. દ્રવ્યમાં સ્પર્શરીર વિગેરે છોડીને દ્રવ્ય-સ્થાનમાં સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્રદ્રવ્યનું જે સ્થાન, (આશ્રય) છે તે લેવું. ક્ષેત્રસ્થાનમાં ભરત વિગેરે છે, અથવા ઊંચે નીચે અથવા તિરછા (ત્રાંસા) લોકમાં જે ક્ષેત્ર છે તે ક્ષેત્રસ્થાન છે, અથવા જે ક્ષેત્રમાં સ્થાનનું વ્યાખ્યાન થાય તે લેવું. અધ્યા (કાળ) તેનું સ્થાન બે પ્રકારે. (૧) કાયસ્થિતિ, (૨) ભવસ્થિતિ છે. કાયસ્થિતિ તે, પૃથ્વી, પાણી, આગ, વાયુમાં અસંખ્યાત, હૃદયપિણી, અવસ્પિણીનો કાળ છે, તથા વનરુપતિકાયનો અનંતકાળ છે.

બે ઇન્દ્રિય વિગેરે વિદ્યેન્દ્રિયનીકાય સ્થિતિ સંખ્યાતા હજાર વર્ષની છે. પાંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ, તથા મનુષ્યની કાય-સ્થિતિ સાત આઠ લવ છે.

પણુ તે બધાની લવસ્થિતિ નીચે મુજબ છે:—

પૃથ્વીની બાવીસ હજાર પાણીની સાત હજાર, વાયુની ત્રણ હજાર, વનસ્પતિની દશ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ છે. અશ્વિકાયની ત્રણ રાત્રીદિવસ છે; બે ઇન્દ્રિય શંખ વિગેરેની, બાર વર્ષની છે, ત્રણ ઇન્દ્રિય કીડી વિગેરેની સ્થિતિ ઓગણપચાસ દિવસની છે, ચાર ઇન્દ્રિય ભૂમરા વિગેરેની છ માસની છે, પાંચ ઇન્દ્રિય તિર્યંચ, તથા મનુષ્યની ત્રણ પદ્યોપમની છે, દેવ, તથા નારકીની સ્થિતિ લવસંખધી તેત્રીસ સાગરોપમની છે, અને એકવાર ત્યાં ઉત્પન્ન થયા પછી લાગલાગટ ઉત્પત્તિ નથી; માટે કાયસ્થિતિ એકજ લવની ગણાય. આ ઉપર જે સ્થિતિ ગતાવી છે, તે કાય-સંખધી, તથા લવસંખધી બન્ને પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ જાતની જન્મન્યથી તે બધાઓની સ્થિતિ અંતમુહુર્તની છે, પાંચ નારકી, દેવતાની લવસ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે. આ બધું કાળને આશ્રયી કહ્યું; અથવા અધ્યાસ્થાન તે સમય આવલિકા, મુહુર્ત અહોરાત્ર, પંક્ત, માસ, ઋતુ, અયન સંવત્સર, યુગ, પદ્યોપમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી, પુદ્ગલપરા-વર્તન, અતીત, અનાગત, એમ બધા કાળરૂપે જાણવું.

ઉદ્ધૃત્સ્થાન તે, કાયોત્સર્ગ વિગેરે છે, અને એના ઉપ-
લક્ષણથી નિષ્ણણા (એસવું.) વિગેરે પણ જાણવું.

ઉપરતિસ્થાન તે, વિરતિ છે. તેનું સ્થાન એટલે, સાધુ-
પણું, અથવા શ્રાવકપણું જાણવું; પણ સાધુની સર્વ વિરતિ;
અને શ્રાવકની દેશ વિરતિ છે.

વસતિસ્થાન એટલે, જે સ્થાનમાં ગામ અથવા ઘર
વિગેરેમાં અમુક કાળ રહેવાનું થાય; તે વસતિ છે.

સંયમસ્થાન સામાયિક છેદોપસ્થાપનીય પરિહાર વિશુદ્ધિ
તથા સૂક્ષ્મસંપરાય, ચંદાખ્યાત, એમ પાંચ પ્રકારે સંયમ
છે. તે દરેકનાં સ્થાન અસંખ્યાત છે.

પ્રશ્ન:—અસંખ્યાતની સંખ્યા કેટલી છે ?

ઉત્તર:—અતિ ઇન્દ્રિય પણાનો વિષય હોવાથી સાક્ષાત્
દેખાડવાને શક્તિવાન નથી, તેથી સિધ્ધાંતમાં આપેલી.
ઉપમા પ્રમાણે કહીએ છીએ. એક સમયમાં સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના
જીવો અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ ઉત્પન્ન થાય છે
તેનાથી અસંખ્યાત ગુણ અગ્નિકાય પણે પરિણમેલા છે
તેનાથી પણ તે કાય સ્થિતિ અસંખ્યેય ગુણી છે તેનાથી
પણ અનુભાગ બંધ અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યેય ગુણા
છે. આટલાં સંયમનાં સ્થાન સામાન્યથી કહ્યાં હવે વિશેષથી
કહે છે—

સામાયિક છેદોપસ્થાપનીય પરિહાર વિશુદ્ધિ—એ ત્રણની
દરેકનાં અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રદેશ તુલ્ય સંયમ સ્થાન છે

અને સૂક્ષ્મ સંપ્રસાદની અંતર સુદ્ધર્તપણાની સ્થિતિ હોવાથી અંત સુદ્ધર્તના સમય બરોબર અસંખ્યેય સંયમ સ્થાન છે. અથાખ્યાત આરિત્રનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સીવાય એકજ સંયમ સ્થાન છે, અથવા સંયમ શ્રેણીની અંદર રહેલા સંયમ સ્થાનોને લેવાં, તે આ ક્રમે છે—

૧. અનંત આરિત્ર પર્યાયથી બનેલું એક સંયમ સ્થાન છે. અસંખ્યેય સંયમ સ્થાનનું બનેલું કંડક છે. તે અસંખ્યાત કંડકથી ઉત્પન્ન થએલ છ સ્થાનનું બેડકું છે, તેથી અસંખ્યેય સ્થાનરૂપ શ્રેણી છે.

પ્રથમ સ્થાન

પ્રકર્ષથી જેનું વચન લેવાય (માનનીય ધાત.) તે પ્રથમ વાક્યવાલો નાયક (નેતા) બાણવો. તે લોકિક અને લોકોત્તર એમ બે પ્રકારે છે તેનું સ્થાન તે પ્રથમસ્થાન છે. લોકિકમાં માનનીય વચનવાલા રાજા યુવરાજ મહેત્તર (રાજાનો દિન શિક્ષક) અમાત્ય (પ્રધાન) રાજકુમાર છે. લોકોત્તરમાં પાણુ આચાર્ય ઉપાધ્યાય પ્રવૃત્તિ (પ્રવર્તક) સ્થવિર ગણાવે છે.

ચોથું સ્થાન.

આ પણ પાંચ પ્રકારે આલીક-પ્રત્યાલીક-વૈશાળ મંડલ સમપાદ એ રીતે છે—

અન્યથા સ્થાન.

આસ્થાન ચાર પ્રકારે છે, તેના સાદિ પર્યવ સાન વિગેરે છે તે બતાવે છે. પરમાણુ વિગેરે દ્રવ્યનો એક પ્રદેશ વિગેરેમાં જઘન્યથી એક સમય સાદિ સપર્યવસાન અવસ્થાન છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યેય કાળ છે. અને સાદિ અપર્યવસાન સ્થાન સિધ્ધાનું લવિષ્યના કાળરૂપ છે. સિધ્ધાનું મોક્ષમાં જવું તે આદિ અને ત્યાંથી કોઈપણ વખતે ખસવાનું નથી. માટે અનંત છે.

અનાદિ સપર્યવસાન સ્થાન અતીત અધ્યા રૂપનું શૈલેશી અવસ્થાના અંત સમયમાં કાર્મણ અને તૈજસ શરીર ધારનારા જે લગ્ય જીવ છે તેને આશ્રયી જાણવું (તૈજસ અને કાર્મણ શરીર લગ્ય જીવ સાથે અનાદિ કાળથી ભેડા-એલાં છે. અને જીવ મોક્ષમાં જતાં તે બંને જીવથી જુદાં પડે છે તે અનાદિસાંત કહેવાય છે.)

અનાદિ અપર્યવ સાન તે ધર્મ અધર્મ આકાશના સંજોગથી છે. (તેમની નિયતિ પૂર્વની જેવી છે, તેવીજ હમેશાં રહે છે.)

ગણુના સ્થાન.

એક બેથી માંડીને શીર્ષ પ્રહેલિદા મુધી જે ગણુત્રી છે. તે લેવી. (જેનમાં પરાર્ધ ઉપરાંત સંખ્યા છે તે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં બતાવેલી છે, ત્યાંથી લેવી.)

સાધાન સ્થાન.

તે જે પ્રકારે છે. ક્રોધથી. અને ભાવથી છે. ક્રોધથી હિન્ન અને અછિન્ન એમ જે લેહે છે. તે સીની કાંગળી નિગેરના દુકડા કરીને સાંધવાતું છે. અને અછિન્ન સાધાનમાં પશ્ચિમ ઉત્પન્નમાન તાંતુ નિગેરેતું જોડાય છે. (તાણો વાણો કપડામાં જોડાય તે.)

ભાવ સાધાન પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ જે લેહે છે તેમ. પ્રશસ્ત અછિન્ન ભાવ સાધાન ઉપશમ શ્રેણિએ ચડતા મનુષ્યને આપૂર્વ સાયમસ્થાન એક સરખાંજ દોય છે. પાત્ર વચમાં તુટક પડતી નથી. અથવા શ્રેણિ સીવાય. પ્રવર્ધમાન કંડકનાં લેવાં. છિન્ન પ્રશસ્ત ભાવસાધાન ભાવથી આદ્યિક વિગેરે જાંત ભાવમાં જઈને પાછા શુદ્ધ પરિણામ વાત. થઈને ત્યાં આવતાં થાય છે.

અપ્રશસ્ત અછિન્ન ભાવ સાધાન ઉપશમ શ્રેણિ એથી ચડતાં અવિશુદ્ધમાન પરિણામવાત! મનુષ્યને અનંતાનુ જાંપિ મિથ્યાત્વના ઉદય સુધી જાતું—અથવા ઉપશમ શ્રેણિ સીવાય કપાચના વશથી જાંધ અધ્યવસાય ત્યાંનોને ચડતાં ચડતાં અવગાડ માન કરનારા ને દોય છે.

સંધાન સ્થાન દ્રવ્ય વિષયનું પહેલું છે, અને પછીનું ભાવ વિષયનું છે અથવા ભાવ સ્થાન જે કપાયોનું સ્થાન છે, તે અહીં લેવું કારણકે તેઓનેજ જીતવાપણાનો અધિકાર છે.

પ્રશ્ન:— તેઓનું કયું સ્થાન છે કે જેને આશ્રયીને તે ધાય છે.

ઉત્તર— શબ્દાદિ વિષયોને આશ્રયીને તે ધાય છે તે બતાવે છે

પંચલુ કામગુણેસુ ય, સદ્ગુરુરિત્તરસરૂવ ગંધેલું ।
જસસ કાસાયા વદંતિ, મૂલદાણં તુ સંસારે નિ. ગા.

॥૧૭૬॥

અહીં ઇચ્છા અનંગ રૂપ જે કામ છે. તેના શુદ્ધોને-આશ્રયી ચિત્તનો વિકાર છે; તે બતાવે છે- તે વિકારો રાજ્ઞ સ્પર્શ-રસ-રૂપ-ગંધ-એમ પાંચ છે-તે પાંચે વ્યસ્ત અથવા સમસ્ત-વિષય સંબંધી જે જીવનું વિષય સુખની ઇચ્છાથી અપરમાર્થને દેખનાર સંસાર પ્રેમી જીવને રાગ દોષ રૂપ અધિકારથી આંખનું તેજ હાંધી જવાથી સારા-માદા પદાર્થ પ્રાપ્ત થતાં કપાયો ધાય છે તે મૂળનું સંસાર ગ્રાહ ધાય છે તેથી શબ્દાદિ વિષયથી ઉત્પન્ન થએ કપાયો સંસાર સંબંધી મૂળ સ્થાનજ છે-એનો ભાવાર્થ આ છે કે રાગ વિજેરેથી હમાયોળ થએલ ચિત્તવાદો જીવ પરમાર્થને ન જાણવાથી આત્માને તેની સાથે કંઈ સંબંધ નથી છતાં વિષયને આત્મા

રૂપે માનીને આંધળાથી પણ વધારે આંધળો બની કામી બન-
રમણીય વિષયો જોઈને આનંદ પામે છે તેથી કહ્યું છે .

દૃશ્યં વસ્તુ પરં ન પश्यति जगत्यन्यः पुरांडन स्थितं,
रागान्धस्तु यदास्ति तत्परिहरन् यत्रास्ति तत् पश्यति ।
कुन्देन्दीवरपूर्णचंद्रकलशः श्रीमहतापहृत्वा,
नारोप्याशुचिराशिषु प्रियतमा गात्रेषु मन्मोदने ॥

(શાર્દૂલનિકીટી)

આંધળો છે તે જગતમાં જોવા જેવી વસ્તુ જોઈ શકતે
નથી પણ કામથી આંધળો ચળોટો પાતે આત્મા છે તે
આત્મ ભાવને છોડીને અનાત્મ ભાવને જુએ છે જેમકે કામી
વસ્તુ કુંદ (કુન્દ) ઈન્દીવર (કમળ) પૂર્ણચંદ્ર કમળ શ્રીમત કલા
પદ્મવો જેવાની ગંદકીના કમલા રૂપ પ્રિય સ્ત્રીના અસીરને
ઉપમાઓ આપીને તેનાં કામી આનંદ માને છે. (નારાણ
ઉત્તમ વસ્તુઓ છોડીને દુર્ગંધથી ભરેલા મળના ગંદા ગળે
રમાં આનંદ માને છે) અથવા કદેશ શબ્દો આંધળીને તેના
કેવ કહે છે તેથી મનોહર અથવા અત્યુત્તમના શબ્દ વિશે
વિષયો કપાયેનું મુગધવાન છે. અને તે કપાયે મનોહર
મળ છે.

ઉત્તર—કારણ કે કર્મ સ્થિતિનું મૂળ કપાય છે અને કર્મ સ્થિતિ અંસારનું મૂળ છે. અંસારીને અંવસ્ય કપાયો હોય છે, તે કહે છે—

જહ સ્વરૂપ પાયવાણં, મૂર્મોપ પર્વદ્વિષાઈં સ્ફલાઈં ।
દ્વય કસ્મ પાયવાણં, સંસારપર્વદ્વિષા સ્ફલા ॥૧૭૭॥

જેમ સર્વ ઝાડોનાં મૂળો પૃથ્વીમાં રહેલાં છે તેજ પ્રમાણે કર્મ રૂપ વૃક્ષના કપાય રૂપે મૂળો અંસારમાં રહેલાં છે.

શંકા—આ અમે કેવી રીતે માનીએ કે કર્મનું મૂળ કપાય છે. ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, યોગ, એ બંધના હેતુ છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે—

“જીવે જં મંતે ! કતિહિં ઠાણેહિં જાણાવરણિજ્ઞં
કસ્મં વંધદ્ ! નોયમા, દોહિં ઠાણેહિં, તં જહા રાગેણ વ
દોસેણ વ । રાગેદુવિહે-માયા લોભેય, દોસે દુવિહે
કોહે ય માણે ય, એણિં ચડહિં ઠાણેહિં વોરિઆ
વગૃહિણિં જાણાવરણિજ્ઞં કસ્મં વંધદ્ ॥

હે ભગવંત, જીવ કેટલાં સ્થાન વડે, જ્ઞાન આવરણીય કર્મ બાંધે છે.—

ઉત્તર.—હે જાતમ. રાગ અને દ્વેષ એ એ સ્થાન વડે બાંધે છે અને એ રાગ; નાયા ને લોભ એમ એ ભેદે છે, તથા

રૂપે માનીને આંધળાથી પણ વધારે આંધળો બની કામી જન-
રમણીય વિષયો જોઈને આનંદ પામે છે તેથી કહ્યું છે -

દૃશ્યં વસ્તુ પરં ન પશ્યતિ જગત્યન્ધઃ પુરોડવ સ્થિતં,
રાગાન્ધસ્તુ યદાસ્તિ તત્પરિહરન્ યન્નાસ્તિ તત્ પશ્યતિ ।
કુન્દેન્દીવરપૂર્ણચંદ્રકલશ શ્રીમલ્લનાપલ્લવા,
નારોપ્યાશુચિરાશિષુ પ્રિયતમા ગાત્રેષુ યન્મોદતે ॥

(શાર્દૂલવિકીર્ણ)

આંધળો છે તે જગતમાં જોવા જેવી વસ્તુ જોઈ શકતે નથી પણ રાગથી આંધળો યજ્ઞેલો પોતે આત્મા છે તે આત્મ ભાવને છોડીને અનાત્મ ભાવને જુઓ છે જેમકે છત્રી વસ્તુ કુંદ (કુલ) ઇંદીવર (કમળ) પૂર્ણચંદ્ર કળશ શ્રીમત સતા-ચલવો જેવાની ગંદકીના ઢગલા રૂપ પ્રિય સ્ત્રીના શરીરને ઉપમાઓ આપીને તેમાં કામી આનંદ માને છે. (આશ્વાત્થ ઉત્તમ વસ્તુઓ છોડીને દુર્ગંધથી ભરેલા સ્ત્રીના ગંદા શરીરમાં આનંદ માને છે) અથવા કકંઠ શબ્દો સાંભળીને તેમાં દ્રેષ કરે છે તેથી મનોહર અથવા અણુગમતા શબ્દ વિગેરે વિષયો કપાયોતું મૂળસ્થાન છે. અને તે કપાયો સંસારનું મૂળ છે.

પ્રશ્ન—જો શબ્દાદિ વિષયો કપાય છે તો તેનાથી સંસાર કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર—કારણ કે કર્મ સ્થિતિનું મૂળ કપાય છે અને કર્મ સ્થિતિ અંશરનું મૂળ છે. અંશારીને અવશ્ય કપાયે છે, તે કહે છે—

જહ સ્વર પાયવાણં, સૂમીણ પદ્મિયાઈ સ્તલાઈ ।
 દ્ય કસ્મ પાયવાણં, સંસારપદ્મિયા સ્તલા ॥૧૭૭॥

એમ સર્વ ઝાડોનાં મૂળો પૃથ્વીમાં રહેલાં છે તેમ પ્રમાણે કર્મ રૂપ વૃક્ષના કપાય રૂપે મૂળો અંસારમાં રહેલાં છે.

શંકા—આ અને કેવી રીતે માનીએ કે કર્મનું મૂળ કપાય છે. ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, યોગ, એ બંધના હેતુ છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે—

“જીવે નં મંતે ! કતિહિં ઠાણેહિં નાનાવરણિજ્ઞં
 વસ્ત્રં બંધદ્ ? ગોયમા, દોહિં ઠાણેહિં, તં ત્રહા રાગેણ વ
 દોસેણ વ । રાગેદુવિહે-માયા લોભેય, દોસં દુવિહે
 કોહે ચ માણે ચ, એણિં ચડહિં ઠાણેહિં વોરિઆ
 વગ્નિહિં નાનાવરણિજ્ઞં કસ્મં બંધદ્ ॥

હે ભગવંત, જીવ કેટલાં સ્થાન વડે, જ્ઞાન આવરણીય કર્મ બાંધે છે.—

ઉત્તર.—હે ગૌતમ. રાગ અને દ્વેષ એ બે સ્થાન વડે બાંધે છે અને એ રાગ; માયા ને લોભ એમ બે ભેદે છે, તથા

રૂપ પણ ક્રોધ અને માન, એમ બે ભેદ છે. એ ચાર સ્થાન વડે વીયં, ઉપગૃહ. (જોડવા)થી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પાંચે છે. એ પ્રમાણે આઠે કર્મને આશ્રયી જાણવું અને તે કપાઓ મોહનીય કર્મની અંદર રહેલા છે. અને તે આઠે પ્રકારના કર્મનું મૂળ કારણ છે.

કામ ગુણનું મોહનીય પાણું જતાવે છે.

અઢાવિહકસ્મરુક્ત્વા સઘ્વે તે મોહણિજ્ઞમૂલાગા ।

કામગુણમૂલગં વા તસ્મૂલાગં ચ સંસારો ॥૧૭૮॥

પૂર્વ કહ્યું કે કર્મ પાદપ વિગેરે તેની વ્યાખ્યા કરે છે. તેમાં કર્મ પાદપ કયા કારણવાલાં છે. તેનો ઉત્તર—આઠ પ્રકારના કર્મ રૂપ વૃક્ષો છે. તેમનું મૂળ મોહનીય કર્મ છે. એટલે એકલા કપાયો ન લેવા. પણ કામ ગુણો મોહનીય મૂળ વાલા છે. જે વેદના. (સંસાર ભે ગવવાની ઇચ્છા) ઉદયથી કામ થાય છે. તે લેવા. અને વેદ છે તે મોહનીય કર્મમાં સમાવેશ થાય છે. તેથી મોહનીય કર્મ જે સંસારનું મૂળ કારણ છે. તે સંસાર લેવો.

તેજ પ્રમાણે સંસાર કપાય, કામોનું પરંપરાગે મોહનીય કર્મ કારણપણાથી પ્રધાન ભાવને અનુભવે છે. (તેજ કર્મ પાંચનમાં અગ્રેશર છે.) તે મોહનીય કર્મનો કાય થવાથી જીત કર્મનો અવશ્ય કાય થશે તેજ પ્રમાણે. કહ્યું છે.

“જહ મત્થયત્તુરિણ, હયાણ હમ્મણ તલો ।

તહા કમ્માણિ હમ્મંતિ, મોહણિજ્ઞે સ્વયં ગણ ॥૧॥

એમ તાડના આડની જે સૂઝ મથાળે રહેલી છે. તે નાશ કરતાં તાડનું આડ નાશ પામે છે, તેજ પ્રમાણે મોહનીય કર્મ નાશ પામતાં જીવન કર્મો નાશ પામે છે.

આ મોહનીય કર્મ દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય એમ બે ભેદ છે, તે બતાવે છે.

દુવિહો અ હાંદ મોહો, દંસણમોહો ચરિત્તમોહો અ ।

કામા ચરિત્તમોહો, તેણઽહિગારો દ્વહં સુત્તે ॥૧૭૧॥

દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય એમ બે ભેદ કહ્યું. અને બાંધના હેતુનું પણ બે પ્રકાર પાણું છે તે બતાવે છે.

અહંત્વ (જિનેશ્વર) સિદ્ધ્ય, ચેત્ય, તપ, શ્રુતશુદ્ધિ, સાધુ, સંઘના પ્રત્યનીક (જિનેશ્વરથી સંઘ સુધી જે પદો છે, જેમાં શુણ્ય અને શુણી એ બંને આવે છે તેમના શત્રુ)પણે જે વર્તે તે દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે છે. અને જેના વડે જીવ અનંત સંસારરૂપ સસુડના મધ્યમાં પડે છે તથા તીવ્ર કષાય બહુ-રાગ દેવદ્ય મોહધી ઘેરાએલો બની દેશ વિરતિ અને સર્વ વિરતિને હાણનારો ચારિત્ર મોહનીય કર્મ બાંધે છે.

તેમાં મિથ્યાત્વ, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ (મિથ્ર) અને સમ્ય-કર્તવ્ય એમ ત્રણ ભેદે દર્શનમોહનીય-કર્મ છે, તથા મોહ

પ્રકારના કષાય છે. નવ નોકપાય છે. એમ પચ્ચીસ લોકે
 આરિત્રમોહનીય છે. (પહેલા કર્મશ્રંથમાં મોહનીયકર્મ
 બ્રુઓ.) તેમાં કામ એ શબ્દ વિગેરે પાંચ વિષયો આરિત્ર-
 મોહ બાણવા; તેના વડે અહીં સૂત્રમાં અધિકાર છે. કાર
 ણકે, અહીં આહુ વિષયમાં કષાયોનું સ્થાન છે; અને તે
 શબ્દાદિ પાંચ ગુણરૂપ છે. અને આરિત્ર મોહનીય પૂર્વે
 કહેલી ઉત્તરપ્રકૃતિ જે સ્ત્રીવેદ પુરુષવેદ નપુંસકવેદ તથા
 હાસ્ય રતિલોભથી આશ્રીત કામ આશ્રયવાળા કષાયો સંસાર-
 નું મૂળ છે અને કર્મમાં પ્રધાન કારણ એ છે તે બતાવે છે.

સંસારસ્ય ડ મૂલં, કર્મં તસ્સવિ હંતિ ચ કસાયા ।

સંસાર તે નરક, તિર્થંચ, મનુષ્ય, દેવ એમ ચાર પ્રકારે
 ગંતિરૂપ સંસારનું ભ્રમણ છે. તેનું મૂળ કારણ આડ પ્રકાર
 નું કર્મ છે. તે કર્મનું પણ મૂળ કારણ કષાયો છે.
 તે ક્રોધ વિગેરે સંસારનું નિમિત્ત છે, અને તે પ્રતિપાદિત
 શબ્દ વિગેરે સ્થાનોનું પ્રચુરસ્થાનપાણું બતાવવા કરીથી
 સ્થાન વિશેષ અડધી ગાથાવડે કહે છે.

તે સયળપેસઅત્યા, દગ્ધુ અઙ્ગત્યઓ અ ટ્રિઆ ॥૧૮૦॥

દ્વંદ્વ સમાસ કરવો.) આ ળધાને આંગે કપાયો વિષયપણે
રહ્યા છે, અને આત્મામાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિની માફક વિષયી-
પણે છે; તેમ એકેન્દ્રિય વિગેરેને પણ કપાયો છે. આ પ્રમાણે
કપાયનું સ્થાન ળતાવવા વડે સૂત્રપદમાં લીધેલું છે. સ્થાન
સમાસ કરીને જીતવાયોગ્યવિષયવાળા કપાયોના નિશ્લેષા કહે છે.

જામંઠવળાદિણ, ઉપ્પત્તી પચ્છ ય આણ્સો ।

રસભાવકસાણ યા, તેણ ય કોહાદ્યા ચરો ૧૮૧

કપાયનાનિશ્લેષા.

જેવો છે તેવો અર્થ ન ળતાવે; તે નિરપેક્ષ અભિધાન
માત્ર તે નામ કપાય છે અને સફલાવ (તદાકાર ચિત્ર
વિગેરે) અસફલાવ (તદાકાર નહી.) જેમ ઇંટ વિગેરેના
દેવ ળનાવે;) તે જો પ્રકારે સ્થાપના નિશ્લેષ છે. જેમકે,
ભયંકર ભ્રુકુટિ (આંખની ભ્રમર) ક્રોધધી ચઢાવી કપાળનાં
ત્રણ સળ પાડી ત્રીશળ સાથે મોઢું તથા આંખ લાલ કરી
હોઠમાંત ખીસતો પરસેવાના પાણી વિગેરેથી સંપૂર્ણ ક્રોધનું
ચિત્ર પુસ્તક અથવા અક્ષ વરાટક ()
વિગેરેમાં રહેલ તે સ્થાપના કપાય છે. (ક્રોધ જીવને
આશ્રયી છે, અને ક્રોધનાં ચિન્હ જેને પ્રગટ થયાં હોય;
તેવા ક્રોધીનું ચિત્ર પુસ્તક અથવા ખીજનાં ચિત્ર પાડે; તે
કપાયનું ચિત્ર હોવાથી; સ્થાપના કપાય છે.) દ્રવ્યકપાયોનાં
નમ્રનીર તથા લવ્ય શરીરથી વ્યતિક્રિત કર્મદ્રવ્ય કપાયો

તથા નોકર્મદ્રવ્ય કષાયો છે, તેમાં પ્રથમ જે ઉદીણીમાં ન આવેલા; અથવા ઉદીણીમાં જે પુદ્ગળો આવેલા હોય; તે પુદ્ગળો દ્રવ્યના પ્રધાનપણાથી કર્મદ્રવ્ય કષાયો જાણવા. ગિગિ-
તક () વિગેરે નોકર્મદ્રવ્ય કષાયો

છે તથા ઉત્પત્તિ કષાયો શરીર ઉપધિ ક્ષેત્ર વાસ્તુ સ્થાણુ વિગેરે ઉત્પત્તિ કષાયો છે, એટલે જેને આશ્રયીને કષાયોની ઉત્પત્તિ થાય; તે ઉત્પત્તિ કષાય જાણવા; તેવુંજ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે:—

‘કિં ગત્તો કદ્વયરં, જં મૂઢો થાણુઅસ્મિ આવાહિમો ।
થાણુસ્સ તસ્સ રુસહ, ન અપ્પણો દુપ્પઅગસ્સ ॥૧॥

કોઈને સ્થાણુ (ઝાડનું કુંકું) વિગેરે વાગનાં મૂઢ માણુસ પોતાના પ્રમાદનો દોષ ન કાઢતાં; તેજ સ્થાણુ ઉપર કોઈ કરે છે, એનાથી વધારે દુઃખદાયક બીજું શું છે ?

પ્રત્યયકષાય.

કષાયોના જે પ્રત્યયો એટલે બાંધનાં કારણો છે તે અહીંયાં સુંદર અને ખગળ, એવા લેહવાળા શબ્દ વિગેરે લેવા; કારણકે એનાથીજ ઉત્પત્તિ તથા પ્રત્યયનું કાર્ય તથા કારણરૂપે-લેહ રહેલા છે.

આદેશ કષાય.

બનાવટી જ્વર વિગેરે ચઢાવતી તે છે.

રસકષાય

રસથી એટલે કરવા તીણા એમ પાંચ પ્રકારનાં રસની અંદર રહેલા છે. તે લેવા—

ભાવકેપાય

શરીર, ઉપધિ, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, સ્વજન, પ્રેમ્ય, અથા વિગેરે નિમિત્તથી પ્રગટ થએલા જે શબ્દ વિગેરે કામ ગુણ કારણ કાર્યભૂત કપાય કર્મનાઉદયરૂપ આત્માના પરિણામ વિશેષ તે ક્રોધ માન માયા લોભ એવા ચાર કપાય છે. તે દરેકના અનંતાનુબંધી અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યાખ્યાન આવરણ તથા સંજવલન, એવા ચાર લેદ વડે ગણતાં સોળ લેદ વાલા ભાવ કપાય છે. તેઓનું સ્વરૂપ તથા અનુબંધનું રૂપ ગાથાઓ વડે કહે છે.

‘જલરેણુપુઢવિપન્વય, રાઈસરિસો ચડવિવહો કોહો ।
તિનિસલયાકટ્ટદિય, સેલત્થંભોવમો માળો ।૧॥

પાણીમાં રેતીમાં જમીન ઉપર અને પર્વત ઉપર જે કાટ પડવા જેવો દેખાવ થાય, છે તેવો ચાર પ્રકારનો ક્રોધ છે. (રેતીમાં કાઢેલી લીટી. પવનથી તુરત મલી જાય. તેવો સંજવલન ક્રોધ જાણવો. એમ અનુક્રમે દરેક વધારે વધારે પ્રમાણમાં જાણવો) તથા તિનિશ લતા લાકડું હાડકું પથરનો ચાંલદો એ ચારની ઉપમા વાલું માન છે. (તિનિશ લતા ઝટ વળે તેમ સંજવલન માનવાળો માન મુઠ્ઠી ઝટ નમે પાણીના માન વાલા કહણાઈથી નમે પણ પથરનો ચાંલદો નમે નહી તેમ અનંતાનું બંધી માનવાલો નમે નહી)

માયાવલેહિગોષ્ઠિ, મેંઠમિંગવણ વંસ મુલસમા ।
લોભો હલિદકદમ, મંજળાકિમિરાવસામાણો ॥૩॥

અવલેખી (નેતર વિગેરેની છાણ) ગોમુત્રીકા ઘેટાનું શીંગડું
અને વાંસનું થડીકું, આ ચારની ઉપમા વાડી માયા છે. (સંજ-
વલન માયા વાલો જેમ નેતરની છાણ. વાળેલી હોય તેમણે
સીધી થઈ જાય છે. તેમ આ માયા વાળો માયાને દૂર કરે છે
પણ છેવટની માયાવાળો વાંસના થડીયા માફક કડીયાનું
કપડ છોડતો નથી.) તથા લોભ હલદર કાદવ ખાંજન અને
કૃમિના રંગ જેવો છે. (સંજવલનના લોભવાળો જેમ કાદવ
દરનો રંગ ઝટ જતો રહે તેમ આ લોભીને ઝટ સંતોષ થાય.
પણ કૃમિ રાગથી રંગેલા કપડા જેવા લોભીને મરતાં સુધી સં-
તોષ ન થાય.

પદ્મવચ્ચમાલવચ્છર, જાવજીવાણુનામિણોકમનાં ।
દેવણરતિરિયણારવ, ગદ્ગદાદ્ગદેયવો બળિયા

॥ ગા-૩ ॥

તે ક પાથે! સંજવલન વિગેરેની રિયતિ. એક પાળનારી
તથા ચાર માસ, એક વર્ષ. અને છેવટના અનંતાનું ખાંચીની
આખી છંદગી સુધીની છે. અને તેઓની સંજવલન વાળની
દેવ ગતિ તથા બાપીના વ્રણની અનુક્રમે. મનુષ્ય તિર્થંગ અને
નરક ગતિ છે. અર્થાત્ એ કપાથે વાણ છવો એ ગતિને પામે

છે. એમ કપાયો તે ગતિનો સાધનના હેતુઓ કહ્યા, આ કપા
યના નામ વિગેરે આઠ પ્રકારે નિદ્દેષા કહ્યા. તેને કથા નયવા-
લો શું ઇચ્છે છે. તે કહે છે.

ત્રૈગમ નયવાલો સામાન્ય વિશેષ રૂપપણાથી તથા તેનું
એકગમ પાણું નહોવાથી તેના અભીપ્રાય પ્રમાણે બધાએ નિદ્દેષા
નામ વિગેરે આઠે માને છે. અને સંગ્રહવ્યહવાર નયવાલો
કપાય સંબંધના અભાવથી. આદેશ. અને સમુત્પત્તિ એ બે નિ-
દ્દેષાને ઇચ્છતા નથી. રૂબુ સૂત્રવાલો વર્તમાન અર્થને ઇચ્છતો
હોવાથી આદેશ, સમુત્પત્તિ અને સ્થાપના નિદ્દેષાને ઇચ્છતો,
નથી શબ્દ નયવાલો નામનો પણ કથા ચિત્તભાવની અદર
રહેલા ભાવથી નામ અને ભાવ, એવા બે નિદ્દેષાનેજ ઇચ્છે છે
આ પ્રમાણે કપાયો કર્મના કારણપણે કહ્યા. અને તે કર્મ
સંસારનું કારણ છે. હવે સસાર કેટલા પ્રકારનો છે તે
બતાવે છે.

દૃષ્ટ્વે વિવેકે કાલે, ભવસંસારે ઝ ભાવસંસારે ।

પંચવિહો સંસારો, જત્યં તે સંસરંતિ જિજ્ઞા ॥૧૮૧॥

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભવ, અને ભાવ, એમ પાંચ પ્રકાર-
નો સંસાર છે, જેમાં સંસારી જીવો બ્રમણુ કરે છે. (નામ
સ્થાપના સુગમ હોવાથી નિયુક્તિશરે લીધા નથી એમ
જણાય છે.) દ્રવ્ય સંસારમાં ત્રીયશરીર ભવ્યશરીર છોડીને દ્રવ્ય
સંસારરૂપ આ સંસારજ છે. અને ક્ષેત્ર સંસાર જે ક્ષેત્રોમાં
દ્રવ્યો આમ તેમ સંસારે (ખસે) તે છે. કાળ સંસાર તે

જેમાં સંસારનું વર્ણન થાય અને નરક વિગેરે ચાર ગતિમાં અનુપૂર્વીના ઉદયથી એક ભવથી બીજા ભવમાં જવું, તે ભવ-સંસાર છે. અને ભાવ સંસાર એટલે સંચતિનો સ્વભાવ તે ઔદયિક વિગેરે ભાવની પરિણતિરૂપ છે, તેમાં પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ, અને પ્રદેશ એમ ચાર પ્રકારના કર્મના બાંધના પ્રદેશ વિપાકનું લોગવવું છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્યથી લઈ ભાવ સુધી પાંચ પ્રકારનો સંસાર છે અથવા દ્રવ્યાદિક ચાર પ્રકારનો સંસાર છે તે આ પ્રમાણે અથથી કાથી. ગામથી નગર. અને વસંતથી શ્રીષ્ઠ. તથા ઔદયિકથી ઔપશમિક એમ ચાર પ્રકારે થાય છે, એમ બંને પ્રકારે સંસાર બતાવ્યો છે, આ સંસારમાં કર્મને વશ થયેલા જીવો આમ તેમ ભમે છે. તેથી કર્મનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

નામંઠવણાકમ્મં, દવ્વકમ્મં પઓગકમ્મં ચ ।

સમુદાણિરિયાવહિયં આહાકમ્મંતવોકમ્મં ॥૧૮૩॥

કિંકમ્મ ભાવકમ્મં, દસાવિહ કમ્મં સમામઓ હોદ્દ ।

નામ કર્મ. તે કર્મ વિષયથી ચિન્ન. એવું નામ માત્ર છે. સ્થાપના કર્મ પુસ્તક અથવા પત્ર વિગેરેમાં કર્મ વર્ણનનું સદ્ભાવ. અસદ્ભાવ એમ બેરૂપે જે લખેલું કે ચિતરેલું હોય કર્મ છે તે સ્થાપના કર્મ છે.

દ્રવ્ય કર્મમાં. સશરીર. લવ્યશરીર સીવાય વ્યનિરિક્ત એ પ્રકારે છે-દ્રવ્ય કર્મ અને નો દ્રવ્ય કર્મ, તેમાં દ્રવ્યકર્મ તે કર્મ

વર્ગણના અંદર રહેલા પુદ્ગળો જે જાંધને યોગ્ય, અને જાં-
ધાતા અને જાંધેલા જે ઉદીર્ણમાં ન આવેલા હોય તે લેવા
નો દ્રવ્યકર્મમાં કૃષીજાળ (એકુત.) વિગેરેનાં કર્મ લાભવાં (જેનાથી
જીવત્ત જીવેને દુઃખ થાય તેવાં સંસારી કૃત્ય અહીં લેવાં)

પ્રશ્ન—કર્મ વર્ગણની અંદર રહેલા પુદ્ગળો દ્રવ્ય કર્મ છે.
એવું કહ્યું તે વર્ગણ કઈ છે ?

ઉત્તર—સામાન્ય રીતે વર્ગણ ચાર પ્રકારની છે, દ્રવ્ય, દેત્ર,
કાળ અને લાવ, એમ ચારલેદ છે. તેમાં દ્રવ્યથી એક બે
વિગેરેથી, સંજયેય, અસંજયેય- અનંત, પ્રદેશ વાલી છે. તથા
દેત્રથી જે દેત્ર પ્રદેશમાં અવગાઠ કરી રહેલ દ્રવ્યના એક
બેથી સંજયેય, અસંજયેય, પ્રદેશ રૂપ દેત્ર પ્રદેશો જેનાથી-
રોકાય, તે દેત્ર વર્ગણ છે. અને કાળથી એક બેથી માંડીને સં-
જયેય, અસંજયેય સમય સ્થિતિમાં રહેલ વર્ગણ લેવી અને
લાવથી રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, તથા તેની અંદર રહેલા લેદો
રૂપ સામાન્યથી લાવ વર્ગણ લાભવી, અને વિશેષથી હવે
કહે છે.—

(૧) પરમાણુ એની એક વર્ગણ છે. એજ પ્રમાણે એક
એક પરમાણુના ઉપચય (વધારા) થી સંજયેય પ્રદેશ વાલા
રકથોની સંજયેય વર્ગણઓ છે. તેજ પ્રમાણે અસંજયેય પ્રદેશ
વાલા રકથોની અસંજયેય વર્ગણ લાભવી આ વર્ગણઓ
આદારિક વિગેરે પરિણામ ને યોગ્ય થઈ શકતી નથી
તથા અનંત પ્રદેશની જનલેલી અનંતી વર્ગણઓ પણ પ્રકલ

યોગ્ય નથી. તેવી વર્ગીણીઓને ઉદાહરણે ઐત્હાસિક ગ્રંથો
 યોગ્ય થાય છે. તે અનંતી અનંત પ્રદેશરૂપ અનંતી વર્ગ-
 ણીઓના છે. એટલે પૂર્વે કહેલી અયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગીણીની
 અંદર 'એક' એક મેળાવવાથી ઐત્હાસિક શરીર ગ્રંથો
 યોગ્ય જઘન્ય વર્ગીણીઓ થાય છે એમ એક એક પ્રદેશ
 વધારનાં વધેલી ઐત્હાસિક યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગીણી ત્યાં સુધી
 અનંતી થાય ત્યાં સુધી લેવી.

પ્રશ્ન—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો શું ભેદ છે ?

ઉત્તર—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અધિક છે, તેમાં વિશેષ
 આ છે કે ઐત્હાસિક જઘન્ય વર્ગીણીનો અનંતનો ભાગ જે
 છે તેના અનંત પરમાણુ પણાથી એક એક પ્રદેશના ઉપ-
 ગ્રાહ્ય થએલી ઐત્હાસિક યોગ્ય વર્ગીણીનો જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ મધ્ય
 વર્તીની વર્ગીણીઓનું અનંતપણું છે, તેમાં ઐત્હાસિક યોગ્ય
 ઉત્કૃષ્ટ વર્ગીણીમાં એકરૂપ (સંખ્યા) ઉમેરવાથી અયોગ્ય
 વર્ગીણી જઘન્ય થાય છે એ પ્રમાણે એક એક પ્રદેશ વધતાં
 ઉત્કૃષ્ટ અંતરની અનંતી થાય છે.

પ્રશ્ન—એમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગીણીનો શું વિશેષ છે ?

ઉત્તર—જઘન્યથી અસંખ્યેય ગુણી ઉત્કૃષ્ટી છે, અને
 તે બહુ પ્રદેશપણાથી અને અતિ સૂક્ષ્મ પરિવ્રામણથી
 ઐત્હાસિકને અનંતિ વર્ગીણી પણ તે અગ્રંથો યોગ્ય તો,
 તેમ અરૂપ પ્રદેશપણાથી અને બાહ્ય પરિવ્રામણથી વૈશિષ્ટ્ય

(શરીર)ને પણ અયોગ્ય છે, એ પ્રમાણે જેમ જેમ પ્રદેશનો ઉપચય થાય; તેમ તેમ વિશ્રસા પરિણામના વશથી વર્ગણાઓનું અતિશય સૂક્ષ્મપણું જાણવું; તેજ ઉત્કૃષ્ટ ઉપર એકરૂપ નાંખવાથી યોગ્ય અયોગ્ય વિગેરે વૈકલ્પિક શરીર વર્ગણાઓનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું વિશેષ લક્ષણ જાણવું; તથા વૈકલ્પિક-આહારક એ બન્નેના વચમાં રહેલી અયોગ્ય વર્ગણાઓનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અસંખ્યેય ગુણપણું છે, વળી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે અયોગ્ય વર્ગણા ઉપર એકરૂપના પ્રદોષથી જઘન્ય આહારક શરીર યોગ્ય વર્ગણાઓ ધાય છે, તે પ્રદેશ વૃદ્ધિથી વધતાં ઉત્કૃષ્ટ અનંત સુધી ધાય છે.

પ્રશ્ન:—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું કેટલું અંતર છે ?

ઉત્તર:—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અધિક છે.

પ્રશ્ન:—વિશેષ કેટલો છે ?

ઉત્તર:—જઘન્ય વર્ગણાનોજ અનંત લાગ છે, તેનું પણ અનંત પરમાણુપણું હોવાથી આહારક શરીર યોગ્ય વર્ગણાઓનું પ્રદેશ ઉત્તરથી વધતી વર્ગણાઓનું પણ અનંતપણું છે, તે ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાંજ એકરૂપ ઉત્તરવાથી જઘન્ય આહારક શરીરને અયોગ્ય વર્ગણાઓ ધાય છે. ત્યારપછી પ્રદેશ વૃદ્ધિએ વધતી જતાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનંત ધાય: ત્યાં સુધીજ આહારક શરીરના સૂક્ષ્મપણાથી અને બહુ પ્રદેશ-પણાથી તેને અયોગ્ય વર્ગણાઓ છે, તેમ આદરપણાથી

યોગ્ય નથી. તેવી વર્ગભૂજોને ઉદ્ધમીને આદારિક વધુ
 યોગ્ય થાય છે. તે અનંતી અનંત પ્રદેશરૂપ અનંતી વર્ગ
 ભૂજોના છે. એટલે પૂર્વે કહેલી અયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગભૂજોની
 આંદર 'એક' એક મેળવવાથી આદારિક સ્તરી: વધુ
 યોગ્ય જથ્થાના વર્ગભૂજો થાય છે એટલે એક એક પ્રદેશ
 વધારતાં વધેલી આદારિક યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગભૂજો જ્યાં સુધી
 અનંતી થાય ત્યાં સુધી હોવી.

પ્રશ્ન—જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટનો શું ભેદ છે ?

ઉત્તર—જથ્થાથી ઉત્કૃષ્ટ નિયોગ અધિક છે, તેમાં વિશેષ
 આ છે કે આદારિક જથ્થાના વર્ગભૂજોના અનંતમાં પણ જે
 છે તેના અનંત પરમાણુ પાણી એક એક પ્રદેશના ઉપ
 ચય થઈથી આદારિક યોગ્ય વર્ગભૂજોના જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટમાં
 વર્તીની વર્ગભૂજોના અનંતપાણું છે, તેમાં આદારિક યોગ્ય
 ઉત્કૃષ્ટ વર્ગભૂજોમાં એકરૂપ (સંખ્યા) ઉમેરવાથી અયોગ્ય
 વર્ગભૂજો જથ્થાના થાય છે એ પ્રમાણે એક એક પ્રદેશ વધતાં
 ઉત્કૃષ્ટ અનંતવાળી અનંતી થાય છે.

પ્રશ્ન—એનાં જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટ વર્ગભૂજોના શું વિશેષ છે ?

ઉત્તર—જથ્થાથી અસંખ્યેય ગણી ઉત્કૃષ્ટી છે, અને
 તે બધું પ્રદેશપાણી અને અતિ સ્વચ્છ પરિવૃત્તપાણી
 આદારિકને અનંતિ વર્ગભૂજો પાણું તે આવડતું યોગ્ય છે,
 તેમ જથ્થાના પ્રદેશપાણી અને આદર પરિવૃત્તપાણી વિશિષ્ટ

(શરીર)ને પણ અયોગ્ય છે, એ પ્રમાણે જેમ જેમ પ્રદેશનો ઉપચય થાય; તેમ તેમ વિશ્રક્ષા પરિણામના વશથી વર્ગભાગોનું અતિશય સૂક્ષ્મપણું બાણવું; તેજ ઉત્કૃષ્ટ ઉપર એકરૂપ નાંબવાથી યોગ્ય અયોગ્ય વિગેરે વૈકલ્પિક શરીર વર્ગભાગોનું જનન્ય ઉત્કૃષ્ટનું વિશેષ લક્ષણ બાણવું; તથા વૈકલ્પિક—આહારક એ જાનનેના વચમાં રહેલી અયોગ્ય વર્ગભાગોનું જનન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અસંખ્યેય ગુણપણું છે, વળી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે અયોગ્ય વર્ગભાગ ઉપર એકરૂપતા પ્રતિપદી જનન્ય આહારક શરીર યોગ્ય વર્ગભાગો ધાય છે, તે પ્રદેશ વૃદ્ધિથી વધતાં ઉત્કૃષ્ટ અનંત સુધી ધાય છે.

પ્રશ્ન:—જનન્ય ઉત્કૃષ્ટનું કેટલું અંતર છે ?

ઉત્તર:—જનન્યથી ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અધિક છે.

પ્રશ્ન:—વિશેષ કેટલો છે ?

ઉત્તર:—જનન્ય વર્ગભાગોના અનંત ભાગ છે, તેનું પણ અનંત પરમાણુપણું હોવાથી આહારક શરીર યોગ્ય વર્ગભાગોનું પ્રદેશ ઉત્તરથી વધતી વર્ગભાગોનું પણ અનંતપણું છે, તે ઉત્કૃષ્ટ વર્ગભાગોના એકરૂપ ઉત્તરવાથી જનન્ય આહારક શરીરને અયોગ્ય વર્ગભાગો ધાય છે. અરપદી પ્રદેશ વૃદ્ધિએ વધતી જતાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ અનંત ધાય; ત્યાં સુધીજ આહારક શરીરના સૂક્ષ્મપણુથી અને બહુ પ્રદેશપણુથી તેને અયોગ્ય વર્ગભાગો છે, તેમ આદરપણુથી

અને અરૂપ પ્રદેશપણાથી તૈજસ શરીરને પણ અયોગ્ય છે.
પ્રશ્ન—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટને આહી કેટલું અંતર છે ?

ઉત્તર—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ અનંત ગુણ છે.

પ્રશ્ન—કયા ગુણાકાર વડે ?

ઉત્તર—અલબ્યથી અનંત ગુણ અને સિદ્ધથી અનંતમે ભાગે છે.

તેના ઉપર એકરૂપ નાંખવાથી તૈજસ શરીરને યોગ્ય વર્ગીણા જઘન્ય છે, તે પ્રદેશ વૃદ્ધિએ વધતી ઉત્કૃષ્ટ સુખી અનંતી થાય છે.

પ્રશ્ન—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું અંતર કેટલું છે !

ઉત્તર—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ વિશેષ અધિક છે, અને વિશેષ તે જઘન્ય વર્ગીણાનો અનંત ભાગ છે, તેને પણ અનંત પ્રદેશપણું હોવાથી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટની વચમાં રહેલી વર્ગીણાઓનું અનંતપણું છે, તૈજસની ઉત્કૃષ્ટ વર્ગીણાના ઉપર એકરૂપ નાંખવાથી વધેલી જે વર્ગીણા તે તૈજસ શરીરને અ રૂપ યોગ્ય થાય છે એમ એક એક પ્રદેશ વધતો ઉત્કૃષ્ટ અંતવાલી અનંતી વર્ગીણાઓ છે, તે તૈજસ શરીરને તેના અતિ સૂક્ષ્મ પણાથી તથા ઘનુ પ્રદેશપણાથી અયોગ્ય છે, તેમ બાહરપણાથી અને અરૂપ પ્રદેશપણાથી ભાગ દ્રવ્યને પણ અયોગ્ય છે.

જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનું અનંત ગુણપણાથી વિશેષ છે અને

ને શુભાકાર અભવ્યથી અનંતશુભા અને સિદ્ધોથી અનંતમે
 ભાગે છે તે અયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં એકરૂપ નાંખવાથી
 જથ્થાના ભાગા દ્રવ્ય વર્ગણા ધાય છે. તેની પણ પ્રદેશ વૃદ્ધિ-
 એ ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા મુખી અનંત સ્થાન છે. જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટનું
 વિશેષ આ છે, જથ્થાના વર્ગણાના અનંતમે ભાગે અધિક
 ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા છે. આવીઆં પણ અનંત ભાગનું અનંત
 પરમાણુ પણું લાગુવું તેથી આ એક વિગેરે પ્રદેશ વૃદ્ધિના
 પ્રક્રમથી અયોગ્ય વર્ગણાઓનું જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટપણું વિગેરે
 લાગુવું. આવીઆં વિશેષ આટલું છે કે જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટનો
 ભેદ આવીઆં અભવ્યથી અનંતશુભા અને સિદ્ધોથી અનંતમે
 ભાગે છે, તે વર્ગણાઓનું પણ પૂર્વે હેતુ કદંબક
 (સમૂહ) થી ભાગા દ્રવ્ય અને આનાપાન (આના-
 નાપાન) દ્રવ્યનું અયોગ્ય પણું લાગુવું. અને અયોગ્ય
 ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણામાં એક રૂપ નાંખેથી આનાપાન વર્ગણા
 જથ્થાના ધાય છે. તેનાથી એક એક રૂપે વધતાં ઉત્કૃષ્ટ વર્ગ-
 ણાઓના અંતવાદી અનંતી ધાય છે. જથ્થાની ઉત્કૃષ્ટ
 જથ્થાની અનંત ભાગ અધિક લાગુવા તેના ઉપર એક
 રૂપ વધતાં જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટ ભેદ વડે અજેહણુ યોગ્ય વર્ગણા
 છે. પણ વિશેષમાં અભવ્યથી અનંત શુભા અને સિદ્ધોથી
 અનંતમે ભાગે છે. ક્રમીથી અયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા ઉપર
 પ્રદેશથી માંડીને વૃદ્ધિ કરતાં જથ્થાના ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાદી અનંત

દ્રવ્ય વર્ગણા છે. જઘન્ય વર્ગણાનો અનંતમો ભાગ વિશેષ છે. ફરીથી પ્રદેશના વધતા ક્રમથી અગ્રહણ વર્ગણા છે. વિશેષમાં અમળ્યનો અનંત ગુણુ વિગેરે છે. અને તે વર્ગણાઓ પ્રદેશના બહુ પણાથી અને અતિ સૂક્ષ્મ પણાથી મનો દ્રવ્યને અયોગ્ય વર્ગણાઓ છે, તથા અદ્ય પ્રદેશ પણાથી અને બાદર પણાથી કાર્મણુ શરીરને પણ અયોગ્ય છે, તેના ઉપર એક રૂપ નાંખવાથી જઘન્ય કાર્મણુ શરીરની વર્ગણા છે, વળી એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અનંત સુધી છે.

પ્રશ્ન—જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો શું વિશેષ છે. ?

ઉત્તર—જઘન્ય વર્ગણાનો અનંતમો ભાગ અધિક તે ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા છે, અને તે અનંત ભાગ અનંતા અનંત પરમાણુ રૂપ હોવાથી અનંત ભેદથી ભિન્ન ક્રમ દ્રવ્યની વર્ગણાઓ છે, અને અહીં તેમનું પ્રયોજન છે. કારણ કે દ્રવ્ય ક્રમના વ્યાખ્યાનની અહીં વાત આવે છે, અને તેને પછીની વર્ગણાઓ ક્રમે આવેલી છે, તે ગ્રિખ્યના ઉપર ઉપ કારની ખુદ્ધિથી કહેવાય છે.

વલી ઉત્કૃષ્ટ ક્રમ વર્ગણા ઉપર એક રૂપ નાંખવાથી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદથી ભિન્ન દ્રવ્ય વર્ગણા છે, તે જઘન્યમાં ઉત્કૃષ્ટી સર્વ હોવાથી અનંત ગુણી છે, તેના ઉપર એક રૂપ નાંખવાથી ક્રમવટે અનંતીજ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાલી અનંત

પ્રશ્ન:—ગુણાકાર કયો છે ?

ઉત્તર:—આંગળના અસંખ્યેય ભાગ પ્રદેશની રાશિના આવલિકા દાળના અસંખ્યેય ભાગ સમય પ્રમાણે વારંવાર વર્ગભૂળના કરવાથી અસંખ્યેય ભાગ પ્રદેશ પ્રમાણે છે, તેના ઉપર એક એક રૂપની વૃદ્ધિએ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળી સૂક્ષ્મ નિગોદ શરીરની વર્ગણા છે, જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટી આલ-લિકાના દાળના અસંખ્યેય ભાગ સમયના ગુણાકાર જેટલી છે.

તેના ઉપર એક એક રૂપની વૃદ્ધિએ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળી ચોથી ગ્રન્યવર્ગણા છે. જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટી ચોણુણુ કરેલો લોકની અસંખ્યેય શ્રણિઓ જેટલી છે, અને તે પ્રતરના અસંખ્યેય ભાગ જરાળર છે, તેના ઉપર એક એક રૂપની વૃદ્ધિએ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળી મહા રકમ વર્ગણા છે, જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ શ્રેય પદ્યોપમના અસંખ્યેય અથના સંખ્યેયગુણા છે.

આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી વર્ગણાઓ કરી છે, વિશેષ જાણુવા ઇચ્છનારે કર્મપ્રવૃત્તિ નામનો ગ્રંથ જોવો જોઈશે.

પ્રયોગ કર્મ

હવે પ્રયોગ કર્મ કહે છે—વીર્યાંતરાચના કાળ ઉપગમથી પ્રગટ થએલ વીર્યાવાલા આત્માથી પ્રકરે કરીને ચાલતે તે પ્રયોગ છે. તે મન વચન અને ક્રિયાના ત્રણપ્રકાર પંદર પ્રકારે છે તેની વિગત.

મન યોગમાં—સત્ય, અસત્ય, મિત્ર, તથા ન મન્ય

ન અસૂત્ય એમ ચાર પ્રકારે છે, તેમજ વચન યોગ પણ ચાર પ્રકારે છે અને કાયા યોગ સાત પ્રકારે છે, તે બતાવે છે (૧) આદારિક (૨) આદારિક મિશ્ર (૩) વૈક્રિય (૪) વૈક્રિય મિશ્ર (૫) આહારક (૬) આહારક મિશ્ર (૭) કાર્મણ્ય યોગ એમ પંદર ભેદ થયા તેમાં મનયોગ મનપર્યામિત્રી પર્યામ થયેલા મનુષ્ય વિગેરેને છે. વચનયોગ-એ ઈન્દ્રિય વિગેરે જીવેને છે. આદારિક યોગ તિર્યંચ તથા મનુષ્યને શરીર પર્યામિત્રી પછીથી છે. ત્યાર પહેલાં મિશ્ર જાણવો અથવા દેવળી ભગવંતને સમુદ્ધાતની અવસ્થામાં બીજા છદ્મ અને સાતમા સમયમાં છે. વૈક્રિયકાય યોગ દેવ નારક અને બાહર વાસુકાયને છે, અથવા બીજા કેઈ વૈક્રિય લઙ્ઘિ વાલાને હોય છે. તેનો મિશ્ર યોગ દેવતા નારકિને ઉત્પત્તિ સમયે છે અથવા નહું વૈક્રિય શરીર બનાવનાર બીજાને પણ હોય છે, આહારક યોગ આદ પૂર્વી સાધુ જ્યારે આહારક શરીરમાં રિપત હોય છે ત્યારે છે અને તેનો મિશ્રયોગ નિર્વર્તના (બનાવવા) ના કાળમાં હોય છે.

કાર્મણ્ય યોગ વિગ્રહ ગતિમાં અથવા દેવલિ સમુદ્ધાતમાં ત્રીજા ચોથા પાંચમ સમયમાં છે.

આ પ્રમાણે પંદર પ્રકારના યોગવડે આત્મા આઠ પ્રદેશને ઊડીને તપેલા વાસાણમાં લિખતા પાણીની નારક લિખતમાન સર્વ આત્માના પ્રદેશોવડે આત્મા પ્રદેશધી અવસ્થ-

બધ આકાશ ભાગમાં રહેલા કાર્મણુ શરીરને ચોખ્ખા કર્મકાળને જે બાંધે છે તેને પ્રયોગ કર્મ કહે છે. કહ્યું છે કે—

“જાવ ણં એસ જીવે એગર, વેચર, ચલર કંરરં ત્યાદિ
જાવ ણં અદ્ધવિહવંધણ વા, સત્તવિહવંધણ વા, છ-
વિહવંધણ વા, એગવિહવંધણ વા, નોણં અવંધણ” ।

જ્યાં સુધી આ જીવ હોય છે. વધારે હોય છે. ગાય છે. ફરકે છે. ત્યાં સુધી આઠ પ્રકારના કર્મનો બાંધક સાત પ્રકારના છ પ્રકારના અથવા એક પ્રકારના પણ કર્મનો બાંધક છે, પણ તે બાંધક હોતોજ નથી.

સમુદાન કર્મ.

(સમુદાન શબ્દની ઉત્પત્તિ સં. તથા આ ઉપસર્ગ સાથે જા. ધાતુ જે દેવાના અર્થમાં છે, તેનું રચ્યુદ અંતથી પૃથોક્કર વિશેરે પાઠ વડે આકારનો ઉક્તર આદેશ થયેલી સમા-
દાનને બદલે સમુદાન શબ્દ થયો છે.) તેમાં પ્રયોગ કર્મવડે એક રૂપ પામે શ્રદ્ધા કરેલી કર્મ વર્ગણાઓની સમ્યક્ ભૂણ ઉત્તર પ્રકૃતિ ક્ષિતિ અનુભાવ અને પ્રદેશ બાંધવાના બેદ વડે આ ઉપસર્ગ (જેનો અર્થ મર્યાદા છે તે.) વડે દેગ (થોડો) સર્વ ઉપધાતી રૂપ વડે તેજ પ્રમાણે રચ્યુદ નિષપ નિશચિત એવી ત્રણ અવસ્થા વડે જે સ્વીકાર કરેલ તેજ સમુદાન છે, અને તે કર્મનું નામ સમુદાન કર્મ છે.

તેમાં મૂળ પ્રકૃતિનો બાંધ જ્ઞાન આવશ્યકીય વિગેરે આદિ પ્રકારે છે, અને ઉત્તર પ્રકૃતિનો બાંધ જુદો જુદો છે, તે બતાવે છે.

જ્ઞાન આવશ્યકીયતા પાંચ ભેદ છે. મતિ કૃત અવધિ મન પર્યાય તથા કેવળ એમ પાંચ ભેદે જ્ઞાન છે. તેનું આવશ્યક હરનાર સર્વ ધાતી કૃત કેવળ જ્ઞાનનું છે.

અને બાકીના ચારતાં આવશ્યક દેશધાતિ અથવા સર્વધાતિ છે.

દર્શનાવશ્યકીય કર્મ નવ પ્રકારે છે. તેમાં પાંચ પ્રકારની નિદ્રા તથા ચાર પ્રકારનું દર્શન. તેને આવશ્યક હરનાર જાણવું. નિદ્રા પાંચક છે. તે મેળવેલા દર્શનની લબ્ધિ તેના ઉપયોગને ઉપધાન હરનાર છે, અને દર્શન ચતુષ્ટય તે દર્શન લબ્ધિની પ્રાપ્તિનેજ આવશ્યક હરનાર છે. અહીંયાં પણ કેવળ દર્શનઆવશ્યક સર્વધાતિ છે. બાકીના દેશધી છે.

વેદનીયકર્મ સાતા અને અસાતા એમ બે ભેદે છે. મોહનીયકર્મ, દર્શનચારત્ર ભેદધી એ પ્રકારે છે. તેમાં દર્શનમોહનીય મિથ્યાત્વાદિ ઉદયમાં આવતું ત્રણ ભેદે છે, અને બાંધમાં તે એક પ્રકારે છે.

ચારિત્રમોહનીય સોળ કષાય, નવ મોહકષાય એમ અસાતા પ્રકારે છે.

અહીંયાં પણ મિથ્યાત્વ, મોહનીય, તથા સંતત્વકન કષાય ત્રીણે બાર કષાયો સર્વધાતિ છે, અને બાકીના દેશધાતિ છે.

આધુષ્યકર્મ ચાર પ્રકારે છે. તે નારકાદિ ભેદવાળાં છે.

નામક્રમ' એતાળીસ ભેદ છે, તેમાં ગતિ વિગેરે ભેદ છે. વળી ઉત્તર પ્રકૃતિથી તાણું (૬૩) ભેદ છે, તેનો ખુલાસો કહે છે. ગતિ નારક; વિગેરે ચાર ભેદ છે. જાતિ એકેન્દ્રિય વિગેરે પાંચ છે. શરીરો ઔદારિક વિગેરે પાંચ છે. ઔદારિક વેક્રિય, અને આહારક. એમ ત્રણ શરીરનાં અંગોપાંગ ત્રણ છે.

નિર્માણ નામ સર્વજીવ શરીરનાં અવ્યવસ્થા નિર્માણક (બનાવનાર) હોવાથી એક પ્રકારે છે.

અંધનનામ ઔદારિક વિગેરે કર્મવર્ગાણાતું એકપાત્રું કરનાર પાંચ પ્રકારે છે, તથા સંઘાતનામ ઔદારિક વિગેરે કર્મવર્ગાણાની રચના વિશેષકરીને સ્થાપનાર તે પાંચ પ્રકારે છે. સંસ્થાનનામ સમયતુરસ્ત (બધી જાણુ મરણુ) વિગેરે છ પ્રકારે છે.

સંહનન નામ વચ્ચેપણ નારાય વિગેરે છ પ્રકારે છે. સ્પર્શ આઠ પ્રકારે છે. રસ પાંચ પ્રકારે છે. ગંધ બે પ્રકારે છે અને વર્ણ પાંચ પ્રકારે છે—

અનુપૂર્વા નારક વિગેરે ચાર પ્રકારે છે.

વિકાસોગતિ પ્રગસ્ત તથા અપ્રગસ્ત એમ બે ભેદ છે. અગુરુ ત્રણ ઉપધાતુ પરાધાતુ આતપ ઉચાત ઉચ્ચતામ પ્રત્યેક સાધારણ ત્રસ સ્થાવર જીવ અજીવ જીવન દુર્મન મુખ્ય દુઃસ્વર સુદૃઢ બાહર પર્ચાપ્તક અપર્ચાપ્તક સિંધર અભિચ આદેય અનાદેય યગ કીર્તિ અયગ કીર્તિ તીર્થકર નામ

આ બધી પ્રકૃતિઓ દરેક એકબી પ્રકારની છે (આતુ વધારે વર્ણન પહેલા કર્મ અંધમાં નામ કર્મની પ્રકૃતિમાં જુઓ)

ગોત્ર કર્મ

તે હંચ અને નીચ એમ બે લેદે છે.

અંતરાય કર્મ

દાન, લાભ, લોભ ઉપલોભ, વીર્ય એમ પાંચને અંતરાય દરનાર પાંચ લેદે છે. આ પ્રમાણે મૂળ તથા ઉત્તર પ્રકૃતિ બંધનો લેદ બતાવ્યો છે.

દરે પ્રકૃતિ બંધના કારણે બતાવે છે.

“વદિનીયમંતરાદય, ઉવપાણતપ્પઓસ ણિણહવણે ।
ભાવરણદુગં પન્ધદ, મૂઓ અચ્ચાસણાણ ય ॥૧॥

જ્ઞાન આવરણનું તથા દર્શન આવરણનું કર્મ દેન બાંધે તે બતાવે છે. જ્ઞાન ભણનારનું શત્રુપણું કરે, અંતરાય કરે ઉપધાત કરે, ઢેપ કરે ભણાવનારનો શુણ્ણ ભૂદે અથવા જ્ઞાની અથવા જ્ઞાનની આશાનતા (નિંદા) કરે. જ્ઞાન દર્શન એ બંને પ્રકારનું આવરણ બંધાય છે.

મૂયાણુકંપવયજોગ, ઉજ્જુઓ સંતિદાણગુરુમત્તો ।

સંપદ મૂઓ નાચં, વિવરીણ પંધઈ દયરં ॥ ૨ ॥

હૃદયની દયા મતયોગમાં ઉદયન કરે સમા રાખે દાન આપે સદગુણે ભક્ત હોય આદો એવ જ્ઞાતા વેદનીય કર્મ

ખાધે, અને તેનાથી ઉદ્વેગ જોડાયે જીવ સિંસા કરનાર વિગેરે દુર્ગુણવાળો જીવ અમાતા વેદનીય કર્મ ખાધે.

અરહંતવિજ્ઞાનજીવતય, સુઅમુરુવાયુ સંવ વહિનીઓ વંધદંત્રમ્મ સોહં, આનંતમંતારિઓ મેજં ॥૩॥

તીર્થંકર સિદ્ધ ચેત્ય, તપ, ક્રુત, ગુર, આયુ. સંધ આને ધર્મના પોષકો છે તેમનો પ્રત્યક્ષ (શત્રુ) થાય તે તે પાપવડે દર્શન મોહનીય કર્મ અને અનંત સંસાર ભ્રમ-જીનું કર્મ ખાધે.

તિવ્વજ્ઞવાઓ વહુજોહ, પરિણતો રાગરોપ સંજુતો ।
વંધદંત્રમ્મસોહં, દુવિહંધિ ચરિત્તગુણવાઈ મા-૪

તીવ્ર ક્રમ્ભવાલો (ધણો ક્રોધી વિગેરે) જાદુ મોહવાલો રાગ દેવધી બરેલો તે જીવ જાને પ્રકારનો ચારિત્ર મોહ લે ચારિત્ર ગુણનો ઘાતક છે તેને ખાધે છે.

મિચ્છવિદ્ધિ મહારંભપરિગત્તો તિવ્વજ્ઞોમ્મ ણિમ્મીત્તો ।
તિરિઆડં વંધદંત્ર, પાવમતિ મોહપરિણત્તો મા-૫

મિથ્યા દૃષ્ટિ. મદ્ધાન આરંભ પરિગ્રહવાળો, ધણો દોષી-નિઃશીલ, (દુરાચારી.) જીવ પાપની જુદિવાળો દોષવાથી તથા મનમાં રોદ્ર (દુષ્ટ) પરિણામવાળો દોષવાથી નરકનું આયુષ્ય ખાધે છે-

ઉમ્મગ્ગદેસઓ મગ્ગ ણાસઓ મૂઢહિયય માદ્દત્તો ।
સદસીલો અ સસલ્લો, તિરિઆડં વંધદંત્રી ॥૪॥

ઉત્તમાર્ગ (કુમાર્ગ) માં દોરનાર સુમાર્ગનો નાશક શૂદ્ર હૃદયવાદો, કપટી, શઠતા કરનારો, શત્રુવાળો તે શ્રવ તિથિ-ચતુર્ આશુપ્ય બાંધે છે.

પગનીયં નણુમસામો, દાગાગ્નો સીલમંગમવિદ્વનો ।

સવિજ્ઞનગુણેહિં જુષ્ઠાં, સણુચાતં વન્ધઈ જીવો ॥૭॥

સ્વભાવથીજ હોવાદિ ઓછા હોય, દાનમાં રક્ત હોય, શીલ સંયમમાં ઓછાશવાળો હોય, મધ્યમ ગુણે કરીને યુક્ત હોય, તે શ્રવ મનુષ્યનું આશુપ્ય બાંધે છે.

અણુવચ્યમહવ્યગૃહિ વ, ચાલતલોડાસનિઝરાણ વ ।

દેવાત્તનં ણિવંચઈ, સમ્મવિદ્વો ડ જો જીવો ॥૮॥

અણુવચ, મહાવચ, પાળે. તથા બાળ તર કરે-અશ્રમ નિર્જન કરે અને સમ્યક્ દૃષ્ટિ હોય, તે શ્રવ દેવનું આશુપ્ય બાંધે છે-

સજવચ્ચગાવયવંતો, સાહ્યો ગારવેહિં પહિરતો ।

અચુતનં વંધઈ નામં, તપ્પહિપક્કહેહિં હુત્તત્તનં ॥૯॥

મન વચન કાયાથી વક્ર હોય, અહંકારમાં ચડેલો હોય, આ હર્ષદોષથી અશુભ નામ કર્મ બાંધે છે, અને તેનાથી ઉદરો ઓટલે મન વચન કાયાથી સ્વરણ હોય, નિઃકપટ હોય; એવા સદ્ગુણવાળો શુભનામ કર્મ બાંધે છે.

અરિહંતાદિસુ મત્તો, સુત્તરુઈ પયણુનાણ ગુણપેહી ।

વન્ધઈ ઉચ્ચાગોચં, વિવરીણ વંધઈ દ્વરં ॥ ૧૦ ॥

જીનેશ્વર વિગેરે પંચ પરમેષ્ઠિનો ભક્ત હોય; સૂત્ર ભણવાની રચીવાળો હોય; અહંકારી ન હોય; શુભોનો રાગી હોય; તે ઉંચ ગોત્ર બાંધે છે, અને તેનાથી ઉલટા શુભ (દુર્ગુણવાળો) નીચ ગોત્ર બાંધે છે.

પાણવહાદીસુ રતો, જિણપૂયામોક્ષમગ્ગવિગ્ધવરો
અજ્ઞેહ અંતરાયં, ણ લહ્હ જોણિચ્છિયં લામં ॥૧૧॥

પ્રાણવધ (જીવહિંસા) વિગેરે પાપમાં રક્ત જીનેશ્વરની પૂજા તથા મોક્ષમાર્ગનાં જે કૃત્ય તેમાં વિઘ્ન કરનારો હોય; તે અંતરાય કર્મ બાંધે છે, અને તે કર્મના પ્રતાપથી ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવતો નથી.

સ્થિતિબંધ.

મૂળ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય (સાથી થોડો) એવા બે ભેદ છે, તેમાં ઉત્કૃષ્ટથી મૂળ પ્રકૃતિ જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય વેદનીય અંતરાય એ ચાર કર્મની ૩૩ કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે, અને જેટલી કોડાકોડી સ્થિતિ હોય; તેટલા સેંકડા વર્ષો મુધી અબાધા હોય; ત્યારપછી પ્રદેશથી અથવા વિપાકથી કર્મનો અનુભવ (ભોગવવું) થાય એ પ્રમાણે દરેક કર્મની સ્થિતિમાં બાણવું.

મોહનીયકર્મની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. નામ અને ગોત્ર

ની ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. આયુષ્યકર્મની ક્ષેત્ર ઉપર સાગરોપમની છે, તેમાં પૂર્વકોડીનો ત્રીજો ભાગ અગાધા કાળ છે.

હવે જઘન્યથી કહે છે.

જ્ઞાન દર્શનનાં, આવરણ, મોહનીય, અંતરાય, એ ચાર કર્મના જઘન્યબાંધની સ્થિતિ અંતર્મુહુર્તની છે. નામગોત્રની આઠ મુહુર્તની છે વેદનીય કર્મની ૧૨, અને આયુષ્યની ૧૦ શ્રેણી કુલક (નાનો) ભવ છે-તે નિર્દોષી મનુષ્યના યાગ્યવાસના કાળના લગભગ ૧૭મે ભાગે છે. (યુવાન માણસના એક યાગ્ય વાસમાં નિગોદના જીવના ૧૭ ભવ લગભગ થાય છે.) હવે બંને ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય બાંધને ઉત્તર પ્રકૃતિ આશ્રયી કહે છે.

મતિ મુત અવધિ મનઃપર્યાય કેવળ આવરણ નિદ્રા પાંચ સ્થુ દર્શન વિગેરે ચતુષ્ક અસાતા વેદનીય તથા જ્ઞાન અંતરાય વિગેરે પાંચ આ બાંધોની એટલે ૨૦ ઉત્તર પ્રકૃતિની ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે. સ્ત્રીવેદ સાતા વેદનીય મનુષ્ય મતિ તથા અનુપૂર્વા એ ચાર પ્રકૃતિની ૧૫ કોડા કોડી સાગરોપમ છે.

નિઃકાર્તવ્ય મોહનીયની ૭૦ની છે. અને ૧૬ કષાયની ૪૦ કોડા કોડી સાગરોપમ છે.

(૧) નપુંસક વેદ (૨) અરતિ (૩) દોષ (૪) ભય (૫)

જુગુપ્સા (૬) નરક (૭) તિર્યચ એ બે ગતિ તથા (૮) એકેન્દ્રિય (૯) પંચેન્દ્રિય જાતિ (૧૦) આદારિક (૧૧) વૈક્રિય શરીર તથા તે (૧૨-૧૩) બંનેનાં અંગોપાંગ તથા (૧૪) તેજસ (૧૫) કાર્મણુ (૧૬) હુંડક સંસ્થાન (૧૭) છેદ્ધુ સંહનન (૧૮) વણુ, (૧૯) ગંધ (૨૦) રસ. (૨૧) સ્પર્શ. (૨૨) નરક. (૨૩) તિર્યચ અનુપુવી (૨૪) અગુરુદધુ (૨૫) ઉપધાત (૨૬) પરાધાત (૨૭) ઉચ્છવાસ (૨૮) આતપ (૨૯) ઉદાત. (૩૦) અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ (૩૧) ત્રસ (૩૨) સ્થાવર (૩૩) બાહર (૩૪) પર્યાપ્તક (૩૫) પ્રત્યેક (૩૬) અસ્થિર (૩૭) અશુભ. (૩૮) દુર્ભંગ. (૩૯) દુઃસ્વર. (૪૦) અનાદેય (૪૧) અયશ કીર્તિ. (૪૨) નિર્માણુ. (૪૩) નીચ ગોત્ર. એ પ્રમાણે ૪૧ પ્રકૃતિની ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ છે.

(૧) પુંવેદ. (૨) હાસ્ય (૩) રતિ (૪) દેવ ગતિ તથા (૫) અનુપૂર્વી એ બે તથા. (૬) પહેલું સંસ્થાન (૭) સંહનન (૮) પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ (૯) સ્થિર (૧૦) શુભ. (૧૧) સુભગ (૧૨) સુસ્વર (૧૩) આદેય (૧૪) યશ કીર્તિ (૧૫) ઉંચ ગોત્ર એ ૧૫ ઉત્તર પ્રકૃતિની ૧૦ કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે. ન્યયોધ સંસ્થાન. બીજું સંહનન એ બેની ૧૨ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે.

ત્રીજું સંસ્થાન ન.રાય સંહનન એ બંનેની ૧૪ તથા કુબ્જ સંસ્થાન અર્ધનારાય સંહનનની ૧૬ તથા (૧)

ચામન સંરંધાન (૨) કીલિકા સંહનન તથા (૩) એ (૪) ત્રણ (૫) ચાર ઇંદ્રિય બલિ તથા (૬) સૂક્ષ્મ (૭) અપર્યાપ્તક (૮) સાધારણ એ ૮ પ્રકૃતિની ૧૮, તથા આહારક શરીર તથા અંગોપાંગ તથા તીર્થંકર નામ એ ત્રણની એક કોણ કોણી સાગંદાપમ સ્થિતિ છે. અને તે દરેકની અભાધા બીન્ન અંતર્મુહુર્ત કાળની છે. દેવ નારકિતું આયુષ્ય ૩૩ સાગ-
દાપમ છે. અને તિર્યંચ મનુષ્યનું આયુષ્ય ત્રણ પદ્યોપમ છે. અને પૂર્વ કોણીનો ત્રીજો ભાગ અભાધા છે. આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિખંધ કહેવા.

હવે જઘન્ય સ્થિતિખંધ કહે છે.

મતિ વિગેરે ૫ તથા અક્ષુ દર્શન આવરણ વિગેરે ૪, સંજવલન લોભ દાનાદિક અંતરાય પંચક એ ૧૫ પ્રકૃતિનો અંતર્મુહુર્ત સ્થિતિ ખંધ છે. અને અભાધા પણ અંતર્મુહુર્ત છે.

નિદ્રા પંચક તથા અસાતા વેદનીય એ છતું એક સાગ-
દાપમના સાતમા ભાગના ત્રણ દેવા (૧×૩) તે ૩ સાગદા-
પમથી પદ્યોપમનો અસંજયેય ભાગ એાછો દેવો.

સાતા વેદનીયનો કાળ ૧૨ મુહુર્ત છે, અને અંતર્મુહુર્તની અભાધા છે. તથા મિથ્યાત્વની સાગદાપમનાં પદ્યો-
પમથી અસંજયેય ભાગ એાછો દેવો.

પહેલા ૧૨ કષાય તે સાગ દાપમના ૬ દેવા અને પદ્યો-
પમથી અસંજયેય ભાગ એાછો દેવો.

સંજવલન કોધની બે માસ છે. માનની એક માસ, માયાની અડધો માસ, પુવેદની આઠ વર્ષ સ્થિતિ છે. અઃ અધામાં અંતર્મુહુર્તની અબાધા છે.

બાકીના કષાય મનુષ્ય તિર્યચ્ચ ગતિ પંચેન્દ્રિય જાતિ આદારિક તથા તેનાં અંગોપાંગ તથા તૈજસ કાર્મણુ છ સંસ્થાન તથા સંહનન વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય, અનુપુર્વી, અશુરલઘુ, ઉપધાત, પરાધાત, ઉચ્છવાસ આતપ-ઉધોત, પ્રશસ્ત, અપ્રશસ્ત વિહાયો ગતિ, યશઃ કીર્તિ. છોડીને ત્રસ આદિ ૨૦ પ્રકૃતિ નિર્માણુ નીચગોત્ર દેવગતિ અનુપુર્વી મળીને ૨ તથા નરકગતિ અનુપુર્વી. ૨ વૈકિય શરીર તથા અંગોપાંગ એમ ૬૮ ઉત્તર પ્રકૃતિની સ્થિતિ ૩ સાગરોપમ. અને પદ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ આછો છે. તેમાં અંતર્મુહુર્તની અબાધા છે. વૈકિય પદ્કની હજાર સાગરોપમન ૩ ભાગ લેવા. તેમાં પદ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ આછો છે. તેમાં અંતર્મુહુર્તની અબાધા છે. આહારક શરીર તેહુ અંગોપાંગ તથા તીર્થંકર નામની સાગરોપમ કોટી કોટી સ્થિતિ છે. ભિન્ન અંતર્મુહુર્ત અબાધા છે.

પ્રશ્ન—ઉત્કૃષ્ટ પણ એટલીજ સ્થિતિ કહી ત્યારે જઘન્ય સાથે તો શું લેદ છે ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યેય, ગુણહીન જઘન્ય છે. યશ, કીર્તિ તથા ઉચ્ચ ગોત્ર એ બંનેની સ્થિતિ આઠ મુહુર્ત છે. અને

શુભ પ્રકૃતિનો રસ દુધ તથા શેરડીના રસ જેવો મીઠો જાણવો. તેમાં પણ પૂર્વ માફક યોજના કરવી, એટલે કોષાતકી તથા શેરડીના રસમાં પાણીનું એક બિન્દુ વિગેરે નાંખવાથી અથવા રસ વધારે નાંખવાથી તેના ભેદોનું અનંત-પણું જાણવું. અહીં આયુષ્યમાં ચાર પ્રકૃતિઓ ભવ વિપાકિની છે. (તે ભવમાં ગયા પછી ભોગવાય છે. તથા ચાર અનુપૂર્વિકા ક્ષેત્ર વિપાકિની છે.) તે ક્ષેત્રોમાં જતાં ઉદયમાં આવે છે.

શરીર, સંસ્થાન, અંગોપાંગ, સંઘાત, સંહનન, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અશુદ્ધિ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉદ્ઘાતઃ આતપ, નિર્માણ, પ્રત્યેક, સાધારણ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ તથા અશુભ રૂપવાળી છે, તે બધીએ પુદ્ગળ વિપાકિની છે, અને બાકીની જ્ઞાન આવરણ વિગેરે જીવ વિપાકિની છે, એમ અનુભાવ બંધ કહ્યો.

હવે પ્રદેશબંધ કહે છે.

તે એક પ્રકાર વિગેરે બંધકની અક્ષેપાએ થાય છે, તેમાં કોઈ એક પ્રકારે કર્મ બાંધે, તે વખતે પ્રયોગ કર્મ વડે એક સમયમાં ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગળો સાતા વેદનીયના ભાવવડે વિશેષે કરીને પરિણમે છે, પણ છ પ્રકારનું કર્મ બાંધનારને આયુષ્ય તથા મોહનીયકર્મ છોડીને છ કર્મનો બંધ જાણવોઃ તથા સાત પ્રકારે બાંધનારને આયુષ્ય છોડીને સાત પ્રકારે

જાણ્યો; તથા આઠ પ્રકારનાં કર્મ બાંધનારે તે, આઠ પ્રકારે જાણ્યો; તેમાં પહેલા સમયમાં ગ્રહણ કરેલાં પુરુષો સમુદાનવરે, બીજા વિગેરે સમયમાં અલ્પ બહુપ્રદેશપણે આ કર્મવરે રધાયે છે.

તેમાં આયુષ્યનાં ઘોડાં પુરુષગણો છે, તેથી વિશેષ અધિકનામ ઓત્રના પ્રત્યેકના છે, તે બન્ને (બરાબર) તુલ્ય છે, તેથી વિશેષ અધિક જ્ઞાનદર્શન-આવરણના તથા અંતરાયના દરેકના છે, તેથી વિશેષ અધિક મોહનીયકર્મના છે.

પ્રશ્ન:—તેથી વિશેષ અધિક એમ નિર્દારણમાં પાંચમી વિભક્તિ છે, તે પા. ૨-૬-૪૨ સૂત્ર પ્રમાણે કરાય છે, એટલે એનો અર્થ એવો છે કે, વિભાગ તે વિભક્ત તેમાં પાંચમી વિભક્તિ લેતાં; જેમાં અત્યંત વિભાગ હોય; તેમાંજ થાય છે. જેમકે મથુરા નગરીના રહેવાસી પાટલી-પુત્રના રહેવાસીથી વધારે રૂપવાળા છે, પણ આદીં કર્મ પુરુષોનું સદા એકપણું છે, તે પ્રમાણે અવસ્થાઓનુંજ બુદ્ધિ પ્રમાણે બહુપ્રદેશ વિગેરેના ગુણવરે પ્રધક્ કરવાનું બતાવ્યું; તેમાં છઠ્ઠી અથવા સાતમી વિભક્તિ વાપરવી હીક છે. જેમકે ગાયોના અથવા ગાયેમાં આ કાળી ગાય વધારે રૂપવાળી છે.

ઉત્તર:—તમે બતાવેલો દે.પ બરાબર નથી. જેમાં અવધિ (મર્યાદા) અને અવધિવાળો સામાન્યવાચક શબ્દ

યોજ્યો, ત્યાં છઠ્ઠી સાતમી વિભક્તિ હોય છે, અને ન્યાં નિર્દારણ પા. ૨-૩-૪૧ આ સૂત્રવડે કરાય છે. જેમ ગાયોમાં કાળી ગાય સૌથી વધારે દુધવાળી છે. મનુષ્યમાં પટનાના રહેવાશી વધારે પૈસાદાર છે. તેમ કર્મવર્ગીણાના પુદ્ગો વેદનીય કર્મમાં બહુ વધારે છે, પણ જેમાં વિશેષ વાચી-શબ્દ અવધિપણે લઇએ ત્યાં પાંચમી વિભક્તિજ વપરાય જેમકે—ખંડ, મુંડ, શબલ, શાબલેય, ધવલ ધાવલેય આ વ્યક્તિઓથી કાળી ગાય વધારે દુધવાળી છે. અહીંયાં તેવો વિભાગ પોતે કારણ નથી અથવા વિભાગ વિના છે. જેથી માથુર પાટલીપુત્રકાદિ વિભાગ વડે વિભક્તોનું સામાન્ય મનુષ્ય વિગેરે શબ્દ ઉચ્ચારણમાં છઠ્ઠી સાતમી વિભક્તિ થાય છે. પણ ન્યાં મથુરાના રહેવાસી વિગેરેમાં કાંઈ પણ વિશેષ અવધિપણે લેવાય તેમાં કાર્યવંશથી એક સ્થાનમાં પણ પાંચમી વિભક્તિજ લેવાય, તેજ પ્રમાણે અહીંયાં કર્મ વર્ગીણાના એકપણામાં તેના વિશેષના અવધિપણે ઉપાદાન કરવાથી પાંચમીજ વિભક્તિ યોગ્ય છે. તેથી વિશેષ અધિક વેદનીયમાં છે. આ પ્રમાણે પ્રદેશબંધ કહેા. તથા સમુદાન કર્મ પણ કહ્યું.

હવે ઈર્યાપથિક કહે છે.

ઇર, ધાતુનો અર્થ ગતિ અને પ્રેરણા છે. અને ભાવમાં ય પ્રત્યય લાગવાથી સ્ત્રીલિંગે ઈર્યા શબ્દ થાય છે, તેનો